

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

18. (128.) évfolyam, 5. szám

Megjelent: 2023. október

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2023/5

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyetzainé Virág Dóra, dr. Lábódy Péter, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni, dr. Zábori Zoltán*

18. (128.) ÉVFOLYAM 5. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

18. (128.) ÉVFOLYAM 5. SZÁM

2023. október

Dr. Puskás Zoltán

**Az e-kereskedelmet érintő legutóbbi védjegybitorlási perek bírósági gyakorlatának
áttekintése**

Hilgert Ádám

A gyűjteményes műnek minősülő adatbázis dogmatikai behatárolásának kérdései

Kiss Zoltán Károly PhD

A védelem bére 1. A képző-, fotó- és iparművészeti alkotások szerzőinek díjazása

Sápi Edit

**Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia
Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – Szerzői vagyoni jogok (felhasználás –
felhasználási módok)**

Dr. Palágyi Tivadar

Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeiket, alcímeiket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

Az e-kereskedelmet érintő legutóbbi védjegybitorlási perek bírósági gyakorlatának áttekintése	
DR. PUSKÁS ZOLTÁN	7
A gyűjteményes műnek minősülő adatbázis dogmatikai behatárolásának kérdései	
HILGERT ÁDÁM	17
A védelem bére 1. A képző-, fotó- és iparművészeti alkotások szerzőinek díjazása	
KISS ZOLTÁN KÁROLY PhD	36
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – Szerzői vagyoni jogok (felhasználás – felhasználási módok)	
SÁPI EDIT	65
Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről	
DR. PALÁGYI TIVADAR	101
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	140
– SZJSZT-03/2021 – Szoftver megfelelő működésének szerzői jogi megítélése	140
– SZJSZT-10/2021 – A könyvtár e-kölcsönzési szolgáltatásának szerzői jogi minősítése	148
Könyv- és folyóiratszemle	164
– Borja de Carlos Hernando: <i>Can content be added to a patent application already filed or to a patent already granted? (Hozzáadható-e tartalom egy már benyújtott szabadalmi bejelentéshez vagy egy már megadott szabadalomhoz?)</i> (Dr. Palágyi Tivadar)	164
– Jan Pillip Rektorschek és Marie Schmidbauer: <i>Patents in the Metaverse: Pharma and Life Sciences</i> (Gyógyszeripari és élettudományi szabadalmak a metaverzumban) (Dr. Palágyi Tivadar)	167
– Sigrid Bratlie, Hallvard Kvale: <i>A jövő embere. A biotechnológiai forradalom és annak hozadéka az emberiség számára</i> (Dr. Osman Péter)	169
– Giorgio Parisi: <i>A seregélyek röpte. A komplex rendszerek csodái</i> (Dr. Osman Péter)	181
Summaries	192

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

Overview of the court practice of the latest trademark infringement cases related to e-commerce DR ZOLTÁN PUSKÁS	7
Questions related to the dogmatic definition of database collections ÁDÁM HILGERT	17
The cost of protection 1. Remuneration of the authors of fine art, photo and applied art works ZOLTÁN KÁROLY KISS PHD	36
Entries from the copyright and industrial property section of the IJOTEN online legal encyclopedia – Authors’ economic rights (use – mode of uses) EDIT SÁPI	65
News in the field of industrial property protection abroad DR TIVADAR PALÁGYI	101
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright	140
Review of books and periodicals	164
Summaries	192

CONTENT

Vue d'ensemble de la pratique judiciaire des derniers procès de la contrefaçon de marque liés à l'e- commerce DR ZOLTÁN PUSKÁS	7
Questions sur la définition dogmatique de la base de données classée comme œuvre collective ÁDÁM HILGERT	17
Le salaire de la protection 1. La rémunération des auteurs des œuvres de beaux-arts, de l'art photographique et des arts appliqués ZOLTÁN KÁROLY KISS PHD	36
Entrées de la rubrique du droit d'auteur et de la propriété industrielle de l'encyclopédie de la science juridique en ligne IJOTEN – Droits de propriété d'auteur (usage – façon d'usage) EDIT SÁPI	65
Nouveautés dans le domaine de la protection de propriété industrielle à l'étranger DR TIVADAR PALÁGYI	101
Avis d'expert choisis du corps des experts en droits d'auteur	140
Revue des livres et périodiques	164
Summaries	192

INHALT

Übersicht der Gerichtspraxis der neuesten Markenverletzungsklagen im Gebiet der e-Commerce DR. ZOLTÁN PUSKÁS	7
Fragen über die dogmatische Bestimmung der als Sammelwerk gestuften Datenbank ÁDÁM HILGERT	17
Der Lohn des Schutzes 1. Vergütung der Autoren der Werke der bildenden Künste, der Fotokunst und der angewandten Kunst ZOLTÁN KÁROLY KISS PHD	36
Einträge aus der Rubriken über das Urheberrecht und das gewerbliche Eigentum der online rechtswissenschaftlichen Enzyklopädie IJOTEN – Vermögenswerte Urheberrechte (Nutzung – Nutzungsweisen) EDIT SÁPI	65
Neuheiten auf dem Gebiet des gewerblichen Rechtsschutzes im Ausland DR. PALÁGYI TIVADAR	101
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	140
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	164
Summaries	192

AZ E-KERESKEDELMEZT ÉRINTŐ LEGUTÓBBI VÉDJEGBITORLÁSI PEREK BÍRÓSÁGI GYAKORLATÁNAK ÁTTEKINTÉSE

Általánosságban elmondható, hogy az e-kereskedelmi szolgáltatást nyújtó cégek doménnevek alatt elérhető weboldalakon keresztül jelennek meg a felhasználók, így a fogyasztók felé oly módon, hogy a vállalkozás szolgáltatását más hasonló szolgáltatásoktól gyakorlatilag a domén név különbözteti meg, amely jellemzően megjelenik a domén alatt elérhető weboldal elnevezéseként is. Az ilyen vállalkozások marketing-költségvetésük jelentős részét fordítják arra, hogy az e-kereskedelmi szolgáltatásuk megjelölését, doménelérhetőségét megismertessék a fogyasztókkal, felhasználókkal annak érdekében, hogy a szolgáltatásuk minél szélesebb körben ismertté váljon, és ezáltal minél többen használják azt. Mindezek alapján az e-kereskedelmi szolgáltatások doménnevének, valamint a domén alatt elérhető weboldal megjelölésének védelme fontos az ilyen vállalkozások számára. Az e-kereskedelemben kapcsolatban felmerült védjegybitorlási pereknek egy része abból az alaphelyzetből keletkezik, hogy vannak olyan weboldalak, amelyek egy már jól bejáratott, védjeggyel védett weboldal megjelöléséhez elnevezésben hasonló domén alatt működnek. Ezek a védjegybitorló weboldalak általában ugyanolyan vagy hasonló szolgáltatást kínálnak a fogyasztóknak, felhasználóknak, mint az a weboldal, amelyiknek az elnevezését felhasználták, hiszen így növelni tudják a látogatóik és felhasználóik számát anélkül, hogy komolyabb marketingtevékenységet kellene kifejteniük a weboldaluk ismertségének növelése érdekében. A domének és weboldal-elnevezések említett védjegybitorló felhasználása mindezekre tekintettel nemcsak jogellenes, de kárt is okoz az eredeti, védjeggyel is védett weboldalak szolgáltatóinak, hiszen marketingráfordításaik hatását áttételesen a védjegybitorló oldalak is élvezik azáltal, hogy a fogyasztók, felhasználók egy részének opcionálisan fel tudják kínálni lehetőségként, hogy az eredeti weboldal helyett a védjegybitorló weboldal főoldalára látogassanak, ami viszont az eredeti weboldal nyitóoldalán elhelyezett bannerreklámok hirdetési díjának értékét csökkentheti.

A magyarországi e-kereskedelem folyamatosan fejlődik, amit jól mutat, hogy az utóbbi években egyre több olyan magyar bírósági ítélet született, amelyek ezzel a területtel kapcsolatos jogvitákat, köztük védjegybitorlási ügyeket rendeztek el.¹ Az e-kereskedelem fejlődésével számos olyan új gyakorlati kérdés merült fel, amit az utóbbi időben született bírósági ítéletek megválasztak, és amelyek segítik az e-kereskedelmet nyújtó vállalkozásokat abban, hogy hatékonyabban használják ki a szolgáltatásaikat védő védjegyeik által

* A szerző ügyvéd.

¹ BH2005/145; EBH2009/1962; FfT 8.Pf.20.966/2009/4; FfT 8.Pf.20.758/2008; FfT 8.Pf.20.237/2009/6.

biztosított jogokat. Ez a cikk ezeket a magyar bírósági ítéleteket tekinti át összefoglalva az ítéletek alapjául szolgáló vitás ügyekben felmerült kérdéseket és a bíróságok által ezekre adott válaszokat.

1. Kombinált védjegy által nyújtott védelem a doménnevek tekintetében

Védjegybitorló weboldallal kapcsolatos vitás helyzetből fakadó perben született meg a Fővárosi Ítéltábla Pf.20089/2020/7. számú határozata. Az ügy háttere röviden az volt, hogy a felperes rendelkezett egy színes, ábrás kombinált védjeggyel, amelyben szövegesen szerepelt annak a doménnek (felperesi domén) a neve, amelyik alatt a védjegyet használó apróhirdetési weboldal megjelent. A felperes a per tárgyát képező domént oly módon használta, hogy annak megnyitása után a felhasználók a felperes egy másik doménje alatt, „J....s” név alatt üzemelő apróhirdetési szolgáltatását érték el. Tehát a gyakorlatban a felperes a kombinált védjegyét úgy használta, hogy az annak domináns részét képező szókapcsolatot jelenítette csak meg a felhasználók felé. Az alperes ezt használta ki, és elindított egy olyan apróhirdetési szolgáltatásokat kínáló weboldalt, amelyik a felperesi doméntől egy karakterben tért csak el, és a weboldalon egy olyan ábrát használt logóként, aminek domináns szókapcsolata az alperesi domén elnevezése volt. A következő módon lehet szemléltetni a két domént, illetve a védjegyet, és az alperesi megjelölést.

Felperesi domén: a...n.hu	Alperesi domén: a...d.hu
Felperesi védjegyben domináns szóelemként szerepel az a...n.hu szókapcsolat.	Alperesi megjelölésben domináns szóelemként szerepel az a...d.hu szókapcsolat.

A felperes védjegye többek között a Nizzai Megállapodás 35. áruosztálya tekintetében biztosított védelmet. Tekintettel arra, hogy a per felperese és alperese is apróhirdetési szolgáltatásokat nyújtott az általa üzemeltett weboldalán, így a védjegybitorlás tekintetében a 35. áruosztályban szereplő „reklámozás, online reklám, online piaci helyek működtetése áruk és/vagy szolgáltatások és/vagy ingatlanok vételére, eladására és/vagy cseréjére vonatkozóan, online kutatható adatbázisok összeállítása; a fentiekkel kapcsolatos információ biztosítása” szolgáltatások bírtak jelentőséggel. Az alperes az általa a doménneveként, valamint az apróhirdetési weboldalaként használt szókapcsolatot nem védte le védjegyként.

A felperes álláspontja szerint az alperes bitorlta védjegyét azzal, hogy olyan doménnév alatt, illetve weboldalt megjelenítő ábra alatt nyújtott apróhirdetési szolgáltatást, amelyiknek a neve, illetve domináns szókapcsolata egy karakterben tért el a felperes kombinált védjegyének domináns szókapcsolatától, valamint a felperesi doménnevétől.

A felperes keresetének a pert első- és másodfokon is megnyerte. Az ítéletek indokolása az alábbi kérdések tekintetében nyújthat hivatkozási alapot más hasonló tárgyú védjegyperekben.

- a) *Egy ábrás védjegyben szereplő domináns szókapcsolat védjegyjogi oltalmat biztosíthat a szókapcsolattal megegyező domén névnek.*

A felperesi domént képező szókapcsolat önállóan nem volt levédve, az csak a felperesi színes ábrás védjegyben szerepelt a védjegy domináns elemeként. A felperes a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (továbbiakban: „Vt.”) 12. § (2) bekezdés b) és (3) bekezdés c) pontja alapján tartotta sérelmesnek ennek a szókapcsolatnak az alperes általi használatát, amely rendelkezések a következőket írják elő:

12. § (2) b) *A védjegy jogosult a kizárólagos használati jog alapján – a védjegy bejelentési napját, illetve elsőbbségi napját megelőzően mások által szerzett jogok sérelme nélkül – bárkivel szemben fellephet, aki engedélye nélkül gazdasági tevékenység körében, árukkal vagy szolgáltatásokkal összefüggésben használ olyan megjelölést, amelyet a fogyasztók a védjeggyel összetéveszthetnek a megjelölés és a védjegy azonossága vagy hasonlósága, valamint az érintett áruk, illetve szolgáltatások azonossága vagy hasonlósága miatt; ideértve azt az esetet is, amikor az összetéveszthetőség amiatt áll fenn, mert a fogyasztók a megjelölést a korábbi védjegyhez gondolati képzettársítás útján kapcsolhatják.*

(3) c) *A (2) bekezdésben szabályozott feltételek megvalósulása esetén megtiltható különösen a szolgáltatás nyújtása vagy annak felajánlása a megjelölés alatt.*

A bíróság a Vt. 12. § (2) bekezdés b) és (3) bekezdés c) pontja megsértése tekintetében a következő fontosabb megállapításokat tette:

- A felperesi védjegy és az alperesi megjelölések domináns része az „a...d.hu” és az „a...n.hu” szókapcsolat, mert az ábrás és szöveges elemek értelmező, illetve leíró jelleggel bírnak.
- Vizuálisan a két megjelölés egy betű eltéréssel azonos, e körben nincs jelentősége a szavak ékezetes vagy anélküli használatának. Kiejtve ezeket a kifejezéseket az egy betű különbség elsikkad, ez jelentős mértékű hasonlósághoz vezet. Egyedül konceptuális megközelítésben van eltérés a védjegy ábrája és a megjelölés ábrája között, azonban ez a különbség nem elegendő ahhoz, hogy kellő megkülönböztetést biztosítson az átlagfogyasztó számára, aki az apróhirdetési piac szempontjából figyelembe veendő releváns fogyasztói körből kerül ki. Ennek megítélésénél a megjelöléseknek az átlagfogyasztóra gyakorolt összbemérése a zsinórmérték. *Összetett, szó- és ábrás elemeket egyaránt tartalmazó megjelölések esetén általában a szóelemnek van kiemelt jelentősége.* Az átlagfogyasztó, amikor egy terméket vagy szolgáltatást keres, nem írja körül az azokat jelző megjelölésekben fellelhető díszítő jellegű ábrákat, nem idézi fel a bennük szereplő szlogeneket, ezek legfeljebb homályos emlékképként villannak fel emlékezetében. *Az átlagfogyasztó gyakorlatias, egyszerűsítésre és rövidítésre törekszik, a lényegre koncentrál, így a kombinált megjelölésből azt az elemet választja ki, ami alkalmas az áru vagy szolgáltatás megnevezésére. Emiatt alakult úgy a bírósági gyakorlat, hogy a védjegybitorlási ügyekben elsősorban a domináns elemeket kell összevetni, hiszen ezek*

hordozzák a megkülönböztetőképeséget, bennük testesül meg a védjegy származás-, illetve eredetjelző funkciója.

- Az alperesi apróhirdetési szolgáltatás beletartozik a védjegy oltalmi körébe, lényegében azonos az árujegyzékben szereplő „online piaci helyek működtetése áruk és/vagy szolgáltatások és/vagy ingatlanok vételére, eladására és/vagy cseréjére vonatkozóan, online kutatható adatbázisok összeállítása” szolgáltatásokkal. A szolgáltatások ilyen nagyfokú hasonlósága fokozza a megjelölések összetéveszthetőségét. *A védjegybitorlás megvalósulásához nem szükséges, hogy a fogyasztói összetévesztés ténylegesen bekövetkezzen, elégséges, ha fennáll ennek a reális veszélye, ez viszont a perbeli esetben az árujelzők nagyfokú hasonlósága és a szolgáltatások azonossága folytán megállapítható volt.*

A bíróság a fenti érvelésével a gyakorlatban védjegyoltalmat biztosított a felperesi domén névnek megfelelő szókapcsolatnak azzal, hogy a kombinált ábrás védjegy tekintetében dominánsnak minősítette az annak elemét képező „a...d.hu” szókapcsolatot, amely meg egyezett a felperesi doménnévvel. Hatásában ez azt eredményezi, hogy ha valaki csak egy kombinált védjegy domináns elemét képező szó vagy szókapcsolat tekintetében rendelkezik védjegyjogi védelemmel, akkor a védett szókapcsolatot jogellenesen használó más vállalkozással szemben a bíróság fenti érvelése alapján megalapozottan tud fellépni a szókapcsolatot érintő védjegybitorlással szemben.

- b) A kombinált védjegy jogosultját a védjegyoltalom abban az esetben is megilleti egy védjegybitorló weboldallal szemben, ha a kombinált védjegy domináns részét képező szókapcsolattól különböző elnevezésű weboldalon érhetők el a védjegyjogosult szolgáltatásai a fogyasztók számára.*

A Vt. 18. § (1) bekezdése a következő módon rendelkezik: *„Ha a védjegyjogosult a lajstromozás napjától számított öt éven belül nem kezdte meg belföldön a védjegy tényleges használatát az árujegyzékben szereplő árukkal és szolgáltatásokkal kapcsolatban, vagy ha az ilyen használatot öt éven át megszakítás nélkül elmulasztotta, a védjegyre alkalmazni kell az e törvényben előírt jogkövetkezményeket, kivéve, ha a védjegyjogosult a használat elmaradását kellőképpen igazolja.”* Ez alapján tehát a védjegyjogosultat nem illeti meg a védelem védjegye tekintetében, ha annak az öt éven át tartó folyamatos használatát elmulasztotta, és a védjegyjogosultnak kell bizonyítani kifogás esetén, hogy a védjegyét öt éven keresztül megszakítás nélkül használta. A bíróság vizsgálta a felperesi védjegy Vt. 18. § (1) bekezdésében foglalt használat elmulasztása miatti kifogás alkalmazhatóságát, ugyanis az alperes arra hivatkozott, hogy a felperesi „a...d.hu” domén alatt az átirányítás folytán a felperes által üzemeltetett másik oldal, a „j.....s.hu” érhető el, de ezen nem jelenik meg a védjegy szövege, figurája, szlogenje.

A bíróság szerint a felperes megfelelően igazolta az „a...d.hu” védjegy használatát azzal, hogy felperesi „a...d.hu” domén alatt a felperes „J....s” apróhirdetési szolgáltatása volt elér-

hető. A bíróság az indokolásában kifejtette, hogy *a kialakult joggyakorlat szerint elsősorban nem a folyamatosságot kell igazolni, hanem azt, hogy a használat olyan volt, aminek alapján a fogyasztók a védjegy és a vele jelzett áru vagy szolgáltatás piaci jelenlétét valóban érzékelheték.* Az egyszeri vagy néhány alkalommal történő, elszigetelt használat nem alkalmas annak alátámasztására, hogy az árujelző a kereskedelmi-piaci forgalomban védjegyként funkcionált. Az „a...d.hu” domén alatti oldalról a waybackmachine szolgáltatás segítségével kinyert képernyőfelvételek alapján megállapítható volt, hogy az oldalon apróhirdetési, azaz a védjegy árujegyzékében foglalt szolgáltatások voltak a kérdéses időszakban elérhetők, az ilyen éveken át tartó, az internet sajátossága folytán széles körű használat túlmutat a pusztán jogfenntartó célú használaton. A más weboldalra való átirányítás így elfogadható aktív tevékenységként, védjegyhasználati magatartásként. A védjegyjogosult üzleti politikájának körébe tartozik, hogy védjegyét, annak domináns elemét miként alkalmazza, ennek során dönthet úgy, hogy a védjegy szerinti, őt azonosító domént arra használja, hogy egy másik, szintén hozzá tartozó honlap tartalmát teszi hozzáférhetővé, ezáltal több utat biztosít a felhasználók részére a saját szolgáltatása elérésére. Így a használat a Vt. 18. § (4) bekezdése értelmében a védjegy tényleges használatának minősült.

A bíróság ezen megállapítása kedvező azon vállalkozásoknak, amelyek akár több doménnév használati jogával rendelkeznek, amelyek külön-külön védjegyoltalom alatt állnak, azonban gazdaságossági és észszerűségi okokból a különböző elnevezésű doménekről a megnyitott doméntól eltérő megnevezésű weboldal nyílik meg, ugyanis ezzel nem veszítik el használat hiánya miatt a védjegyoltalmat. Tehát ha egy vállalkozás például az „aprohirdetes.hu” weboldalon reklámszolgáltatásokat kínál, de ugyanez a vállalkozás rendelkezik a „hirdetes.hu” doménnel, amiről az „aprohirdetes.hu” weboldal töltődik be, akkor a „hirdetes.hu” doménnév tekintetében a reklámszolgáltatásokkal kapcsolatban fennálló védjegyjogi védelem nem vész el használat hiánya miatt.

- c) *Védjegyjogi szempontból egy megjelölés releváns használója az, aki a kereskedelmi forgalomban a doménnév alatt apróhirdetési szolgáltatást nyújt, nem pedig a doménnév whois rekordba bejegyzett használója.*

Általában a domén whois rekordba bejegyzett használója és a doménnel megegyező szókapcsolatot a kereskedelmi forgalomban használó személy elválí. Ebben a perben a két személy különbözőtt egymástól, viszont mindkettőnek ugyanaz volt a neve, mivel egy apáról és fiáról volt szó, ezért erre hivatkozva az alperes megpróbált téves perindítással védekezni.

A bíróság megállapította, hogy a védjegybitorlás megítélésénél nincs jelentősége, hogy ki a doménnévvel rendelkezni jogosult, azaz a whois rekordba bejegyzett használó, hanem az a kérdés, hogy ki az, aki ténylegesen gazdasági tevékenységet folytat, tartalmat tesz közzé a domén alatt megnyíló weboldalon, mert a felhasználók hozzá köthetik a közzétett informá-

ciót, nyújtott szolgáltatást, és ezen keresztül őt azonosítja a doménnév, valamint az alatta elérhető weboldal.

2. Kereskedelmi névként történő használat kérdése a domén és a weboldal tekintetében

A *Kúria Pfv.20700/2018/10. számú precedensképes ítélete, amelyik védjegybitorlás megállapítása tárgyában született*, foglalkozott a kereskedelmi névként történő használat kérdésével a domén és a weboldal tekintetében.

Ebben az ügyben a felperes használt gépjárművekkel kapcsolatos online apróhirdetési szolgáltatást üzemeltetett olyan szómegjelöléssel, ami mind a doménnévben, mind pedig a doménnév alatt elérhető weboldal megnevezésében szerepelt. A felperes az általa nyújtott szolgáltatás megjelölését ábrás és szóvédjegyen is levédte a 35. áruosztály tekintetében, amely a reklámozási szolgáltatások körében biztosított oltalmat. A jogvitára az adott okot, hogy alperes is elindított egy online gépjárműhirdetési szolgáltatást olyan doménnév alatt, valamint weboldal-megnevezéssel, amely név megegyezett a felperes védjegyei által védett megjelöléssel, de hozzá rakta az „eladó” szót. Ezt az alperes által történő használatot az első- és másodfokú bíróságok, valamint a Kúria is a Vt. 12. § (3) bekezdés c) pontjába ütközőnek minősítette.

Tekintettel arra, hogy a felperes által használt megjelölés használt autókkal való kereskedés szolgáltatásról adott információt, amelynek használatától senkit nem lehet eltiltani, így az alperes a Vt. 15. § (1) bekezdés b) pontjára alapította a védekezést a megjelölés használatával kapcsolatban. E rendelkezés értelmében a védjegyjogtalom alapján a védjegyjogosult nem tilthat el mást attól, hogy gazdasági tevékenysége körében – az üzleti tisztesség követelményeivel összhangban – használja az áru vagy a szolgáltatás fajtájára, minőségére, mennyiségére, rendeltetésére, értékére, földrajzi eredetére, előállítási, illetve teljesítési idejére vagy egyéb jellemzőjére vonatkozó jelzést.

A Kúria a Vt. 15. § (1) bekezdés b) pontjának értelmezése során arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben egy megjelölés *egy internetes weboldalon* keresztül nyújtott szolgáltatás tekintetében áruadatnak vagy szolgáltatásról nyújtott információnak minősül, akkor egy ilyen használat nem lépi túl az üzleti tisztesség határait, ezért a felperesi megjelölést az alperes is feltüntetheti az internetes oldalán.

A felperesi megjelölésnek a doménnévben történő használata tekintetében azonban a Kúria arra a következtetésre jutott, hogy *a doménnévben történő használat* nem az alperes szolgáltatásai jellemzőjének feltüntetésére, hanem az alperesnek *más szolgáltatótól való megkülönböztetésére, az alperes interneten való azonosítására szolgál, és mint ilyen névhasználatnak minősül*. Mindezekre tekintettel az alperes *a doménnév használata körében nem hivatkozhat eredményesen a védjegyjogtalom Vt. 15. § (1) bekezdés b) pontjában írt korlátaira*.

Az első és másodfokon eljáró bíróságok ítéletei azt állapították meg, hogy az alperes védjegybitorlást követett el azzal, hogy apróhirdetési hely értékesítési szolgáltatásának nyújtása

és reklámozása körében a felperesi megjelölést kereskedelmi névként használta az általa használt domén és az alatta működtetett weboldal nevében. A Kúria szerint a jogerős ítélet rendelkező részében a „kereskedelmi névként” történő használat értelmezése a végrehajtás során bizonytalanságot okozhat, ezért a Kúria csupán annyit állapított meg, hogy az alperes a felperesi megjelölés doménnévként történő használatával bitorolja a felperes védjegyeit.

A Kúria szerint egy szöveges megjelölés – függetlenül attól, hogy ékezzel vagy ékezet nélkül, a helyesírás szabályai szerint külön vagy egybeírt formában, grafikai kiegészítéssel vagy önmagában – a vállalkozás internetes oldalán nyújtott, a gépjárművek eladására vonatkozó hirdetési információk közzétételére és az eladásra kínált gépjárművek keresésének lehetővé tételére vonatkozó szolgáltatásai tekintetében egyaránt áruadatnak, a szolgáltatásról nyújtott információnak minősül, tehát egy ilyen megjelölés használata az üzleti tisztesség határait nem lépi túl, ezért ebből következőleg azt a weboldal elnevezésében szabadon lehet használni, viszont a doménnévre ez már nem vonatkozik, mert az névhasználatnak minősül. A Kúriának ezzel az érvelésével kapcsolatban nem teljesen érthető, hogy egy megjelölésnek az interneten történő használata miért csak doménnévként történő használat esetében minősül névhasználatnak, hiszen az internetes kereskedelemben egy vállalkozás nemcsak a doménnévvel különbözteti meg a szolgáltatását versenytársai szolgáltatásától, hanem jellemzően a doménnévben használt elnevezés vagy annak domináns eleme megjelenik a domén alatt elérhető weboldal elnevezéseként logó formájában, ami ily módon a weboldal árjelzőjeként szolgál, másként a fogyasztók nehezen tudják azonosítani azt a weboldalt, amelyik megnyílik a domén alatt. Az alperes a weboldalán védjegybitorló szó-megjelölését egy személygépkocsi stilizált ábrájával kiegészítve jelentette meg, ami így a weboldal tekintetében árjelzőnek minősül. Mindezek alapján az alperes a weboldalon megjelenített felperesi szó-megjelölést a weboldalon elérhető szolgáltatásai azonosítására védjegyszerűen használta, így ez megkérdőjelezi azt a kúriai álláspontot, amely szerint ez a használat a szolgáltatásról nyújtott információnak minősül.

A Kúria indokolásával kapcsolatban az sem teljesen egyértelmű, hogy a kereskedelmi név miért okozhat bizonytalanságokat a végrehajtásban. A kereskedelmi név a magyar jogrendszer része, hiszen a Párizsi Uniós Egyezményt kihirdető 1978. évi 18. törvényerejű rendelet (továbbiakban: PUE) 8. cikke kimondja, hogy *„a kereskedelmi nevet az unió mind-egyik országa oltalomban részesíti, bejelentés vagy lajstromozás kötelezettsége nélkül, akár része az valamely gyári vagy kereskedelmi védjegynek, akár nem.”* A PUE 8. cikkére tekintettel indokolt lett volna, ha a Kúria a kereskedelmi név fogalmát az ítéletében definiálja, ahelyett, hogy azt rögzítette, hogy ezen fogalom a végrehajtásban értelmezési kérdéseket vet fel. Egy ilyen kúriai definíció azért is szükséges lett volna, mert korábban már több ítéletben (FÍT 8.Pkf.25.737/2010/5; LB Pfv.IV.21.311/1994; BH 1994/21; BDT2008/1740; FT 1.Pk.22.915/2012/6) is megjelent a kereskedelmi névre hivatkozás. Emellett a jogirodalom

is foglalkozott már ennek a fogalmával,² ahol korábbi bírósági ítéletek alapján már történt próbálkozás a kereskedelmi név definiálására. Amennyiben egyértelmű, hogy mi, milyen használat tekinthető kereskedelmi névnek, akkor a kereskedelmi névként történő használatra utalás nem okozhat bizonytalanságot a végrehajtásban.

Annak ellenére, hogy a Kúria indokolását lehet vitatni, a gyakorlatban ez talán mégsem okoz majd problémát az e-kereskedelemben tevékenykedő védjegy jogosultak számára abban, hogy fellépjenek a védjegybitorlókkal szemben, hiszen a weboldalak működéséhez elengedhetetlen egy alapul fekvő domén használata, így ha a bíróság megállapítja a domén tekintetében a védjegybitorló használatot, akkor a domén tekintetében a bitorló köteles megszüntetni a jogellenes használatot, ami a domén alatt nyújtott szolgáltatás megszüntetéséhez vezet.

3. A belenyugvás szabályainak alkalmazása doménneveket érintő védjegybitorlási ügyben

A Kúria a Pfv.21575/2018/8. számú precedensképes határozatában elvi jelleggel a következő megállapítást tette doménnevek használatához kapcsolódó védjegybitorlási ügyben: „A Vt. 17. § (1) bekezdése a védjegybitorlás miatt igényt érvényesítő korábbi védjegy jogosultja számára időbeli korlátot szab a fellépésre. A Vt. 17. § (5) bekezdésének utaló szabálya folytán a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontja szerinti korábbi jogra való hivatkozás esetén a védjegybitorlás miatt indult pernek nem tárgya annak megítélése, hogy a védjegybejelentési, illetve a védjegytiltási eljárásokban a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontjának sui generis szabályként való alkalmazása során az alperes eredményesen léphetne-e fel a védjegy elsőbbségét megelőző saját korábbi megjelöléshasználatára alapján, elégséges csupán a korábbi jog jogosultja részéről a fellépés reális lehetőségének igazolása.”

A fenti elvi jellegű megállapítás tartalmának megértéséhez és értelmezéséhez célszerű röviden áttekinteni a perre alapot adó jogvitát. Mindkét fél felhasználta ugyanazt a szó-megjelölést a saját doménnevének regisztrációjához, de eltérő kiterjesztéssel. A doménnevek alatt mindkét fél használt autókkal kapcsolatos online szolgáltatást végzett. A felperes 2001. augusztusától, míg az alperes 2001. októberétől nyújtott online gépjárműhirdetési szolgáltatást az általa regisztrált domén alatt. A felek kezdetben együttműködtek egymással, viszont a felperes 2004-ben és 2005-ben az általa használt doménnevet levédette ábrás és szövegdjegyként a 35. áruosztályban, amely többek között az online hirdetési szolgáltatások tekintetében biztosított védelmet a felperesnek. A felperes 2017-ben lépett fel az alperessel szemben védjegybitorlás miatt.

² Lásd dr. Görög Márta in A Védjegy törvény magyarázata (szerkesztette Faludi Gábor és Lukácsi Péter). HVG ORAC, 2014, p. 580–592.

Az alperes a keresettel szemben hivatkozott a Vt. 17. §-ában foglalt belenyugvás szabályaira. A Vt. 17. § (1) bekezdése alapján ha a védjegyjogosult öt éven át megszakítás nélkül eltúrte egy későbbi védjegynek az országban történő használatát, noha tudomása volt e használatról, a továbbiakban nem léphet fel e későbbi védjegynek az országban történő használatával szemben, valamint korábbi védjegyére hivatkozva nem kérheti a későbbi védjegy törlését sem. A Vt. 17. § (5) bekezdése szerint az (1)–(4) bekezdésben foglalt rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell a korábbi jó hírű védjegyre, az országban korábban közismertté vált védjegyre, valamint az 5. § (1) bekezdésében és (2) bekezdésének a) pontjában említett korábbi jogokra is. A Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontjának rendelkezése a más által korábbról fogva használt megjelölés tekintetében képez lajstromozást kizáró, illetve törlési okot, amennyiben a megjelölésnek a korábbi használó hozzájárulása nélkül történő használata jogszabályba ütközne.

A Kúria a döntése indoklásában hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.21.187/2011/4. számú, BH2012.67. számon közzétett határozatára, amely szerint a Vt. 17. § (5) bekezdésének utaló szabálya folytán a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontja szerinti korábbi jogra való hivatkozás tekintetében a védjegybitorlás miatt indult pernek nem tárgya annak megítélése, hogy a védjegybejelentési, illetve a védjegybitorlási eljárásokban a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontjának sui generis szabályként való alkalmazása során az alperes eredményesen léphetne-e fel az elsőbbséget megelőző saját korábbi használata alapján.

Az adott esetben azt kellett megítélni, hogy a Vt. 17. § (5) bekezdésének utaló szabálya folytán az alperes alappal hivatkozott-e a Vt. 17. § (1) bekezdése alapján a védjegyjogosult felperes igényérvényesítését kizáró belenyugvás jogintézményére. Ezzel kapcsolatban a Kúria a következő megállapításokat tette.

- A per adatai alapján egyértelműen megállapítható, hogy a perbeli védjegyek elsőbbségi napjához képest az alperes a doménnev regisztrációjával, illetve a megjelöléssel nyújtott hirdetési szolgáltatással korábbról fogva használja a felperesi megjelölést. Ebből következően a Vt. 17. § (1) és (5) bekezdés alkalmazása szempontjából az alperes kifogásolt megjelölése a „későbbi védjegy” pozíciójában a védjegyek elsőbbségi napját megelőző, korábbról fogva használt megjelölésnek minősül.
- Nem volt elfogadható a másodfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy az alperes a megjelölést nem saját jogán használta, mert ahhoz a felperes „ráutaló magatartással” hozzájárult. A védjegyhasználatához való hozzájárulásnak, azaz a Vt. fogalomrendszerében a védjegyhasználat engedélyezésének (Vt. 23. §) szerződéses akaratot kifejező, kifejezett nyilatkozatnak kell lennie. A perben nincs adat arra vonatkozóan, hogy a felperes kifejezetten úgy nyilatkozott volna, hogy saját védjegyeinek használata címén az alperes megjelöléshez hozzájárul, illetve védjegyeinek használatát engedélyezi.
- Az elsőfokú bíróság a per adatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy az alperes nem hivatkozhat megalapozottan a saját versenytársi jogainak, illetve a fogyasztók érdekeinek sérelmére, ezért a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontja alapján az alperes nem

léphetett volna fel eredményesen a felperes védjegyeinek lajstromozása ellen, illetve törlése iránt. Ez valójában azt eredményezné, hogy a felperes a védjegyei alapján a védjegybitorlás iránt indított perben a védjegyei elsőbbségi napját megelőző korábbi használatára hivatkozva állíthatná eredményesen a védjegybitorlás megtörténtét. Ugyanakkor a Kúria szerint a védjegyei elsőbbségét megelőző lajstromozás nélküli megjelölés használatára alapítva védjegybitorlás iránti igényt nem lehet érvényesíteni.

- *A védjegybitorlás iránt indult perben a védjegyjogosult az oltalom alatt álló védjegye alapján érvényesítheti az igényét.* A Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontja a korábbi jog jogosultja számára biztosítja a bejelentett megjelölés, illetve az oltalom alatt álló védjegy ellen a fellépés lehetőségét a védjegybejelentési, illetve törlési eljárásban. Mindebből következik, hogy a Vt. 17. § (1) bekezdésének a Vt. 17. § (5) bekezdésében előírt „megfelelő alkalmazása” azt (is) jelenti, hogy a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontja szerinti korábbi jogra való hivatkozás esetén elégséges csupán a korábbi jog jogosultja részéről a fellépés reális lehetőségének igazolása, e fellépés lehetséges eredményének megállapítása a védjegybitorlás iránt indult per kereteit azonban meghaladja. A Vt. 17. § (1) és (5) bekezdéseinek alkalmazása során a védjegybitorlás iránt indult perben nem kell lefolytatni a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt korábbi jogra vonatkozó, a védjegybejelentési, illetve a törlési eljárásban releváns bizonyítást.
- A Vt. 17. § (1) bekezdése a védjegybitorlás miatt igényt érvényesítő korábbi védjegy jogosultja számára időbeli korlátot szab a fellépésre. A Vt. 17. §-a alapján a belenyugvás szabálya a védjegyjogosult védjegyének vagy az azzal összetéveszthető megjelölésnek a más által történő jogosulatlan használata ellen való fellépés elmulasztását szankcionálja, függetlenül attól, hogy annak oka a védjegyjogosult elnéző vagy negligens magatartása. A Vt. 17. §-a alkalmazásának csupán az a feltétele, hogy a védjegy jogosultjának tudomása volt a védjegy más által történt használatáról, és azt legalább öt éven át eltűrte. Az eljáró bíróságok szóhasználatában a „ráutaló magatartással tett egyoldalú engedély”, illetve a „ráutaló magatartással hozzájárult” kifejezés logikailag és tartalmilag is a „tűrés, eltűrés” fogalmának felelnek meg.
- A kifejtettekre figyelemmel a Kúria úgy ítélte meg, hogy az alperes eredményesen hivatkozott a Vt. 17. § (1) és (5) bekezdése alapján a belenyugvásra, amely a felperes védjegybitorlás iránti igényének érvényesítését kizárja.

A Kúria fenti ítélete a domének felhasználásával végzett kereskedelmi szolgáltatásokat érintő védjegyek tekintetében megerősítette a Vt. 5. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt korábbi jogosult által érvényesíthető belenyugvási kifogással kapcsolatos joggyakorlatot. Mindez az e-kereskedelmi szolgáltatásokat nyújtók számára azt eredményezi, hogy egy üzleti tevékenység elindításakor körültekintően kell eljárniuk a doménnév regisztrációja során, valamint érdemes a használni kívánt doménnév védjegyként történő levédetéséről a lehető leghamarabb intézkedni, és a versenytársakkal szemben az esetleges védjegybitorlás miatt a lehető leghamarabb jogilag fellépni.

A GYŰJTEMÉNYES MŰNEK MINŐSÜLŐ ADATBÁZIS DOGMATIKAI BEHATÁROLÁSÁNAK KÉRDÉSEI

BEVEZETÉS

A hétköznapi nyelvben „adatbázis” alatt általában számítógéppel működtetett (tehát nem papíralapon megjelenő) és jellemzően nagyszámú tartalmi elemet felsorakoztató funkcionális gyűjteményeket szoktunk érteni (lásd jogi, céges, közigazgatási, tudományos adatbázisok stb.). Ehhez képest a szerzői jog meghatározása szerinti adatbázisok valamelyest szélesebb kört fednek le. Az Sztj.¹ 60/A. § (1) bekezdése az *adatbázis* terminológiát *önálló művek, adatok vagy egyéb* (tehát lényegében nyitott felsorolású) *tartalmi elemek* gyűjteményeként határozza meg. Az Sztj. 61. §-a ráadásul meghatározza a szerzői jogi védelemben részesülő adatbázisok kategóriáját, amelyek egyúttal gyűjteményes műnek (Sztj. 7. §) is minősülnek. Ennek következtében mind az „egyszerű”, mind a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis jogi kereteinek értékelése átgondolást igényel annak érdekében, hogy a szabályozás és annak gyakorlata jobban reflektálni tudjon az adatbázisok megjelenési formáira, a gazdaság, a tudományok és a művészet körében felmerülő jogi igényekre. A vizsgálat tárgya különösen aktuális a 2020-as európai adatstratégia² fényében, amelynek számos téren felmutatott új megközelítése az adatbázisok szabályozását is jelentősen érinti. Az adatbázisokkal kapcsolatos jelenleg elképzelhető, és jellemzően a szerző/előállító részéről felmerülő védelmi igények elsősorban szerzői jogi területeket érintenek, emellett azonban gyakran felmerül az adatvédelmi szabályok alkalmazása is.³

A tanulmány elsősorban a terminológiai elhatárolás kérdéseit kívánja feltérképezni, melyre tekintettel erősen gyakorlatorientált fókusszal közelíti meg a témát. A jogszabályi terminológiát tekintve az Sztj. rendszerét veszi alapul tekintettel arra, hogy a szerzői jogi

* Adatbiztonsági és adatvédelmi szakjogász, ügyvédjelölt.

¹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.

² A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának (európai adatstratégia), COM/2020/66 final, Brüsszel, 2020.

³ Vö. pl. Sztj. 106/A. § és az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (infotv.) 37/A–37/B. §, illetve Sztj. 15/A. § és infotv. 27. § (2) bekezdés *h*) pont; l. továbbá az Sztj. adatbányászattal összefüggő rendelkezéseit [33/A. § (2) bekezdés 3. pont, 35/A. §, 84/D. § (2)–(3) bekezdés]; l. még az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (DSM irányelv) (7)–(9), (11), valamint (18) preambulumbekkezdését, illetve a 17. cikk (9) bekezdés 3. albekezdését és a 28. cikkét. Egyes adatok gazdasági és kulturális célú megismerését illetően l. a közadatok újrahasznosításáról szóló 2012. évi LXIII. törvény 3. § *b*) pontját.

törvény tartalmilag érdemben átveszi az adatbázis-irányelv⁴ szabályait – további részletszabályokkal kibővítve.

1. Az adatbázisok viszonya a gyűjteményes művekhez

Egy egyszerű adatbázis két lényeges ponton mutat különbséget az adatbázisnak nem minősülő gyűjteményes művekhez képest. Egyfelől a tartalmi elemek rendszer vagy módszer szerinti rendezettsége körében a szabályozás nem követel meg eredetiséget a megalkotó részéről. Ez adott esetben azt jelenti, hogy egyszerű rendszer (pl. betűrend) szerint elrendezett tartalmi elemek gyűjteménye is alkalmas lehet arra, hogy a gyűjtemény adatbázisnak minősüljön. Ebben a tekintetben tehát tágabb értelmezési kereteket enged az adatbázis a hagyományos gyűjteményes művekhez képest. Másfelől szigorúbb kikötést jelent, hogy a tartalmi elemeknek egyedileg is hozzáférhetőeknek kell lenniük, ez tehát csak az adatbázisnál előfeltétel, a gyűjteményes műveknél általánosságban nem (noha az „egyedi hozzáférhetőség” követelménye sokféleképp értelmezhető). A két megállapításból következően a gyűjteményes művek is minősülő, szerzői jogi védelemben részesülő adatbázis mindkét körben a szűkebb/szigorúbb feltételeknek kell, hogy megfeleljen.

Az adatbázis esetében sem lehet azonban pusztán a struktúrából megállapítani azt, hogy a tartalmi elemek összeválogatása, elrendezése értékelhető-e a szerző egyéni-eredeti szellemi alkotásaként. Ehhez maguknak a tartalmi elemeknek a vizsgálata is szükséges. Pusztán sorok logikai (növekvő/csökkenő) vagy matematikai rendben (pl. Fibonacci-sorozat tagjai, prím számok növekvő sorrendben), illetve egyszerű szöveges tartalmak abc-sorrendben (pl. telefonkönyv) bár adatbázisnak minősülhetnek, ugyanakkor a szerzői jogi oltalom feltételeit nem teljesítik. „A tartalmi elemek fő követelménye, hogy önmagukban valamely önállóságot, egyedi jelentést, egymástól való tartalmi függetlenséget mutassanak fel”,⁵ mely alapján tartalmi elem lehet egy szimbólum, de egy terjedelmesebb írásmű is. A tartalmi elemeknek tehát egyáltalán nem szükségszerű szerzői műveknek lenniük ahhoz, hogy az adatbázis maga is szerzői jogi védelemben részesüljön. Ez ugyanúgy elmondható az adatbázisnak nem minősülő gyűjteményes művekre is. E ponton tetten érhető a szakértői és ítélkezési gyakorlat kiemelt szerepe valamely adatbázis szerzői jogi védelmének megítélésében, hiszen a tartalmi elemek mennyiségének és jellegének vizsgálatát nem lehet mellőzni annak megállapítása során, hogy egy adatbázis összességében megfelel-e az eredetiség kritériumának.

A szakértői gyakorlat alapján is nyilvánvaló, hogy adott tulajdonsággal rendelkező elemek közül valamennyi, illetőleg ezek közül egyetlen kiválasztása nem minősülhet egyéni-eredeti összeválogatásnak. „Az összeválogatás alkalmazott elve elsősorban akkor tekint-

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről.

⁵ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez. 2014, Wolters Kluwer, Budapest, p. 383.

hető egyéninek, eredetinek, ha a gyűjtemény valóban válogatás eredményeként született meg, vagyis egy műveket, adatokat tartalmazó nagyobb halmazból a szerkesztő valamilyen egyéni, eredeti szempont alapján válogatja össze gyűjteménye egyes elemeit. Ez alapján az összeválogatás nem rendelkezik egyéni, eredeti jelleggel, ha az valamennyi, bizonyos tulajdonsággal rendelkező elemet (művet, adatot) tartalmaz (például valamennyi budapesti telefon előfizető adatai). Ugyancsak nem tekinthető összeválogatásnak a 'gyűjtemény', ha az csupán egy, vagy az összes elem számához képest elenyésző számú tételt tartalmaz."⁶ E két szélső eset között azonban – műfajtól függően – a szerzői jogi védelemre alkalmas esetek igen széles skálán mozoghatnak. A tartalmi elemek kiválasztásának vizsgálata során így felmerülhet különösen a gyűjteménybe felvett egyes tartalmi elemek közötti összefüggések, hasonlóságok, különbségek vizsgálata, de akár gyűjteményen kívüli (tehát fel nem vett) elemek meghatározott (vagy meghatározható) halmazának elemzése is, és ezek összehasonlítása a gyűjteménybe felvett tartalmi elemekkel. Ez – a gyűjtemény jellegétől függően – akár komoly szakértelmet is igényelhet annak eldöntése során, hogy az adatbázis részesülhet-e szerzői jogi védelemben. Az összeválogatás mellett a tartalmi elemek elrendezése, szerkesztése is megalapozhat szerzői jogi védelmet a törvényszöveg alapján. Megjegyzendő, hogy a tartalmi elemek *elrendezése, szerkesztése* sokkal inkább tűnik egy adatbázis attribútumának, mint az *összeválogatás*, hiszen az adatbázis az Szjt. definíciója szerint tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye. Azonban az elrendezés vagy szerkesztés szintén valamekkora szabad játéktérrel feltételez a szerkesztői tevékenység tekintetében: „Az elrendezés elsősorban akkor tekinthető egyéninek, eredetinek, ha az meghaladja a nyilvánvaló sorrendbe illeszthető tulajdonságok alapján (például kezdőbetű, súly, hossz) történő automatikus rendezést.”⁷ Nem részesülhet szerzői jogi védelemben egy olyan adatbázis, amely „az összegyűjtött elemeket azok nyilvánvaló tulajdonságai (cím, kategória, árszint) szerint rendezte el és jelenítette meg, amely elrendezés megegyezik a hasonló tematikájú adatbázisok általánosan alkalmazott elrendezési módjával, ezért a[z] ... adatbázis a tartalom elrendezése, szerkesztése alapján sem minősül gyűjteményes műnek.”⁸

Ami pedig az egyedi hozzáférhetőség kérdését illeti, a szakértői gyakorlat alapján „a tartalmi elemekhez való hozzáférést kell egyedi módon lehetővé tenni, vagyis más tartalmi elemeknek a keresés során való megjelenítése, köztük való válogatás nélkül”⁹ E követelmény eltérően jelenik meg annak függvényében, hogy digitális adatbázisról beszélünk-e. „Számítógépes programmal működtetett adatbázisnál erre szolgálhat az index vagy thesaurus, illetve a fogalmi linkelés”,¹⁰ nincs azonban egyértelműen rendezve jelenleg azon (jellemzően nagyszámú adatot tartalmazó, gyakran *ad hoc* keletkező) adatállományok

⁶ SZJSZT-38/2006 számú szakvélemény, 3. számozatlan oldal.

⁷ Uo.

⁸ SZJSZT-23/2008/1 számú szakvélemény, 4–5. számozatlan oldal.

⁹ SZJSZT-39/2004/1–2 számú szakvélemény, 2. számozatlan oldal.

¹⁰ Uo.

szerzői jogi sorsa, amelyeknél nem egy explicite megjelenő strukturálási rendszer, hanem előre meghatározott tartalmi relevancia szerint kerülnek csoportosításra az egyes tartalmi elemek (tipikusan a közösségi médiában és keresőmotoroknál).¹¹ Nyomtatott adatbázisok esetén tematikus tartalomjegyzék, tárgymutató vagy szoros alfabetikus elrendezés teheti lehetővé az egyedi hozzáférhetőséget, vagyis az olyan módszerek, amelyeknél „az adatbázis egyéb tartalmi elemei már sorrendi jelzésük alapján (pl. alfabetikus besorolás) is elvezetnek a keresett elemhez, anélkül, hogy a gyűjtemény egészének tartalmi szelektálásával kellene a kívánt elemet felkutatnunk”.¹²

A hatályos szabályozás alapján elképzelhetőek olyan esetek, amikor egy adatbázisnak nem minősíthető gyűjteményes mű és egy szerzői jogi védelemben részesülő adatbázis elhatárolása nem egyértelmű. Az *adatbázis* a fent kifejtettek szerint önmagában részben tágabb, részben viszont szűkebb fogalmi keretet jelent a *gyűjteményes műnél* (lásd 1. ábra). A szerzői jogi védelemben részesülő adatbázis ehhez képest minden tulajdonsággal rendelkezik, amivel egy gyűjteményes mű, és ezenfelül tartalmi elemeihez egyedileg is hozzá lehet férni. Az Szjt. szerinti definíciókból arra a következtetésre lehet jutni tehát, hogy minden szerzői jogi védelemben részesülő adatbázis egyúttal gyűjteményes mű is, de nem minden gyűjteményes mű egyben (szerzői jogi védelemben részesülő) adatbázis. Ez önmagában azt feltételezi, hogy amennyiben egy, már megalkotott gyűjteményes műre nézve utóbb teljesülnek az adatbázis kritériumai is, úgy ettől kezdve a gyűjtemény már szerzői jogi védelemben részesülő adatbázisnak minősül. A gyakorlatban azonban árnyalja a képet egyes sajátos gyűjtemények szerzői jogi minősítése, illetve a szakértői/bírói gyakorlat hiánya. A gyűjteményes (és általában a szerzői) művek sokféleségét szem előtt tartva felmerül ugyanis a kérdés, hogy melyek azok az esetek, amikor egy gyűjteményes mű ebben a dinamikus szemléletben utóbb átminősülhet adatbázissá anélkül, hogy a mű „kettéválna” – már amennyiben ez lehetséges egyáltalán. Emellett megnehezíthetik a jogértelmezést egyfelől a különféle művek, tartalmi elemek széles skálán mozgó megjelenési alakjai (ez kissé leegyszerűsítve a dologi/materiális, illetve elektronikus/immateriális formában megjelenő entitások jogi eszközökkel való különböző „megragadhatóságában” nyilvánul meg), másfelől az emberi és a gépi „tartalomérzékelés” nyilvánvaló különbségei is.

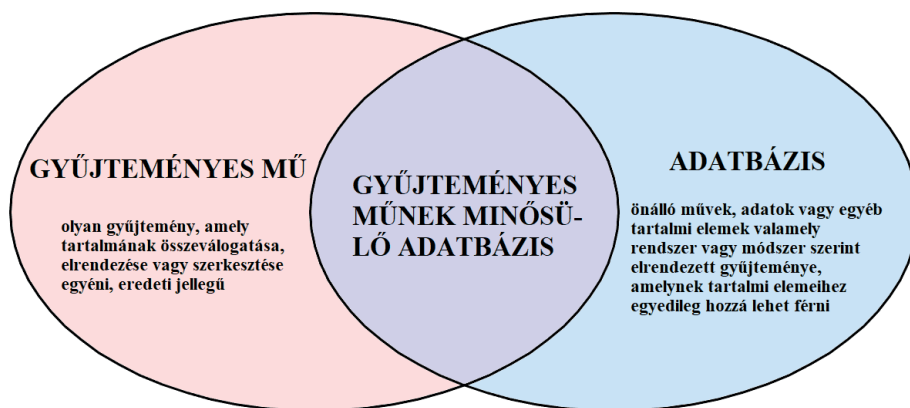
A továbbiakban a szerzői jogi védelemben részesülő adatbázisok lehetséges értelmezési megközelítését mutatjuk be a hatályos szabályozás alapján,¹³ a klasszikus jogértelmezési elveket¹⁴ szem előtt tartva.

¹¹ Ezek az adatbázisok (vagy inkább adatállományok) célzott emberi beavatkozás nélkül keletkeznek, és gépi előállítású adatokat (machine generated data) tartalmaznak. Az ilyen adatbázisok viszonya a sui generis oltalommal jelenleg nincs rendezve, l. Study to support an impact assessment for the review of the Database Directive (Final Report). European Commission, Brussels, 2022, p. 2–3.

¹² I. m. (9).

¹³ A gyűjteményes művek tág értelmezési kereteihez l. pl. az SZJSZT-38/2006 és -34/2013 számú szakvéleményt.

¹⁴ *Földi András, Hamza Gábor: A római jog története és intézményei.* Budapest, 2014, [239]–[246] margószámok.

1. ábra: A gyűjteményes művek és az adatbázisok

2. Rendszertani behatárolás

Egy gyűjteményes mű tartalmi elemeinek az eddigiek alapján nem kell tehát szükségszerűen szerzői műveknek lenniük (akár egyik tartalmi elemnek sem) ahhoz, hogy a gyűjtemény maga a szerzői jog védelmét élvezze. E körülmény azonban – legalábbis elméletileg – rendkívül sok esetkört enged a gyűjtemények¹⁵ gyűjtőfogalma alá, ezért első körben mind a gyűjteményes műveknél, mind az adatbázisoknál azokat az eseteket vesszük szemügyre, amikor az egyes tartalmi elemek maguk is eltérő tulajdonságokkal rendelkező *szerzői művek*. Egyrésztől ugyanis az Sztj. 1. § (2) bekezdésének felsorolása támpontot ad ebben a tekintetben, másrészt a gyűjteményes művek az esetek jelentős részében szerzői műveket tartalmaznak, harmadrészt pedig a szerzői művekből álló gyűjteményes művek számos típusára létezik már szakértői és bírósági gyakorlat is.¹⁶

E megközelítésből a felmerülő kérdés úgy hangzik tehát, hogy melyek azok a szerzőimű-típusok, amelyekből lehetséges olyan gyűjteményt összeállítani, amely gyűjteményes műnek minősülő adatbázisként értékelhető. Ezt a kérdést az előbb kifejtettek tükrében kézenfekvő két részkérdésre bontani: *a)* mely művekből állítható össze gyűjteményes mű; illetve *b)* mely művekből állítható össze adatbázis? Logikai (mégpedig a halmazelméletre építő) értelmezés alkalmazásával ugyanis belátható, hogy amennyiben egy műtípusból lehetséges

¹⁵ L. alább a 2. ábrán 6-os számmal jelölt halmazt, és a hozzátartozó lábjegyzetet.

¹⁶ L. pl. a 13. lábjegyzetet.

összeállítani mindkét részeset szerinti gyűjteményt, úgy az gyűjteményes műnek minősülő adatbázis tartalmi eleme is lehet.

A hazai jogban a gyűjteményes mű az Szjt. általános (első) részében definiált gyűjtőfogalom, amely ebből fakadóan valamennyi műtípus tekintetében egyedileg alkalmazandó (galéria, tárlat, drámagyűjtemény, de újfent akár film- vagy szoftvergyűjtemény¹⁷ stb.). Az előzőleg *a*) ponttal jelölt első részkérdés tehát egyszerűen megválaszolható: egy gyűjteményes mű tartalmi eleme lehet bármely szerzői mű, az egyetlen feltétel, hogy a tartalmi elemek összességének elrendezése, összeválogatása egyéni, eredeti szerkesztői tevékenység eredménye legyen.

Ezzel szemben az adatbázis az Szjt. különös (második) részében definiált fogalom, amely ugyanakkor sok tekintetben mégis hasonlóságot mutat az általános részben elhelyezett gyűjteményes művel. Logikus az a szakirodalmi álláspont, mely szerint „helyesebb lett volna az Szjt. 1. § (2) bekezdés *p*) pontban csak a gyűjteményes műveket említeni, amely így mind az adatbázisnak minősíthető [Szjt. 60/A. § (1) bek.], mind az adatbázisnak nem tekinthető gyűjteményes műveket átfogja”.¹⁸ Ez egyben a gyűjteményes mű önálló műfajként való értékelését jelentené. A törvény szerint az adatbázis *művek, adatok és egyéb tartalmi elemek gyűjteménye*, vagyis egy adatbázis – akárcsak egy gyűjteményes mű – szükségszerűen több különálló entitásból (akár egyenként különböző kategóriába sorolható szerzői művekből) épül fel. A jogalkotó meghagyta a szakértői és bírói gyakorlat számára annak értelmezését is, hogy mely típusú művek alkothatnak egy adatbázist (pontosabban egy adatbázisnak milyen szerzői művek lehetnek a tartalmi elemei). Ezt a helyzetet azonban akként is lehet interpretálni, hogy a jogalkotó annak eldöntését hagyta meg a jogalkalmazóknak, hogy kell-e egyáltalán a szerzői művek valamely szűkebb körére korlátozni ezt a kérdést. Amennyiben ugyanis az lett volna a jogalkotó célja, hogy az adatbázisok alkalmazási körét korlátok közé szorítsa ebben a tekintetben, úgy ezt gond nélkül megtehetette volna azzal, hogy az Szjt. 1. § (2) bekezdésében felsorolt egyes műtípusokat (pl. fizikai kiterjedésű, „kézzel fogható” műtípusok, mint iparművészeti alkotások) kizár az adatbázisok lehetséges tartalmi elemei közül az Szjt. VII. fejezetében elhelyezett korlátozó rendelkezéssel.¹⁹

Az előzőeket továbbgondolva, szintén hasonlóságot mutat a két kategória (ti. gyűjteményes művek, adatbázisok) abban a tekintetben, hogy nincs egyértelműen levezethető sza-

¹⁷ Gyűjteményes szoftverműnek minősíthető pl. egy olyan, oktatási célokat szolgáló szoftvercsomag, amely számos (akár egyszerűbb), külön-külön lefuttatható (konfigurálható, módosítható) programot tartalmaz szemléltető céllal egy programnyelv, operációs rendszer vagy algoritmusok gyakorlati alkalmazásának bemutatása, illetve oktatása céljából. Ezzel szemben pl. a Microsoft Office programcsomag nem minősülhet gyűjteményes szoftverműnek, hiszen az egyes alkalmazások (Word, Excel stb.) között nincs olyan kapcsolat, amely megalapozná az egyéni, eredeti összeválogatást (még akkor sem, ha ezek külön használható programok, hiszen ezek a Microsoft saját termékei, melyeket csomagban terjeszt).

¹⁸ Gyertyánfy: i. m. (5), p. 85.

¹⁹ A későbbiekben látni fogjuk, hogy egy ilyen szűkítő rendelkezés beiktatása a szabályozás gyakorlati-entált értelmezése esetén problematikus lenne.

bályozás a mintegy megkettőződő eseteket illetően, vagyis amikor egy gyűjteményes mű tartalmi elemei egyéb gyűjteményes művek, illetve egy adatbázis tartalmi elemei egyéb adatbázisok²⁰ (egy kis jogász kreativitással gondolhatunk akár a vegyes esetekre is).

Kiterjesztő (és alapvetően nyelvtani) jogértelmezés alkalmazásával megállapítható tehát, hogy – mind az Szt., mind az adatbázis-irányelv rendelkezéseit tekintve – az adatbázis tartalmi eleme *bármely mű lehet*, hiszen egyik jogszabály (de feltehetőleg még a szakértői/bírói gyakorlat) sem tartalmaz olyan korlátozó rendelkezést, értelmezést, amely a szerzői művek valamely szűkebb körére korlátozná a „művek” kifejezés terjedelmét az adatbázis lehetséges tartalmi elemeinek alkalmazásában.

A kifejtettek alapján egy olyan szellemi alkotást, amely megfelel a gyűjteményes művek, de az adatbázisok kritériumainak is, érdemes a gyakorlat irányából megközelíteni annak érdekében, hogy közelebb kerüljünk e sajátos szerzőimű-típus jogi kereteinek megrajzolásához. Három szempontot külön is érdemes kiemelni: a tartalmi elemek megjelenésének materiális jellegét, az érzékelhetőség közvetlen, illetve közvetett jellegét és a többszörözés lehetőségeit, melyek többnyire szoros összefüggést mutatnak.

A 2. ábrán feltüntetett számok az alábbi rész- és metszethalmazokat jelzik:

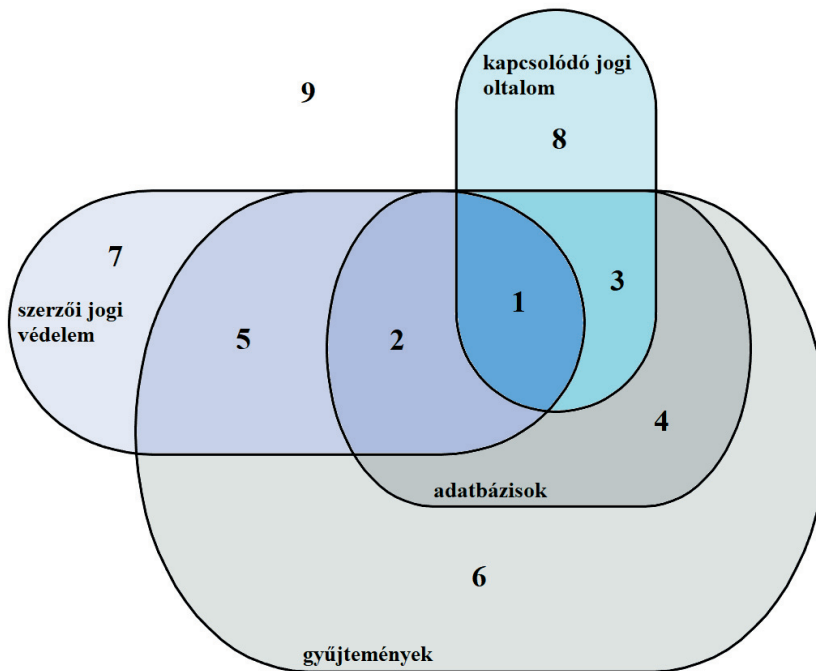
- 1 szerzői jogi és *sui generis* védelemben egyaránt részesülő (gyűjteményes műnek minősülő) adatbázisok – a kumulált védelem részhalmaza
- 2 szerzői jogi védelemben részesülő (gyűjteményes műnek minősülő) adatbázisok
- 3 *sui generis* védelemben részesülő (gyűjteményes műnek nem minősülő) adatbázisok
- 4 egyéb (az Szt.-ben meghatározott védelemben nem részesülő) adatbázisok²¹
- 5 egyéb (adatbázisnak nem minősülő) gyűjteményes művek
- 6 egyéb (az Szt. szerinti gyűjteményes műnek és adatbázisnak nem minősülő, védelemben nem részesülő) gyűjtemények²²
- 7 egyéb (nem gyűjteményes) szerzői művek
- 8 szomszédos jogi védelemben részesülő teljesítmények
- 9 egyéb (az Szt.-ben meghatározott védelemben nem részesülő) alkotások²³

²⁰ E gondolathoz köthető meta-keresőmotor képezte a tárgyat az Európai Unió Bírósága előtti C-202/12. sz. ügynek (Innoweb BV kontra Wegener ICT Media BV).

²¹ Ezen alkotások szerzői jogi értelemben nem is nevezhetők adatbázisnak, csak abban az esetben, ha az adatbázist nem szerzői/kapcsolódó jogi oltalmi tárgynak, hanem egy magasabb szintű fogalomnak tekintjük (l. ehhez kapcsolódóan az Európai Unió Bíróságának C-30/14. sz., Ryanair-ítéletét).

²² Az előző lábjegyzetben foglaltakhoz hasonlóan, az e halmazba tartozó alkotások is csak akkor nevezhetők gyűjteménynek, ha a gyűjtemény kifejezést nem (szerzői) jogi értelemben, hanem tágabban alkalmazzuk a hatályos Szt. szerint.

²³ Az előző két lábjegyzetben foglaltak itt vonatkoznak az alkotás fogalmára is.

2. ábra: Az adatbázisok rendszertani elhelyezése a hatályos Szjt. szabályai szerint.
A metszethalmazokban, részhalmazokban a számok az egyes, jogilag eltérően minősíthető alkotásokat jelölik az adatbázisok és egyéb gyűjtemények megközelítéséből

3. Adat versus tartalmi elem; az egyedi hozzáférhetőség problémakörének bemutatása szemléltető példákon keresztül

Ha elfogadjuk a fentiek fényében a kiterjesztő értelmezést, és abból a feltevésből indulunk ki, hogy egy adatbázis tartalmi eleme is bármely szerzői mű lehet, akkor – e logikai és nyelvtani súlypontú értelmezés alkalmazásával – feltehetjük tehát, hogy a gyűjteményes műnek minősülő adatbázisnak is bármilyen jellegű szerzői mű tartalmi eleme lehet. Ezzel sem vagyunk azonban közelebb a gyakorlati ellentmondások feloldásához. Az igazi gondot ugyanis az olyan műpéldányok jelentik, melyeket nem lehet (vagy legalábbis igen nehéz) olyan módon reprodukálni, hogy a többszörözött példányok az eredetivel megegyező minőségű/jellegű felhasználói élményt adjanak. A jogértelmezés kihívásait kívánják szemléltetni az alábbi esetek.

1. *példa* – Ha nyelvtanilag értelmezzük az adatbázis-irányelv (17) preambulmbekezdésében foglaltakat, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy egy olyan galéria, amely esetében a festményekre vonatkozó minden információ (festő adatai, alkotás éve, méretek, technika stb.) ismert, és egy áttekintést lehetővé tévő katalógus, amely alapján valamennyi mű beazonosítható és egyedileg fellelhető a kiállításon belül, *együttesen* szintén adatbázisnak minősülnek. Ezt a lehetséges értelmezést megerősíti az Szjt. 60/A. § (2) bekezdése amikor kimondja, hogy az adatbázisra vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell az adatbázis működtetéséhez, illetve tartalmának megismeréséhez szükséges dokumentációra is. Ebben az értelmezésben az adatbázis tartalmi elemei maguk a festmények (esetleg a katalógusban hozzájuk tartozó egyedi adatokkal együtt), míg a tartalom megismeréséhez szükséges eszköz a katalógus. Ha a festmények címük alapján betűrendbe, vagy pl. a megalkotás szerinti időrendi sorrendbe vannak rendezve (akár pusztán a katalógusban), úgy kétségtelenül teljesül a rendszer vagy módszer szerinti elrendezettség. Ha a katalógus az egyes festmények galérián belüli pontos elhelyezkedését is hiánytalanul tartalmazza, úgy – a kiterjesztő értelmezés alkalmazásával – az egyedi hozzáférhetőség feltétele is teljesül. Nem vitás ugyanakkor, hogy egy ilyen galériát senki nem nevezne adatbázisnak, és nem is tűnik kétségesnek, hogy a konkrétan említett eset sokkal inkább sorolható a gyűjteményes (művészeti) művek kategóriájába. Megjegyzendő emellett, hogy ebben a megközelítésben az Szjt. 60/A. § (1) bekezdésének (tehát adatbázisnak) akkor is megfelel ez a gyűjtemény, ha a művek összeválogatása, elrendezése nem üti meg az egyéni-eredeti szintet.

2. *példa* – Az előzőhöz képest egyszerű megítélés alá esik egy olyan, számítógéppel működtetett adatbázis, amely 20. századi magyar költők vagy egy adott irodalmi korszak verseinek a szerkesztő általi egyéni válogatását tartalmazza oly módon, hogy a versek valamely egyszerű rendszer (pl. cím szerinti betűrend) alapján vannak elhelyezve a listában, és külön rekordokként egyedileg (teljes terjedelmükben) hozzáférhetőek. Nem kérdéses, hogy ez az adatbázis a gyűjteményes (irodalmi) mű és az adatbázis jogi kritériumainak is megfelel, ennél fogva alkalmazható rá az Szjt. 61. § (1) bekezdése (gyűjteményes műnek minősülő adatbázis). Az előző példával szemben egy ilyen adatbázis esetében nem okoz gondot az egyes tartalmi elemek olyan jellegű többszörözése (a *sui generis* védelem körében kimásolása), amelynek eredményeképp létrejövő (szöveges) tartalmak az eredeti adatbázisban szereplő tartalmi elemekkel azonos minőségű felhasználói élményt adnak, és azonos információs értékkel bírnak – történjék a másolás akár gépi, akár kéziratos módszerrel.

A példák nyomán haladva, az értelmezési nehézséget az okozza, hogy egyes művek *kifejezőmódja*, illetve az egyes *megjelenési formák* eltérőek. A *kifejezőmód* a mű megalkotójának szubjektív tartalmi közlésmódját jelenti, mely arra utal, hogy a művet megalkotó személy milyen módon kívánja rögzíteni (vagy előadni), és ezáltal eljuttatni a szerzői tartalmat a közönség irányába (pl. írás, rajz, előadás útján). A kifejezőmód tehát nem valamely műpéldányhoz, hanem mindig az *eredeti műhöz*, és így ahhoz az alkotótevékenységhez, műfajhoz kapcsolódik, amelyen keresztül a szerző interakcióba lép a közönséggel a szerzői tartalom közlése céljából. Ezzel szemben a *megjelenésforma* objektív kategória, amely az alkotó szándékától függetlenül arra utal, hogy az *adott műpéldány* (konkrét hordozó és a rajta fellelhető művi tartalom) mely észlelhető csatorná(ko)n keresztül, illetve milyen közvetlenséggel képes közvetíteni a szerzői tartalmat. Egy mű tartalmi megjelenése alapvetően kétféle lehet: közvetlen és közvetett. Utóbbi valamely humán nyelv (szoftverműveknél kivételesen programnyelv) közvetítő szerepének felbukkanását jelenti a műben, ekképp a szemantikai-szintaktikai felépítés révén a közvetett megjelenésforma szemantikusnak (még általánosabban szimbolikusnak) is nevezhető. Összegezve tehát: *a kifejezőmód in abstracto egy műfaj vagy mű, míg a megjelenésforma in concreto egy mű vagy műpéldány és az általa hordozott művi tartalom ismérve.*²⁴

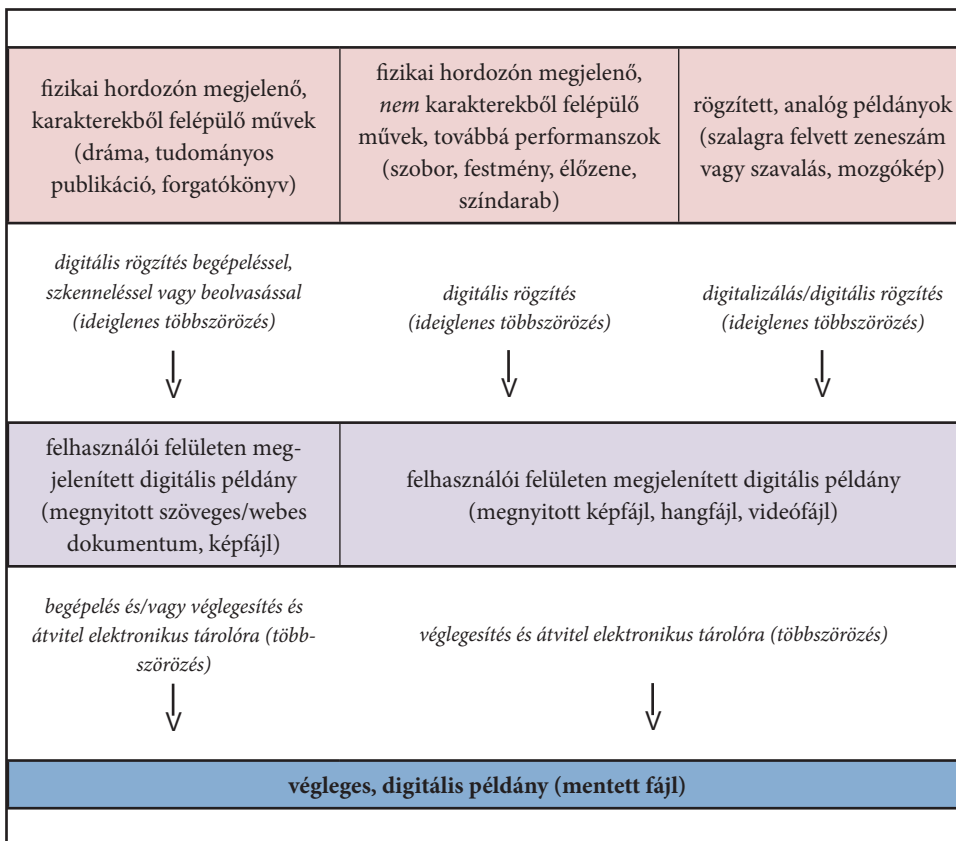
Ha az „adatbázis” vagy „adattár” szavak szemantikai tartalmából indulunk ki, szintén indokolt lehet a *tartalmi elemek* körét olyan entitásokra („adatokra”, helyesebben szemantikus felépítésű vagy azzá alakított tartalmakra) korlátozni a jogalkalmazásban, amelyek karakterek emberi vagy gépi intelligencia által értelmezhető (betáplálható) kombinációiból állnak. Egy karakterekből álló alkotás (és bármely más, gép által létrehozott szöveges formátumú entitás) ugyanis sokkal inkább kitett a többszörözésnek, mint a más formában megjelenített (megjeleníthető) művek. E szemlélet homlokterében az áll, hogy a számítástechnikában alkalmazott átalakítási, átviteli módszerek (pl. vizuális tartalmak képernyőn való megjelenítése, formátumok közötti átalakítás stb.) és általánosságban a szoftverek működése karakterkombinációk nagyszámú betáplálásán, transzformálásán és dekódolásán alapul (lásd 3. ábra). Ez támpontul szolgálhat az „adat” szó értelmezése tekintetében, hiszen ily módon egy betáplált mű (képernyőn megjelenített festmény, lejátszott zeneszám, film) lebontható a számítástechnikai eszköz által „értelmezhető” karakterkombinációra, mintegy információs tartalomra.²⁵

E karaktersorozatokat dogmatikailag azonban mindenképp el kell határolni az eredeti művektől, hiszen ezek csupán a számítógépbe való betáplálhatóságot, illetve transzformációt szolgálják, és nyilvánvalóan nem azonosak a művel. Egy *a)* eredeti reneszánsz festmény, *a b)* róla készült, felhasználói felületen megjelenített hatalmas felbontású fénykép, és *c)* ez

²⁴ A bekezdés tartalmilag azonos módon megjelenik Hilgert Ádám: A digitális technológiák jelentette szabályozási és jogértelmezési kihívások a szerzői jogban című tanulmányban is. Infokommunikáció és Jog, 2023. október.

²⁵ A bekezdés tartalmilag részben megjelenik Hilgert: i. m. (24).

utóbbinak valamely szoftver által értelmezhető karaktersorozatban (végső soron bináris kódokban és ebből képzett elektromos jelekben) való megjelenési formája – ontológiailag – határozottan elkülöníthető entitások.^{26,27}

3. ábra: A művi tartalmat fizikailag hordozó műpéldányok, valamint performansz jellegű művek digitalizálási (digitális többszörözési) folyamata digitális műpéldányok készítésével az emberi érzékelés szemszögéből²⁸

²⁶ E különböző entitásokat ugyancsak érdemes dinamikus szemléletben a digitális transzformációs folyamat egyes lépcsőfokainak tekinteni (l. a 3. ábrát). Ez azért indokolt, mert bár a felhasználói élmény az egyes eseteket tekintve igen eltérő (az eredeti műpéldánynál teljes, egy képernyőn megjelenő kép/videó vagy hangszóróból szóló zene esetében lényegesen alacsonyabb, míg a bináris karakterkombináció, mint sui generis entitás esetében egyáltalán nincsen közvetlen felhasználói élmény), ez utóbbi entitások mégis elválaszthatatlanul kapcsolódnak az eredeti műhöz.

²⁷ A bekezdés tartalmilag részben megjelenik Hilgert: i. m. (24).

²⁸ Az ábra megjelenik Hilgert: i. m. (24) tanulmányban is.

Ha ebben a tekintetben a számítástechnikai transzformációt a többszörözés (Szt. 18. §) egyik sajátos változatának, és ekképp pl. a fénykép konkrét adathordozón megjelenő bináris kódját (az ebből képzett elektromágneses jelsorozatot) is többszörözött műpéldánynak tekintjük, akkor szükségesnek mutatkozhat a fentiek alapján, hogy valamely mű (egyéb entitás) tartalmi elemként való megjelenése egy adatbázisban *karakterkombinációban megnyilvánuló alakot* öltön. Ezzel áthidalható lenne pl. az a jelen pontban taglalt, logikai és nyelvtani értelmezés alkalmazása esetén fellépő diszkrepancia, hogy pl. egy röplapos kiadvány és egy lexikon adatbázisnak minősülhet²⁹ a maga (eredeti hordozón megjelenő) formájában is, ugyanakkor más, fizikai hordozón megjelenő műveket (pl. festményeket) tartalmazó gyűjtemény már nem. Ez a szemlélet ugyanis (a hatályos szerzői jog szempontjából) látszólag mintegy önkényesen tesz különbséget az egyes műtípusok között. Ennek az a magyarázata, hogy az Szt. 60/A. §-a egyfelől a *művek, adatok és egyéb tartalmi elemek gyűjteménye* tágon értelmezhető fordulatot alkalmazza *művek, adatok és egyéb tartalmi elemek meghatározott formában* (pl. karakterkombinációk formájában) *megjelenő vagy megjeleníthető gyűjteménye* helyett, másfelől azáltal, hogy az adatbázis tartalmi elemeihez akár számítástechnikai eszközzel, akár *bármely más módon* hozzá lehet férni, az „egyedi hozzáférhetőség” kritériumát is szükségszerűen tágon kell értelmezni. Egy lexikon felütése a megfelelő oldalon – a tartalomjegyzék alapján – ugyanis a „hozzáférés” szempontjából inkább hasonlítható egy gyűjteményben elhelyezett festmény brosúra alapján történő felleléséhez, mint egy keresőmotoros adatbázis használatához (hiszen mindkét esetben fizikai módon megnyilvánuló procedura és az emberi intelligencia alkalmazásának következménye a keresett tartalmi elem fellelése). A lényegi különbség az adatbázis gyakorlati értelmezését tekintve tehát nem a hordozó jellegében (ti. elektronikus tárolóeszköz vagy papír), hanem a konkrét tartalmi elem megjelenésformájában, az entitás tartalmi megjelenésének közvetlen vagy szimbolikus voltában keresendő.

Digitalizálással bármely entitásról készíthető olyan másolat (műpéldány), amely karakterkombináció(k) formájában ölt testet, és a gépi intelligencia számára értelmezhető, transzformálható alakot ölt. Az emberi intelligencia működésével párhuzamba állítva, a digitalizálás során keletkezett karaktersorozatok gép általi feldolgozása írott szövegek valamely humán nyelv szerinti értelmezésével hasonlítható össze. A gépi intelligencia ugyanakkor megfelelő algoritmusok alkalmazásával bármely (2 vagy 3 dimenziós vizuális, hang, audiovizuális stb.) formában megjelenő entitást, és így térbeli kiterjedésű objektumokat is bináris karakterkombinációkká és elektronikus jelekké konvertálhat, amely jelenség szerzői jogi relevanciája nem szorul magyarázatra (gondoljunk arra, hogy a legtöbb múzeumban tilos a fényképek készítése).³⁰

²⁹ L. pl. az SZJSZT 29/2004 számú szakértői véleményét.

³⁰ A bekezdés tartalmilag részben megjelenik Hilgert: i. m. (24) tanulmányban is.

Ha ugyanakkor az előzőek alapján elfogadnánk az adatbázis kiterjesztő értelmezését, problematikus – és a jog gyakorlatias természetének ellentmondó – következményeket is eredményezhet annak alkalmazása, különösen ha figyelembe vesszük az egyes (egymást részben átfedő) kategóriák közötti lehetséges dinamizmust. Ezt hivatott szemléltetni a következő két példa.

3. *példa* – Adott egy iparművészeti gyűjtemény, melynek elemei igen változatos jellegű bútordarabok, amelyek ugyanakkor egytől egyig a 19. század második felében készültek, és mindegyiken fellelhetők hasonló stílusjegyek. Ez a gyűjtemény az Szjt. 7. §-a szerinti gyűjteményes (művészeti) mű. E gyűjtemény tekintetében a „mű” kifejezést absztraktan kell értelmezni: itt ez a gyűjtemény szerkesztőjének (mely szintén absztrahált, a szerzőből származtatott fordulat) tevékenységére utal, aki – művészeti, antropológiai ismereteinek birtokában – egyéni, eredeti módon válogatta össze az egyes bútordarabokat. Ez abban nyilvánul meg, hogy mindegyik tárgy ugyanabból a korszakból származó, hasonló stíluselemeket hordozó bútordarab, melyek így összességében egy adott történelmi időszakot, korstílust hűen reprezentálnak.³¹ Abban az esetben azonban, ha a szerkesztő készít a gyűjteményhez egy minden bútort magába foglaló brosúrát is, amely az egyes tárgyak adatait (bútordarab neve, jellege, művész neve, alkotás éve, helyszíne stb.) és a gyűjteményen belüli pontos fellelhetőségüket tartalmazza, úgy a teljes gyűjteményre (a brosúrával együtt) akár már tekinthetnénk az Szjt. 61. § (1) bekezdése szerinti gyűjteményes műnek minősülő adatbázisként (lásd az 1. példát). Ez a fenti 2. ábrán az 5-ös számmal jelölt metszethalmazból a 2-esbe való elmozdulást jelenti. Az is megállapítható továbbá, hogy ez a két minősítés nem kumulálódhat egymással, mégpedig a következő okokból. Egyrészt a gyűjtemény elemeinek egyéni-eredeti összeválogatását kizárólag az egyes tartalmi elemek tulajdonságaiból lehet megállapítani (ezekben jelenik meg a szerkesztő egyéni-eredeti válogató munkája, hiszen az efféle iparművészeti jellegű szerkesztői tevékenység az összeválogatott tartalmi elemek kapcsolódási pontjaiban nyilvánul meg), míg az adatbázisnak történő (későbbi) átminősítést az utólag elkészült átfogó brosúra indokolhatja, amely a bútordarabok adatait tartalmazza, továbbá egyedi beazonosíthatóságukat és fellelhetőségüket is biztosítja. Másrészt ugyanakkor a brosúra összeállítása elválaszthatatlan a bútordarabok rendszerezésétől, összeállításától. Egy ilyen (szerzői jogi védelemben részesülő gyűjteményre vonatkozó) listát ugyanis csak az egyes

³¹ Ennek eldöntése művészet(történet)i és nem jogi kérdés, különböző motívumokkal rendelkező, akár különböző korokból származó tárgyak gyűjteménye is bírhat művészeti értékkel, és ezáltal részesülhet adott esetben ilyen védelemben, ha azok összeválogatása egyéni-eredeti jelleggel bír.

elemek valamennyi adatának és/vagy jelentős szakismeret birtokában lehet összeállítani. Az első esetben a szerkesztő a bútorok birtokában, azokat rendszerbe helyezve állítja össze a brosúrát is.³² Ebben az esetben ugyanakkor az egyéni-eredeti szerkesztői tevékenységet már elvégezte, hiszen összeválogatta és beszerezte a bútorokat, így önmagában a broszúra összeállítása semmilyen egyéni-eredeti szellemi tevékenységet igénylő munkával nem jár. Ilyen körülmények között a listát akár egy másik személy is összeállíthatja, aki nem is feltétlenül műértő személy. A második esetben az elemek birtokán kívül (pl. interneten kutatva) válogat ki, helyez rendszerbe egyes bútordarabokat a hozzájuk tartozó adatokkal, illetve azok alapján, és a tárgyakat magukat csak ezt követően szerzi be. Bár ez kétségkívül embert próbáló feladat lehet (azt szem előtt tartva, hogy szerzői jogi védelmet megalapozó terjedelmű munkáról beszélünk), mindez rávilágít arra, hogy a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis megalkotásának szempontjából ebben az értelmezésben irreleváns az egyes tartalmi elemeknek az alkotófolyamat alatti rögzítettsége. Az adatbázis utóbb megállapítható szerzői jogi védelme szempontjából csak az fontos, hogy az elkészült, összeállt alkotás egyéni, eredeti szempontok szerint rendezett, egyedileg hozzáférhető tartalmi elemeket magába foglaló gyűjtemény legyen. A konkrét példát tekintve ez azt jelentené, hogy a gyűjtemény attól az időponttól minősülne adatbázisnak, amikor mind a bútorok rendelkezésre (pl. a szerkesztő birtokában) állnak maradéktalanul, mind pedig elkészült az áttekintést, fellelhetőséget lehetővé tevő broszúra – a két feltétel teljesülésének időbeli sorrendjétől függetlenül. Az időbeli sorrendnek ebben az esetben csupán annyi a jelentősége, hogy ha a szerkesztő előbb szerzi be a bútorokat, akkor a gyűjtemény ideiglenesen gyűjteményes iparművészeti alkotásnak, míg a broszúra elkészültétől már adatbázisnak minősül. Fordított esetben (ha a bútorokat csak utólag szerzi be) a védelem csupán a bútorok beszerzését követően áll be, onnantól viszont már egyből mint az Szjt. 61. §-a szerinti gyűjteményes adatbázison, a fenti ideiglenes, Szjt. 1. § (2) bekezdés és 7. § együttes értelmezése szerinti védelmi intervallum nélkül.³³

³² Itt a „birtok” szónak pusztán annyiban van jelentősége, hogy az összes tartalmi elem egyidejűleg rendelkezésre áll, mintegy „hozzáférhető” (akár távolról is), semmi esetre sem dologi jogi minőségében értendő tehát.

³³ Idevágó kérdés ugyanakkor, hogy amennyiben a szerkesztő az interneten kutatja fel a később beszerzendő bútordarabokat, és közben elkészül a broszúra, ez megalapozhatja akár a broszúrának a kapcsolódó jogi (sui generis) védelmét, amennyiben az adatok felkutatása, beszerzése jelentős ráfordítást igényelt (ez lehet akár a helyzet egy jelentősebb iparművészeti kiállítás megszervezése vagy egy muzeális gyűjtemény előkészítése esetében). Ez a védelmi forma viszont teljesen független a gyűjteményes művek szerzői jogi védelmétől és különálló módon, a bútorok adatait tartalmazó broszúrára mint adatbázisra korlátozódik.

4. *példa* – Ha megfordítjuk a megközelítést, egyből világossá válik a gyűjteményes művek és az adatbázisok szövevényes kapcsolata. Vegyünk most példaként egy bútórúházat, amely rengeteg különböző, egyedileg beazonosítható terméket forgalmaz. A termékek mindegyike saját kóddal rendelkezik, és elektronikus adatbázis segítségével bármely termék gyorsan, egyedileg kikereshető. Ez az elektronikus gyűjtemény adatbázisnak minősül az Szjt. 60/A. § (1) bekezdése értelmében, hiszen önálló tartalmi elemek (rekordok) termékkódok szerinti rendszerbe rendezett adatait tartalmazza, és az egyes termékek specifikációit tartalmazó rekordokhoz egyedileg hozzá lehet férni. Látni kell ugyanakkor azt is, hogy ez az adatbázis nem részesül szerzői jogi védelemben, hiszen ehhez hiányzik a tartalmi elemek egyéni, eredeti jellegű összeválogatása, elrendezése.³⁴ Egy ilyen adatbázis esetén a tartalmi elemek összeválogatása – amellet, hogy a forgalmazott termékeket teljes mértékben lefedő adatbázisról beszélünk, – kizárólag technikai szempontok, termékjellemzők alapján, elrendezésük és szerkesztésük pedig funkcionális-logikai szempontok szerint történt. Emellett ez az adatbázis – szemben az előző példában említett művészeti gyűjteménnyel – kizárólag üzleti megfontoltságból készült, hiszen az áruház szempontjából mind belső (pl. logisztikai), mind külső (vásárlást megkönnyítő szolgáltatás) irányba funkcionális célokat szolgál. Ezek miatt egy ilyen adatbázisnak nincs egyéni, eredeti jellege.³⁵ Lényeges különbség, hogy ennek az adatbázisnak a tartalmi elemei az egyedileg (számítógépen keresztül) megjeleníthető, termékadatokat tartalmazó rekordok, és nem a termékek (a bútorok) maguk, még abban az esetben sem, ha egy adott időpontban a bútórúház raktárában az összes forgalmazott termék egyedileg fellelhető.³⁶

A 3. példa – dinamikus megközelítésben – azt igazolná, hogy egy gyűjteményes műből utóbb válhat gyűjteményes adatbázis, ugyanakkor fordított irányba csak úgy következhet be változás, ha a szerzői védelemben részesülő adatbázis tartalmi elemeinek egyedi azonosítását és fellelhetőségét lehetővé tevő eszköz használata ellehetetlenül. Ez utóbbi (kevésbé szerencsés) esetben a mű minősítése mintegy redukálódhatna gyűjteményes műnek minősülő adatbázisról „hétköznapi” gyűjteményes művé (a 2. ábra szerinti 2-es halmazból visszakérül az 5-ös halmazba). Nehezen elképzelhető eset, ha egy szerzői jogi védelemben nem részesülő adatbázis utólag válik szerzői jogi védelemre alkalmassá (a 2. ábra szerinti 3-as vagy 4-es halmazból előbbi esetében az 1-es, míg utóbbi esetében a 2-es halmazba elmozdulással).

³⁴ L. az Szjt. 61. § (1) bekezdésének utalását a 7. §-ra.

³⁵ L. SZJSZT-31/2008/1. sz. szakvélemény, 3. számozatlan oldal.

³⁶ Természetesen nem elképzelhetetlen olyan bútorkatalógus összeállítása sem, amelynek szerkesztése egyéni-eredeti jelleget tükröz, l. pl. SZJSZT-01/2007/01 sz. szakvélemény.

Ebben az esetben egy már létező adatbázist úgy kell további tartalmi elemekkel kiegészíteni, hogy ezáltal az elemek összessége tekintetében egyéni-eredetivé váljon az elrendezés, összeválogatás – ez azonban a korábbihoz képest új adatbázist eredményez(het). A 4. példa alapján ugyanakkor egy szerzői védelemben nem részesülő (tehát egy 3-as vagy 4-es halmazba tartozó) adatbázis esetében gyakorlatilag kizárható, hogy utóbb a gyűjteményes művek 5-ös halmazába átkerüljön (és fordítottan szintűgy), hiszen e kategóriák alapjaiban eltérő logika szerint biztosítanak védelmet.

A korábbi 1. és az imént bemutatott 3. példában alkalmazott megközelítések – noha logikai és nyelvtani értelmezéssel levezethetőek lennének – a gyakorlatban minden bizonnyal tarthatatlanok. Az említett két példában szereplő összeállítások bár gyűjteményes művek, ugyanakkor nem adatbázisnak, hanem kiállításnak tekinthetők.³⁷ Adatbázisok esetében indokolt a tartalmi elemek lehetséges körét olyan *közvetett megjelenésformájú* entitásokra korlátozni, amelyek elektronikus eszközzel vagy más módon való többszörözése a többszörözött példánnyal azonos minőségű vagy azonos módon és mértékben felhasználható példányokat eredményezhet. A szerzői műveket tekintve ilyen mindenekelőtt az *irodalmi művek* bármely *rögzített* formája, továbbá valamennyi további szerzői mű esetében a *digitális megjelenésformák*. Egyértelműen aggályos és elvetendő jogértelmezést takarna ugyanis valamely térbeli kiterjedésű műpéldány, egyéb objektum kapcsán megengedni, hogy az eredeti, valós anyagi mivoltában (tehát a művi tartalom a fizikai hordozóval együttesen) egy adatbázis *önálló tartalmi eleme* lehessen (ezzel kiüresítve az *adatbázis* szó jelentését).

Az utolsó két példa egyes további, jogértelmezési szempontból „szürke zónában” lévő esetek megítélését kívánja röviden tisztázni.

5. példa – A helyes jogértelmezést segítheti egy olyan eset értékelése, amikor egy raktárban több ezer archív fotó kerül elhelyezésre, fellelhetőségüket és a hozzájuk tartozó adatokat tartalmazó jegyzékkel. Ebben az esetben legfeljebb a jegyzék mint nyomtatott alkotás minősíthető adatbázisnak. Az adatbázis tartalmi elemei az egyes fotókra vonatkozó adatok lesznek, nem pedig maguk a képek, hiszen a fotók és a jegyzékben szereplő (karakterekből álló) egyedi adatok közötti szoros fizikai kapcsolat hiányzik, és így az egyedi hozzáférhetőség nem állapítható meg. Ennélfogva legfeljebb különálló adatbázisról és fotóművészeti gyűjteményről beszélhetünk.

6. példa – Másik, a „szürke zónába” sorolható esetet jelenthet egy olyan fotóalbum, ami a képek készítésének éve szerinti sorrendben tartalmaz fotóművészeti alkotásokat. Ebben az esetben – bár rugalmas jogértelmezéssel teljesülhet az egyedi hozzáférhetőség – a rendszer vagy módszer szerinti elrendezettség szintén csak a szöveges komponensre vonatkozhat, hiszen ön-

³⁷ L. pl. az SZJSZT-34/2013 sz. szakvéleményt.

magában a fotók alapján nem lehet egyértelműen meghatározni a készítés évét. Így az egyértelmű (tehát akár laikus általi) sorrendbe helyezés is csupán a szöveges tartalom alapján (illetve azt illetően) végezhető el, ezért itt szintén külön entitásként kezelendő az adatbázis és a gyűjteményes mű (vö. egy tárgymutatóval).

A korábbi és az 5–6. példa alapján levonható az a következtetés, hogy valamely *objektíve leírható* rendszer vagy módszer szerinti elrendezettség mint egy adatbázis ismérve *kizárólag* abban az esetben állapítható meg, ha az valamely szimbolikus (így akár ember, akár gép által értelmezhető), egyértelmű megfeleltetési vagy rendszerezési struktúrát képes felmutatni. Ez két esetben adott: *a)* eleve szimbolikus megjelenésformájú, vagy *b)* digitalizált tartalmi elemek esetében, mely utóbbi körben a tartalmi elemek karakterkódjai az adatbázis részét képezik.

4. A gyűjteményes műnek minősülő adatbázis sajátos megjelenési formái a gyakorlatban

A magyar szakértői gyakorlat alapján a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis talán leggyakoribb előfordulása a tárgymutató, vagyis terjedelmesebb szöveges anyagok kulcsszavainak (jellemzően ábécérendbe rendezett) listája. A tárgymutató megteremti a közvetlen kapcsolatot az adott kulcsszó és az azzal tartalmi összefüggésben lévő ismeretek között, így digitális adatbázisoknál minden esetben, rugalmas jogértelmezéssel azonban papíralapú műveknél is teljesíti az egyedi hozzáférhetőséget. Az összeválogatás egyéni-eredeti jellege mindig egyedi vizsgálatot igényel, de az SZJSZT egy vonatkozó szakvélemény alapján³⁸ inkább hajlik arra, hogy terjedelmesebb (és főképp tudományos szemléletű) tárgymutatók tekintetében megállapítható a szerzői jogi védelem. „A tárgymutatóba kerülnek a főszöveg fogalmai, kulcsszavai. A tárgymutató összeállítása minden esetben tudományos feladat, ... ugyanis a kulcsszavak meghatározása nem mechanikus munka, sokszor a mű mondanivalójától függ, hogy mi a kulcsszó és mi nem az.”³⁹ A tárgymutató, legyen szó akár egy felhasználói felületen megjelenő „okos” beviteli mezőről (és a mögötte lévő adatbázisról), akár egy könyv végén lévő listáról, jól illusztrálja, hogyan férhet meg egymás mellett a logikai rend és az egyéni-eredeti válogatótevékenység. Noha egy tárgymutató jellemzően elválaszthatatlanul kapcsolódik egy másik, szerzői jogi oltalom alatt álló műhöz, a tárgymutató maga kétségtelenül elkülöníthető, leválasztható szellemi alkotás. A betűrenddel vagy keresőmezővel az egyes tartalmi elemek (kulcsszavak és a hozzájuk kötődő ismeretek) fellelhetősége, az oldalszámok vagy a közvetlen link révén pedig azok egyedi hozzáférhetősége is teljesül.

³⁸ SZJSZT-18/2013 sz. szakvélemény, 11–12. számozott oldal.

³⁹ Gyurgyák János: Szerkesztők és szerzők kézikönyve. Osiris, Budapest, 2005, p. 182.

Az Európai Unió Bírósága az adatbázisok tág értelmezését alapul véve kimondta,⁴⁰ hogy akár egyes térképművek – a rajtuk szereplő, egyedi információértékkel bíró szimbólumokkal mint tartalmi elemekkel – is adatbázisnak minősülhetnek. Ha az egyedi objektumokat kiragadjuk a koordinátasíkként funkcionáló térképből, ezzel elveszítjük a szimbolizált objektum fellelhetőségét biztosító lokációs adatokat, amivel érdemben sérül a tartalmi elem önálló tartalma. Ha pedig az egyes, térképen ábrázolt objektumok (templom, barlang stb.) számokkal való megfeleltetését tartalmazó jelmagyarázatot távolítjuk el a térképről, úgy a szimbolizált tárgyak minőségének/jellegének megállapíthatóságát lehetetlenítjük el. Így a térképen szórványosan elhelyezett számok elvesztik szimbolizált jelentéstartalmukat, és ezáltal önálló információs értékük lényegében teljes részét is. Ezeket a több adatból álló objektumokat mindazonáltal olyan módon is fel lehetne sorakoztatni, hogy az egyes tartalmi elemek (egyfelől a koordináta pontok, másfelől az objektum elnevezése, pl. templom) egy listán szerepelnek, a koordináta pontok szerinti növekvő sorrendbe rendezetten. Adott esetben ez a lista is adatbázisnak minősülhet. A térkép mint síkvetületi ábrázoló eszköz ehhez képest ugyanakkor funkciótöbblettel bír: az egyes tartalmi elemek fellelhetőségét könnyíti meg, azok síkra vetített elhelyezkedését ábrázolja. Ilyenformán a térkép alapját képező (rögzített léptékű) sík a tartalmi elemek rendszerének minősíthető (kétdimenziós analóg grafikai módszer szerinti elrendezés), hiszen egy adott terület síkbéli leképezését tartalmazó vizuális ábrázolás az emberi elme számára kevésbé absztrakt, mint az egyes látnivalók pusztá felsorolása egy listán. Ezáltal egy térkép azzal, hogy a tipikus felhasználó számára megkönnyíti a tájékozódást, adatbázisnak minősülhet. A C-490/14. sz. ügy további fontos megállapításai, hogy egy tartalmi elem információs értéke akkor önálló, ha az adatbázisból való kinyerése után is megtartja önállóságát (ez azonban alacsony küszöböt jelent, és a tipikus felhasználó szemszögéből kell vizsgálni), továbbá hogy nem pusztán az egyedi adat, de adatok kombinációja is minősülhet önálló tartalmi elemnek egy adatbázis tekintetében.

Az Szjt. 1. § (2) bekezdés j) pontja értelmében – külön műfajként – szerzői jogi védelemben részesül a térképmű és más térképészeti alkotás, amennyiben annak egyéni, eredeti jellege van. Abban az esetben, ha egy térképmű az említett gyakorlat szerint egyúttal gyűjteményes műnek is minősíthető, úgy elméletileg – logikai értelmezéssel – alkalmazható lehet rá a gyűjteményes adatbázis mint sajátos tartalmi kategória. Ez azonban csupán egyes összetett, az egyes tartalmi elemeket (a térképen elhelyezett egyedi lokációs adatokat) katartintás útján külön rekordokként megjeleníteni képes digitális térképek esetén jöhet valósan számításba. Ilyenkor – a tárgymutatókhoz hasonlóan – *több*, jól elkülöníthető műről beszélhetünk.

⁴⁰ C-490/14. sz. ügy (Freistaat Bayern kontra Verlag Esterbauer).

5. Összegzés

A kifejtettek rávilágítanak, hogy miért ellentmondásos fogalom a szerzői jogi védelemben részesülő adatbázis. Természetesen e két strukturálási mód nem zárja ki egymást, létezhet olyan összeállítás, amely mindkét feltételnek egyidejűleg megfelel, ugyanakkor az adatbázis attribútumának sokkal inkább tekinthető egyfajta *logikai rendszer vagy módszer* szerinti elrendezettség, semmint a gyűjteményes művekre jellemző *egyéni, eredeti összeválogatás*. Az ilyen, az említett két strukturálási módszernek egyaránt megfelelő, gyűjteményes műnek minősülő adatbázisok gyakorlatban megjelenő variánsai tehát szűk keretek közé szoríthatók. Amint ugyanis már említésre került, nehéz olyan *monolitikus* szellemi alkotásokat elképzelni, amelyek *önmagukban* egyaránt rendelkeznek kifejezetten művészeti/irodalmi hozzáadott értékkel, és emellett egy, az adatbázis mint funkcionális eszköz közvetlen rendeltetéséből fakadó, ugyancsak kifejezett és konkrét (jellemzően gazdasági vagy kutatási célú) tároló/adatfeldolgozó ismérvvvel is. Másrészt az is kijelenthető, hogy még ha tudunk is ilyen gyűjteményeket nevesíteni, a legtöbb esetben dominánsabb lesz egyik vagy másik ismerv, strukturálási módszer (más megfogalmazásban: az ilyen szellemi alkotások alatt szükségszerűen elbillen a mérleg vagy a gyűjteményes szerzői mű, vagy az adatbázis irányába).

Ha ezekben az esetekben nem tekintünk egységes entitásként az adatbázist magába foglaló műre, hanem jogi értelemben leválasztjuk az adatbázis-komponenst, megkérdőjeleződik a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis mint speciális szerzői jogi oltalmi tárgy önálló létjogosultsága. Ugyanakkor a szerzői jog e szűk területének erős gyakorlatorientáltsága kívánatossá teszi, hogy minimálisra szorítsuk (vagy sokkal inkább kiiktassuk) azoknak az eseteknek a körét, amelyek jogi megítélése ingoványos talajon áll. A gyűjteményes műnek minősülő adatbázis esetében ráadásul – fogalmilag – két teljesen eltérő minőségű, különböző motivációból adódó tartalmi elrendezettség követelménye találkozik. A szerzői követelmény az alkotás *tartalmára* (gyűjteményes műveknél ez a tartalom az egyedi válogatómunka megnyilvánulása), míg az adatbázisjelleg követelménye az alkotás *struktúrájára* és a tartalom összetevőinek *hozzáférhetőségére* nézve jelent megkötést. A szerzői (egyéni-eredeti jelleget megkövetelő) kritérium a szubjektív tartalom, a sajátos válogatás fontosságát, míg az adatbázisjelleg (elrendezési módszer/rendszer és egyedi hozzáférhetőség) a tartalomtól, és így tipikusan a szellemi alkotás létrehozójának egyéniségétől függetleníthető tartalmi rendezettség bizonyos módját jelenti, mely két attribútumrendszer általában egymással ellentétes irányba hat – ekként kettészakítva az elméletben egységes alkotást.

A VÉDELEM BÉRE 1. A KÉPZŐ-, FOTÓ- ÉS IPARMŰVÉSZETI ALKOTÁSOK SZERZŐINEK DÍJAZÁSA

1. BEVEZETÉS

Hantai Simon nagyméretű, „Cím nélkül” jelzésű absztrakt festménye negyvenhatmillió forintért kelt el a Virág Judit Galéria 2023. április 23-án megtartott aukcióján. A kortárs magyar piacon árverési rekordnak számító ügylet is rávilágít arra, hogy a műkereskedelmet – a válságok és a pandémia okozta visszaesésektől eltekintve – az egész világon a szárnyalás, rég nem látott pezsgés jellemzi, és a műtárgyak továbbra is stabil, vonzó befektetésnek számítanak. Látszólag ellentmondásban van ezzel, hogy a kortárs képzőművészek nehezen tudnak megélni kizárólag az alkotói tevékenységükből, sokan (leginkább a galériás háttérrel nem rendelkezők és az ösztöndíjakkal kiszorulóak) a művészeti foglalkozás mellett valamilyen állandó munkát is végeznek vagy pályaelhagyásra kényszerülnek.¹ Mindezek fényében különösen nem érdektelen áttekinteni a tárgyalkotó művészek anyagi elismerésének, díjazásának alapvetéseit és szerzői jogi hátterét.

Ahogy semelyik szerző, így a vizuális alkotók díjazása, az általuk létrehozott művek értékesítésének anyagi ellentételezése sem választható el a szerzői vagyoni jogok terjedelmétől és átruházhatóságától. A magyar szerzői jog egyik legfőbb elve továbbra is a vagyoni jogok egészben történő elidegeníthetlensége, amely alól a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) számos, taxatív meghatározott kivételt enged a szerzői művek forgalmához fűződő praktikus társadalmi érdeket szem előtt tartva.² Törvényi védelem biztosítja a vagyoni jogok egészének a felhasználóra történő átruházását például a munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban létrehozott műveknél és a megfilmesítési szerződésnél. Amennyiben a vagyoni jogok átruházása – az Szt. szerint vagy az erre vonatkozó szerződés alapján – megtörténik, a szerzőt megillető felhasználási jogok és a felhasználás engedélyezésének joga – a szerződésben foglalt esetleges korlátozásokra figyelemmel – a felhasználóra száll át, így ezekkel a jogokkal már nem a szerző, hanem a felhasználó rendelkezik. A vizuális alkotások hasznosítására viszont általánosságban nem munkaviszony

* A szerző a Miniszterelnökség vezető-kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja. A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem feltétlenül azonosak a fenti intézmények álláspontjával.

¹ Hajdu Miklós: A szakma, amiből nem lehet megélni, de néha hozza a milliókat. g7.hu, 2019. május 7.: <https://g7.hu/elet/20190507/a-szakma-amibol-nem-lehet-megelni-de-neha-hozza-a-milliokat/>.

² Lásd az Szt. 9. §-át.

és nem megfilmesítési szerződések keretében kerül sor, hanem adásvételi vagy bizományosi szerződéssel válik a vevő műtárgy tulajdonosává. A műpéldány tulajdonjogának átruházása ugyanakkor nem eredményezi a vagyoni jogok összességének átszállását, mert a műpéldány megszerzése kívül esik a bevett szerzői jogi felhasználások körén.

A fenti szabálynak különösen a képző-, a fotó- és az iparművészeti alkotásoknál van jelentősége, ahol a műpéldány mint dolog átruházása (és általában ezzel egyidejű átadása) élesen elválik a felhasználási jogok átengedésétől. A tulajdonjog és a szerzői jogok kettéválása akkor okozhat konfliktust a mű szerzője és a tulajdonos között, amikor az alkotás értékesítésekor nem szállnak át, hanem a szerzőnél, illetve jogutódjánál marad a kiállítás joga, valamint a követőjogi és a művek másodlagos (például reprodukciós) célú felhasználásainál főszabályként közös jogkezelés keretében érvényesített vagyoni jogok és díjigények.³

A szerzői vagyoni jogok intézményének egyik legfontosabb fundamentuma az alkotónak járó díjazás biztosítása, még abban az esetben is, ha a mű felhasználása a felhasználó számára semmilyen közvetlen vagy közvetett vagyoni előnnyel nem jár. A díjazás előfeltétele pedig a szerző (és más jogosultak) vagy a közös jogkezelő szervezet engedélye a mű (más védett teljesítmény) felhasználására. A felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányos díjazás vagy egyéb – az Sztj.-ben meghatározott esetekben – megfelelő díjazás törvényi kikötése nem jelenti azt, hogy erről a szerző nem mondhat le, azonban ez csak kifejezett nyilatkozattal tehető meg, adott esetben pedig a jogszabályban megszabott alakban válik érvényessé.⁴

A vizuális művészetek tárgyközpontúságából és e művek felhasználásának szükségességéből következően a műalkotás (műpéldány) kiállítása és értékesítése a tipikus engedélyezési jog és felhasználási mód, az alkotók számára pedig a legfontosabb jövedelemforrás.⁵ Ez azt is jelenti, hogy a digitális korban elterjedt és felértékelődött felhasználási módok (sugárzás, továbbkövetítés, nyilvánosság számára lehívásra történő hozzáférhetővé tétel) a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások, valamint az építészeti művek esetében nem játszanak

³ A személyhez fűződő jogok minden műtípusra, műfajtára egységesen vonatkozó átruházhatósági, átszállási és lemondási tilalma is generálhat feszültséget a vizuális művek alkotói és birtokosai között annak előre bocsátásával, hogy a gyakorlatban egyes jogosultságoknak hangsúlyosabb, míg más jogoknak itt lényegesen kisebb jelentősége van.

⁴ Sztj. 16. § (4) bekezdése.

⁵ Képzőművészeti alkotásoknál az egyedi (nagyjogos) engedélyezés körébe tartozó felhasználás elsősorban a kiállítás, amelynek engedélyezésére külön szabályok vonatkoznak. A műalkotás tulajdonátruházása során az alkotó a mű első értékesítésével gyakorolja a terjesztés jogát, ami ezzel ki is merül, tehát nem akadályozhatja például a továbbértékesítést, de a felhasználás módjának azonosnak kell maradnia. Ugyanakkor a szerzőnek az egyéb szerzői jogai, mint például a névfeltüntetés, a kiállítás joga vagy az egyéb irányú felhasználás engedélyezése, fennmaradnak.

meghatározó szerepet.⁶ A műalkotások értékesítése, tulajdonátruházása döntően adásvételi szerződés vagy bizományi szerződés útján történik, míg az építészeti tervek elkészítése és átadása tervezési szerződésekben realizálódik. Ezekben a szerződésekben általában konkrét (fix) összeg formájában jelenik meg a szerzőt megillető vételár vagy tervezési díj, amelyhez különböző elszámolási formák, fizetési módok és határidők kapcsolódhatnak.⁷ A vizuális művek reprodukciós célú vagy a médiaszolgáltatásban (háttérként) történő másodlagos felhasználásának engedélyezése és az ebből befolyó – nem igazán számottevő – díjak érvényesítése viszont általánosan nem egyénileg, hanem közös jogkezelés keretében történik.⁸

Összefoglalva, a vizuális műfajták körében sajátosan értelmezendők és érvényesítendőek a művek felhasználásának engedélyezésére vonatkozó általános és garanciális szabályok, hiszen egy képzőművészeti alkotás hasznosításakor az alkotó nem egyes felhasználási jogokat engedélyez a felhasználó számára, hanem a műpéldány tulajdonjogát ruházza át a vevőre a kialakult vételár ellenében vagy galéria közbeiktatásával bizományosi konstrukcióban a galériának fizetett jutalékért. Ebből következően itt az Sztj. 16. § (4) bekezdése szerinti arányos díjazás elve is megbicsaklik: a vevő oldalán általában nem jelentkezik a mű hasznosításából származó olyan bevétel, amihez a vételárat arányítani, mérni lehetne. Jelen cikksorozat a jellemző vizuális műtípusok szerinti bontásban mutatja be a díjmegállapítás és a jogdíjfizetés formáit, külön kitérve a jogsértések esetén megállapított vagyoni hátrány mértékére és a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítése címén megítélt összegekre.

2. Képzőművészeti alkotások szerzőinek díjazása

A képzőművészeti alkotások adásvétele, különösen a műtermi értékesítés két személy (az eladó művész és a vevő) megállapodása, amely az ügylet személyessége és intimitása folytán a magánszféra tartományában bonyolódik. Részben erre vezethető vissza, hogy a műalkotások (eladási) árára vonatkozóan nincsenek és nem is lehetnek objektív fokmérők, tarifák, mérőszámok. Mindez nem jelenti azt, hogy ne rendelkezniénk adatokkal az eladások konkrét összegeiről: a nyilvános értékesítési csatornákon, főként aukciókon gazdát cserélő művek eladási (leütési) árai publikusak, így detektálható és mérhető a műtárgypiacon jelen

⁶ A műkereskedelemben a mű egészének tulajdonátruházása történik meg, amiből az is következik, hogy a törvényben részletezett engedélyezési jogok közül az anyagi formát öltő terjesztés joga a leginkább meghatározó vagy kizárólag előforduló. Továbbmenve, a többszörözés engedélyezésének joga szinte fogalmilag kizárt a vizuális alkotások műpéldányai esetében, hiszen ezzel az alkotás egyedisége, megismételhetetlensége sérülne. Ettől el kell választani a művek elektronikus rögzítését, azokról másolatok készítését és nyilvánossághoz közvetítését, mert ezek a nagyon gyakori, ún. másodlagos (reprodukciós), illetve az online térben megvalósuló felhasználások megengedettek közös jogkezelés körében történő engedélyezéssel vagy a szerző egyedi engedélyéhez kötöttek.

⁷ Tervezési szerződések vonatkozásában lásd Jámor Attila: A tervezési szerződés: <https://epitesijog.hu/159-tervezesi-szerz-des>.

⁸ Kiss Zoltán Károly, Kiss Dóra Bernadett: A vizuális művészetek és a jog 1. A képzőművészet szabályozása. NMHH Médiatudomány Intézet, Budapest, 2019, p. 13.

lévő alkotók műveinek értéke. Egyfajta támpontot a vizuális művek alkotóit képviselő közös jogkezelő szervezetek díjszabása is nyújt, jóllehet ezek csak az ún. kisjogos, döntő részben másodlagos felhasználások engedélyezésére terjedhetnek ki, a számottevő bevételeket származtató nagyjogos felhasználásokra nem. A vizuális művészetek piacának, a művészek díjazásának mérési nehézségét jól mutatja, hogy az Európai Bizottság e tárgyban készült riportja teljesen ignorálja ezt az alkotói kört.⁹

A képzőművészeti alkotások értékesítése – függetlenül a vevő státuszától, jogállásától – döntően adásvételi szerződés vagy bizományi szerződés útján történik. Adásvétel során az eladó a dolog tulajdonjogának átruházására, a vevő a vételár megfizetésére és a dolog átvételére köteles, míg a bizományi szerződés lényege az, hogy a bizományos a megbízó javára – díjfizetés ellenében – a saját nevében ingó dologra adásvételi szerződést köt.¹⁰ Képzőművészeti alkotások adásvételére a hagyományos ingóságok adásvételéhez képest részben eltérő szabályok és szokások vonatkoznak. Ennek magyarázata a vizuális művek és alkotóik közötti sajátos kapcsolatban (a műalkotások egyedisége, tárgyközpontúsága és hasznosításuk szűkössége) keresendő, amelyre tekintettel az Szjt. speciális szabályokkal „többletjogokat” biztosít a szerzők számára mind a személyhez fűződő jogok, mind a vagyoni jogok területén. A mű egységének védelméhez fűződő jog alapján például nem megengedett a mű átfestése vagy bármely módon történő átdolgozása (például részekre szabadlása) még a művet adásvétel útján megszerző tulajdonosnak sem.¹¹ Ugyancsak a mű egységéhez tartozik az az egyedi keret, amit a művész maga készített, és a mű dokumentáltan azzal együtt alkot egyiséget.¹² Kiemelten fontos „többletjog” a követőjogi díjigény is, amelynek a gyökere az, hogy a szerző részesüljön az általa alacsony áron eladott festmények későbbi, a műkereskedelemben jóval magasabb áron megvalósuló tulajdonátruházás anyagi hasznából.

A „többletjogok” miatt a vizuális alkotások esetében gyakran előfordul a tulajdonjog és a szerzői jog ütközése. A tulajdonos általában korlátlanul rendelkezhet a tulajdonát képező dologgal, de ez a rendelkezési joga nem sértheti az alkotó személyhez fűződő és vagyoni jogait még akkor sem, ha ezeket nem foglalták bele az adásvételi szerződésbe. A kiállítási jog kapcsán ez úgy működik a gyakorlatban, hogy a tulajdonos köteles a képzőművész előzetes

⁹ Remuneration of authors and performers for the use of their works and the fixations of their performances. MARKT/2013/080/D: http://publications.europa.eu/resource/ellar/c022cd3c-9a52-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1.

¹⁰ Lásd a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:215. §-ának (1) bekezdését és 6:281. §-ának (1) bekezdését.

¹¹ Az Egyesült Államokban 1990-ban elfogadott Visual Artists Rights Act (VARA) szövetségi szinten biztosít jogokat a művészek számára a vandalizmussal szemben. A VARA hatálya alá tartozó egyes műalkotásokat tilos megsemmisíteni, megcsonkítani, torzítani vagy megváltoztatni oly módon, hogy azzal aláássák a művész hírnevét. Bővebben lásd: *íj. Lomnici Zoltán: A festmények leöntése barbarizmus.* Magyar Nemzet, 2022. 12. 06.: <https://magyarnemzet.hu/velemeney/2022/12/a-festmenyek-leontese-barbarizmus>.

¹² Kiss, Kiss: i.m. (8), p. 120.

engedélyét kérni a tulajdonában lévő mű nyilvános bemutatásához.¹³ Ha ezt nem teszi meg, a szerző felléphet a tulajdonossal és a kiállítóhellyel szemben is. Az engedélykérés mellett a festmény tulajdonosának díjfizetési kötelezettsége is fennáll a szerző felé, ha harmadik személynek kiállítás céljára bérbe vagy haszonkölcsönbe adja a műalkotást.¹⁴

2.1. Képzőművészeti alkotások értékének meghatározása

Az Szjt. 1999. évi hatálybalépéséig, illetve a művészeti piac fokozatos magánosításáig az árak meghatározásában jelentős szerepe volt a régi Szjt.¹⁵ miniszteri rendeleteinek,¹⁶ valamint a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnak és a becsüsöknek, igazságügyi festmény-szakértőknek. Önmagáért beszél, hogy a régi Szjt.-vel együtt hatályon kívül helyezett rendeletek csak a többszörösítésre (a rendeletek szóhasználatában: többszörösítésre) alkalmas művek (kispasztikák, képgrafikai alkotások, alkalmazott grafikai művek, ipari tervezőművészi alkotások, művészi fényképek) tekintetében állapítottak meg minimumdíjakat (árakat), festmények tekintetében nem. Az állam már a szocialista tervgazdálkodás időszakában sem akart vagy tudott direkt formában beavatkozni a képzőművészeti alkotások árképzési folyamataiba. A befolyásolás „puha” eszköze volt a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, illetve a Képzőművészeti Alap, a későbbiekben pedig a 10/1968. (II.28.) Korm. rendelettel életre hívott Művészeti Alap által végzett zsűrizés intézménye. Ahogy azt a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) több szakvéleménye is megállapította,¹⁷ zsűrizésre azért volt szükség, mert enélkül az állami vállalatok, szövetkezetek, társadalmi szervezetek a művészeti alkotásokra felhasználási szerződést nem köthettek, és jogdíjat sem fizethettek.¹⁸ Az alkotások felhasználásában érdekelt állami gazdálkodó szervezetek (például a Képcsarnok Vállalat, BÁV) mozgásterét az határozta meg, hogy képző-, ipar és fotóművészeti alkotások-

¹³ Szjt. 69. § (2) bekezdése.

¹⁴ A műtárgykölcsönzés mégis inkább a múzeumok „privilegiuma”, bár arról nem állnak rendelkezésünkre adatok, hogy ebből milyen bevételekre tesznek szert az intézmények, illetve részesülnek-e ebből a kölcsönzéssel érintett alkotók vagy jogutódai. Bővebben lásd: <https://www.szepmuveszeti.hu/mutargykolcsonzes/>.

¹⁵ 1969. évi III. törvény a szerzői jogról.

¹⁶ Például a képgrafikai alkotások felhasználási szerződéseinek feltételeiről és a szerzői díjakról szóló 10/1970. (VI. 25.) MM rendelet.

¹⁷ Például SZJSZT-25/2007. Szerzői minőség jogi megítélése, tervezői és kivitelezői tevékenység viszonya. SZJSZT-32/2014. Zsűrizett kerti fabútorok szerzői jogi védelme.

¹⁸ A képzőművészet, iparművészet egyes kérdésének szabályozásáról szóló 83/1982. (XII.29.) MT sz. rendelet 1. §-a szerint „[a] szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény hatálya alá tartozó ... alkotás ... szerzője saját művészeti alkotását szabadon értékesítheti. 2. § (1) A gazdálkodó szervezetek ... a társadalmi szervezetek stb. művészeti alkotást csak művészeti szempontból történt elbírálás után szerezhetnek be, használhatnak fel és hozhatnak forgalomba.”

ra irányuló felhasználási szerződés tárgyai csak olyan alkotások lehetnek, amelyeket az arra jogosított szervek elbíráltak.¹⁹

Kötelező, minden műre kiterjedő zsűrizés hiányában hogyan határozható meg a műalkotás ára? A műalkotások árképzése az egyik legösszetettebb feladat, amellyel a feltörekvő művészek különösen akkor szembesülnek, amikor először kezdenek el együttműködni galériákkal. A képzőművészeti alkotások régebből ismert és bevett árképzési módja a kép két oldalméretének összeadása, majd ennek megszorozása egy változóval, ami megfelel az alkotó hírnevének.²⁰ Ehhez még hozzá kell adni a vászon és a keretezés költségeit.²¹

A szobrok árának meghatározása sokkal inkább függ a felhasznált anyagok típusától és a mű és bonyolultságától.²² Végso soron egy adott szobor árát is az dönti el, hogy ki mennyit hajlandó érte fizetni. Egy drága anyagból, például bronzból vagy márványból készült darab nyilvánvalóan többbe kerül, mint egy kevésbé költséges anyagból, például agyagból vagy fából készült alkotás.²³ A szobrászok helyzetét az is nehezíti, hogy műveik előállításának fajlagos költsége jóval meghaladja a festményekét, amit nem mindig lehet érvényesíteni az értékesítés során az eladási árakban. Más szóval, a szobrászatnál a magasabb költségek és az eladási ár közötti különbséget alacsonyabb haszonrést eredményez. Az erre specializálódott szobrászok esetében kalkulálható és bevett jövedelemforrás a köztéri szobrok elkészítése. Ezeket többnyire önkormányzatok vagy állami szervek rendelik meg nyílt pályázati kiírás formájában, amelyben részletesen meghatározzák a szobor tematikáját (célját) és elkészítésének legfontosabb paramétereit.²⁴

¹⁹ Napjainkban már csak a köztéri műalkotások ki- és áthelyezése, lebontása esetén ír elő zsűrizési kötelezettséget a helyi önkormányzatok és szervek, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről szóló 1991. évi XX. törvény 109. §-a.

²⁰ A szorzószám mindig az egyénhez mért: a galériás elsőként belehelyezi az alkotót egy adott árkategóriába, a többiekhez képest pozicionálja, majd ez a szorzó a művész teljesítményének függvényében változik az idők során. Ez a számítás azért sem veszítette érvényét, mert a szubjektív (szorzó) és az objektív (méret) elem egyszerre jelen van benne.

²¹ How is an artwork priced? <https://www.artsper.com/us/cms/collector-guide/the-art-world/how-is-an-artwork-priced>.

²² Egy kisméretű, egyszerű, olcsó anyagokból készült szobor mindössze néhány száz euróba kerülhet, míg egy ismert művész nagyméretű, összetett alkotása könnyen elérheti a több tíz- vagy akár százezer eurós árat.

²³ Mennyibe kerül a szobrászat? <https://www.dnr.hu/mennyibe-kerul-a-szobraszat/>.

²⁴ Ezek: a pályázók köre, a szobor helyszíne, mérete, anyaga, környezetbe illesztése, elkészítésének határideje, a bírálat szempontrendszere, a díjazás összege, a szerzői és felhasználói jogok köre, a bekerülési költség felső határa. A kialakult gyakorlat szerint a pályázatok kiírója a bírálóbizottság által megfelelő minőségűnek ítélt pályaművek közül általában háromat díjazásban részesít, és közülük kerül ki a végső nyertes, akivel a kiíró szerződést köt a megvalósításra. A díjazottaknak vállalniuk kell, hogy a kiíró a pályázatok felhasználására teljes és kizárólagos jogot szerez, azt szabadon felhasználhatja, illetve a pályázat anyagát és a pályázó nevét nyilvánosságra hozhatja. A szobor elkészítésére vonatkozó szerződés rögzíti a kivitelezés teljes bekerülési költségét: anyagköltség és munkadíj; ez utóbbit szokták tiszteletdíjnak vagy alkotói díjnak is nevezni, és ez „tartalmazza” a szerzői felhasználási jogok átengedését.

A múzeumok vásárlásainál az alkuknak, a kompromisszumoknak is nagy szerepük van az árak meghatározásánál. Egy országos közgyűjteménybe bekerülni presztízst jelent, amelynek érdekében sok alkotó hajlandó engedményeket tenni, de arra is vannak példák, hogy egyes alkotók feltételekhez kötötten (például állandó vagy időszakos kiállítás létrehozása) a teljes életművüket ajándékba adják egy önkormányzatnak. Az árengedmények megjelennek az alkotók és a neves galériák vagy befektetők közötti kapcsolatrendszerben is. Külön kategóriát képeznek a Magyar Nemzeti Bank vásárlásai, amelyek korábban (az Értéktár Program keretében) még régi, 19. és 20. századi neves honi alkotók műveire terjedtek ki, újabban pedig kortárs vagy a közelmúltban elhunyt festők tételeit részesítik előnyben.²⁵

Árbefolyásoló tényező lehet végül a művészek életkora is. A fiatal művészek esetében az árak folyamatosan emelkednek a fesztiválokon, kiállításokon való megjelenés függvényében, míg az idősebb művészek esetében már nem jellemző az ilyen jellegű árnövekedés. Ennek oka abban keresendő, hogy a korosabb művészek karrierjében sokszor nem voltak meg azok az állomások, amik előidézhatték volna az áremelkedést. A pártállami rendszer szándékoltan alacsonyan tartotta a művek árait, sőt, hiányzott az a marketinges háttér is, amivel az alkotókat és műveiket be lehetett volna vezetni az amúgy nem piacgazdasági alapon működő művészeti piacra.

Összefoglalóan azt rögzíthetjük, hogy napjainkban a nyilvános, szabályozott és jól dokumentált aukciós piacon a fentebb ismertetett tényezők következtében kialakuló árak határozzák meg érvényesen a piaci árszínvonalat és trendeket.

2.2. A kiállítási jog díjvonzata

A kiállítás joga sajátosan egyesíti a személyhez fűződő és a vagyoni jogokat: a kiállítás elsősorban a művész alkotásainak bemutatását, prezentálását jelenti a nagyközönség számára, és mint ilyen, szorosan kötődik az alkotó személyéhez, másfelől viszont minden érintett szereplő (alkotó, tulajdonos műgyűjtő, kiállító galéria) üzleti és vagyoni érdekei is óhatatlanul megjelennek a kiállítás kapcsán.²⁶ Ez lehet a magyarázata annak, hogy az Szjt. 69. §-ában foglaltak ellenére részleteiben máig nem szabályozott és nem egyértelmű, hogy a kiállítás megrendezéséért jár-e külön díjazás a művésznek.²⁷ A közgyűjteményben őrzött

²⁵ A legújabb hírek szerint a Magyar Nemzeti Bank egyik leánycége, az MNB-Ingtalan Kft. 58 millió forintért készül megvenni Kucsora Márta festőművész 10 képét és 289 millió forintért venné meg Bak Imre négy festményét. Bővebben lásd: <https://atlatszo.hu/kozpenz/2022/04/28/kucsora-marta-20-kep-58-millioert-veheti-meg-az-mnb-ingatlan-kft-az-elado-a-jegybank-alapitvanyanak-leanyvallalata/>.

²⁶ Kiss, Kiss: i.m. (8), p. 71.

²⁷ Szjt. 69. § (1) A képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás tulajdonosa köteles a művet a szerzői jog gyakorlása végett időlegesen a szerző rendelkezésére bocsátani, ha ez méltányos érdekét nem sérti. (2) Képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti és iparművészeti alkotás kiállításához a szerző beleegyezése szükséges. A közgyűjteményben őrzött mű kiállításához nincs szükség a szerző beleegyezésére és azért a szerzőt díjazás sem illeti meg. (3) A mű kiállítása esetén a szerző nevét fel kell tüntetni.

művek kiállításánál a törvény kizárja a szerző díjazását, amiből *a contrario* az következik, hogy minden egyéb esetben az engedély – ellenkező megállapodástól eltekintve – díjfizetéshez kötött. A téma érzékenységet jól mutatja a kiállítás üzleti céljának, illetve jövedelemszerző és jövedelemfokozó képességének eltérő megítélése a művész, a kiállítóhely és a HUNGART²⁸ között.

Ugyan a kiállítás nem tekinthető a művek egyidejű és nagy tömegű felhasználása miatt egyedileg nem gyakorolható felhasználásnak, a kiállítási jog engedélyezését a HUNGART 2012-től önkéntes közös jogkezelés körébe vonta, és éves díjszabásában állapítja meg ennek jogdíjtételét.²⁹ A közös jogkezelés ellen a szerző teljes bizonyító erejű (azaz két tanú előtt aláírt) magánokiratban tiltakozhat.³⁰ A művész tehát csak akkor kérhet közvetlenül jogdíjat a kiállítás szervezőjétől, ha előzetesen a közös jogkezelő felé jelentette, hogy a jogosítást a HUNGART helyett maga gyakorolja. A tényleges gyakorlat ugyanakkor ennek pont az ellenkezője: a kiállítóhely és a művészek közötti szerződésekben a művész hozzájárulását adja művei kiállításához, és általában lemond mindenfajta díjazásról, beleértve a kiállítási jogdíjat is.³¹

A művészeti szakírók egy része szerint a kereskedelmi galériák esetében szerződésben szabályozott partneri viszonyról van szó a piac törvényei alapján, azaz szóba sem kerül, hogy a művésznek eseti honorárium járna. A nonprofit intézmények viszont más elbírálás alá eshetnének. Van olyan kiállítóhely, ahol fizetnek honoráriumot a művészeknek kiállításon való részvételért, de még több, ahol nem. Valójában ez nem a helytől, hanem a kiállítóhely vezetőjétől, a kiállítás kurátorának személyétől, attitűdjétől függ, hogy talál-e megoldást honorárium fizetésére. Ahol a kurátor fontosnak tartja, és kiharcolja az intézményvezetőnél, hogy a költségvetésbe bekerüljön egy rovat, aminek keretéből kifizeti az általa meghívott művészeket, ott van honorárium. Ahol a kurátornak ez nem jut az eszébe, vagy nem tartja feladatának, vagy megpróbálja, de nem jár sikerrel, ott nincs honorárium.³² Mivel az alapvetően bizalomra, kétoldalú kapcsolatokra és együttműködésre épülő kiállítás-szervezői, galériás gyakorlattól idegen a közös jogkezelés, érdemes lenne felülvizsgálni a kiállítási jog fenntartását a HUNGART közös jogkezelésébe tartozó jogok között.³³

²⁸ A HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások tekintetében nyilvántartásba vett reprezentatív közös jogkezelő szervezet.

²⁹ A kiállítási jogdíj mértéke 2023-ban, ha a kiállító művészek száma a tízet nem éri el – legfeljebb 6 hónapra – 32 708 forint.

³⁰ Lásd a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény (Kjkt.) 18. §-át.

³¹ Kiss Zoltán Károly: A műgyűjtés és a műkereskedelem jogi szabályrendszere. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 13. (123.) évf. 1. sz., 2018. február, p. 47–48.

³² Jankó Judit: Miből él ma egy kortárs képzőművész? III. 2015. 05. 15. L. <https://artportal.hu/magazin/mibol-el-ma-egy-kortars-kepzumuvesz-iii/>.

³³ Lásd: <https://kjk.szttnh.gov.hu/szervezetek/hungart>.

Az SZJSZT két esetben foglalkozott részletesebben az engedély nélküli kiállítás, valamint ennek televíziós – az időszerű, napi eseményekről való tájékoztatás körét meghaladó³⁴ – sugárzásának és interneten való közzétételének jogkövetkezményeivel, a jogosultakat ért vagyoni hátrány megállapításával. A testület szakvéleményében azt is vizsgálta, hogy a cselekményeket haszonszerzés végett vagy vagyoni hátrányt okozva valósították-e meg, tekintettel arra, hogy a Büntető Törvénykönyv ezeket vagylagos feltételként tartalmazta.³⁵ Mivel a felhasználásokkal kapcsolatban a jogosultak nem adtak engedélyt, így az ennek fejében járó esetleges díjazástól is elestek, megállapítható volt, hogy legalább az elmaradt jogdíj mértékében bekövetkezett a vagyoni kár okozása. Az eset valamennyi körülményét megismerve az eljáró tanács álláspontja szerint elsősorban a vagyoni jogok megsértése miatt érte kár a jogutódokat. *„A jogszerű felhasználás esetén fizetendő jogdíj elmaradása mindenképp kárként jelentkezik náluk. Annak eldöntése, hogy a jogutódot nem vagyoni kár jogcímén érte-e kár a tiltása ellenére megrendezett kiállítás miatt, az ügyben rendelkezésre bocsátott dokumentumok alapján nem dönthető el, ez a későbbiekben bizonyítás kérdése lehet.”*³⁶

Egy szobor kiállítása esetén fizetendő jogdíj meghatározásának szempontjai tárgyában született testületi szakvélemény kitért a szobrászművész elismertségére, életművének kimagasló eszmei és anyagi értékére. Az alkotó elismertsége alapján azonban nem határozható meg egy adott szobrászművész által készített szobor adott helyen és céllal történő kiállításának a jogdíja. A konkrét ügyben nem lehetett irányadó a műpéldány adásvételi szerződése sem, amely a vételárat 5 000 000 forintban állapította meg.³⁷ Mindent egybevetve, a felperes által követelt 6 000 000 forint jogdíjat nagymértékben aránytalanak tartotta az SZJSZT. Kérdésként merült fel az is, hogy az elmaradt jogdíj összegének meghatározásánál van-e jelentősége annak, hogy a kiállítás közterületen vagy magánterületen történt, illetve annak, hogy az ábrázolt személy mennyire közismert. A felhasználással érintett kis terület és a felhasználással elérhető nyilvánosság szűkkörűsége alapvetően a felhasználással elért bevétel számításánál fontos szempont, de a konkrét esetben (nonprofit felhasználásról lévén szó)

³⁴ Egy kiállítás megnyitója csak abban az esetben tekinthető időszerű, napi eseménynek, ha a beszámoló rövid időn belül leadásra kerül. A jelen esetben viszont a kiállítás megnyitása (2004. december 17.) és az adásba kerülés (2005. január 15.) között majdnem egy hónap eltelt, így az időszerűség követelményének nem tett eleget.

³⁵ A régi Btk. 329/A. §-a szerint aki másnak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát haszonszerzés céljából vagy vagyoni hátrányt okozva megsérti, vétséget követ el. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (új Btk.) 385. §-ának (1) bekezdése a haszonszerzési célzatot már nem követeli meg; a vagyoni hátrány okozása az egyetlen feltétele a bűncselekmény megvalósulásának.

³⁶ SZJSZT-25/2005. Kiállítási jog gyakorlása.

³⁷ Az ellenérték a műpéldány – az anyagköltséget és az előállítás költségeit is tartalmazó – ára, ugyanakkor a szerződésből nem derült ki, hogy a vételárban van-e szerzői jogdíj, és ha igen, mennyi a szerzői díj, valamint hogy az eladó, aki egyben a szerző jogutóda, ad-e egyéb felhasználási engedélyt a vevőnek, amely egy építőipari cég. A szobor kiállításra került: a vevő által felújított kastély szabadon látogatható részén áll, a főbejáraton belül, az ismert közéleti személynek állít emléket, akiről a kastélyban működő múzeumot is elnevezték.

nem bír jelentőséggel. „Ugyanakkor ezeknek a szempontoknak a felek megállapodása során is lehet a jogdíjra nézve befolyásoló hatásuk, így a jogdíj becslésénél szintén figyelembe vehetők. A jogdíj összegénél csökkentő tényező, hogy a kiállításra csak meghatározott személyi kör számára nyitva álló helyen kerül sor, illetve a szobor nem országosan (csak helyben) közismert személyt ábrázol.”³⁸

1.3. A követőjog díjvonzata

Az Európai Unió 2001. szeptember 27-én elfogadott követőjogi irányelvét az Szjt. 2006. január 1-jétől hatályos módosítása ültette át, ami inkább csak finomhangolás volt, összefüggésben azzal, hogy a magyar szabályozás alapvetően összhangban volt az irányelvvel.³⁹ A követőjogi szabályozás hatálya kiterjed minden, a szerző által eszközölt első átruházást követő visszerthes tulajdonátruházásra. Az ingyenes ügyletek (például ajándékozás) mentesek a díjfizetési kötelezettségtől, de a visszerthes tulajdonátruházásra irányuló bármely megállapodás⁴⁰ díjigényt von maga után. A műkereskedőnek nem minősülő magánszemélyek közötti szerződések nem tartoznak a szabályozás tárgykörébe.

2006-ig a fizetendő díj mértéke minden ügylet után egységesen öt százalék volt, ami viszont nem felelt meg az irányelv küszöbértékeinek, továbbá degresszíven növekvő kulcsú díjszámítási metodikát meghatározó rendelkezéseinek. Az irányelv szerint a tagállamoknak meg kellett határozni egy 3000 eurót meg nem haladó minimum eladási árat, amely alatt nem kell megfizetni a díjat. A magyar műtárgypiac jellegzetessége viszont, hogy a kortárs művek jelentős hányada ezen összeg alatt talál gazdára, ezért a jogalkotó ennél jóval alacsonyabb szinten, az adminisztrációs költségeket még éppen meghaladó 5000 Ft-ban határozta meg a küszöbértéket.⁴¹ Az irányelv az 50 000 euró alatti eladási ár négy százalékában rögzítette a jogdíj mértékét, de lehetővé tette a tagállamok számára ugyanerre a kategóriára vonatkozóan az ötszázalékos díj bevezetését, amit az Szjt. jogharmonizációs módosítása magáévá is tett az akkori piaci helyzet figyelembevételére alapján. A jogalkotó – figyelemmel a 2008-as gazdasági válság okozta piaci megtorpanásra – 2012. január 1-jei hatállyal négy százalékra mérsékelte ezt a tarifát.⁴²

³⁸ SZJSZT-07/20. Szobor kiállítása esetén fizetendő jogdíj meghatározásának szempontjai: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_07_2020.pdf.

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (2001. szeptember 27.) 2001/84/EK irányelve eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról.

⁴⁰ Adásvétel, csere, illetve egyéb, a Ptk.-ban nem nevesített, visszerthes tulajdonátruházást eredményező ügylet.

⁴¹ A küszöbérték kizárólag forintban történő megállapításának elsődleges indoka az, hogy a díjfizetési kötelezettség ne függjön az árfolyam esetleges ingadozásától.

⁴² Megállapította a 2011. évi CLXXIII. törvény 34. §-a.

A követőjogi díjigény érvényesítése egyéni joggyakorlás, továbbá kötelező jogkezelés és önkéntes közös jogkezelés útján is lehetséges. Tekintettel elsősorban arra, hogy Magyarországon ezen a területen a kötelező közös jogkezelés honosodott meg, az Sztj. módosítása is ezt tartotta fent. Ez azt is jelenti, hogy a szerzők – a művek másodlagos felhasználásának közös jogkezelés keretében történő engedélyezésével ellentétben – nem léphetnek ki ebből a jogkezelésből, és a rájuk eső díjról is csak utólag, a felosztás időpontját követő hatállyal, a rájuk jutó összeg erejéig mondhatnak le. A díjat a műkereskedő fizeti meg a HUNGART számára, a közös jogkezelő pedig legalább félévente, legkésőbb június 30-ig és december 31-éig fizeti ki a jogosultaknak, ha a felosztáshoz szükséges felhasználási adatok rendelkezésére állnak.⁴³

A követőjogi intézmény gyakorlati alkalmazása az utóbbi néhány évtizedben vált hangsúlyossá. Erre is visszavezethető e jogterület viszonylagos kiforratlansága, és az, hogy napjainkban számos bizonytalanság övezi a szabályok gyakorlatba történő átültetését és értelmezését. Ezenfelül a digitális korban meghonosodott műfelhasználási módok (internet, web2.0, NFT) a szerzői jog vizuális művekre vonatkozó területén is új problémákat és kihívásokat vetettek fel, amelyekre még nem sikerült megoldást találni.⁴⁴

A HUNGART működéséről szóló éves beszámolók kiegészítő mellékletei tartalmazzák a tárgyévi jogdíjak beszámolóját és felosztását. A nagyon szűkre szabott beszámolóban mindössze az szerepel, hogy 2021-ben 141 590 000 forintot tett ki a követőjogdíjból és járulékból befolyt bevétel (2020-ban ez az összeg 76 475 000 forint volt).⁴⁵ Arra vonatkozóan nincsenek nyilvános adatok, hogy ebből az összegből hány alkotónak és milyen arányban történt/történik kifizetés. Iparági források szerint ezer körüli lehet a jogdíjban részesülő művészek száma. A díjösszegek (éves szinten) 10 000 és 20 000 forint között mozognak, és csak néhány kiemelkedően jól teljesítő alkotó esetén fordul elő 50 000–100 000 forint körüli vagy ezt meghaladó (kiugró) tétel. A HUNGART felosztási szabályzata 5000 forintban határozza meg a kifizethető legalacsonyabb összeget (jogdíjminimum). Ha a jogosultat megillető összeg nem éri el ezt a szintet, a szervezet azt elkülönítetten kezeli, és csak az összeghatár elérésekor fizeti ki.⁴⁶

Valamivel bővebb, részletesebb adatsorokat közölnek a HUNGART éves átláthatósági jelentései. Ezekből megtudható, hogy a követőjogdíjat és reprodukciós jogdíjat (kivéve a sugárzási jogdíjat) negyedévente osztja fel a közös jogkezelő, tekintettel arra, hogy a műkereskedőknek negyedévente kell a követőjogdíjat befizetni és adatot szolgáltatni. A jogosultaknak történő kifizetésekor azon költségeket, amelyek nem a HUNGART jogdíjbeszedési

⁴³ Bővebben lásd: <http://www.hungart.org/tajekoztato-a-kozos-jogkezelesrol/>.

⁴⁴ Popper Viktória: Szerzői jog a képzőművészetben. Artmagazin, 2014. 8. sz., p. 54–59.

⁴⁵ A 2022. évi jogdíjkifizetésekben 117 108 000 forint volt a tárgyévben beérkezett, felosztott összeg. Ebből a belföldi társszervezetektől (ARTISJUS, Reprográfiai Szövetség) átvett kifizetett jogdíj 66 054 000 forint, a külföldről érkezett jogdíjkifizetés 2 423 000 forint volt.

⁴⁶ Forrás: https://kjk.szttnh.gov.hu/sites/default/files/hungart_beszamolo_kieg_2021.pdf.

és -felosztási tevékenysége, hanem az adó- és/vagy társadalombiztosítási törvények által, a kifizetőre kötelezően előírt közterhek megfizetése miatt merülnek fel, a kifizetett jogdíjra vetítve az érintett jogosultakra kell terhelni a kezelési költség részeként (egyéni költség). 2020 második félévétől rendkívüli módon megnehezedtek a jogdíjkifizetések: a július 1-től bevezetett számlázási rend és az ezzel összefüggő bevallási kötelezettségek miatt mindazon jogosultaktól külön számlát kell bekérni, akik egyéni vállalkozók, illetve egyéb művészeti munkájuk kapcsán adószámmal rendelkező magánszemély adóalanyok.⁴⁷

2.4. A közös jogkezelés útján gyakorolt felhasználások díjvonzata

A vizuális (tárgyalkotó) művek másodlagos felhasználásának engedélyezése részben kötelező közös jogkezelés, részben a jogosultak akaratából gyakorolt kiterjesztett hatályú önkéntes közös jogkezelés útján valósul meg.⁴⁸ Kötelező közös jogkezelés körében történik az üreshordozó-díj, a reprográfiai jogdíj és a kábeltévéjogdíj érvényesítése akként, hogy a jogdíjakat az ARTISJUS, illetve a Reprográfiai Szövetség szedi be, és a képző-, ipar-, fotóművészekre eső hányadot átutalja a HUNGART-nak. A jogkezelők által felül nem írt törvényi felosztási kulcs alapján a beszedett magánmásolási díjából négy százalék, a kábeltévéjogdíjából tizennégy százalék, míg a reprográfiai díjából tizenhat százalék illeti meg a képzőművészeket, az iparművészeket és a fotóművészeti alkotások szerzőit.⁴⁹ A már nyilvánosságra került művek Sztj. 18. §-a szerinti többszörözésének (reprodukciós célú másolásának) engedélyezése nyomtatásban vagy másképp, továbbá a 26. § (1) bekezdés szerinti nyilvánossághoz közvetítése (praktikusan televíziós sugárzása) és lehívásra („on demand”) hozzáférhetővé tétele kilépést megengedő önkéntes jogkezelés keretében történik,⁵⁰ vagyis a HUNGART a jogosultak akaratából szedi be és osztja fel ezeket a jogdíjakat. 2020–2022-ben ezekből a jogdíjfajtákból az alábbi összegek kerültek kifizetésre a jogosultaknak.

⁴⁷ 2020. évre vonatkozóan lásd: <http://www.hungart.org/wp-content/storage/2021/09/ATLATHATOSAGI-JELENTES-2020.-tervezet-1.pdf>.

⁴⁸ A képző-, ipar-, fotó- és ipari tervezőművészeti alkotások nyomtatásban történő reprodukálása, továbbá újságban, folyóiratban, könyvben egyéb formában (naptár, szórólap, arcuati elem stb.) történő megjelenése, valamint sugárzás útján vagy digitálisan a nyilvánossághoz történő közvetítése.

⁴⁹ Sztj. 20. § (5), 21. § (6) és 28. § (4) bekezdése.

⁵⁰ A kilépés vonatkozhat valamennyi érintett jogra, de a teljes felmondás helyett egyoldalúan korlátozhatja is meghatározott vagyoni jogokra, valamint országokra a HUNGART jogkezelését. A tiltakozás bármikor történhet azzal, hogy a tiltakozó nyilatkozat a kézhezvétel napját követő ötödik napon válik hatályossá. A tiltakozással érintett, már megkötött felhasználási szerződések esetében a tiltakozás – eltérő megállapodás hiányában – a tiltakozással érintett naptári félév utolsó napján válik hatályossá, feltéve, hogy a tiltakozásra az érintett félév első három hónapjának utolsó napjáig sor kerül.

jogdíjfajta	2020 (e Ft) ⁵¹	2021 (e Ft) ⁵²	2022 (e Ft) ⁵³
jogosítás (többszörözés) utáni jogdíj	16 219	17 069	18 957
üres hordozók utáni jogdíj	36 688	48 063	50 001
reprográfiai díj	27 762	26 440	30 203
televíziós sugárzási jogdíj	17 979	7 755	28 896
kábeljogdíj	30 959	28 788	35 966

A HUNGART szerint a művek másodlagos felhasználásának engedélyezését közvetlenül végző szerzői jogi jogosultak nem élvezhetik a közös jogkezelés előnyeit, ezáltal csökkenhet a művekre kért felhasználási engedélyek száma és a jogdíjbevétele, ezzel párhuzamosan a jogosulatlan felhasználások száma és az adminisztrációs terhek növekedhetnek. Ennek a jogkezelői véleménynek ellentmondani látszik a közös jogkezelésből kilépő szerzők (különösen a fotóművészek és a fiatal képzőművészek) számának növekedése.

A HUNGART a belföldi felhasználások után járó jogdíjakon túl a külföldi felhasználások után is megkapja a jogdíjakat azokból az országokból, amelyek közös jogkezelő szervezeteivel ún. kölcsönös képviselői szerződése van.⁵⁴ Ennek megfelelően a külföldi alkotók műveinek magyarországi felhasználása utáni jogdíjakat a HUNGART is kiutalja az őket képviselő szervezeteknek. A jogdíjfelosztás a HUNGART felosztási szabályzata szerint történik. A felosztási szabályzat sokéves működés tapasztalatai alapján rögzíti a kezelési költség szintjét, amelynek mértéke a HUNGART által beszedett és felosztott jogdíjak esetében 2021-ben 22 százalék (2020. július 1. – 2021. május 31. között 25 százalék), míg a társszervezetektől felosztásra átvett jogdíjak esetében 15 százalék (2020. július 1. – 2021. május 31. között 19 százalék) volt.⁵⁵

Az adott televízióban sugárzott vizuális alkotások jogdíját a tárgyévi összes felhasználási időtartam, előfordulási szám figyelembevételével kell meghatározni. A meghatározás úgy történik, hogy a tárgyévből a televízió által befizetett összes jogdíj összegét elosztjuk a tárgyévi összes idevonatkozó sugárzási idővel, és így megkapjuk az egy másodperc sugárzásra eső egységnyi jogdíjat. Ezen egységnyi jogdíjat kell visszaszorozni az adott mű tényleges sugárzási időtartamával, és ezt követően a művön fennálló szerzői jogosultságok jogosultjai – a vizuális művészek, köztük a díszlet- és jelmeztervezők – között felosztani.⁵⁶

Más rendezőelvek szerint történik a már egyszer nyilvánosságra hozott képző-, ipar- és fotóművészeti alkotás változatlan, nyomtatott formában történő felhasználásának enge-

⁵¹ Lásd: http://www.hungart.org/wp-content/storage/2022/06/szamviteli_beszamolo_2020.pdf.

⁵² Lásd: http://www.hungart.org/wp-content/storage/2022/06/szamviteli_beszamolo_2021.pdf.

⁵³ Lásd: http://www.hungart.org/wp-content/storage/2023/06/szamviteli-beszamolo_2022.pdf.

⁵⁴ Ez jelenleg 33 országot jelent, ebből 23 európai.

⁵⁵ <http://www.hungart.org/tajekoztato-a-kozos-jogkezelesrol/>.

⁵⁶ A HUNGART felosztási szabályzatának 17.3. pontja.

délyezése és az ebből származó jogdíjak megállapítása és felosztása. A HUNGART éves jogdíjközleményében szabályozza a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások másodlagos felhasználását (így többszörözését, terjesztését), azok kiállítását, valamint sugárzás útján, közvetlen betáplálással vagy digitálisan a nyilvánossághoz történő közvetítését, ideértve a tartalommegosztó szolgáltató felhasználását is, továbbá a kereskedelmi forgalomban nem elérhető műveknek a kulturális örökség-védelmi intézmények által végzett felhasználását. A jogdíj mértéke elsősorban a felhasználás jellegének, terjedelmének függvénye, és általános tarifaként vagy egyedi szerződés keretében kerül meghatározásra.⁵⁷

A díjszabás kizárólag a HUNGART közreműködésével történő jogosítások tekintetében érvényes, vagyis ha a szerző vagy más jogosult közvetlenül ad engedélyt a felhasználásra, a tarifák nem kötelező érvényűek. A felhasználás engedélyezése általában egyszeri alkalomra, az ott megjelölt formában és terjedelemben történő megjelentetésre vonatkozik. A HUNGART – más reprezentatív közös jogkezelőkhöz hasonlóan – 25-50 százalékos engedményt ad egyes magyar vonatkozású vagy nonprofit célú felhasználások esetén. A kedvezmény mértéke:

- legalább 10, kizárólag magyar alkotók jogdíjköteles munkáit tartalmazó műveknél az alapidíjból 25 százalék,
- kizárólag oktatási, tudományos, tudományos-ismeretterjesztési, illetve vallási célra felhasznált műveknél az alapidíjból 25 százalék,
- a tankönyvjegyzékre felvett, az Szjt. 34. § (3) bekezdése alá nem tartozó műveknél 35 százalék,
- ugyanabban a médiumban történő ismétlés, újabb kiadás esetén, továbbá több médiumban történő egyidejű megjelentetés esetén a további megjelentetéseknél 25 százaléknál,
- borítón történő illusztrációnak a belső részben történő újrafelhasználásakor a belső részben történő felhasználásra 50 százalék,
- művészeti folyóiratokban elhelyezett képek után 50 százalék,⁵⁸
- kulturális rendezvényeket (színház, hangverseny, felolvasás stb.) hirdető vagy azokon történő felhasználások esetében 40 százalék.

A fenti kedvezményekkel kapcsolatban összefoglalóan kijelenthetjük, hogy az Szjt. preambulumban is célként megfogalmazott oktatási, kulturális vonatkozásokra, illetve a magyar alkotások bemutatását ösztönző szempontokra figyelemmel hosszú távon előnyösek lehetnek az alkotók számára, ezért sem merülhet fel ezek szűkítése vagy mértékének csökkentése.

⁵⁷ 2022. évre lásd: <http://www.hungart.org/wp-content/storage/2022/01/Dijszabas-Kulonos-rendelkezesek-2022.pdf>.

⁵⁸ Művészeti folyóiratnak kizárólag az olyan kiadványok, periodikák stb. minősülnek, amelyek elsődleges célja a kitűzött művészeti célok megvalósítása, és amelyek a működés során keletkező bevételt nonprofit jelleggel, csakis a művészeti cél megvalósítása érdekében használják fel.

3. Fotóművészeti alkotások szerzőinek díjazása

A fotóművészek vagyoni jogainak egyéni és közös jogkezelés keretében történő gyakorlása főbb elemeiben nem különbözik a képzőművészek joggyakorlásának szabályaitól és lehetőségeitől, valamint üzleti modelljeitől, így itt is érvényesek a kiállításról, követőjogi díjgényről és a másodlagos felhasználások engedélyezéséről az előző pontokban foglaltak. A szabályozás és a díjazás szintjén fellelhető eltérések a műfaj sajátosságaiból fakadnak: a fotózás körében előforduló egyes speciális tevékenységek, gyakorlatok (portréfotózás, épületfotózás, műtárgyfotózás, a fotók reklámcélú felhasználása) a képzőművészetben nem ismertek, vagy nem tekinthetők tipikusnak. Erre tekintettel ebben a pontban csak a fotóművészet egyedi sajátosságaira, a kiemelésért érdemlő műfajspecifikus szabályokra térünk ki. Az eredetiség szintjét el nem érő, a privát (amatőr) fotózás körébe tartozó fotók is kívül esnek jelen írás tárgykörén.

Az összekötő kapocs mindegyik fotózási forma esetében mégis a szerzői jog, mivel a megrendelésre készített fotónál is rendezni szükséges ezeket a kérdéseket, ha a megrendelő felhasználási jogokat kíván szerezni a fénykép jövedelemszerzési célú hasznosítására. Ilyenkor már előre szükséges tisztázni, hogy az elkészült mű vonatkozásában milyen terjedelmű felhasználási jogot kíván átengedni a fényképész (a megrendelő átdolgozhatja-e a képet, terjesztheti-e üzletszerűen, feltöltheti-e a honlapjára vagy közösségi oldalakra), és ezért külön díjazásra tart-e igényt.⁵⁹ A díjazás mértékével, összecszerűségével kapcsolatos kalkulációt nehezíti, hogy 2021. szeptember 1-től a fotózás (fényképészet) már nem képesítéshez kötött tevékenység, az ezt előíró jogszabályt hatályon kívül helyezték.⁶⁰

A művészi fotózás, a fotóművészeti alkotások árazása külön kategória, és más szempontok, rendezőelvek mozgatják mint például a portréfotózás vagy a képzőművészeti alkotások piacát. A fotográfia egyre népszerűbb és keresettebb mind a galériák, mind a gyűjtők körében, ami annak is betudható, hogy sok magyar származású fotográfus futott be nemzetközi karriert, és lett világhírű.⁶¹ A klasszikusnak számító magyar fotóművészek növekvő népszerűsége kihatással van a kortárs fotó piacának élénkülésére. A 2000-es évek közepétől több fővárosi galéria rendezett értékesítési kiállítást Moholy-Nagy László és André Kertész

⁵⁹ Keserű Barna Arnold: Fényképészet, jog, szellemi tulajdon: <https://keserubarna.hu/fenykepzeset.html>.

⁶⁰ 21/2010. (V. 14.) NFGM rendelet az egyes ipari és kereskedelmi tevékenységek gyakorlásához szükséges képesítésekről. Hatályon kívül helyezte: 34/2021. (VII. 26.) ITM rendelet 12. §-ának b) pontja.

⁶¹ 2019 novemberében a műtárgy.com „A magyar művészek aukciós piaca” című kiadványában a fotóművészekre is kitért, és több mint 150 fotóművész eladási eredményei alapján megvizsgálta a magyar fotóművészek aukciós piacát. A portál kutatásai szerint az elmúlt tíz évben 2014 volt árverések szempontjából a fotóművészek legeredményesebb éve, akkor közel egymilliárd forint volt az aukciókon értékesített munkák összege. A gyűjtésből kiderült, hogy a magyar fotóművészek legfontosabb piaca az USA, amely a teljes aukciós forgalom 62 százalékát teszi ki, Magyarország pedig kevesebb mint egy százalékát. Bővebben lásd: Vajon ki a legkeresettebb magyar fotós a fotóművészek aukciós piacán? okto-gon.hu: <https://www.octogon.hu/design/vajon-ki-a-legkeresettebb-magyar-fotos-a-fotomuveszek-aukcios-piacan/>.

műveiből, és az itt tapasztalható árak a kisebb tőkeerővel rendelkező, illetve a kockázatot vállaló, az új irányzatokra nyitottabb vásárlókat a fiatal fotóművész generáció felé terelték. Az igazi siker itt is a nemzetközi áttörés lenne, vagyis a kortárs magyar fotó rendszeres jelenléte nemzetközi kiállításokon, vásárokon, múzeumi és magángyűjteményekben.

3.1. A fotóművészeti alkotások értékének meghatározása

A közös vizuális és alkotóművészeti gyökerek ellenére a két piac nem mérhető össze egymással, és a szektorok közötti átfedés, átjárás is viszonylag ritka, szűk területen mozog. Kétségtelen tény, hogy piaci összehasonlításban a művészi fotók értékesítésének volumene jelentősen alatta marad a képzőművészeti alkotásokénak. Az összehasonlítást nehezíti az is, hogy a fotók esetében nincs egyértelmű ármeghatározó, árképzési módszer, szemben a képzőművészeti alkotásoknál bevett, a kép méretéhez és a felhasznált anyagokhoz igazodó árképzési metódussal. Végeredményben a fotóművek piaci értékét is elsősorban alkotóik hírneve és elismertsége határozza meg. A gyűjtők számára az is kardinális kérdés, hogy a fotóművészet tekinthető-e akár alul-, akár felülárazottnak az egyéb kortárs művészetekhez képest, és mennyire átlátható a fotók árazása a magyar és a nemzetközi piacon. Nyilvánvalóan a kortárs fotóművészet a gyűjtő szempontjából alacsonyabb árakon mozog, mint a festészet és a szobrászat. A ma negyvenes alkotói generáció ismert képviselője, Wolfgang Tillmans egy 30x40 cm-es, kilenc példányszámú fotója 10 000-15 000 euró, Thomas Ruff ekkora, ugyanilyen példányszámú új sorozata is ennyibe kerül, míg a hasonló korú művészek ekkora festménye 50 000 euró.⁶²

Értelemszerűen az is árbefolyásoló tényező, hogy a fotó példányszáma nagyobb lehet, míg a festményből általában csak egy van. Az idősebb művészgeneráció árai sokkal magasabbak: Marina Abramovic legújabb performance-fotói 40 000 eurónál kezdődnek (60x40 cm), nagyobb, 120x140 cm-es, hárompéldányos munkái pedig 170 000 euróért vásárolhatók meg. Azzal, hogy az értékesítés galériákban folyik, az árak tökéletesen átláthatóak, követhetőek a magyar és a nemzetközi piacon is.

A magyar fotóművészek nemzetközi sikerességét az is nehezíti, hogy a külföldi elismertséghez előbb erős hazai piacot kell teremteni, stabil gyűjtői bázissal, és olyan tartós, kiszámítható éves bevételt, ami megalapozza a későbbi nemzetközi nyitást. Továbbá szilárd kapcsolatot kell kiépíteni elsősorban osztrák galériákkal, amelyek a régiós eladást erősítik. És ha az első kettő megvalósult, akkor lehet egy stratégiát felépíteni a globális piac meghódítására.⁶³

⁶² Ha idővel az összes kilenc példányt eladja a művész, akkor akár 100 000 euró körüli összeget kaphat összességében egy műért, de ez hosszú idő, továbbá a bevétel megoszlik a galéria és a fotós között, és eközben a festmények ára is folyamatosan emelkedik.

⁶³ *Ébli Gábor*: Festmény, fotó, film – Beszélgetés Gerő Lászlóval a fotóművészet gyűjtéséről. Fotóművészet, 2018. 3. sz., p. 14.

Mindazonáltal a fotóművészet hazai piacára is élénkítően hatott a digitális fotózás be-
köszönte, még akkor is, ha a digitális képek korlátlan példányban sokszorosítva veszítenek
értékükből. Több galéria webáruháza azzal kínál lehetőséget művészi fotóművek vásárlásá-
ra, hogy kiemelkedő, díjazott és kiállításokon szereplő alkotásokat kínál megvásárlásra zárt
sorozatban történő értékesítéssel. A zárt sorozat garantálja az alkotás értékét, hiszen az csak
az alkotó által meghatározott példányszámban kerül értékesítésre.⁶⁴

3.2. Fotók reklámcélú és internetes felhasználása

Más jogi és üzleti környezetben léteznek a reklám céljára készült fotók. A reklám speci-
ális, többszereplős jogviszony, amelynek csupán egyik, de nem minden esetben kötelező
szereplője a fotóművész. A reklámozó megrendeli a reklámszolgáltatótól a gazdasági reklá-
mot, amelyet a reklámszolgáltató tesz megismerhetővé, így jut el az alkotás a reklám cím-
zettjéhez.⁶⁵ A megrendelő domináns helyzetére figyelemmel az Szjt. lehetővé teszi a reklá-
mozás céljára megrendelt mű vagyoni jogának szerző általi átruházását. A törvény arról is
rendelkezik, hogy a felhasználási szerződés általános szabályain túl mire kell kiterjednie a
megállapodásnak: ez a felhasználás módja, mértéke, földrajzi területe, időtartama, a reklám
hordozójának meghatározása, valamint a szerzőnek járó díjazás összege.⁶⁶ Ezek az előírások
egyrészt szerzői jogi szempontból lényegesek a reklámmű alkotóinak, másrészt támpontul
szolgálnak a fotóművész számára, hogy az elkészült művet milyen célközönségnek szánják,
mennyi ideig szerepel a mű a reklámpiacon, milyen hordozón (CD-n, bankkártyán, óriás-
plakáton) kívánják azt felhasználni, ezáltal segítséget nyújtanak a mű megalkotásában és
kidolgozásában.⁶⁷

A reklám céljára megrendelt és e célra felhasznált művekre nem terjed ki a közös jog-
kezelés. A reklámszolgáltatóval kötött szerződés alapján a szerző átláthatja, ellenőrizheti
a reklámcélú felhasználás szerződésben engedélyezett teljes folyamatát, ismerheti a fel-
használások pontos mértékét, sugárzás esetén időpontját, így a felek ehhez és gazdasági
erejükhöz, érdekérvényesítő képességükhöz igazodó díjat alkudhatnak ki.⁶⁸ Ettől független
elem, hogy a közös jogkezelés körében a felhasználóhoz befolyó reklámbevételeket figye-
lembe kell venni a jogdíjalap meghatározásánál. A sugárzási jogdíjak körében a rádió- és
televíziós szervezetek költségvetési támogatásának, előfizetői díjbevételeinek, továbbá rek-

⁶⁴ Lásd például: <https://eifertartgallery.hu/oldal/muveszi-foto-alkotasok-vasarlasa/>.

⁶⁵ A gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvény
3. §-ának 1) pontja szerint reklámozó az, akinek érdekében a reklámot közléstesszik, illetve aki a reklámot
megrendeli.

⁶⁶ Szjt. 63. § (1)–(2) bekezdései.

⁶⁷ Kiss Zoltán Károly, Kiss Dóra Bernadett: Fotóművészeti alkotásokhoz fűződő szerzői és személyiségi
jogok. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 17. (127.) évf. 6. sz., 2022. december, p. 20–47.

⁶⁸ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020,
p. 237.

lám- és szponzorációs bevételeinek százalékában megállapított jogdíjmértékek megfelelnek a nemzetközi ajánlásoknak.

Annak sincs akadálya, hogy már meglévő fotót használjanak reklámozás céljára, de ebben az esetben a fotós és a megrendelő külön megállapodásába azt is bele kell foglalni, hogy a fotót reklámozás céljára megrendelt műnek tekintik. Egy fotó reklámcélú felhasználása tárgyában készült szakvéleményben az SZJSZT kimondta, hogy ilyen felhasználás esetén a bevételarányos díjazás megállapításakor *„azt a bevételt kellene megállapítani – és ahhoz arányosítani a szerzői jogdíjat –, ami ezekhez a felhasználási módokhoz kapcsolódik, és nem a becsomagolt és reklámozott áru eladásához.”*⁶⁹

Az internetről származó képek, fotók kereskedelmi, illetve magáncélú felhasználásával kapcsolatban is sok a bizonytalanság abból a tévhitből kiindulva, hogy ha az adott tartalom letöltését a szerzője (tulajdonosa) nem tiltja, korlátozza vagy köti valamilyen feltételhez, akkor az már közkinccs, amivel bármit szabadon megtehetünk. A valóságban nincs különbség egy fotó felhasználása között annak alapján, hogy a nyomtatott sajtóban, blogban, weboldalon, promócióban vagy könyvben használják fel. A képek, fotók hozzáféréseinek szabadsága (például képkeresők, képadatbázisok, közösségi média oldalain) nem teszi azokat önmagukban szabadon felhasználhatóvá.⁷⁰ Internetes fotótartalmak esetében is kijelenthető, hogy ha megfelelnek a szerzői jogi védelmet megalapozó egyéniség és eredetiség követelményének, akkor felhasználásukhoz a szerző engedélye és a felhasználási engedélyért jogdíjfizetés szükséges. E főszabály alól csak a közkinccsnek minősülő produktumok, a védelmi idő eltelte és a szabad felhasználás esetei képeznek kivételt.

Az intézményi (munkahelyi) vagy a kereskedelmi, üzleti célú letöltés már többnyire engedély- és jogdíjköteles felhasználásnak minősül. Ugyanígy engedélyt kell kérni a magánszemélyként, saját célra történő letöltésekért, ha abból közvetlenül vagy közvetve jövedelem származik, illetve valamilyen formában bevétel keletkezik a tartalmak felhasználásával. A szabad felhasználás tehát nem vonatkozik arra, ha a letöltött képet visszatöltik az internetre, kiteszik a közösségi oldalakra, a neten elérhető akár privát, akár üzleti blogra, honlapra akár illusztrációként, kísérő képként, akár a honlapdízajn részeként.⁷¹

Külön kategóriát képvisel a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) Archívuma, amely – mint a közszolgálati médiavagyon tulajdonosi joggyakorlója⁷² – je-

⁶⁹ SZJSZT-11/2009. Áru csomagolásán, reklámján felhasznált fotográfiai mű szerzői jogdíja.

⁷⁰ Horváth Katalin: „A netről szedtem a képet, akkor szabadon használhatom, nem?” A szerzői engedélyről, a felhasználás részleteiről. Jogi Fórum, 2015. december 10.: <https://www.jogiforum.hu/hirek/34955>.

⁷¹ Ismeretes olyan lehetőség (például a Google képkeresőjében), ahol beállítható, hogy a találatok között csak szabadon felhasználható képek jelenjenek meg. Ezek általában nem mindig jó minőségűek, vagy a méretük nem megfelelő, ezért más megoldást, például ingyenes képmegosztó oldalakat érdemes felkeresni és használni. Professzionális minőségű képekhez online fotóügynökségek fizetős adatbázisaiból vagy hivatásos fotós megbízásával lehet hozzájutni.

⁷² Lásd a médiaszolgáltatásról és tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (Mttv.) 100. §-át.

lenleg 319 887 darab értékesíthető fotóval rendelkezik.⁷³ A fotók és egyéb archív anyagok (főként műsorok, műsorrészek) értékesítésének bevételei az MTVA-t gazdagítják, amiből a szerzők, alkotók közvetlenül nem részesülnek. Ennek az a magyarázata, hogy a közszolgálati médiavagyon⁷⁴ – jelentéktelen számú kivételtől eltekintve – munkaviszonyban alkotott művek alkotják, amelyeknek a vagyoni jogai az Szjt. 30. §-ának (2) bekezdése alapján átszálltak az MTVA-ra. Az MTVA árlistájában szereplő árak – ha a felek másképp nem rendelkeznek – minden esetben tartalmazzák az MTVA-t mint szomszédos jogi jogosultat megillető jogdíjat, de nem tartalmazzák az ismételt felhasználásért vagy egyéb jogalapon járó szerzői és előadóművészi jogdíjakat és a közös jogkezelés körébe tartozó díjakat. Ha az igények eltérnek az MTVA által alkalmazott technológiai formátumtól, annak kivitelezéséről az MTVA külön árajánlatot ad.

Fotóművészeti alkotások esetében még inkább figyelmet érdemel a művek interneten nyilvánosság számára lehívásra (on demand) hozzáférhetővé tétele fejében alkotásonként fizetendő jogdíj. A HUNGART éves díjszabásának erről rendelkező pontja szerint a jogdíjmértékek függenek a letölthető művek számától, valamint attól, hogy a felhasználás során a szolgáltató bevételhez jut-e vagy sem. Például a jogdíj mértéke 2023-ban a fotók üzletszerűnek minősülő felhasználása esetében, ha a lehívható művek száma a tízet nem éri el, a lehívások számától függetlenül 41 855 forint/év.⁷⁵ Amennyiben a felhasználás egy évnél rövidebb, a fizetendő jogdíjat arányosan csökkenteni kell. Hangsúlyozandó, hogy a HUNGART jogdíjközlésében közzétett díjtételek legjobb esetben is csak orientáló jellegűek az engedélykérés és díjfizetés elmaradása miatt indult perekben, a díjazás bírósági megállapításakor ugyanis tekintettel kell lenni minden körülményre.⁷⁶ A perbeli időszakokra mindig a jogsértéssel érintett időszakban hatályos díjszabás alkalmazandó.

3.3. A díjazás összegének megállapítása fotók jogsértő felhasználása esetén

Az SZJSZT egy 2004-ben megjelentetett kiadványba korábbi szakirodalmi művekből engedély nélkül átvett fotók vonatkozásában a HUNGART 2004-ben hatályos díjközlésénél vette alapul, amely szerint 500 példányig történő sokszorosítás esetében a negyed oldaltól egész oldal terjedelmű képért fizetendő jogdíj 1100 forinttól 3800 forintig terjed képenként.

⁷³ Az MTVA 2022. január 1-től érvényes tartalomértékesítési árlistája szerint például egy darab tíz éven belüli sajtófotó egyszeri internetes felhasználásának díja 4000 forint/hó (20 darab vásárlása esetén a kedvezményes ár 25 000 forint/csomag/hó). Lásd: https://mtva.hu/wp-content/uploads/sites/17/2017/12/2022_%C3%A9vi_MTVA_tartalom%C3%A1rlista_internetre.pdf.

⁷⁴ Mttv. 203. § 33.

⁷⁵ A letöltést (tartós másolat készítését) is engedő, ún. „download” típusú, további felhasználást (például a nyilvánossághoz közvetített mű új környezetben való vagy eredeti céljától eltérő célzatú megjelenítését) lehetővé tevő felhasználásért a fenti jogdíjakon felül azzal azonos mértékű pótdíj is fizetendő.

⁷⁶ Ilyen például a felhasznált fényképek jellege, a fényképek tárgya, a felhasználás módja.

Erre figyelemmel, a szóban forgó fényképek díjazására az eljáró tanács fotónként 1100–3800 forint szerzői jogdíjat látott indokoltnak.⁷⁷

Kiadványban és naptárban engedély nélkül felhasznált 53 darab fotó vonatkozásában bíróági megkeresésre készített testületi szakvélemény abból indult ki, hogy a szerzői jogdíj mértékét főszabály szerint a felek szabadon határozzák meg, ugyanakkor a jogosulatlan felhasználást követően a felhasználási díj mértékének utólagos meghatározásánál kiindulási alap lehetne a felhasználásból származó bevétel nagysága is. A konkrét esetben azonban a kiadvány ingyenesen került terjesztésre, így a felhasználásból az alperesnek nem származott bevétele. További nehezítő körülmény volt, hogy a felperes és az alperes írásban felhasználási szerződést nem kötött, kizárólag a felperes által kiállított számlákon feltüntetett megnevezésből lehetett következtetni arra, hogy a felperes az alperes által megrendelt fotókat milyen felhasználási céllal készítette el. Így az eljáró tanács – a 2008-ban hatályos HUNGART-díjközlemény „Reklámbrossúra, levelezőlap, reklámprospektus, reklámeszközök, reklámnaptár”-ra vonatkozó rendelkezések alapján – az 1500 darabszámban megjelent „Útközben” elnevezésű kiadvány fényképfelvételeinek jogosulatlan felhasználása miatt a 2000 darabszámmig terjedő példányszám kategóriába besorolva 1x16 300 forint és 42x8500 forint, összesen 373 300 forint jogdíj elmaradását állapította meg. A 2008-ban hatályos díjszabás ugyanazon rendelkezéseinek alapján pedig a 150 példányszámban megjelent „BUÉK” naptáron a felperes által készített 5 darab 1/8-ig terjedő nagyságú fényképfelvétel jogosulatlan felhasználása miatt 5x4100 forint, azaz összesen 20 500 forint jogdíj illetné meg a felperest. A szakvélemény ennek alátámasztására rögzítette, hogy nem volt egyértelműen megállapítható, hogy a felperes által készített, jogosulatlanul felhasznált fényképek közül mely képek felhasználása tekinthető elsődleges felhasználásnak, azonban a per során becsatolt számlán feltüntetett megnevezéstől eltérő célra történő felhasználás jogosulatlan felhasználásnak tekinthető, és a HUNGART másodlagos felhasználásra vonatkozó jogdíjközleménye ebben az esetben is a jogdíj alapjának meghatározásakor viszonyítási alapként szolgálhatott.⁷⁸

A NAV megkeresése alapján készült szakvéleményben a jogvita tárgyát az képezte, hogy egy honlapon különböző időpontokban megjelent cikkek mellett feltüntetett három darab fénykép a feljelentő (sértett) felhasználási engedélye nélkül került felhasználásra. Az okozott vagyoni hátrány összegének megállapítására vonatkozó kérdést az SZJSZT nem szerzői jogi szakértői problémának tekintette, ezért az eljáró tanács álláspont helyett csak tájékoztatást, egyfajta iránymutatást adott. A vagyoni hátrány összege a feljelentő (sértett) szerző vagyoniában okozott kárból és az elmaradt vagyoni előnyből adódik össze. Mivel a jogdíjat nem

⁷⁷ SZJSZT-26/2006. Szövegrészletek és fotók kiadványban történt jogosulatlan felhasználásával okozott kár megállapítása.

⁷⁸ SZJSZT-04/2011. Fotók kiadványban és naptárban történt jogosulatlan felhasználása esetén megállapítható jogdíj.

lehetett a Szjt. 16. §-ának (4) bekezdése alapján⁷⁹ megállapítani (a feljelentő – sértett – szerző és a gyanúsított közötti eltérő megállapodás nem volt, és a fényképek felhasználásához kapcsolódóan a bevétel külön nem volt megállapítható), a szakvélemény a releváns piacon hasonló felhasználás engedélyezéséért járó, általánosan kialakult jogdíjmértékekből indult ki. A feljelentő vagyonában megalapozottan elvárt jogdíj ugyanis elmaradt. Az eljáró tanács ismeretei szerint a gyakorlatban az online hírportálok által fizetett jogdíjak összege fényképenként bruttó 3000–9000 forint (a reális összeg szignifikánsan alacsonyabb a feljelentő által megjelölt igénynél). Az engedély nélküli felhasználásból a feljelentőt ért vagyoni hátrány tehát megközelítőleg a három fényképért együttesen bruttó 9000–27 000 forint, ami nem érte el a büntetőjogi értékhatárt. Az eljáró tanács megjegyezte továbbá, hogy a kalkuláció során nem vette figyelembe a szerző személyhez fűződő jogainak esetleges sérelmét, amelyre vonatkozóan a vagyoni hátrány megítélésével kapcsolatban a joggyakorlat nem alakított ki egységes véleményt.⁸⁰

A magyar bíróságok által megállapított kártérítési összegek nem mérhetők össze a nyugat-európai országokban kiszabott kárösszegekkel. 2014-ben egy francia bíróság 130 ezer eurós kártérítést ítélt Le Corbusier építész és dizájnér jogutódjának, mivel a Getty Images fotóügynökség által értékesített 52 fotón jelent meg egy Le Corbusier által tervezett, szerzői jogi védelem alatt álló bútordarab.⁸¹ A francia bíróság a jogutód javára és a Getty Images kárára ítélt, és az ügynökséget fotónként 2500 euró kártérítésre kötelezte. A bíróság ráadásul napi 10 000 euró kötbért is kiszabott, amennyiben a jogsértő tartalmat nyolc napon belül nem távolítja el az oldalról. A Getty Images fellebbezést nyújtott be a döntés ellen, ezzel együtt – a további vitákat megelőzendő – megkezdte az esetleges jogsértő fotók törlését az ügynökség gyűjteményéből. Töröltek minden olyan fotót, ahol dizájnərbútor és egyéb dizájnertárgyak akár részben megpillanthatók.⁸² A párizsi fellebbeviteli bíróságot nem győzte meg a Getty Images érvelése, miszerint nincs bizonyíték arra nézve, hogy a vitatott képek engedélyezése bármilyen kedvezőtlen hatást gyakorolt volna a képeken szereplő tényleges bútorok eladására.⁸³ A jogérvényesítési irányelv⁸⁴ 2007-es átültetése óta Franciaországban hatályos elveket alkalmazva a bíróság figyelembe vette a fotóügynökség nyereségét, és jog-

⁷⁹ „Ha e törvény másképp nem rendelkezik, a szerzőt a mű felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg, amelynek – eltérő megállapodás hiányában – a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia.”

⁸⁰ SZJSZT-20/2017. Fényképfelvétel szerzői jogi védelme.

⁸¹ A Le Corbusier-alkotásokat szerepeltető fotók kereskedelmi forgalomba kerültek, tehát nem egyszerű amatőr-fotókról volt szó, amelyeket valaki kedvtelésből készített, hanem a fotós és a Getty Images pénzért keresett a jogtalanul felhasznált bútordarabokon.

⁸² 130 ezer eurós kártérítés jogtalan fotókért. indafotó blog: https://indafoto.blog.hu/2012/02/14/130_ezer_euros_karterites_jogtalan_fotokert.

⁸³ Le Corbusier Heirs Score Win over Getty Images in France. 1709 Blog: <http://the1709blog.blogspot.com/2014/08/le-corbusier-heirs-score-win-over-getty.html>.

⁸⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK irányelve (2004. április 29.) a szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről.

sértő fényképenként 1800 eurós összeget ítelt meg többek között az adatbázisban lévő képek mennyisége és azok exponálása után, valamint a Getty Images rosszhiszeműségére tekintettel.⁸⁵

4. Az iparművészeti alkotások szerzőinek díjazása

Az iparművészeti alkotások sok tekintetben az építészeti alkotások és a műszaki létesítmények művészeti jellegzetességeivel, gazdasági és jogi ismérveivel mutatnak hasonlóságot. Az építészeti művekkel való rokonság elsősorban ezeknek az alkotásoknak az egy műpéldányhoz való kötöttségében és elsődleges használati funkciójában mutatkozik meg, valamint abban, hogy a szerzői jog nemcsak az építészeti, iparművészeti alkotásokat, hanem azok terveit is védi. A műszaki létesítményekkel való egyezés pedig a párhuzamos oltalomban jelentkezik – a szerzői jogi védelem mellett az iparjogvédelmi oltalom is szóba jöhet az azokra vonatkozó jogszabályoknak való megfelelés esetén. A két különböző védelmi rezsim nincs összekapcsolva: attól függetlenül, hogy az iparművészeti és az ipari tervezőművészeti alkotás nem felel meg az egyes iparjogvédelmi oltalmak követelményeinek, még részesülhet szerzői jogi védelemben az Szjt. szerint.⁸⁶ Az iparművészet különféle ágazataiban tevékenykedő alkotók általában messzemenően ki is aknázzák a különböző oltalmi formák nyújtotta lehetőségeket: az Szjt. által garantált szerzői jogi védelem mellett jellemzően védjegyoltalommal és formatervezésiminta-oltalommal biztosítják alkotásaikon a párhuzamos védelmet.

A párhuzamos oltalmi formák együttélése megmutatkozik az iparművészek díjazásának különböző formáiban, az iparművészeti alkotások eltérő árképzésében. A képző- és fotóművészethez képest az iparművészetben többletelemként a funkcionalitás is megjelenik, ugyanis az iparművészeti alkotások célja jellemzően valamilyen használati funkció elérése és kiszolgálása. Ezeknek az ipari, lakberendezési, szórakoztatási, díszítő stb. funkcióknak a kiaknázása biztosítja az iparművészek számára a más léptékű és típusú anyagi ellentételezést. Az ezt erősítő (többes) oltalomnak és a magasabb összegű, biztosabb jövedelemnek az ára az iparjogvédelmioltalom-szerzés hatósági díja, amit vagy az alkotónak, vagy a termék későbbi jogosultjának (használójának) kell megfizetni az erre vonatkozó jogszabályoknak és tarifáknak megfelelően.⁸⁷

⁸⁵ Fondation Le Corbusier v. Getty Images (Paris Court of Appeals, Pole 5, 2nd chamber June 13, 2014).

⁸⁶ Bővebben lásd: Kiss Zoltán Károly, Kiss Dóra Bernadett: Iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások jogi védelme és párhuzamos oltalmazhatóságuk lehetősége. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 17. (127.) évf. 3. sz., 2022. június, p. 58–83.

⁸⁷ Lásd például a Magyar Szabadalmi Hivatal előtti iparjogvédelmi eljárások igazgatási szolgáltatási díjairól szóló 19/2005. (IV. 12.) GKM rendeletet.

4.1. Az iparművészek díjazásának mértéke

A képzőművészeten belül az iparművészetre is áll az a megállapításunk, hogy – a piaczgazdaság világában és a szerződéses szabadság jegyében – lehetetlen akár jogszabályban, akár iparági útmutatókban értékesítési (díjszabási) limitárakat meghatározni vagy árképzési metódusokat megszabni. A régi Szt.-t kiegészítő miniszteri rendeletek még megszabták a díjazás alsó határát, általában a terjedelemmel vagy a darabszámmal arányosan. Esetünkben az iparművészeti és ipari tervezőművészi alkotások felhasználási szerződéseinek feltételeiről és szerzői díjáról szóló 9/1970. (VI. 25.) MM rendelet volt irányadó, amely rögzítette, hogy a kész, vagy a jövőben alkotandó iparművészeti, valamint az ipari tervezőművészi alkotás (terv, műpéldány, prototípus stb.) felhasználására vonatkozó szerződésnek tartalmaznia kell a mű megjelölését, felhasználásának célját és módját, az elkészítésének technikai megoldására vonatkozó kikötéseket, átadásának határidejét, a műpéldány tulajdonjogára vonatkozó megállapodást, a szerződés időtartamát, a díjazással kapcsolatos rendelkezéseket, valamint a mű többszörösítésénél a szerző esetleges közreműködésére vonatkozó megállapodást. A díjazásban a felek a művészeti bírálókat során kialakított vélemény figyelembevételével állapodtak meg.⁸⁸ A szerződés időtartama legfeljebb 10 évre terjedhetett, ipari tervezőművészi alkotás esetén azonban határozatlan időre is szólhatott.

Az ipari tervezőművészi alkotás és az ipari formatervek felhasználása után járó szerzői díj mértékét a rendelet melléklete szerint kellett megállapítani. E műtípus megvalósításának folyamatára és egyéb sajátosságaira tekintettel a jogszabály és melléklete különbséget tett a tervezési díj (mint díjelőleg) és a termelői díj árbevételének meghatározott százalékában rögzített százalékos díj között. A tervezési díjat abban az esetben sem kellett visszafizetni, ha a százalékos szerzői díj nem vált esedékké, vagy annak összege a tervezési díjat nem érte el.⁸⁹ Az ipari tervezőművészi alkotás és az ipari formatervek felhasználása után járó szerzői (tervezési) alapidíj mértéke például egyszerű felépítésű és szerkezetű termékek esetében 10 000 forintban, míg a százalékos díj a termelői árbevétel 0,1–3 százalékában került meghatározásra. Bonyolult felépítésű és összetett szerkezetű termékek esetében a tervezési díj 50 000 forint volt, a százalékos díj viszont itt is 0,1–3 százalék között mozoghatott.

1999. szeptember 1-jétől a régi Szt.-vel együtt a miniszteri rendeletek is hatályukat veszítették, ahogy a Képző- és Iparművészeti Lektorátus jogszabállyal megerősített és minőséget garantáló (ezáltal ármeghatározó) zsűrifunkciója is megszűnt. Napjainkban a MANK által a beérkező megrendelések szerinti műfajban (például kézműves és iparművészeti termékek,

⁸⁸ A művészi bírálatot (zsűrizést) a Képző- és Iparművészeti Lektorátus végezte, amely 2007-ben a Magyar Művelődési Intézethez került, majd 2012-ben beolvadt a Magyar Alkotóművészeti Közhazsnú Nonprofit Kft.-be (MANK). Ezt követően a MANK keretei között folyik az alkotóművészetet támogató szakmai, szaktanácsadói tevékenység, így többek között köztéri szobrokról, érmékről és egyéb műalkotásokról szakvélemények kiadása.

⁸⁹ A százalékos szerzői díjat évenként a tárgyévét követő év február 1-ig kellett megfizetni.

amatőr művészeti alkotások) folytatott egyéni, csoportos és időszaki csoportos termékminősítő zsűrik szervezése, lebonyolítása tölti be ezt a funkciót, amely azonban nem terjed ki a tárgy értékének elbírálására.⁹⁰

Kortárs iparművészeti aukciók, számokban mérhető galériás értékesítések hiányában kérdésként merül fel, hogy milyen szempontok, rendezőelvek határozzák meg ezeknek a műveknek a piaci értékét és árképzését. Emlékeztetőül, a fotóművészeti alkotások értékesítése, kiállítása, követőjogi díjigénye, az alkotások másodlagos felhasználásának engedélyezése a képzőművészeti alkotásokhoz hasonlóan működik. Erre figyelemmel a HUNGART éves díjszabása nem is tesz különbséget az érintett jogosulti kör alkotásainak közös jogkezelés körében engedélyezett felhasználások után beszedett jogdíjak megállapítása és felosztása között. Az alapprobléma az, hogy a jogdíjközlemény nem tesz különbséget és nem differenciál a képző-, fotó-, ipar- és ipari tervezőművészek között, miközben az iparművészeti alkotások reprodukciós célú többszörözése nem tekinthető tipikus és gyakori felhasználási módozatnak. Másként fogalmazva, a dizájntermékek elsődleges és másodlagos felhasználása nem vethető össze a képző- és fotóművészeti alkotások piacával, amire nincs tekintettel a HUNGART díjszabása. Mindez nem okoz zavart az iparművészek díjazásának rendszerében, ugyanakkor – szakmai igazodási pontok hiányában – megnehezíti a jogsértés során keletkezett vagyoni hátrány bírósági megállapítását. Ezt támasztja alá az iparművészeti területen fellelhető kevés számú, az összecszerülésre kiterő releváns testületi szakvélemény is.

4.2. A díjazás összegének megállapítása iparművészeti alkotások jogsértő felhasználása esetén

Mintadobozok kismértékben történő megváltoztatása és engedély nélküli gyártása, forgalomba hozatala ügyében az SZJSZT eljáró tanácsának azt is figyelembe kellett venni, hogy a felek nem foglalták írásba a felhasználási szerződést, aminek elmaradása a díjazás összegének megállapítását is megnehezítette. A szakvélemény ebben az esetben is abból indult ki, hogy a felhasználási díj kizárólag a felek szabad megállapodásán, annak hiányában bírói mérlegelésen múlik. *„A szerződésben kikötött egyszeri díjazás esetén sem a felhasználás ténye, sem a legyártott mennyiség természetesen nem érinti a díj mértékét; ilyenkor inkább csak a kockázatvállalás van máshova telepítve, mint abban az esetben, ha a szerző a tényleges forgalom után százalékos juttatásban részesül. Olyan esetben azonban, amikor a felek előre nem állapodtak meg a díjazás mértékében – mint a tárgyalat esetében –, hanem arra a per so-*

⁹⁰ A termékminősítés során a MANK által felkért művészeti szakértők elbírálják az alkotást, a műfaji és funkcionális követelményeknek megfelelő munkát szerzői jogi védelem alá eső iparművészeti alkotásnak (AM-), illetve egyedi jellegű színvonalas kézműves terméknek (TM-A) vagy igényesen kivitelezett kézműves terméknek (TM-B) minősítik. Az eredményről a MANK szakvéleményt, termékminősítést ad ki. A művészeti szakértők által elfogadott tárgy zsűriszámot kap. A termék a zsűri által meghatározott, a jegyzőkönyvben feltüntetett példányszámban állítható elő.

rán, és így már bizonyos forgalmi tapasztalatok után kerül sor, indokolt lehet, hogy a forgalmi adatokat a díj megállapításánál valamilyen módon figyelembe vegyék.” Mindezekre figyelemmel, az eljáró tanács a Képző- és Iparművészeti Lektorátus szakvéleményében szereplő alkotásonkénti 100 000–300 000 forint közötti összeget annyiban tartotta reálisnak, hogy a felhasználásra került formatervek esetében a forgalom mértékétől is függően a felső határig terjedő összeg, a felhasználásra nem került mintadobozok esetében az alsó határhoz közeli összeg megállapítása lehet indokolt.⁹¹

Szobrászművész felperes által tervezett alkotások alperes kivitelező által történő lemásolása és engedély nélküli felhasználása tárgyában készült szakvéleményében az SZJSZT rendelkezésére állt a Képző- és Iparművészeti Lektorátus szakvéleménye. Ezt azonban nem vette figyelembe, mivel „a művészeti alkotásról kiadott értékelése önmagában nem alapítja meg a szerzői jogvédelmet”. Az ügyben eljáró tanács ettől függetlenül arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felperes jogelődjének tervei az Szjt. értelmében önmagukban is védelem alá eső művészeti alkotások. Mivel a perbeli ügyben a régi Szjt. rendelkezései voltak irányadók, a szakvélemény felidézte a 9/1970. (VI. 25.) MM rendeletben az ötvös- és fém-művészeti alkotásokra vonatkozó tervezési díj és százalékos szerzői díj mértékét.⁹² A díj és a vagyoni hátrány összegének ennél konkrétabb megállapítására azonban a testület ebben az ügyben nem vállalkozott.⁹³

Kerti fabútorok szerzői jogi védelmének megsértése miatt indított büntetőügyben az SZJSZT megállapította, hogy a vádlott által készített garnitúra követi a sértett garnitúráinak egyéni, eredeti kialakítását, a bútorok karakterükben, összehatásukban megegyeznek, ez a hétköznapi szemlélő számára is egyértelmű, ezért a vád tárgyává tett kerti ülógarnitúra gyártása sérti a jogtulajdonos többszörözési és terjesztési jogát. A díj kiszámításának módjára és összegére vonatkozó bírói kérdések megválaszolása előtt az eljáró tanács először azt vizsgálta, hogy a sértett által megjelölt 30 millió forint vagyoni hátrány – 100-130 db garnitúra vádlott által történő eladása esetén – reális-e. A 30 millió forintot a sértett egyszerűn a saját darabonkénti kb. 300 000 forintos eladási ára és a vonatkozó időszakban kieső megrendelések száma alapján határozta meg. A szakvélemény rámutatott arra, hogy „még ha bizonyítást is nyer, hogy a sértett a vádlott szerzői jogsértésének következtében valóban kb. 100 vásárlótól esett el, nem a teljes árral, hanem a haszonnal kell kalkulálni a vagyoni hátrány összegének megállapításához, ami a fenti adatokkal számolva is jóval kisebb összeg, nagyságrendileg 3.000.000 forint. A vagyoni hátrány fogalmába nem tartozik bele az általános forgalmi adó, így ezt is figyelembe kell venni az összeg meghatározásánál.”

A bútort tervező iparművészek jogdíjigényével kapcsolatban az SZJSZT utalt a HUNGART díjszabására, amennyiben a szerzők átengedik a már egyszer nyilvánosságra

⁹¹ SZJSZT-21/2006. Doboz formatervek szerzői jogi védelme.

⁹² Erről bővebben lásd a 4.1. pontban írtakat.

⁹³ SZJSZT-25/2007. Szerzői minőség jogi megítélése, tervezői és kivitelezői tevékenység viszonya.

hozott alkotásaik bármely további felhasználásának – a hatályos szerzői jogi rendelkezések értelmében jogdíjköteles – engedélyezési jogát a közös jogkezelőnek. Ha nem engedték át, akkor a jogdíj mértéke elsősorban a felhasználás jellegének, terjedelmének függvénye, és általános tarifaként vagy egyedi szerződés keretében kerül meghatározásra. A HUNGART jogdíjtarifái kizárólag a jogkezelő közreműködésével történő jogosítások tekintetében érvényesek, ugyanakkor viszonyítási pontként hasznosak lehetnek a vagyoni hátrány számítása során is. A jelen ügyben kérdéses bútorok a díjszabás *„egyéb anyagokon történő felhasználás (textília, bőr, csomagolópapír stb.)”* kategóriájába tartoztak, ahol a díj a kiskereskedelmi eladási ár százalékos arányában kerül megállapításra, és a nettó eladási ár 10 százalékát teszi ki.⁹⁴ A jelen ügy egyik tanúvallomása szerint a vádlott nagyjából 100–130 darab garnitúrát adott el, darabját 160 000-től 220 000 forintig. A vádlott jóval kisebb darabszámot jelölt meg, azonban még ezekkel a forgalmi adatokkal kalkulálva is nagyságrendileg 1,5–3 millió forint a becsült vagyoni hátrány. A sértett szerint a vádlott 75 000 forintért is árult garnitúrákat, ez esetben viszont az összeg még kisebb.⁹⁵ A sértett akként nyilatkozott, hogy évi 500 000 forint licencdíjat kért volna a vádlottól annak fejében, hogy zavartalanul gyárthassa és árusíthassa a bútorokat. Ez a kérdéses időszakra vonatkozóan nagyságrendileg 1,5 millió forintot tett volna ki. A bírói mérlegelésnél tehát figyelembe lehetett venni, hogy a sértett ezt a nagyságrendet tartotta reálisnak a jogszerű felhasználás fejében fizetendő szerzői jogdíj meghatározásakor. Az eljáró tanács végül kitért arra is, hogy a díj megfizetésének formájára sincs speciális előírás, a felek szerződésbe foglalt megállapodásának megfelelően fizetendő (akár részesedésarányosan, meghatározott periódusokra vonatkozóan, akár fix díjban is kiköthető, és egyszeri alkalommal fizethető). *„Iparjoggal kapcsolatos díjfizetési kötelezettségről viszont a jelen esetben nincs szó, tekintve, hogy szerzői jogi védelem alatt álló alkotásról van szó, és nem az iparjogvédelem tárgykörébe eső termékről (bár a párhuzamos oltalom elvének is megfelelően akár formatervezési mintaoltalomban is részesülhetnének a kérdéses bútorok, de erről az eljáró tanácsnak nincs tudomása).”*⁹⁶

Gumiformák – mint ipariforma-tervek – segítségével készített miniatúrák területén a tervező és a kivitelező nem szokta a felhasználási szerződésben korlátozni a sokszorosítható tárgyak számát. Ennek az az oka, hogy vagy az ún. örökáras konstrukcióban történik a felhasználás engedélyezése, vagy a felhasználási szerződésben elszámolási kötelezettséget vállalnak bizonyos időközönként a felek az adott időszakban értékesített tárgyak darabszámának megfelelően. Ez utóbbi esetben az elszámolás alapja a termelői árbevétel szokott

⁹⁴ Amennyiben a kiskereskedelmi eladási ár nincs rögzítve, akkor a HUNGART és a felhasználó közötti szerződéses engedélyezésben egy átlagos kiskereskedelmi eladási ár kerül meghatározásra, amelyet a kiszámítás alapjául használnak fel.

⁹⁵ Ezzel a számítással a vádlott gazdagodásának a nagysága határozható meg pontosan, a sértettet ért kár, valamint a vagyoni hátrány megállapítása során az elmaradt haszon részeként ugyan lehet számolni a sértett által alkalmazott eladási árral, viszont ebben az esetben tekintettel kell lenni arra, hogy ezen a magasabb áron a vásárlók száma vélhetően alacsonyabb lett volna.

⁹⁶ SZJSZT-32/2014. Zsúrizett kerti fabútorok szerzői jogi védelme.

lenni és ennek bizonyos százalékában mint szerzői jogdíjban szoktak a felek megegyezni. A százalék nagyságrendje 0,5-től 3-ig terjed, de kivételes esetben ennél magasabb százalék is lehet. A testület által még 2002-ben megvizsgált tárgyak esetében a vélelmezhetően nem túl magas darabszám okán az eljáró tanács szerzői jogdíjként a szakmában szokásos felső határt, a 3 százalékot jelölte meg, és tartotta indokoltnak. Az eljáró tanács kitért arra is, hogy a sokszorosítható darabszám a lektorátus állásfoglalásaiban csak egy bizonyos eszmei plafont jelöl, amelyet általában e tárgyak sokszorosítása nem szokott elérni, és a gyakorlatban ilyen darabszámmra a felek nem szoktak szerződést kötni.⁹⁷

Mókusfigurákat is tartalmazó játékpéldát szakértői vizsgálata alapján az SZJSZT megállapította, hogy a felperes által csatolt alkotások művészeti (iparművészeti és ipari tervezőművészeti) alkotásoknak minősülnek, és szerzői jogi védelem alatt állnak, míg az alperesi művek szolgai másolatnak minősülnek, így azok a felperesi művek jogsértéssel előállott példányainak minősíthetők. Az ügyben eljáró tanács ugyanakkor nem tekintette szerzői jogi szakkérdésnek annak megítélését, hogy a felperes által megjelölt és igényelt 11,460 millió forint gazdagodás eltúlzott összegű-e. A szakvélemény idézte a kommentárokból is lefektetett általánosan elfogadott jogértelmezést, amely szerint *„legalább az a jogdíj követelhető, amelyet a jogsértő a jogosultnak megfizetni elmulasztott. Ezen túlmenően, amennyiben a jogsértő által elért gazdagodás ezt a jogdíjat meghaladja, a jogsértő további gazdagodása is igényelhető. A szabály nemzetközi egyezményes és irányelvi háttéréből következően a gazdagodás a jogsértő által a jogsértéssel elért nyereséget jelenti.”*⁹⁸ E jogértelmezés alapján a gazdagodási igény összecszerűségének kimutatása az eljáró tanács szakértelmét meghaladta.⁹⁹

A különböző hamis és szerzői jogot sértő ruházati termékek és kiegészítők árusításával összefüggő SZJSZT-szakvélemény részletesen foglalkozott az engedély nélküli felhasználás esetén érvényesíthető kártérítési igény kérdésével, különösen a kár elemeivel és a kármérték meghatározásának szempontjaival. A jogérvényesítési irányelv a kár mértékének meghatározásánál a kár elemeiként az elmaradt hasznót, a jogsértő által elért tisztességtelen gazdagodást és a vagyoni tényezőkhöz kívüli sérelem figyelembevételét említi. Ez összhangban van a Ptk. 6:522. §-ának (1)–(2) bekezdésével, amely szerint a károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni. A teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtéríteni

- a károsult vagyonaiban beállt értékcsökkenést;
- az elmaradt vagyoni előnyt; és
- a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket.¹⁰⁰

Amennyiben a tényleges kár nem állapítható meg, az irányelv 13. cikk (1) bekezdésének b) pontja lehetővé teszi az általános kártérítés megítélését is, amelynek mértéke legalább

⁹⁷ SZJSZT-24/2002. Miniatúrák elkészítése után fizetendő szerzői jogdíj.

⁹⁸ Gyertyánfy: i. m. (68), p. 510.

⁹⁹ SZJSZT 09/2012. Játékok szerzői jogi védelme és szolgai másolása.

¹⁰⁰ A negyedik elem a sérelemdíj (a korábbi Ptk. fogalomhasználatában nem vagyoni kár), amelyet a személyiségi jogában megsértett személy követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért (Ptk. 2:52. §-a).

akkora kell legyen, mint az a díj, amely a jogosultnak a jogsértő részéről járna a felhasználásért, ha a jogosult erre engedélyt adott volna.

Az ügyben eljáró tanács megjegyezte, hogy az elsőfokú ítélet a vagyoni hátrányt a korábban beszerzett szakértői vélemény alapján a lefoglalt áruk értéke alapján határozta meg. A testület álláspontja szerint a vagyoni hátrány meghatározásának ez a módja nem volt megfelelő, mert a vagyoni hátrányt más szempontok szerint kell meghatározni. Annak megállapítása, hogy milyen összegű az okozott vagyoni hátrány, a bizonyítás lefolytatására jogosult bíróság hatásköre. Az SZJSZT arra a kérdésre tudott választ adni, hogy jogszerű felhasználás esetén milyen összeg illetné meg (illette volna meg) a jogosultat. A kiindulási pont itt is a HUNGART elkövetéskor hatályos díjszabása, amely az egyéb anyagokon (például textília) történő felhasználás esetére a nettó kiskereskedelmi ár 10 százalékát határozza meg. Az engedélyezés során meghatározásra kerül az értékesítési ár, vagy ennek hiányában egy átlagos kiskereskedelmi ár kerül alkalmazásra. Az eljáró tanács szerint abból az esetből kell kiindulni, amikor a jogszerű felhasználás céljára engedélyt adnak, és az engedély ellenértékét a jogosult a piaci körülmények figyelembevételével határozza meg, azaz az eredeti termékekből eredő nettó árbevételhez viszonyítja a százalékos díjat.¹⁰¹

Az ipari tervezőművészi alkotások és az ipariforma-tervek szerzőinek díjazása szempontjából két korszakot különíthetünk el. Az Szjt. hatálybelépése előtt a 9/1970. (VI. 25.) MM rendelet és annak melléklete volt irányadó, amely szerint a felhasználási engedély szerzői díja két részből tevődött össze: egyfelől tervezési alapidjból (ennek minimumösszege került rögzítésre a jogszabályban), másfelől százalékos díjból (ez a termelői árbevétel 0,1–3 százalékában volt meghatározva). A miniszteri rendelet 1999. szeptember 1-jei hatályon kívül helyezését követően a felhasználási díj megállapítása kizárólag a felek szabad megállapodásán, annak hiányában – per esetén – bírói mérlegelésen múlik. Bonyolult felépítésű, összetett szerkezetű, illetve jelentős piaci haszonnal kecsegtető termékek esetében a tervezési díj és a százalékos díj (ha elkülönülnek) elérheti a nettó kiskereskedelmi eladási ár 10 százalékát.

ÖSSZEGZÉS

A vizuális művészeti ágak között a képzőművészetet megkülönböztetett hely illeti meg, hiszen leginkább a képzőművészet a látható, befogadható és elérhető alkotásokat létrehozó kifejezési mód, ahol a művészi érték kimondottan az alkotásban, a tárgyiasult műben érhető tetten. Jóllehet a szerzők vagyoni jogainak szabályozása relatíve nagy múltra tekint vissza, a 21. században felgyorsult ütemű jogfejlődés, az ily módon gyakran változó szabályok gyakorlati alkalmazásának problematikái és nehézségei az utóbbi években, évtizedekben váltak hangsúlyossá. Ezen belül is a vizuális és főként az audiovizuális műfajokra vonatkozó jog-

¹⁰¹ SZJSZT-26/2014. Szerzői jog megsértésének vétsége.

terület viszonylag kiforratlannak számít, ezért számos bizonytalanság és kérdés merül fel a szabályok gyakorlatba történő átültetésével, értelmezésével kapcsolatban.

Napjaink szerzői jogi témájú tanulmányainak, monográfiáinak megkerülhetetlen tartalmi eleme, hogy a 21. század művészetfogyasztási szokásai, így különösen az internet tömeges használata olyan új problémákat és kihívásokat vetett és vet fel, amelyekre a piaci vertikum minden szereplőjének bevonásával (és lehetőség szerint egyetértésével) a jogalkotóknak kell működőképes, életszerű megoldást találni. Ehhez elengedhetetlen, hogy a művészeti ipar minden szereplője, leginkább maguk a művészek tisztában legyenek a jogaikra és díjazásukra vonatkozó alapvető szabályokkal és azok alkalmazásának gyakorlatával, hiszen a valamennyi szereplő számára megfelelő szabályozás mellett jogtudatos alkotói lét szükséges ahhoz, hogy a szerzői jog maradéktalanul betölthesse szellemialkotás-ösztönző funkcióját.

SZÖVEGKÖZÖS AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Sápi Edit

SZERZŐI VAGYONI JOGOK (FELHASZNÁLÁS – FELHASZNÁLÁSI MÓDOK)*

1. A VAGYONI JOGOK A SZERZŐI JOG RENDSZERÉBEN

1.1. A vagyoni jogok elméleti megközelítése

Jelen szócikk a szerzőt megillető vagyoni jogokat, a szerzői jog által védett műveket érintő felhasználási módokat mutatja be. A téma igen szerteágazó, sokrétű, és több aspektusból – a hazai, európai, nemzetközi védelem rendszere szempontjából – is vizsgálható. Tekintettel arra, hogy az uniós szerzői jogról külön szócikk készül, az európai uniós és nemzetközi háttérre a teljesség igénye nélkül utalunk az egyes részekben.

A szerzői jog a szerzőt megillető személyhez fűződő és vagyoni jogok összessége. A vagyoni jogok biztosítják a szerző számára művének kizárólagos felhasználását, valamint a felhasználás engedélyezését. A vagyoni jogok által garantált kizárólagos monopoljog a védett mű felhasználásával és annak engedélyezésével realizálódik, hiszen ahogyan azt Kenedi Géza megfogalmazta, „[a] szerző vagyoni jogai a művéből várható hasznok és előnyök kizárólagos élvezetére terjednek ki.”¹

A személyhez fűződő és vagyoni jogok közös töről fakadnak,² Gyertyánfy Péter szavait idézve „[e]gy többgyökerű egységet képeznek”,³ így – a személyhez fűződő jogokhoz hasonlóan – a vagyoni jogok is a mű keletkezésétől illetik meg a szerzőt. Bizonyos kivételektől eltekintve a vagyoni jogok sem ruházhatók át, másként sem szállhatnak át, és azokról lemondani sem lehet,⁴ azonban a törvényben meghatározott esetekben a vagyoni forgalomban részt vehetnek.⁵ A vagyoni jogok öröklhetők, azokról halál esetére rendelkezni

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András, Fekete Balázs, Menyhárd Attila és Sulyok Gábor) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkének létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

¹ Kenedi Géza: A magyar szerzői jog. Az 1884:XVI. törvénycikk rendszeres magyarázata, valamint a vele egybefüggő törvények és rendeletek. Athenaeum, Budapest, 1908, p. 19.

² A szerzői személyhez fűződő és vagyoni jogok jogtörténeti fejlődéséről és a személyhez fűződő jogok két világháború közötti joggyakorlatáról lásd: Lovas Lilla Júlia: Személyhez fűződő jogok a két világháború közötti magyar szerzői jogban (OTDK-dolgozat). ELTE, 2004.

³ Gyertyánfy Péter: Szerzői jogi törvényünk 20. évfordulójára. Jogtudományi Közlöny, 2019. 11. sz., p. 462.

⁴ Sztj. 16. § (3) bek.

⁵ Sztj. 16. § (4)–(6) bek.

lehet, valamint a törvényben meghatározott esetekben és feltételekkel átruházhatók, illetve átszállhatnak. Ezáltal biztosított egyrészt a vagyoni jogok kizárólagossága, kezdetben az eredeti szerzőhöz tapadása és egyúttal az, hogy a mű a vagyoni forgalomban, a gazdasági életben is részt vehessen és „[m]egalapozza az áruformájú kapcsolatokat, a szerződést, a szerzőnek a felhasználás fejében járó díjigényét”.⁶

Korábbi szerzői jogi törvényünk (1969. évi III. törvény a szerzői jogról) szigorú monista felfogást vallott, miszerint a szerző személyhez fűződő és vagyoni jogai elválaszthatatlanok és elidegeníthetetlenek. A dualista felfogás – vagyis hogy a szerző személyiségi jogai elidegeníthetetlenek, azonban vagyoni jogai forgalomképesek és széles körben elidegeníthetőek⁷ – elsőként a francia szerzői jogban jelenik meg. Az angolszász szerzői jogi fejlődés a vagyoni jogokból álló, dologhoz hasonlóan forgalomképes szerzői jogi felfogásból indult ki, ma is ez a domináns, azzal, hogy a személyiségi jogi elemeket – igen jelentős korlátokkal – részben a common law alapján, részben nemzetközi egyezményes kötelezettség alapján fogadták be az e jogcsaládba tartozó jogrendszerek.⁸ Jelenlegi szerzői jogi törvényünk az előzőhöz képest mérsékelten váltott a nézőpontra, és egy „rugalmas” monista felfogást tükröz. Az Szjt. indoklása kiemeli, hogy ezt egyaránt indokolta a hazai gazdasági viszonyok – korábbihoz képesti – megváltozása, a technika fejlődése, az európai uniós jogharmonizáció kötelezettsége, valamint a nemzetközi egyezményekben és a külföldi szerzői jogi törvényekben kirajzolódó tendencia.⁹ Ennek eredménye, hogy a szerzői jog a személyhez fűződő és vagyoni jogok összességeként kezelendő, ahol a személyhez fűződő jogok a szerzőhöz tapadnak, tőle elválaszthatatlanok, a vagyoni jogok pedig csak a törvény által rögzített esetekben ruházhatók át, és szállhatnak át másra. A korábbi szabályozás – a vagyoni jogok átruházhatatlansága – tehát bizonyos szempontból „lazult”, és a forgalomképtelenség alóli kivételek megengedését a gyakorlat is igazolta.¹⁰ A rugalmasság megengedi, hogy a mű – a jogosult engedélyével – a vagyoni forgalomban részt vegyen. Ez a rugalmas, nagyrészt monista, de esetenként [a már említett Szjt. 16. § (4)–(6) bek. és az Szjt. 94. §] dualista szellemiségű rendszer a szerzői jog által célul tűzött egyensúlyt tükrözi vissza,¹¹ ahol a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei közötti kiegyenlítés a fő szempont. A két elmélet (monista és dualista) azonban nem egymással versengőek, hiszen a szerzői művek felhasználása gyakorta országhatárokon átívelő, amelynek eredményeként a két rendszer

⁶ Benárd Aurél: Vagyoni jogok in Benárd Aurél, Tímár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, p. 115.

⁷ Jane C. Ginsburg: The Role of the Author in Copyright in Ruth L. Okediji (szerk.): Copyright Law in an Age of Limitations and Exceptions, Cambridge University Press, New York, 2017, p. 64–65.

⁸ Kőhidi Ákos: A szellemi tulajdon tulajdoni szelleme. Külgazdaság, Jogi melléklet, 57. évf., 2013. 9–10. sz., p. 101.

⁹ 1999. évi LXXVI. törvény indoklása a szerzői jogról. Általános indokolás.

¹⁰ Gyertyánfy: i. m. (3), p. 464.

¹¹ Lásd az Szjt. preambulumát.

jól megfér egymás mellett,¹² sőt, a köztük lévő különbség sokkal kevésbé jelentős, mint a kontinentális és az angolszász rendszer közötti különbségek.¹³

A szerzői jog személyhez fűződő és vagyoni jogokból összeálló csokorként való kezelése tükröződik vissza az ún. komplex elméletben is, amely szerint a modern szerzői jogi rendszer magába olvasztja a szerzőt megillető személyhez fűződő jogokat, az alkotással kapcsolatos morális érdekeket, valamint hangsúlyt fektet a vagyoni jogokra is. A korábbi tulajdoni koncepció, amely a vagyoni jogokat helyezte előtérbe a személyhez fűződő jogokkal szemben,¹⁴ és a személyiségi koncepció,¹⁵ amely pedig másodlagosnak tekintette a szerzői jog tartalmát képező vagyoni jogokat,¹⁶ ily módon nem szolgált megfelelő és védhető alapul, így a kettő ötvözetének tekinthető komplex elmélet az, amely a szerzői jogi védelem vonásait leginkább visszatükrözi.

A vagyoni jogok általános jellemzője – amely a szerzői jogra és a szellemi tulajdon-jogokra általánosságban is igaz – a területiális hatály, vagyis a területiség elve. A territorialitás, amely a szerzői jognak kezdetől fogva jellemzője volt,¹⁷ azt foglalja magában, hogy a szerzői jogi védelem hagyományosan azon a területen illeti meg az alkotót, ahol a művet megalkotja.¹⁸ A területiális hatály elvének eredője alapvetően az, hogy ezáltal az országok úgy alakíthatják ki a szellemi tulajdonra vonatkozó szabályozási környezetet, hogy azzal megkönnyítsék a szabályozás által is elérni kívánt társadalmi célokat, mint például az alkotótevékenység ösztönzését, vagy a hazai iparágak fejlődését.¹⁹ A territorialitás elve azt is eredményezi, hogy a szerzői jogi felhasználások, a jogérvényesítés, a személyhez fűződő és

¹² Gyertyánfy Péter: A szerzői jogok keletkezése, a szerzői jogok a vagyoni forgalomban in Gyertyánfy Péter, Legeza Dénes (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez. 2021. január 1. időállapotú 2021. évi Jogtár formátumú kiadás.

¹³ 1999. évi LXXVI. törvény indokolása a szerzői jogról. Általános indokolás.

¹⁴ A szerzői jogot tulajdonnak tekintő megközelítésen alapuló szerzői jogi kodifikáció a 18. században honosodott meg Európában – elsősorban Angliában –, előzményeinek pedig a privilégiumrendszer időszakát kell tekintenünk. Ez azonban nem tudta teljes körrel védeni a szellemi alkotásokat, és a tulajdon-jog szabályai csak részben voltak alkalmazhatóak a szellemi alkotások sajátos vonásaira, figyelmen kívül hagyva a szerzőt megillető személyiségi jogokat. Sarkady Ildikó, Grad-Gyenge Anikó: A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2012, p. 20.

¹⁵ A tulajdoni elmélettel szemben a szerző személyhez fűződő jogainak elismerését valló francia elmélet, a „szerzői erkölcsi jog”, az ún. „droit moral”, a 20. század elejére egységessé váló francia szerzői jogalkotás eredménye, amely a szerzők személyiségi érdekeit tartotta szem előtt, szemben a tulajdoni koncepcióval. Sarkady, Grad-Gyenge: i. m. (14), p. 22.

¹⁶ Petkó Mihály: A monista felfogás érvényesülése a szerzői jogi törvényben. Debreceni Jogi Műhely, 2005. 1. sz. (elérhető: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2005/a_k_felfogas_ervenyeselese_a_szerzo_i_jogi_torvenyben/).

¹⁷ Pogácsás Anett: Különbözőség az egységben. A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára. Pázmány Press, Budapest, 2017, p. 27.

¹⁸ Lásd bővebben: Mezei Péter: Bevezetés az összehasonlító szerzői jogba in Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017, p. 322.

¹⁹ Emmanuel Kolawole Oke: Territoriality in intellectual property law: Examining the tension between securing societal goals and treating Intellectual Property as an investment asset. SCRIPTed: A Journal of Law, Technology and Society, 2018. 2. sz., p. 315.

vagyoni jogok tartalma alapvetően területi elven működik, vagyis az egyes országok belső jogi normái által meghatározott körben alakul. Emiatt megjelennek különbségek az egyes országok szabályozásában, amely ugyanakkor akadályokat is gördít a felhasználások és ezáltal a vagyoni jogok elé. Hiába jellemzője a mai napig a szerzői jognak a territorialitás, ettől függetlenül – ahogyan Tattay Levente fogalmazott – „igazi katalizátora a kulturális értékek cseréjének”,²⁰ hiszen a művek felhasználása – különösen a 20. század óta – nem korlátozódik az adott ország határain belülre. Az internet megjelenésével pedig felmerült a szerzői jogok (elsődlegesen e körben is a szerzői vagyoni jogok) extraterritoriális alkalmazása.²¹

1.2. A vagyoni jogok szerepe a szerzői jogi védelem kialakulásában és megszilárdulásában

A vagyoni jogok – természetesen a jelenlegihez képest szűkebb körű – elismeréséért folytatott harc és az alkotói tevékenységek meghatározó szerepet játszottak a szerzői jogi védelem kialakulásában is. Az irodalmi művek többszörözésével kapcsolatban felmerült problémák idézték elő a szerzői jogi védelem jogszabályi szintű kinyilvánítását, hiszen „[a] papírgyártás és a nyomdaipar eredményezték a szerzői alkotás kiaknázásának kizárólagosságot igénylő formáit.”²² Összességében azt mondhatjuk, hogy a szerzői jog fejlődése is a vagyoni jogok garantálása miatt indult útjára.²³ Grad-Gyenge Anikó kiemeli, hogy „[a] szerzői jog történeti fejlődésének áttekintése alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy sokáig a védelem hatékonyságának fokmérője az volt, hogy a kizárólagos vagyoni jog kiterjed-e a művek közönséghez való eljuttatását biztosító újabb technológiai eszközökre.”²⁴

A szerzői jog által célul tűzött egyensúlykeresés²⁵ önmagában a vagyoni jogok szabályozásában is megfigyelhető, hiszen a szerzői jog korlátai a vagyoni jogokkal összefüggésben mutatkoznak meg leginkább. Boytha György rámutatott, hogy a szerzői alkotások társadalmi szerepe a felhasználásokban tükröződik vissza igazán, mert a jogi oltalomnak a valódi szerepe nem a szerző számára biztosított kizárólagos műélvezet, hanem a társadalmi és szerzői érdekek helyes összhangjának biztosítása a felhasználás elősegítésével.

A vagyoni jogokra vonatkozó szabályozás a szerzői jog gerincét alkotja, hiszen ez adja meg a szerzői művek jogszerű felhasználásának a keretrendszerét. A vagyoni jogok meg-

²⁰ Tattay Levente: A szerzői jog versenyképességre gyakorolt hatása az Európai Unióban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 10. (120.) évf. 4. sz., 2015. augusztus, p.18.

²¹ Radim Polčák: Territoriality of Copyright Law in Petr Szczepanik, Pavel Zahrádka, Jakub Macek, Paul Stepan (szerk.): Digital Peripheries – The Online Circulation of Audiovisual Content from the Small Market Perspective. Springer Open, 2020, p. 67.

²² Boytha György: A szerzői jog kialakulása in Benárd, Tímár: i. m. (6), p. 17.

²³ Benárd: i. m. (6), p. 115.

²⁴ Grad-Gyenge Anikó: A jogsértést való felelősség vagy a nyilvánossághoz közvetítési jog új határai. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 5. sz., 2017. október, p. 7.

²⁵ Mark Alfino: Deep Copy Culture in Darren Hudson Hick, Reinold Schmücker (szerk.): The Aesthetics and Ethics of Copying. Bloomsbury, London – New York, 2017, p. 24.

határozó szerepet töltenek be emellett az adott szerzői jogi jogviszonyban szereplő felek kapcsolatában is. A művek jogszerű felhasználása, vagyis a vagyoni jogok gyakorlása leggyakrabban – a törvényben meghatározott kivételekkel – a művekre vonatkozó felhasználási szerződések²⁶ megkötése útján valósul meg, amely ténylegesen a jogviszony gerincét alkotja, hiszen ha a felek kapcsolatában az engedélyen alapuló felhasználással kapcsolatban problémák adódnak, jogviszonyuk könnyedén összeomolhat.

Az alapvető szabály a jogosításra, jogszerű felhasználásra vonatkozóan a szerzői jogi törvény 16. § első mondata, mely kógens előírásként rögzíti, hogy „[a] szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére”. Ehhez a rendelkezéshez kapcsolódó magyarázatként Gyertyánfy Péter kifejti, hogy a vagyoni jogok abszolút jogosultságára épül a szerző kizárólagos felhasználási joga és azok engedélyezése. A kizárólagos jog a mű teljes társadalmi felhasználási lehetőségeit átfogja.²⁷ A kizárólagosság kapcsán – igaz, még a régi Sztj. hatálya alatt, de a mai napig érvényesen – fejtette ki Benárd Aurél, hogy a vagyoni jogok következménye az, hogy elegendő a szerző művének bármiféle felhasználását észlelni, a törvényi szabály a felhasználóra hárítja azt a terhet, hogy felhasználásának jogszerűségét igazolja, amelyet leggyakrabban a szerzőtől kapott engedély legitimál.²⁸ Ezzel összefügg egyebekben a szabad felhasználás azon szabálya is, miszerint a felhasználónak kell bizonyítania azt, hogy cselekménye valamely szabad felhasználási esetkört valószínűsített meg. Ezen az sem változtat, hogy a közvetlenül alapjogi kötődésű szabad felhasználásokat ma már részben „users’ right”-nak tekintik.²⁹

A vagyoni jogok alapján a szerzőt megilleti a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználása és minden egyes felhasználás engedélyezése.³⁰ Az anyagi formában való felhasználás esetén

²⁶ A felhasználási szerződésről lásd: *Faludi Gábor: A felhasználási szerződés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1999; Faludi Gábor: A felhasználási szerződés és a Ptk. viszonyának egyes kérdései. Gazdaság és Jog, 2001. 9. sz., p. 3–10; Faludi Gábor: A közös jogkezelő szervezetek felhasználási szerződésai in Király Miklós, Gyertyánfy Péter (szerk.): Liber Amicorum, Studia Gy. Boytha Dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2004, p. 81–104; Gyenge Anikó: A szerzői mű ára – díjak az egyedi felhasználási szerződésekben 1. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 109. évf. 6. sz., 2004. december; Gyenge Anikó: A szerzői mű ára – díjak az egyedi felhasználási szerződésekben 2. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évf. 1. sz., 2005. február.*

²⁷ Gyertyánfy Péter: Vagyoni jogok in Gyertyánfy Péter (szerk.): A szerzői jogi törvény magyarázata. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000, p. 96.

²⁸ Benárd: i. m. (6), p. 117.

²⁹ A Fővárosi Ítéltábla 8. Pf. 20 112/2003/5. számon közzétett döntésében kimondta, hogy „[s]zerzői mű engedély nélküli felhasználására alapított kereseti követelésekkel szemben a szabad felhasználással védekező alperest terheli annak bizonyítása, hogy a szabad felhasználás körébe esett a felhasználás”. (Közzétéve: BDT 2004. 137.).

³⁰ Sztj. 16. § (1) bek., ECLI:EU:C:2019:625, C-516/17. sz. ügyben, a Spiegel Online GmbH és Volker Beck, 45. és 54. bekezdés.

egy dologi műpéldányban testesül meg a felhasználás (pl. többszörözés), míg a nem anyagi forma esetén nem beszélhetünk dologi műpéldányról (pl. nyilvános előadás).

A szerzői hozzájárulás tekintetében ki kell emelni, hogy míg az 1969-es Sztj. nem tartalmazott alakszerűségi előírást a hozzájárulás formájára, addig a hatályos Sztj. 16. §-ának második mondata egyértelműen kimondja, hogy a törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető. A jogszabályi előírás tehát kifejezetten szerződéses, kontraktuális kötelmi helyzetet keletkeztet a felhasználó és a szerzői jogosult között, és a korábbi Sztj.-vel ellentétben³¹ nem engedi meg az egyoldalú jognyilatkozat formájában tett szerzői hozzájárulást,³² hanem kizárólag szerződés keretei között teszi lehetővé a jogszerű felhasználást. A felhasználási szerződés kizárólag írásbeli formában érvényes, így szóbeli megegyezés vagy ráutaló magatartással tett nyilatkozat³³ nem lesz érvényes.

A szerzői jog korlátaiként meghatározott szabályok erőteljesen megmutatkoznak a vagyoni jogok korlátozásaként, hiszen a szerző kizárólagos engedélyezési jogában testesül meg a szerzői jogi jogviszony lényege. A szerzői jog – és a vagyoni jogok – korlátját jelentik a szabad felhasználási esetkörök, a védelmi idő intézménye, a jogkimerülés, valamint az egyedi engedélyezéstől független díjigények.

A vagyoni jogok gyakorlása bizonyos esetekben – általában a felhasználás tömeges jellege miatt³⁴ – nem a szerző egyedi joggyakorlása révén történik, hanem közös jogkezelés³⁵ útján. Tekintettel arra, hogy a közös jogkezelésről³⁶ a rovatban külön szócikk szól, ehelyütt nem részletezzük, és az egyes vagyoni jogoknál csak utalunk rá, ahol releváns. Az Sztj. 16. § (1) bekezdés második mondatában megfogalmazott *eltérő törvényi rendelkezés* elsősorban a szabad felhasználásokra, másodsorban azokra a helyzetekre utal, amikor az engedélyezési jog nélküli díjigényt a közös jogkezelő szervezet gyakorolja. A szerző által történő jogosítás kihívásaival kapcsolatban vélekedik úgy Pogácsás Anett, hogy „[a] szerzői jogi egyedi engedélyezési rendszert egyre inkább szétfeszítő felhasználási lehetőségek és a kulturális ipar összetett működése új, az egyedi engedélyezést kiegészítő és segítő megoldás kidolgozását tették szükségessé. A kidogozott módszer ... a közös jogkezelés intézménye volt.”³⁷

³¹ 3. § (1) A mű bármilyen felhasználásához – ha a törvény eltérően nem rendelkezik – a szerző hozzájárulása szükséges.

³² Benárd: i. m. (6), p. 115.

³³ Lásd a BDT2019. 3989. számon közzétett ítéletet, amely kiemelte, hogy a kézirat szerző általi átadásával érvényes kiadói szerződés nem jön létre, mert felhasználási engedély ráutaló magatartással nem adható.

³⁴ A teljesség kedvéért érdemes megjegyezni azonban, hogy nem kizárólag azok az esetek tartoznak a közös jogkezelés körébe, amikor az egyedi joggyakorlást a felhasználás sajátossága nem teszi lehetővé, hanem az is, amikor a szervezet több jogosult javára, azok közös érdekében gyakorolja a vagyoni jogokat.

³⁵ 2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről (a továbbiakban: Kjkt.).

³⁶ Lásd bővebben: Hajdú Dóra: A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és francia szerzői jogban (PhD értekezés). Szeged, 2016.

³⁷ Pogácsás: i. m. (17), p. 120.

Paul Goldstein és Bernt Hugenholtz kiemeli, hogy a nemzeti jogok különböznek attól függően, hogy az egyes országok hogyan kezelik a szerzőt megillető vagyoni jogokat, hiszen van, ahol részletes definíciókat tartalmazó szabályokat találunk a vagyoni jogokról, másutt sokkal absztraktabban közelítik meg a jogszabályok az egyes vagyoni jogok tartalmát.³⁸ Léteznek emellett olyan rendszerek is – például az olasz szerzői jog vagy a korábbi magyar megoldás – ahol generálklauzulaként rendelkezik a törvény arról, hogy a szerzőnek kizárólagos joga van a művét érintő minden felhasználás engedélyezésére.³⁹ A német szerzői jogi törvény⁴⁰ a vagyoni jogokat (Verwertungsrechte) a magyarhoz hasonlóan, nem kimerítő felsorolásban nevesíti.⁴¹

Az eltérő dogmatikai rendszerek miatt a nézőpontok sem azonosak az egyes mintákban. Például a brit copyrightrendszerű mintában a szerző vagyoni jogait (economic rights) a jogsértés szemszögéből (ún. elsődleges jogsértés, „primary infringement”) közelíti meg a jogalkotó. A brit szerzői jogi törvény, a CDPA II. fejezetében rendelkezik a szerzőt megillető jogokról, 16. szakaszában pedig felsorolja e vagyoni jogokat – a jogsértéseken keresztül. Emiatt a CDPA vonatkozó szabályozásában megfigyelhető egy szankcionáló jelleg, szemben a magyar szerzői jogi törvénnyel. A CDPA a szerzői jogi jogsértések két fajtáját különíti el: elsődleges és másodlagos jogsértéseket. A két fogalom között a különbség leginkább úgy ragadható meg, hogy míg az elsődleges jogsértést megvalósító esetek maguk után vonják a jogsértő magatartást, addig a másodlagos jogsértés esetei már egy jogsértés útján előállított műpéldánnyal kapcsolatban merülnek fel.⁴² Ennek megfelelően a CDPA vonatkozó szabályai alapján elsődleges jogsértés történik akkor, ha a művet a jogosult engedélye nélkül többszörözik, terjesztik, nyilvánosan előadják, nyilvánosságához közvetítik vagy átdolgozzák.⁴³ Ezzel szemben másodlagos jogsértés akkor történik, ha egy jogsértő módon előállított művet az Egyesült Királyságba behoznak, haszonszerzés céljából birtokolnak, jogsértéssel előállított példányok létrehozása céljából eszközöket biztosítanak, egy mű jogsértő előadását teszik lehetővé, vagy ahhoz apparátust biztosítanak.⁴⁴ Az irodalom a két jogsértés közötti különbségtétel indokát azzal magyarázza, hogy a másodlagos jogsértések esetén megjelenik egy szubjektív, tudati elem, mégpedig az, hogy a jogsértőnek tudnia kell arról, hogy a magatartást egy jogsértéssel előállított vagy előállítandó művel kapcsolatban fejtí ki.⁴⁵

³⁸ Paul Goldstein, Bernt Hugenholtz: *International Copyright – Principles, Law and Practice*. Oxford, 2013, p. 306.

³⁹ Law No. 633 Of April 22, 1941, On The Protection Of Copyright And Neighboring Rights, Art. 12.

⁴⁰ Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz), 1965 (a továbbiakban: UrhG).

⁴¹ UrhG § 15.

⁴² Tim Press: *Intellectual Property Law Concentrate: Law Revision and Study Guide*. Oxford, 2013, p. 24–25.

⁴³ Copyright, Design and Patent Act, 1988 (a továbbiakban: CDPA) Sections 17–21.

⁴⁴ CDPA Sections 22–26.

⁴⁵ Press: i. m. (42), p. 25.

2. A VAGYONI JOGOK A NEMZETKÖZI ÉS AZ UNIÓS SZERZŐI JOGBAN

A szerzői jog – és összességében a szellemi alkotások joga is – szinte kialakulásától, a jogi védelem kezdetétől fogva olyan terület, melynél nem hagyhatjuk figyelmen kívül az internacionális elemet. Az elme alkotásainak nehezen, az internet korában pedig egyáltalán nem szabnak gátat az országhatárok. Az első szerzői jogi tárgyú megállapodások viszonyossági alapon szabályozták a két szerződő állam közötti szerzői jogi viszonyokat.⁴⁶ A szerzői jogot érintő nemzetközi egyezmények közül fontos áttekinteni a Berni Uniós Egyezmény, a Római Egyezmény, a Genfi Egyezmény, valamint a WIPO Szerzői Jogi Szerződésének és az Előadásokról és Hangfelvételekről Szóló Szerződésének vonatkozó szabályait.⁴⁷ Szintén lényeges a TRIPS-megállapodás is, amely a szellemi tulajdon oltalmának alapvető nemzetközi egyezménye, hiszen valamennyi oltalmi formára vonatkozóan minimumszabályokat rögzít.

A szerzői jogi egyezmények anyjának⁴⁸ vagy egyenesen a nemzetközi szerzői jogi szerződések Magna Chartájának⁴⁹ is nevezett Berni Uniós Egyezmény 1886-ban született. A BUE óriási hatást gyakorolt a szerzői jogra, a szerzők nemzetközi védelmére, és jelentősége máig vitathatatlan.⁵⁰ Ez volt az első olyan dokumentum, mely a szerzők számára hatékony és határokon átívelő védelmet célzott biztosítani.⁵¹

A BUE eredeti, 1886-ban elfogadott szövege biztosította a szerzői jogi oltalom alapjait és a legtipikusabb védendő műveket.⁵² Az 1886-os szövegváltozat a vagyoni jogok vonatkozásában egyedül a fordítás és a fordítások nyilvános előadásának engedélyezése körében biztosította a szerzők számára a kizárólagos jogot.⁵³ A BUE ezt követően számos kiegészítéssel és felülvizsgálaton esett át. A felülvizsgálatok és kiegészítések során az 1971-es párizsi szöveg elfogadásáig további vagyoni jogok kerültek az egyezmény hatálya alá, így például a sugárzás és az 1967-es stockholmi módosítással a többszörözés.

1996-ban a WIPO égisze alatt két szerződés került elfogadásra, az egyik a szerzői jogok, a másik a szomszédos jogok területén: a WIPO Szerzői Jogi Szerződése (a továbbiakban:

⁴⁶ *Silke von Lewinski*: International Copyright Law and Policy. Oxford University Press, 2008, p. 14–22.

⁴⁷ Az egyezmények egymáshoz való viszonyáról lásd: *Boyth György*: Interrelationship of Conventions on Copyright and Neighbouring Rights. Acta Juridica Academie Scientiarum Hungaricae, 1983. 3–4. sz., p. 403–409.

⁴⁸ *Robin Ramcharan*: International Intellectual Property Law and Human Security. Springer, The Hague, 2013, p. 47.

⁴⁹ *Tattay Levente*: A szerzők vagyoni jogai. Közjegyzők Közlönye, 2001. 5. sz., p. 49.

⁵⁰ *Lionel Bently, Brad Sherman*: Intellectual Property Law. Oxford University Press, 2014, p. 40; *Jörg Reinbothe, Silke von Lewinski*: The WIPO Treaties on Copyright: A Commentary on the WCT, the WPPT, and the BTAP. Oxford University Press, 2015, p. 3, 1.0.1.

⁵¹ A BUE személyi hatályát a 2. cikk (6) bekezdés és a 3–4. cikk határozza meg.

⁵² *Paul Torremans* (szerk.): *Holyoak and Torremans Intellectual Property Law*. Oxford University Press, United Kingdom, 2016, p. 34.

⁵³ *Goldstein, Hungenholtz*: i. m. (38), p. 304.

WCT), mely a BUE-hoz képest speciális szabályokat tartalmaz,⁵⁴ és a WIPO Előadásokról és Hangfelvételekről Szóló Szerződése (a továbbiakban: WPPT).⁵⁵

A WCT 6. cikkében olvasható kizárólagos terjesztési jog, melynek értelmében az irodalmi és művészeti alkotások szerzőinek kizárólagos joga, hogy engedélyezzék műveik eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára adásvétel vagy a tulajdonjog egyéb átruházása útján való hozzáférhetővé tételét, a BUE-ban még nem szerepelt. A nyilvánossághoz közvetítés joga tekintetében a WCT egyrészt megszünteti azt a töredezettséget, melyet a BUE tartalmaz, másrészt pedig a nyilvánossághoz közvetítésnek azt az új esetkörét is szabályozza, amelyik a technikai fejlődés következtében vált (és válik) egyre inkább relevánssá. Utal a WCT a BUE 11. cikk (1) (ii) pontjára, miszerint e szabályt nem csorbitja, kiegészítésként pedig hozzáfűzi, hogy az irodalmi és művészeti alkotások szerzőinek kizárólagos joga, hogy műveiket *vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon a nyilvánossághoz közvetítsék*, és hogy erre másnak engedélyt adjanak, ideértve műveiknek a nyilvánosság számára oly módon történő hozzáférhetővé tételét, hogy a közönség tagjai az említett művekhez való hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg.⁵⁶

A vagyoni jogok jelentős szerepet játszanak az Európai Unió szerzői jogi *acquis*-jában.⁵⁷ Megjegyzendő, hogy a személyhez fűződő jogok eddig – nézetünk szerint helyesen – nem kerültek harmonizáció alá, és ez a jövőben sem lenne sem könnyen járható út, sem pedig pozitív változással kecsegtető. A vagyoni jogokkal ezzel szemben más a helyzet, hiszen azokon keresztül gyakorolható a művek vagyoni forgalomban való részvétele, ami szükségképpen érinti az egységes belső piacot. Az Európai Unió Bíróságának (EUB) jogfejlesztő tevékenysége szintén alakítja – hol előremutatóan, hol kevésbé – a szerzői vagyoni jogok térképét.

Ujhelyi Dávid kiemeli, hogy „[a] közösségi jogalkotás gazdasági kiindulópontból és eleinte bátortalanul azonosította a beavatkozási pontokat, ebből fakadóan a harmonizáció kezdetben nem átfogó jelleggel történt meg, hanem egyes részterületekre korlátozódott, ennek eszközei pedig az irányelvek voltak”.⁵⁸ Az EU vonatkozó jogforrásait két csoportra bonthatjuk, attól függően, hogy kifejezetten valamely műtípust vagy kapcsolódó jogi védelem alatt álló teljesítménytípust (pl. adatbázis) érintő szabályok összehangolásáról szólnak, vagy

⁵⁴ A BUE 20. Cikke biztosítja az Unióhoz tartozó országok számára, hogy egymás között olyan külön megállapodásokat létesíthessenek, amelyek a szerzők javára szélesebb körű jogokat nyújtanak, mint amelyeket a BUE biztosít, vagy a BUE szabályaival ellentétben nem álló egyéb kikötéseket fogalmazzanak meg.

⁵⁵ A két szerződést megelőző jogpolitikai és szakmai indokok ismertetését lásd többek között: *Gyenge Anikó*: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-ORAC, Budapest, 2010, p. 64–65.

⁵⁶ WCT 8. cikk.

⁵⁷ *Tóth Andrea Katalin*: Az európai szerzői jogi harmonizáció és a territorialitás kérdése. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 11. (121.) évf. 4. sz., 2016. augusztus, p. 9–43.

⁵⁸ *Ujhelyi Dávid*: A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban. Ludo-vika Kiadó, Budapest, 2021, p. 69.

műtípussemlegesen foglalkoznak a területtel, általában a vagyoni jogok, e jogok bíróság előtti érvényesítése, valamint a kivételek és korlátozások mentén.

3. A HAZAI RENDSZERBEN NEVESÍTETT VAGYONI JOGOK ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA

A magyar szerzői jogi törvény, hasonlóan az európai szerzői jogi törvények nagy részéhez, nem kimerítő felsorolásban⁵⁹ nevesíti a leggyakoribb vagyoni jogokat, vagyis a szerzői jogi oltalom alatt álló alkotásokkal kapcsolatban leggyakrabban előforduló felhasználási módokat. Eszerint hagyományosan a mű felhasználásának és a szerző kizárólagos vagyoni jogának minősül a mű többszörözése,⁶⁰ terjesztése,⁶¹ nyilvános előadása,⁶² valamint a nyilvánossághoz közvetítése, amelybe beleértendő a nyilvánossághoz közvetítés sugárással vagy másként,⁶³ a sugárzott műnek az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával a nyilvánossághoz történő továbbközvetítése,⁶⁴ a mű átdolgozása,⁶⁵ valamint a mű kiállítása.⁶⁶ Emellett – bár nem ebben a felsorolásban rögzített, de – kizárólagos joga továbbá a szerzőnek a merchandising, vagyis a műben szereplő jellegzetes alak, karakter kereskedelmi hasznosítása. Több ország él azzal a gyakorlattal, amelyet a magyar szerzői jog is alkalmaz, hogy a vagyoni jogok listája nem taxatív, hiszen a technikai fejlődésnek – és a nyomában megjelenő kereskedelmi újdonságoknak – köszönhetően a művek felhasználása, értékesítése is változhat.

Korábbi szerzői jogi törvényeink szintén rögzítették a szerzőt megillető vagyoni jogokat, azonban mind az első (1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról), mind a második (1921. évi LIV. törvénycikk) törvény taxatív felsorolást tartalmazott a vagyoni jogokról. Ez pedig – ahogyan arra a korabeli jogtudósok, így Balás P. Elemér és Alföldy Dezső is rámutattak – komoly akadályokat gördített a jogértelmezés elé, mivel „[e]gy ilyen törvény nagyon gyér lehetőségeit nyújtja a jogfejlesztésnek, ha az aki a jogot fejleszteni akarja, szigorúan a törvény keretei között marad”.⁶⁷ Ezt felismerve következő szerzői jogi törvényünk (1969. évi III. törvény a szerzői jogról) már generálklauzulában rendezte, hogy a törvény eltérő rendelkezésének hiányában a mű bármilyen felhasználásához szükséges a szerző hozzájárulása, amely a szerző nyilvánosságra hozatali személyhez fűződő jogából is következik.⁶⁸

⁵⁹ Szjt. 17. §

⁶⁰ Szjt. 18–19. §.

⁶¹ Szjt. 23. §.

⁶² Szjt. 24–25. §.

⁶³ Szjt. 26–27. §.

⁶⁴ Szjt. 28. §.

⁶⁵ Szjt. 29. §.

⁶⁶ Szjt. 69. §.

⁶⁷ Balás P. Elemér: Az élő szerzői jog. Jogállam: jog- és államtudományi szemle, 1936. 6. sz., p. 206.

⁶⁸ Lontai Endre: Polgári jog. A szellemi alkotások joga (szerzői jog és iparjogvédelem). Tankönyvkiadó, Budapest, 1986, p. 43.

A szerzőt megillető vagyoni jogok általános korlátját képezik a szabad felhasználási esetkörök, melyekről külön szócikk szól részletesen, így itt részleteiben nem térünk ki rájuk, azonban figyelemmel kell lenni rá, hogy a vagyoni jogok akkor adják a legteljesebb képet, ha azokat a kapcsolódó szabad felhasználásokkal összefüggésben vizsgáljuk.

A vagyoni jogok, felhasználási módok a szerzői jog fejlődésének kezdetén még egészen erősen kötődtek ahhoz, hogy milyen műtípusról volt szó. Kenedi Géza 1908-ban például úgy fogalmazott, hogy „[a] gazdasági haszonvétel módjai különféleké lehetnek”,⁶⁹ majd ezt követően a legtipikusabb vagyoni jogokat konkrét műtípusokhoz kötve példázta. A technikai fejlődés, a mai digitális kor azonban egyre inkább elmosza azt a határvonalat, hogy mely felhasználási mód melyik műtípushoz „kötődik”, mert bár a legtipikusabb, a műtípushoz természetéből adódóan legszorosabban kapcsolódó felhasználási módokat továbbra is megtaláljuk – és meg is kell találnunk, hogy a szerzői jog hű maradjon önmagához –, a digitalizáció egyre inkább előtérbe helyezi a nyilvánossághoz közvetítés formáit olyan művek esetén is, amelyeket eredetileg másra szántak.⁷⁰

3.1. A többszörözés

3.1.1. A többszörözés fogalmi megközelítése

A többszörözés (másolatkészítés) az egyik legősibb felhasználási forma, amely egyúttal a kiindulópontot is jelentette a szerzői jog fejlődésében. A másolás jogának (reproduction right, Vervielfältigungsrecht) garantálása volt az alapja a világ első szerzői jogi törvényének, az 1709-es Statute of Anne-nek, Anna királynő statutumának,⁷¹ így a copyright a jogterület angolszász neve is lett. Már a statutumot megelőző 1707-es javaslat⁷² is használta a kifejezést, miszerint a szerzőknek könyveiken megkérdőjelezhetetlen tulajdonuk („undoubted property”) áll fenn, majd ezt a kifejezést változtatták – elsősorban pozitivisták nézetei miatt – a már elfogadott törvényben a „sole right and liberty of printing” kifejezésre, amely kifejezetten a másolatkészítésre utalt.

A többszörözés jogát általánosságban azonos módon szabályozzák az országok, ami alapvetően arra vezethető vissza, hogy a BUE által kitűzött irányhoz igazodnak. Az egyes országok megközelítésében ott mutatkoznak meg a különbségek, hogy a többszörözést hogyan definiálják, részletesen, konkrét esetörokre bontva vagy szélesebb fogalmi kört átfogva, a többszörözés leggyakoribb eseteit példálózva ismertetve.⁷³ Ez utóbbira a francia szerzői

⁶⁹ Kenedi: i. m. (1), p. 19.

⁷⁰ Például COVID-19 alatt a múzeumok kezdeményezését, hogy a gyűjteményük részét képező, kiállított képzőművészeti alkotásokat virtuális séták alkalmával meg lehetett tekinteni interneten keresztül.

⁷¹ An Act for the Encouragement of Learning, by vesting the Copies of Printed Books in the Authors or Purchasers of such Copies, during the Times therein Mentioned. (Copyright Act 1709 8 Anne c.21.)

⁷² Bill for the Encouragement of Learning and for Securing the Property of Copies of Books.

⁷³ Goldstein, Hugenholtz: i. m. (38), p. 307–308.

jog jó példa.⁷⁴ A többszörözés jogának európai uniós szabályozása megjelenik az Infosoc-irányelvben,⁷⁵ valamint a tudományos kutatási céllal végzett szöveg- és adatbányászathoz kapcsolódóan a CDSM-irányelv is tartalmaz a többszörözési kivételre vonatkozó rendelkezést.⁷⁶

Az 1921. évi szerzői jogi törvény magyarázatához fűzve fogalmazott úgy Palágyi Róbert, hogy a többszörözés esetén „[i]smételt érzékelés céljára többszörösítik a szerzői alkotást”.⁷⁷ Tartalmát tekintve hasonlóan fogalmaz Gyertyánfy Péter is a többszörözés lényegét, jogi természetét illetően, amikor kifejti, hogy a többszörözés valójában elősegíti a műélvezetet, hiszen amíg az eredeti műpéldány csak szűkebb személyi kör számára teszi lehetővé a műélvezetet, a mű többszörözésével a műélvezet már szélesebb személyi kör számára nyílik meg.⁷⁸

E jog alapján a szerző kizárólagos joga, hogy művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon.⁷⁹ Többszörözésnek minősül a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.⁸⁰ Az első rögzítés is többszörözésnek minősül. Szerzői jogi szempontból közömbös, hogy a műről egy vagy több másolat készül, hogy közvetlenül az eredeti művet többszörözzük, vagy egy másolatot rögzítünk (közvetett többszörözés), hogy a másolat materiális formában (pl. fénymásolás, nyomtatás) vagy dematerializáltan (pl. számítógépre letöltött fájlként⁸¹) érhető el,⁸² valamint az is, hogy a többszörözött példánynak mi lesz a sorsa, ideiglenesen, órákig őrizzük csak a számítógépen, egyéb adathordozón, vagy pedig hosszú távon, véglegesen. Lényegtelen továbbá az is, hogy a többszörözés a teljes művet vagy annak csak meghatározott részét érinti. A többszörözés akkor is engedélyköteles, ha csak a mű részletét érinti, de a műnek azon részlete az egyéni, eredeti jelleget magában hordozva tartalmazza azt a „gondolatszövedéket”, amely magát a szerzői jogi oltalmat is megalapozza.

⁷⁴ Code De La Propriété Intellectuelle.

⁷⁵ Infosoc-irányelv 1., 2. és 5. cikk, amelyek tartalmazzák a többszörözés jogára irányadó minimumkövetelményt és a kapcsolódó korlátozásokat is. Részletes ismertetését lásd: Tóth: i. m. (57), p. 12.

⁷⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (HL L 130., 2019.5.17., 92-125.)3. és 4. cikk.

⁷⁷ Palágyi Róbert: A magyar szerzői jog zsebkönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959, p. 52.

⁷⁸ Gyertyánfy Péter: A többszörözés joga in Gyertyánfy, Legeza: i. m. (12).

⁷⁹ Vö. BUE 9. cikk és Infosoc-irányelv 2. cikk.

⁸⁰ Szjt. 18. § (1) bek.

⁸¹ A letöltés etikai problematikájáról lásd: Wybo Houkes: Imitation and Replication of Technologies in Darren Hudson Hick, Reinold Schmücker (szerk): The Aesthetics and Ethics of Copying. Bloomsbury, London–New York, 2017, p. 39–57.

⁸² Többszörözésnek minősül például a nyomtatással megvalósuló mechanikai, filmes vagy mágneses rögzítés és másolatkészítés, a hang- vagy képfelvétel előállítás, a sugárzás vagy a vezeték útján a nyilvánossághoz történő közvetítés céljára való rögzítés, a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítása. Szjt. 18. § (2) bek.

A többszörözés ilyen széles körű meghatározása összhangban van az Infosoc-irányelv⁸³ 2. cikkével. A digitális többszörözések kapcsán figyelhető meg leginkább, hogy a többszörözés egyszerűen, bárki által, pillanatok alatt megvalósítható, és a másolati példány minősége sem különbözik (jelentősen) az eredetitől.⁸⁴ Ettől függetlenül, ha a többszörözés következményeként előállt műpéldány (például képzőművészeti alkotásról készült fotó) minősége silány, az ugyanúgy megvalósítja a többszörözést.⁸⁵

A többszörözés szabályozása nemcsak a mű elkészültéhez és rögzítéséhez mint feltételhez kapcsolódó következményként érthető másolatok készítését, hanem a rögzítést is a szerző kizárólagos jogai körébe utalja. (Egyes, nem európai jogrendszerek a rögzítés elemét a mű fogalmához kapcsolják.) Ez a logika – természetesen más, a bitorlás perspektívájából, de – már az első, 1884. évi szerzői jogi törvényben megjelent, amelynek indokolása kiemelte, hogy a szabályozás „minden tekintetben akarja az írói műveknek a védelmet biztosítani s azért a gépi többszörözés mellett még a közzétételt is bünteti, mert a szerző épp oly sérelmet szenvedhet az által, ha művét akarata ellenére mások nyilvánosságra hozzák, mintha már megjelent művét jogosulatlan utánnyomás által többszörözik”.⁸⁶

A többszörözés magában foglalja tehát például a nyomtatással megvalósuló rögzítést és másolatkészítést, a hang- vagy képfelvétel előállítását, a sugárzás vagy a vezeték útján a nyilvánossághoz történő közvetítés céljára való rögzítést, a mű digitális formában elektronikus eszközön történő tárolását, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítását is.⁸⁷ Építészeti alkotások⁸⁸ esetében e körbe tartozik a tervben rögzített alkotás kivitelezése és utánépítése is mint az egy példányú többszörözés tipikus esete. A többszörözés sok esetben nem önállóan, egyedül megvalósuló felhasználási forma, hanem a további felhasználásoknak (pl. terjesztés, bármely nyilvánossághoz közvetítés) első állomása.

3.1.2. A többszörözés és a magáncélú másolás

Az egyik leggyakoribb szabad felhasználási forma, a magáncélú másolás,⁸⁹ a többszörözés jogának egyik jelentős korlátja,⁹⁰ de ugyanígy érdemes megemlíteni a releváns szabad felhasználási formák között az idézést is. A magáncélú másolás esetében is feltétel a műhöz

⁸³ Az Európai Parlament és a Tanács 2001. május 22-i 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

⁸⁴ Grad-Gyenge Anikó: Egy modern szerzői jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, p. 85.

⁸⁵ BH 2000.537.

⁸⁶ Részletes indokolás az 1884. évi XVI. törvénycikkhez.

⁸⁷ Sztj. 18. § (2) bek.

⁸⁸ Lásd részletesen: Barta Judit: A tervezői tevékenység komplex bemutatása, valamint az építészeti, műszaki alkotások és tervek szerzői jogvédelme. Patrocínium, Budapest, 2018.

⁸⁹ Sztj. 35. § (1) bek.

⁹⁰ Vö. az Európai Bíróság C-467/08. ügyével (Padawan-döntés), valamint az Európai Bíróság C-462/09. ügyével (Opus-döntés).

való jogszerű hozzáférhetőség, hiszen a szerzői jogi dogmatika szerint szabad felhasználásra csak akkor kerülhet sor, ha az érintett műpéldány jogszerűen áll rendelkezésére.⁹¹ A magáncélú másolás Sztj.-beli szabályának legutóbbi módosítása 2021. június 1. napjával lépett hatályba, hatályon kívül helyezte az Sztj. 35. § (2) bekezdését, amely hosszú ideje úgy szólt, hogy *„[t]eljes könyv, továbbá a folyóirat vagy a napilap egésze magáncélra csak kézírással vagy írógéppel másolható szabadon”*. Ez a korábbi feltétel, miszerint az érintett mű magáncélra csak kézírással vagy írógéppel másolható szabadon, tehát már nem szerepel az Sztj.-ben, hiszen jó ideje nem állt összhangban az életszerűséggel, így további hatályban tartása nem volt indokolt. Fontos ugyanakkor utalni arra is – mint ahogyan azt az indoklás is megteszi – hogy ez a modern viszonyokhoz igazítás nem jelenti azt, hogy teljes könyv, folyóirat vagy napilap mindenféle megkötés nélkül, teljesen szabadon lenne másolható, hiszen a szabad felhasználás általános szabályait és a háromlépcsős teszt alkalmazását itt is szem előtt kell tartani.

Hangsúlyozza a jogirodalom, hogy a magáncélú másolás speciális abban a tekintetben, „[h]ogy tömeges előfordulása, elterjedtsége és ezáltal a szerzői jogosultakra gyakorolt hatása miatt e szabad felhasználási esetkör csak akkor tartható fenn a szerzői kizárólagos vagyoni jog (azaz az engedélyköteles többszörözés) alóli kivételként, ha a szerzői jogosultak ezért méltányos ellentételezésben részesülnek”.⁹² Erre a méltányos ellentételezésre hivatott a reprográfiai díj és az üreshordozó-díj. A reprográfiai díj megfizetésére kötelezetteknek két csoportja ismert, a másolásra szolgáló készülék gyártói, importőrei, valamint a készüléket ellenérték fejében üzemeltetők.⁹³

3.1.2. A többszörözés és a közös jogkezelés

A többszörözés jogát érintően – figyelemmel annak gyakorta tömeges voltára – a szerzői érdekek és jogok gyakorlásának megfelelőségét közös jogkezelés segíti elő. A zeneszerzők és a szövegírók a már nyilvánosságra hozott nem színpadi zeneműveknek és zeneszövegeknek, valamint az ilyen színpadi zeneművekből vett részleteknek hangfelvételen való újabb többszörözésére és példányonkénti terjesztésére vonatkozó jogukat csak közös jogkezelő szervezetük útján érvényesíthetik. Ez az ún. mechanikai közös jogkezelés intézménye.⁹⁴

⁹¹ Kiss Zoltán Károly: A szabad felhasználás az alkotómunka, a tudományos kutatás, az archiválás, valamint a magáncélú és az intézményi célú felhasználások forrásvidékein. JURA, 2015. 2. sz., p. 77.

⁹² Grad-Gyenge Anikó (szerk.): Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez. ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért, 2013.

⁹³ Erről lásd: Kiss Zoltán Károly: Kizöklent világ – szemelvények a szerzői jogi törvénykezés elmúlt két évtizedéből. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 3. sz., 2020. június, p. 68–69.

⁹⁴ Az SZJSZT-06/16/2003 sz. szakvélemény – Zenei jogosultak audiovizuális művekkel kapcsolatos engedélyezési jogai (kapcsolódóan lásd: SZJSZT-06/2016; SZJSZT-06/2016/02) – hosszasan részletezi a zeneművek és hangfelvételek többszörözését és terjesztését érintően a közös jogkezelés menetét.

3.1.3. A többszörözéssel kapcsolatos joggyakorlat

A többszörözéssel kapcsolatos kérdések értelmezését érdemes mind a bírósági gyakorlatban, mind pedig a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) gyakorlatában áttekinteni. A többszörözéssel kapcsolatos kérdések leggyakrabban az engedély nélküli többszörözés és a szabad felhasználás (tipikusan a fent említett magáncélú másolás és idézés) mentén jelennek meg. Ahogyan arra a bíróság is rámutatott egy ügyben,⁹⁵ egy mű számítógépen való rögzítése, tárolása, majd annak elektronikus levelezőrendszerrel való továbbküldése többszörözést valósít meg, így annak jogszerű megvalósulásához a szerző engedélye szükséges. Egy korábbi ügyben azt húzta alá a Kúria (az ítélet meghozatalakor a Legfelsőbb Bíróság), hogy a többszörözés jogát sérti a nem ingyenes szoftverek interneten elérhető kalózszoftverekről történő letöltése.⁹⁶ Ebben az ügyben valójában a jogellenes forrásból való másolás jogszerűtlenségét emelte ki a bíróság, amelyet az EUB a *Pirate-bay* ügyben⁹⁷ is hangsúlyozott – igaz, ott a nyilvánossághoz közvetítéssel összefüggésben.

A Fővárosi Ítéltábla egy kiadói szerződés érvényessége kapcsán mutatott rá, hogy a kézirat szerző általi átadása nem elegendő az érvényes kiadói szerződés létrejöttéhez, hiszen ahhoz az Szjt. írásbeli formát rendel, a felhasználási engedély pedig ráutaló magatartással nem adható. Így ennek hiányában a kéziratról másolatot készítő (majd terjesztő) felhasználó megsérti a szerző többszörözéshez (és terjesztéshez) fűződő kizárólagos jogát.⁹⁸

Az SZJSZT kiemelte például egy ügy kapcsán, hogy cikkek egészének a változtatás nélküli másolása nem tartozik az idézés esetköre alá, hanem az többszörözésnek minősül.⁹⁹ Mivel ilyen esetben nem beszélhetünk szabad felhasználásról, a többszörözéshez szükséges a jogosult engedélye, ennek hiányában jogsértés történik. Hangfelvételek vonatkozásában hangsúlyozta az SZJSZT egy véleményében,¹⁰⁰ hogy a „rögzítés” a hangoknak, illetve azok megjelenítésének megtestesítését jelenti, ahonnan azok megfelelő készülék segítségével többszörözhetővé tehetőek, kiemelve ezzel a rögzítés és a többszörözés közötti – fentebb már említett – kapcsolatot.

Mint ahogyan arra már fentebb utaltunk, gyakorta előfordul, hogy egy mű felhasználása egyszerre több vagyoni jogot is érint. Különösen igaz ez a többszörözés vonatkozásában, hiszen a többszörözés sok esetben a mű felhasználásának első állomása, amelyre további felhasználások is épülnek. Az SZJSZT-39/2002 szakvélemény a többszörözés és az átdolgozás együttes érvényesülése kapcsán fogalmazta meg egy filmben szereplő karakter felhasználása okán, hogy „[h]a egy újabb műben változtatás nélkül használják fel [a műben megjelenő jellegzetes és eredeti alakot – az eljáró tanács betoldása], a többszörözés és az átdolgozás

⁹⁵ BH 2017.299.

⁹⁶ BH 2009. 232.

⁹⁷ C 610/15. Stichting Brein v Ziggo BV-ügy.

⁹⁸ BDT2019. 3989.

⁹⁹ SZJSZT-19/2003 Cikkek másolatainak engedély nélküli többszörözése és terjesztése.

¹⁰⁰ SZJSZT-1/2002 Zeneművek jogellenes rögzítése és terjesztése.

sajátos ötvözetéről van szó (amelyben azért az átdolgozás mozzanata dominál, hisz még akkor is, ha az alak – például egy rajzfilmfigura – minden vonásában azonos is marad, más cselekménysorozat részévé válik, többé-kevésbé más környezetben jelenik meg)”. Szintén egy filmes karakter újbóli – kampányfilmben – történő megjelenítése kapcsán emelte ki az SZJSZT, hogy a karakter vizuális megjelenése átdolgozás nélkül, a karakter többszörözésével is megvalósítja a felhasználást.¹⁰¹

3.2. A terjesztés

3.2.1. A terjesztés fogalma

A terjesztés (distribution right, Verbreitungsrecht) értelmében a szerző kizárólagos joga, hogy művét terjessze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Terjesztésnek minősül a mű eredeti példányának vagy többszörözött példányainak (tehát dologi műpéldányainak) a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozatallal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással. Tattay Levente kiemelte, hogy a terjesztés a mű dologi hordozón való hasznosításának alapesete.¹⁰²

A nemzetközi szerzői jogi irodalom ismerteti a terjesztési jog azon sajátosságát, hogy az – ellentétben a többszörözéssel és átdolgozással – sokkal kevésbé kapta meg azt az egyetemes figyelmet és jóváhagyást, mint az előbb említett másik két vagyoni jog. Utal továbbá emellett arra is, hogy viszonylag kevés olyan nemzeti rendszer van, amely átfogóan szabályozza a terjesztést.¹⁰³ Példaként hozható a német rendszer, de meglátásunk szerint a magyar szerzői jog is egy átfogó, modern rendszert biztosít a terjesztésre. A terjesztési jog minimumszabálya olvasható az Infosoc-irányelv 4. cikkében. Ezen túlmenően a szoftverirányelv,¹⁰⁴ a bérlet-irányelv¹⁰⁵ és az adatbázis-irányelv¹⁰⁶ is releváns a terjesztés joga, az annak eseteit jelentő bérlet és haszonkölcsönzés, – és a terjesztés korlátját képező – jogkimerülés vonatkozásában.

A terjesztést az első szerzői jogi törvényünk hatálya alatt úgy határozta meg a jogirodalom, amely „[a] közzétett műnek a közönség közt való elárúsítása vagy nyilvános szétosztása ...”.¹⁰⁷ A korábbi jogi terminológia¹⁰⁸ ezt a kizárólagos jogot a forgalomba helyezés

¹⁰¹ SZJSZT-01/2020 Játékfilm elemeinek felhasználása reklámfilmben.

¹⁰² Tattay: i. m. (49), p. 6.

¹⁰³ Goldstein, Hugenholtz: i. m. (38), p. 309.

¹⁰⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2009. április 23-i 2009/24/EK irányelve a számítógépi programok jogi védelméről (HL L 111., 2009.5.5., 16–22.) 4. cikk (1) c) pont és 4. cikk (2).

¹⁰⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/115/EK irányelve a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról (HL L 376., 2006.12.27., 28–35.).

¹⁰⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 1996. március 11-i 96/9/EK irányelve az adatbázisok jogi védelméről (HL L 77., 1996.3.27., 20–28.) 5. cikk és 7. cikk (2) b) pont.

¹⁰⁷ Kenedi: i. m. (1), p. 19.

¹⁰⁸ Az 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról.

névvel illetve, és általában, minden megszorítás nélkül nyilvánította a szerző kizárólagos szerzői jogának.¹⁰⁹ Megkülönböztette egymástól a forgalomba helyezést és a más forgalomba helyezett mű példányainak forgalomban tartását.¹¹⁰ Hangsúlyozza a jogirodalom, hogy a magyar szerzői jogban a terjesztés és a nyilvánossághoz közvetítés leginkább annak mentén határolható el egymástól, hogy a terjesztés esetében eleve egy dologi műpéldány vesz részt a felhasználásban, a nyilvánossághoz közvetítésnél pedig egy digitális (nem anyagi) műpéldány a felhasználás tárgya.¹¹¹

A terjesztés megvalósul az eredeti vagy többszörözött dologi műpéldány forgalomba hozatalával, vagy a forgalomba hozatalra való felkínálással, amennyiben annak célja a műpéldány tulajdonjogának átruházása.¹¹² A terjesztés esetkörei közé tartozik továbbá:

- a mű jogsértéssel előállított példányának kereskedelmi céllal történő birtoklása is, ha a birtokos tudja vagy az adott helyzetben általában elvárható gondosság mellett tudnia kellene, hogy a példány jogsértéssel állt elő,¹¹³
- a műpéldány behozatala az országba forgalomba hozatal céljából,
- mű egyes példányainak a nyilvánosság részére történő haszonkölcsönbe adása,¹¹⁴
- valamint bérbe adása (amely az építészet, az iparművészet és az ipari tervezőművészet körében értelemszerűen csak a tervekre vonatkozik).¹¹⁵

A terjesztési jog speciális esetét magában foglalja a kiadói szerződés is, amely alapján a kiadó jogosulttá válik a mű kiadására és forgalomba hozatalára is.¹¹⁶ Az Sztj. 47. §-a igyekszik rendezni a felhasználási engedélyek kapcsán azokat a helyzeteket, hogy melyek – többek közt¹¹⁷ – a terjesztési engedély határai. Így a mű terjesztésére adott engedély csak kifejezett kikötés esetén ad a felhasználónak jogot arra, hogy a műpéldányokat forgalomba hozatal céljából behozza az országba, a mű többszörözésére adott engedély pedig – kétség esetén – kiterjed a többszörözött műpéldányok terjesztésére is. Ez nem vonatkozik azonban a műpéldányoknak az országba forgalomba hozatal céljából történő behozatalára. Így, a terjesztési jog alapján a felhasználó csak belföldi kereskedelmi forgalomba hozatalra, bérbeadásra és egyes műfajok esetén haszonkölcsönbe adásra szerez jogot.¹¹⁸

¹⁰⁹ *Alföldy Dezső*: A magyar szerzői jog. Különös tekintettel a M. Kir. Kuria gyakorlatára. Grill Károly könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1936, p. 17.

¹¹⁰ Uo., p. 18.

¹¹¹ *Grad-Gyenge*: i. m. (92).

¹¹² Vö. Az Európai Bíróság 2008. április 17-én a C-456/06. számú Peek & Cloppenburg KG kontra Cassina SpA-ügyben hozott ítéletével.

¹¹³ Sztj. 23. § (2) bek. második mondat.

¹¹⁴ Sztj. 23. § (3) bek., 23/A. § Vö.: Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/115/EK irányelve a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról.

¹¹⁵ Sztj. 23. § (4) bek.

¹¹⁶ *Tattay*: i. m. (49), p. 6.

¹¹⁷ Az Sztj. 47. § (1) bek. az átdolgozási engedély kifejezettségére vonatkozik, míg ugyanezen szakasz (2), (3) és (4) bekezdése pedig a többszörözés és terjesztés kapcsolatát és határait jelöli ki.

¹¹⁸ *Faludi Gábor*: A többszörözési és a terjesztési engedély hatálya in *Gyertyánfy, Legeza*: i. m. (12).

3.2.2. A terjesztés korlátja – a jogkimerülés

A terjesztés jogának – és ezáltal a szerző jogainak – sajátos korlátjaként fogható fel a jogkimerülés,¹¹⁹ amely a terjesztés jogán belül kizárólag az adott műpéldány tulajdonjogának átruházáshoz kapcsolódik. A jogkimerülés egyik angolszász megnevezése a first-sale doctrine, amely kifejezés szemléletesen ragadja meg a jogintézmény lényegét.

Alapja, hogy a műpéldány terjesztésének jogát a tulajdonjog adásvétellel vagy más módon történő átruházásával a szerző (vagy jogosult) csak egyszer gyakorolhatja. Ezt követően a terjesztésre vonatkozó önálló engedélyezési jog kimerül, és nem terjed ki a további terjesztésekre. Más megfogalmazásban, „[a] terjesztés a kizárólagosságot törli meg a tulajdonátruházással járó terjesztések esetén”.¹²⁰ A jogkimerülés lényege, hogy a műpéldány tulajdonosa a szerző hozzájárulása nélkül is értékesítheti, elajándékozhatja, továbbadhatja az általa jogszerűen megszerzett műpéldány tulajdonjogát.¹²¹ A jogkimerülés kapcsán Mezei Péter négy fogalmi feltételt határoz meg, amelyek a jogkimerülés érvényesülését feltételezik. Így feltétele, hogy a műpéldány a szerzői jogosult (vagy az engedélyével más személy) által, jogszerűen és a tulajdonjog átruházását eredményezően került forgalomba, és a konkrét műpéldányt annak jogszerű tulajdonosa a továbbiakban a szerzői jogosult engedélye nélkül továbbértékesítheti.¹²² A hazai jogunk részét is képező regionális (az EGT területére kiterjedő) jogkimerülés biztosítja, hogy az egységes belső piacon az áruk szabad mozgása megvalósulhasson, és a terjesztési jog azt ne gátolja.¹²³

3.3. A nyilvános előadás

3.3.1. A nyilvános előadás fogalmi megközelítése

A nyilvános előadás a nem anyagi formában való felhasználás alapesete, amelynek lényege az előadó és a közönség együttes jelenléte a mű érzékeléséhez, ami formailag helyhez kötöttséget, korlátozott számot követel meg.¹²⁴ Tartalma szerint a szerző kizárólagos joga, hogy művét nyilvánosan előadja, és hogy erre másnak engedélyt adjon. E jog magában foglalja az élő előadást és a műszaki eszközzel történő előadást. A nyilvános előadás alatt leggyakrabban a színpadi, színházi előadásokat, koncerteket, hangversenyeket értjük, melyek az élő

¹¹⁹ Szjt. 23. § (5) bek.

¹²⁰ Mezei Péter: A könyvtárak és a változó szerzői jog. Könyv és Nevelés, 17. évf. 2. sz., 2015.

¹²¹ Tószegi Zsuzsanna: A szerzői mű a plagizátorok és lélekfúrók fogságában. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 7–8. sz., p. 302.

¹²² Mezei Péter: Jogkimerülés a szerzői jogban. Média tudományi Intézet, Budapest, 2016, p. 20. Lásd még: Mezei Péter: Copyright Exhaustion. Cambridge University Press, 2022.

¹²³ TFEU, 28. és 36. cikk. Lásd kapcsolódóan Deutsche Grammophon Gesellschaft mbH kontra Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co. KG.-ügyet.

¹²⁴ Szinger András: A nyilvános előadás joga in: Gyertyánfy, Legeza: i. m. (12).

előadás kategóriájába tartoznak. A nyilvános előadás másik formája (mechanikai előadás) például a moziban történő filmvetítés.

Kenedi Géza megfogalmazása szerint a nyilvános előadás „... lényegében a műnek nem gépi többszörözés útján, hanem máskülönben való közzététele”.¹²⁵ A nyilvános (élő) előadás már az első szerzői jogi törvényben is rögzítésre került, és további szerzői jogi törvényeink is szabályozták, elsődlegesen a színművekkel összefüggésben. Ellentétben a korábbi szabályozási módszerrel, ahol a nyilvános előadás jogát műtípusonként szabályozta a jogalkotó, a jelenleg hatályos Sztj. valamennyi műtípusra, általános jelleggel adja a szabályozást.

A BUE külön is nevesíti a szerző kizárólagos engedélyezési jogát mind a mű első előadása (bemutatás joga), mind pedig a további előadások tekintetében. Az Sztj. 24. §-a expressis verbis nem mondja ki a bemutatás engedélyezését, azonban a kifejezett rendelkezés hiánya nem jelenti sem a BUE szabályainak megsértését, sem pedig azt, hogy a szerző kizárólagos joga ne terjedne ki az első előadás engedélyezésére. Egyrészt ellentmondana a logikának és az életszerűségnek is, ha az Sztj. csak az első előadást követő további előadások tekintetében kívánná védeni a jogosultat, másrészt pedig a bemutató engedélyezése levezethető a felhasználás általános szabályaiból. A vagyoni jogok egyébként is a már nyilvánosságra hozott művek esetében gyakorolhatóak,¹²⁶ jelen esetben pedig legtöbbször a bemutató jelenti a mű nyilvánosságra hozatalát. Az Sztj. 16. § (1) bekezdése szerint „[a] szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van ... minden egyes felhasználás engedélyezésére ...”. Összefoglalva tehát: az Sztj. engedélykötelessé teszi a mű bemutatását, valamint annak további előadásait is.

3.3.2. Az előadás és a nyilvánosság fogalmának tartalma

Az Sztj. mind az előadás, mind pedig a nyilvánosság fogalmának meghatározásához is segítséget ad. Az előadás mint „a mű érzékelhetővé tétele jelenlévők számára”¹²⁷ fogalmi megközelítés további pontosításra kerül a következő szakaszban, ahol az előadás két legtipikusabb esetkörét részletezi a jogalkotó: így előadás különösen az ún. élő előadás, azaz a mű előadása közönség jelenlétében személyes előadóművészi teljesítménnyel,¹²⁸ valamint a mű érzékelhetővé tétele bármilyen műszaki eszközzel vagy módszerrel.¹²⁹

Az élő előadás útján a közönség elé kerülő művek, így tipikusan a színpadi alkotások műfaji sajátossága az, hogy a felhasználásuk, vagyis a közönség számára történő elérhetővé

¹²⁵ Kenedi: i. m. (1), p. 155.

¹²⁶ Grad-Gyenge: i. m. (92).

¹²⁷ Sztj. 24. § (1) bekezdés, második mondat.

¹²⁸ Sztj. 24. § (2) bek. a) pont. E körbe sorolja a jogszabály a színpadi előadás mellett a hangversenyt, szavaloestet és a felolvasást.

¹²⁹ Sztj. 24. § (2) bek. b) pont. Példaként említi a jogalkotó itt a filmalkotás vetítését, valamint a közönséghez közvetített vagy műpéldányon terjesztett mű hangszóróval való megszólaltatását, képernyőn való megjelenítését.

tételük jellemzően a nyilvános előadás útján valósul meg. Az élő előadás specialitása, hogy a mű úgy válik érzékelhetővé, hogy dologi példányai még időlegesen sem kerülnek a közönséghez. Különösen az élő előadás egyik lényeges vonása az, hogy az előadó és a közönség egyszerre van jelen, az előadás helyhez kötött, és korlátozott számú nézőközönség számára érhető el.

A nyilvánossággal kapcsolatban a BUE nem rendelkezik arról, hogy mit is ért konkrétan nyilvánosság alatt. Az irodalom szerint arra lehet következtetni, hogy azokat az előadásokat kell nyilvánosnak tekinteni, amelyek nem privát előadások.¹³⁰ A jogirodalom már korábbi szerzői jogi törvényeink idején is részletesen foglalkozott a nyilvános előadás jogával – elsődlegesen a színpadi művekkel összefüggésben. Für Sándor és Malonyai Dezső értelmezésében a színpadi nyilvános előadásnak három feltétele van: a helyszín, a közönség és az előadóművészek közreműködése.¹³¹ Az előadás olyan helyen valósul meg, amely rendelkezik azokkal a művészi és technikai feltételekkel, hogy a művészek közreműködésével, nézőközönség jelenlétében megvalósulhasson a színpadi előadás. A közönség az a hallgatóság, akik abból a célból gyűlnek össze, hogy a művet megtekintsék. Az előadóművészek saját kifejezési eszköztárukon, érzéseiken keresztül interpretálják a művet, ezért tevékenységük több a puszta közvetítésnél.¹³²

Az előadás nyilvánosságával kapcsolatos kritériumot az Szjt. 2005. évi¹³³ – 2006. január 1-től hatályos – módosítása pontosította, melynek értelmében egy előadást akkor tekinthetünk nyilvánosnak, ha az megfelel bizonyos feltételeknek.¹³⁴ Az Szjt. valójában e körben két feltételt határoz meg, azzal, hogy nem feltétlenül konjunktív a két feltétel egymáshoz való viszonya. A jelenleg is hatályos normaszöveg szerint akkor nyilvános egy előadás, „ha az a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen vagy bármely más helyen történik, ahol a felhasználó családján és annak társasági, ismerősi körén kívüli személyek gyűlnek vagy gyűlhetnek össze”.¹³⁵ Az előadás nyilvánosságához mindenképpen szükség van arra, hogy

¹³⁰ Ficsor Mihály: Guide to the Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO, and Glossary of Copyright and Related Rights Terms. World Intellectual Property Organization, Geneva, 2003, p. 68.

¹³¹ Für Sándor, Malonyai Dezső: Színpadi művek in Benárd Aurél, Tímár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. Budapest, 1973, p. 244–245.

¹³² Uo., p. 244.

¹³³ Az egyes törvényeknek az iparjogvédelmi és a szerzői jogok érvényesítésével összefüggő módosításáról szóló 2005. évi CLXV. törvény, 20. §.

¹³⁴ A korábbi megfogalmazás értelmében nyilvános az előadás, ha az a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen vagy bármely más helyen történik, ahol a családon és annak társasági, ismerősi körén kívüli személyek gyűlnek vagy gyűlhetnek össze. A módosítás egyértelművé tette, hogy a családi, társasági, ismerősi kör a felhasználó vonatkozásában érvényesül.

¹³⁵ Szjt. 24. § (3) bek. Ugyanezzel a tartalommal jelenik meg a nyilvánosság fogalma az USA vonatkozó gyakorlatában is, lásd: Jeff Pettit: At Sea, Anything Goes? Don't Let Your Copyrights Sail Away, Sail Away, Sail Away. Texas Law Review, 2015, Vol. 93745.

az előadás helyszíne objektíve alkalmas legyen nagyobb számú nézősereg befogadására.¹³⁶ Nyilvános tehát akkor lesz az előadás, ha az egyrészt *vagy* bárki számára hozzáférhető helyen valósul meg, *vagy* pedig bárhol másutt, ahol nem csak a felhasználó családja, barátai és ismerősei gyűlnek össze.¹³⁷

Kenedi Géza korábban hivatkozott művében a nyilvánosság fogalmát akként ragadta meg, hogy idetartozik minden olyan előadás, amelyre a hallgatóságot nem hívják meg személy szerint, hanem akárki elmehet.¹³⁸ A szerző idézett gondolata a nyilvánosság azon elemére reflektál, hogy az előadásra *bárki* szabadon elmehet. Azóta természetesen a nyilvánosság fogalma alakult, változott, köszönhetően elsődlegesen a technikai fejlődésnek és a nyomán egyre szélesedő nyilvánossághoz közvetítés jogának. Így, a nyilvánosság fogalma a nyilvános előadás és a nyilvánossághoz közvetítés kapcsán teljes mértékben nem feleltethető meg egymásnak.

A nyilvánosság fogalmával kapcsolatosan az 1993-as magyar–amerikai megállapodás¹³⁹ tartalmazott rendelkezéseket még a '99-es Szjt. megszületését megelőzően. A megállapodás a II. Cikk 2. c) pontban rendelkezik a művek nyilvánossághoz történő közvetítéséről, mely a mű bármilyen eszközzel történő bemutatásán túl magába foglalja az élő előadást is. Az élő előadás fogalmát a nyilvánosság meghatározásán keresztül ragadja meg a megállapodás, és a jelenleg hatályos Szjt. rendelkezéséhez hasonlóan „a mű nyilvánosság számára hozzáférhető helyen vagy bármely más helyen történő bemutatása, ahol az átlagos családon és annak társasági ismerősi körén felül jelentős számú személy gyűlik össze”.¹⁴⁰

A nyilvánosság fogalmának ez az Szjt.-beli értelmezése nem azonos az Európai Unió Bíróságának e fogalomra vonatkozó megközelítésével. Ennek oka, hogy az élő előadás nem tartozik az Infosoc-irányelv hatálya alá,¹⁴¹ ami arra vezethető vissza, hogy az országhatáronkon átnyúló élő nyilvános előadás igen nehezen értelmezhető, így tehát ahogyan arra Faludi Gábor és Grad-Gyenge Anikó utal, az Unió belső piacára sincs hatással.¹⁴² Az értelmezhe-

¹³⁶ A kérdéskörben klasszikusnak számító BH1992. 98. számú határozat mondta ki, hogy „[a] fogyasztók részére nyitva álló helyiségben elhelyezett televíziós készülék útján szolgáltatott zene után a vendéglátóipari egységet üzemben tartó személynek szerzői jogdíjat kell fizetnie”. Ezen túlmenően lásd például az Fővárosi Ítéletábra 2.Pf.21.009/2008/4. számú határozatát, ahol büfében sugárzott zene tekintetében állapították meg a nyilvánosság fogalmának megfelelését.

¹³⁷ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Guszta: Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, p. 73.

¹³⁸ Kenedi: i. m. (1), p. 156–157.

¹³⁹ Az 1993/26. Nemzetközi Szerződéssel kihirdetett Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormánya és az Amerikai Egyesült Államok Kormánya között a szellemi tulajdonról. Hazánkban kihirdette az 1993/173-as Magyar Közlöny.

¹⁴⁰ Megállapodás II. Cikk 2 c) (i).

¹⁴¹ Infosoc (23).

¹⁴² E témában lásd: Faludi Gábor, Grad-Gyenge Anikó: A nyilvánossághoz közvetítési (előadási) jog értelmezése az Európai Bíróság gyakorlatában. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 1. sz., 2012. február, p. 77–93.

tetlenség itt azt jelenti, hogy elképzelhetetlen a közönség és az előadóművészek együttes, személyes jelenlétével megvalósuló, egyszerre több uniós tagállamban lezajló előadás.

3.3.3. A nyilvános előadás és a közös jogkezelés

A nyilvános előadás jogának gyakorlása megbontásra kerül az alapján, hogy ún. „kisjogos” vagy „nagyjogos” a felhasználás. Az Sztj. 25. § (1) bekezdése tartalmazza a közös jogkezelésre vonatkozó előírást, vagyis az ún. „kisjogos” felhasználást, miszerint az írók, a zeneszerzők és a szövegírók képviseletében a már nyilvánosságra hozott zenemű és irodalmi mű nyilvános előadásának engedélyezésére a szerző tiltakozó nyilatkozatának hiányában a közös jogkezelő szervezet köt szerződést a felhasználóval. A nyilvános előadás gyakorlását érintő közös jogkezelés európai uniós háttérszabálya a közös jogkezelési irányelv.¹⁴³

Ugyanezen szakasz (3) bekezdése jelöli ki a nyilvános előadásra vonatkozó közös jogkezelés határait a „nagyjogos” felhasználásokon keresztül, amely szerint a közös jogkezelés nem alkalmazható a színpadra szánt irodalmi művek és zenedramái művek vagy jeleneteik, illetve keresztmetszeteik, valamint a szakirodalmi művek és a nagyobb terjedelmű, nem színpadra szánt szépirodalmi művek (pl. regények) előadására. Ez tehát azzal a következménnyel jár, hogy a színpadra szánt művek esetén továbbra is a szerző(i) jogosult egyedi engedélyezésén alapul a felhasználás.

Kiemelést érdemel a gyakorlat szempontjából, hogy a színpadra szánt művek engedélyezésében sokszor szerepet játszanak a színházi ügynökségek, amelyek a szerző (vagy örököse) és a felhasználó színház közötti közvetítőként segítik elő az érintett mű előadását. Jogállásukat tekintve azonban ezek az ügynökségek nem keverendők össze a közös jogkezelő szervezetekkel, sem pedig a független jogkezelő szervezetekkel. Faludi Gábor kiemeli a közös jogkezelő szervezetek kapcsán, hogy azok sajátos bizományosi jogkörben¹⁴⁴ tevékenykednek, hiszen „... saját nevében és természetesen a képviselt jogosultak javára köt szerződést”.¹⁴⁵ Ez az ügynökségekre nem igaz, valamint a független jogkezeléssel sem azonosíthatóak. A jogirodalom utal arra, hogy a független jogkezelés egy ügynöki jellegű intézmény, amely az angolszász jogrendszerből került átemelésre,¹⁴⁶ azonban ha a Kjkt. füg-

¹⁴³ Az Európai Parlament és a Tanács 2014. február 26-i 2014/26/EU irányelve a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről (HL L 84., 2014.3.20., p. 72–98).

¹⁴⁴ Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás: i. m. (137), p. 233.

¹⁴⁵ Faludi Gábor: A közös jogkezelő szervezetek felhasználási szerződésai in Király Miklós, Gyertyánfy Péter (szerk.): Liber Amicorum. Studia Gy. Boytha Dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2004, p. 88.

¹⁴⁶ Kárpáti Zsuzsanna: A közös jogkezelés rendszerének átalakulása a független jogkezelés megjelenésére tekintettel. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 13. (123.) évf. 2. sz., 2018. április, p. 39.

getlen jogkezelőkre vonatkozó szabályait¹⁴⁷ és az ügynökségek működését összehasonlítjuk, akkor látható, hogy az ügynökség teljességgel kívül esik a közös jogkezelés hatókörén.

3.4. A nyilvánossághoz közvetítés

3.4.1. A nyilvánossághoz közvetítésről általában

A nyilvánossághoz közvetítés felhasználási csokor: több, nem anyagi formában történő felhasználást foglal magába, amelyek esetében – ellentétben a fentebb ismertetett nyilvános előadással – távollévő közönség felé valósul meg a felhasználás. További jellemzője, hogy a felhasználás a műpéldány akárcsak időleges átadása nélkül történik.¹⁴⁸ Ahogy a nyilvános előadást a nem anyagi felhasználások alapesetként határoztuk meg, úgy a nyilvánossághoz közvetítés a technikai fejlődés következtében, a nyilvános előadásból fejlődött ki, önálló vagyoni joggá válva.

A nyilvánossághoz közvetítés jellege – hiszen az legtöbbször tömeges – miatt e vagyoni jog esetén is figyelemmel kell lenni az ez esetben is kiterjesztett közös jogkezelésre, így a közös jogkezelés elleni tiltakozási jogukkal nem élő szerzők a közös jogkezelő szervezetten keresztül gyakorolják e jogukat.

A nyilvánossághoz közvetítést már az Infosoc-irányelv is szabályozta,¹⁴⁹ hiszen ez a jogforrás próbálta meg először átfogóan és időtálló módon rendezni a szerző vagyoni jogait érintő helyzeteket a digitalizáció és az információs társadalom fényében.¹⁵⁰ Emellett a nyilvánossághoz közvetítéssel kapcsolatban a CDSM-irányelv is része az európai uniós háttérnek.¹⁵¹

3.4.2. A nyilvánossághoz közvetítés esetei

A nyilvánossághoz közvetítés¹⁵² esetei közé kell sorolni a sugárzást,¹⁵³ a vezeték útján vagy más módon történő nyilvánossághoz közvetítést,¹⁵⁴ az eredetihez képest más szervezet útján történő továbbközvetítést,¹⁵⁵ a nyilvánosság számára lehívásra történő hozzáférhetővé tételt,¹⁵⁶ illetve a fentiek alá nem sorolható „egyéb” nyilvánossághoz közvetítést.¹⁵⁷

¹⁴⁷ Kjkt. 71–73. §.

¹⁴⁸ Szinger András: A mű nyilvánossághoz való közvetítésének joga in *Gyertyánfy, Legeza*: i. m. (12).

¹⁴⁹ Infosoc-irányelv 3. cikk.

¹⁵⁰ Tóth: i. m. (57), p. 12.

¹⁵¹ CDSM-irányelv, 8. cikk, 17. cikk.

¹⁵² Vö. Infosoc-irányelv 3. cikk.

¹⁵³ Szjt. 26. § (2)–(6) bek.

¹⁵⁴ Szjt. 26. § (7) bek.

¹⁵⁵ Szjt. 28. §.

¹⁵⁶ Szjt. 28. § (8) bek. második mondat.

¹⁵⁷ Szjt. 28. § (8) bek. első mondat.

A sugárzás, amely lehet földi, műholdas és kódolt sugárzás,¹⁵⁸ a nyilvánossághoz közvetítés alapeseteként határozható meg. Ez azt is maga után vonja, hogy egy általános keretként, mintegy háttérként kell értelmeznünk a nyilvánossághoz közvetítés esetei között, így ha az adott felhasználási cselekmény nem illeszthető be az Szjt. által a nyilvánossághoz közvetítés „fajtái” alá, akkor a felhasználásra a sugárzás „általános” szabályait kell alkalmazni.¹⁵⁹

A továbbközvetítés esetén a mű az eredetihez képest egy új közönséghez jut el. A jogirodalom utal arra, hogy a továbbközvetítés szabályozása a hazai jogban technológiasemleges, így mind a vezetéken, mind az egyéb technológiai környezetben megvalósuló továbbközvetítés esetére is azonos rendelkezéseket alkalmaz.

A nyilvánosság számára lehívásra történő hozzáférhetővé tétel (vagy más néven on demand vagy interaktív hozzáférhetővé tétel) esetén fontos jellemző, hogy a felhasználás helyét és idejét a közönség tagjai szabadon választhatják meg. A „lehívás” és az „interaktivitás” itt egymással összefonódó fogalmak, mert a felhasználás pontosan attól lesz „interaktív”, hogy a felhasználó saját maga választja meg a felhasználás, a műhöz való hozzáférés, azaz a mű lehívásának helyét és idejét.

3.4.3. A nyilvánosság fogalma

A jogirodalom említi azt a tendenciát – amely az EUB gyakorlatából is leszűrhető – hogy a nyilvánosság fogalma az egyes országokban más és más tartalommal került kimunkálásra, azonban csak annyi a közös a megközelítésekben, hogy a felhasználó családi és baráti körén kívüli kört értenek rajta.¹⁶⁰ Szinger András kiemeli, hogy „[e]bből is látszik, hogy a nyilvános előadás jogánál használatos ’nyilvánosság fogalom’ itt közvetlenül nem alkalmazható”.¹⁶¹

3.4.4. A joggyakorlat szerepe a nyilvánossághoz közvetítés tartalmának alakulásában

A nyilvánossághoz közvetítéshez viszonylag nagy számban kapcsolódnak az EUB ítéletei, amelyek a nyilvánossághoz közvetítés fogalmát igyekeznek kikristályosítani.¹⁶² Ezek az ítéletek – függetlenül attól, hogy valóban elősegítik-e minden esetben a nyilvánossághoz köz-

¹⁵⁸ A sugárzás három alesetének részletes bemutatását lásd: *Grad-Gyenge*: i. m. (84), p. 96–99., *Szinger*: i. m. (148).

¹⁵⁹ *Grad-Gyenge*: i. m. (84), 96.

¹⁶⁰ *Goldstein, Hugenholtz*: i. m. (38), p. 325.

¹⁶¹ *Szinger*: i. m. (148).

¹⁶² Az EUB több kapcsolódó ítéletének részletes ismertetését olvashatjuk: *Lendvai Zsófia*: A nyilvánossághoz közvetítés joga in: *Grad-Gyenge Anikó, Kabai Eszter, Menyhárd Attila* (szerk.): *Liber Amicorum. Studia G. Faludi Dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. ELTE, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2018, p. 235–253.

vetítés értelmezését¹⁶³ – meghatározóak a magyar joggyakorlat és jogtudomány számára is. Ennek mentén az EUB a nyilvánossághoz közvetítésnek olyan értelmezését alakította ki, amelybe beépül a csak az EUB gyakorlatában kialakított „új nyilvánosság” olyan esetekben, amikor a nyilvánossághoz közvetítés már egyszer nyilvánosságához közvetített műveket érint (pl. tévéműsor érzékelhetővé tétele egy vendéglátó üzletben). E fogalmat tovább értelmezi az EUB attól függően, hogy internetes felhasználásról, műsor további érzékelhetővé tételéről, vagy hiperhivatkozás elhelyezésével, ezen belül beágyazással történik-e a mű felhasználása.¹⁶⁴ Az EUB több esetben is feszegeti a szerzői jogi dogmatikát, például a felelősségrevonás feltételeinek¹⁶⁵ a szerzői jog rendszerétől idegen alakításával, ez pedig nem segíti elő az egyértelmű jogalkalmazást.¹⁶⁶

3.5. Az átdolgozás

Az átdolgozás tartalma szerint a szerző kizárólagos joga, hogy a művét átdolgozza, illetve, hogy erre másnak engedélyt adjon. Átdolgozás a mű fordítása, színpadi, zenei feldolgozása, filmre való átdolgozása, a filmalkotás átdolgozása és a mű minden más olyan megváltoztatása is, amelynek eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre.¹⁶⁷ A jogi szabályozásnak az átdolgozás esetében több fronton kell védelmet nyújtania, csak más-más nézőpontokból. Egyrészt védenie szükséges magát az átdolgozás cselekményét és az átdolgozás eredményeként létrejött új alkotást. Mindezzel együtt azonban biztosítania kell az átdolgozásra és annak engedélyezésére vonatkozó szerzői vagyoni jogot is.

Összekapcsolódik egymással az átdolgozás és a származékos alkotás, mivel a művek származékoská minősítése attól függ, hogy az eredeti műből további egyéni, eredeti jelleget hordozó alkotótevékenység eredményeként megszületett-e egy új alkotás, vagy sem. A származékos mű esetében – éppúgy, ahogy az eredeti alkotásnál – a jogi oltalom feltétele, hogy

¹⁶³ Pl. a hasznoszerzési cél kapcsán a C-135/10. SCF kontra Del Corso- és a C-117/15. Reha Training kontra GEMA-ügyben megmutatókozó eltérő értelmezés.

¹⁶⁴ Lendvai: i. m. (162), p. 240.

¹⁶⁵ Utal arra a jogirodalom, hogy például a tartalomszolgáltató platformok felelősségének megállapítása esetén „[a] platformok működése által érintett szereplők – üzemeltetők, jogosultak és végfelhasználók – között az egyensúly továbbra is az első két érdekelt irányába billen, miközben nem látszik, miként védenék a platformok a véleménynyilvánítás szabadságát, a kreatív alkotás szabadságát és az információhoz jutás szabadságát, amelyek a legfontosabb hívószavak között voltak a 17. cikk rendelkezéseinek kritizálását illetően”. Harkai István, Mezei Péter: Önszabályozó platformok? In *Medias Res*, 2022. 1. sz., p. 17.

¹⁶⁶ Lásd részletesen például: Matthias Leistne, Ansgar Ohly: Direct and Indirect Copyright Infringement: Proposal for an Amendment of Directive 2001/29/EC (InfoSoc Directive). *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2019. 3. sz., p. 182–186; Sevrá Guzel: Article 17 of the CDSM Directive and the Fundamental Rights: Shaping the Future of the Internet. *European Journal of Law and Technology*, 12. évf. 1. sz., 2021; Julia Reda, Joschka Selinger, Michael Servatius: Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market: a Fundamental Rights Assessment. *Gesellschaft für Freiheitsrechte*, 2020; Lendvai: i. m. (162), p. 252–253.

¹⁶⁷ Szjt. 29. §.

az alkotás egyéni, eredeti jelleggel bírjon.¹⁶⁸ Az átdolgozás származékos művet keletkeztet, tehát alapvetően azt a folyamatot jelöli, amelynek eredményeképpen egy szerzői alkotás felhasználásával, annak megváltoztatásával az eredeti alkotástól elkülönülő, új mű jön létre.

A művészeti életben nem ritka az „átdolgozás átdolgozása” is,¹⁶⁹ vagyis az átdolgozás egy adott mű esetében nem feltétlenül korlátozódik egyetlen átdolgozási aktusra. Számos esetben előfordult már, hogy egy könyvet először színdarabbá, majd filmmé dolgoztak át vagy fordítva. Ilyen esetben mindegyik átdolgozás – természetesen a törvényi feltételek fennállása esetén – oltalmat élvez. Annak oka, hogy a szerzői jogi átdolgozás nem korlátozható egy adott mű esetén „meghatározott példányszámra”, alapvetően az, hogy a jogszabály igyekszik előmozdítani az alkotótevékenységeket, ösztönözni az alkotások létrehozatalát, valamint a kultúra terjesztését. Ha azonban egy művet kizárólag egyszer lehetne átdolgozni, az alkotótevékenységnek és a kulturális piacnak is komoly gátját jelentené. Ezt a gondolatot igazolta Benárd Aurél is, aki hangsúlyozta, hogy az átdolgozó személyek tevékenysége segítséget nyújthat ahhoz, hogy a szerzők művei szélesebb körben eljussanak a társadalom tagjaihoz.¹⁷⁰ Ezzel a gondolattal teljes mértékben egyet lehet érteni, hiszen adott esetben könnyen elképzelhető, hogy az átdolgozás következtében ismeri meg a közönség az alapul szolgáló művet is.

3.5.1. Az átdolgozás mint a származékos alkotás létrejöttének folyamata

A származékos mű létrejötte és az átdolgozás megtörténte alapvetően az alapul szolgáló és az újonnan létrejött mű között fellelhető alkotói kapcsolat alapján dönthető el.¹⁷¹ Az átdolgozás útján létrejött mű csak abban az esetben tekinthető származékos alkotásnak, ha a szerzői jogi oltalom feltételei megtalálhatóak benne, és kifejezetten az átdolgozással „hozzáadott” részek, elemek vonatkozásában is fennállnak. Palágyi Róbert hosszasan foglalkozott az átdolgozás természetével és az átdolgozás útján létrejött másodlagos művekkel. A származékos művek kapcsán hangsúlyozta, hogy „[a] szerzői jogi oltalom azonban nem csak az önálló és más szellemi alkotásától független művekre terjed ki. Kiterjed azokra a művekre is, amelyek más, már megalkotott idegen mű tartalmát vagy megjelenési formáját veszik igénybe avégből, hogy a már megalkotott művet más – de nem önálló – alkotás céljaira felhasználják. Ilyen ... valamely irodalmi vagy művészeti műnek egyéb átalakítása, például regénynek drámává, vagy megfordítva.”¹⁷² Kiemelte továbbá Palágyi, hogy az átdolgozás esetén az eredeti mű formája vagy tartalma helyébe más forma és tartalom léphet.

¹⁶⁸ Vö. Szjt. 4. § (2) bekezdés.

¹⁶⁹ William S. Strong: The Copyright Book. A practical guide. The MIT Press, Cambridge, 2014, p. 178.

¹⁷⁰ Benárd Aurél: Zenemű átdolgozásának szerzői jogi védelme. Magyar Jog, 1961. 3. sz., p. 118.

¹⁷¹ Dudás Ágnes: Az átdolgozás joga, azaz a szoftver és a zene. Linuxvilág, 2005. 1. sz., p. 81.

¹⁷² Palágyi: i. m. (77), p. 23.

Alföldy Dezső a második szerzői jogi törvény rendelkezéseinek magyarázata körében az átdolgozásra elsődlegesen a művek értékesítése szempontjából utalt: e körben a szerző kizárólagos joga volt, hogy engedélyezze műve fordításának, átdolgozásának értékesítését.¹⁷³

Csécsey György is úgy fogalmazott, hogy a másodlagos szerzői alkotások tartalmukban, vagy formájukban, vagy mindkettőben függenek egy másik szerzői alkotástól.¹⁷⁴

Für Sándor és Malonyai Dezső szerint az átdolgozás útján létrejött származékos mű – noha más szerző műve alapján készült –, még nem másodrendű alkotás, hanem „teremtő továbbvitele és származtatása egy gondolatnak”.¹⁷⁵ Nincs tehát a művek között hierarchikus, alá-fölérendeltségi viszony. Az már más kérdés, hogy az alkotók között van egyfajta „sorrendiség” abban a tekintetben, hogy az eredeti mű szerzőjének, jogosultjának engedélye szükséges az átdolgozás jogszerűségéhez. Amint azonban megtörténik a jogszerű átdolgozás, és a szerzői jogi oltalom mind a két mű viszonylatában fennáll, noha az átdolgozást „másodlagos”, „származékos”, „másodkézből való” alkotásnak hívjuk, ezeknek a kifejezéseknek nincs pejoratív értelmük, csupán azt hivatottak kifejezni, hogy az átdolgozó az alkotás folyamatában egy másik személy alkotására támaszkodik. A „másodlagos alkotás” mint kifejezés tehát nem a „másodrendű alkotás” szinonimája.

Kiss Zoltán rámutat arra, hogy amennyiben a származékos mű az eredetivel csupán távoli kapcsolatban áll, nem átdolgozásról, hanem új, eredeti műről van szó. Kiss kiemeli továbbá az átdolgozás kapcsán, hogy a származékosság-eredetiség határvonalának meghúzása minden esetben a két alkotás egymáshoz való viszonyához igazodik, amely kérdés mindig az adott konkrét helyzettől függ, így ennek eldöntése valójában – a szakértői vélemények alapján – a bírói gyakorlatra hárul.

Grad-Gyenge Anikó szintén hangsúlyozza, hogy bár ismertek az átdolgozás klasszikus példái, mégis nehézségekbe ütközhet annak megállapítása, hogy jogi szempontból valóban átdolgozásnak minősül-e egy adott mű, vagy sem. Ez különösen amiatt érdekes kérdés, mert „... az eredeti alkotás újabb, szintén értéket hordozó és akár továbbfelhasználható művek létrehozásához is kiindulópontként szolgálhat”,¹⁷⁶ de adott esetben nem könnyű annak megállapítása, hogy az új alkotás, mely valóban értéket hordoz, megvalósítja-e a szerzői jogi értelemben vett átdolgozást, vagy nem átdolgozásról, hanem egy más hasonló, rokon jelenségről van szó.¹⁷⁷

Pogácsás Anett az átdolgozás kapcsán kiemeli, hogy ahhoz, hogy átdolgozásról beszélhessünk, alapvetően két feltételnek kell fennállnia. Az egyik, hogy az átdolgozó komolyan támaszkodjon egy már meglévő alkotásra és annak nem pusztán a stílusát vagy alapvető

¹⁷³ Alföldy: i. m. (109), p. 18.

¹⁷⁴ Csécsey György: A szellemi alkotások joga. Novotni, Miskolc, 2007, p. 29.

¹⁷⁵ Für, Malonyai: i. m. (131), p. 235.

¹⁷⁶ Gyenge Anikó: Zeneművek átdolgozása a szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 107. évf. 3. sz., 2002. június.

¹⁷⁷ Uo.

ötletét, de a lényegi elemeit vegye át. A másik feltétel, hogy az átdolgozás útján bekövetkezett változtatások az átdolgozó személy stílusjegyeit viseljék, és egyéni, eredeti jelleggel bírnak.¹⁷⁸ Ebben a gondolatban tisztán megjelenik az az elem, hogy az átdolgozás esetén egy korábbi műre oly módon támaszkodik az átdolgozó, hogy annak lényeges vonásait ülteti át saját művébe. A lényeges elemek kihangsúlyozása azért fontos, mert az átdolgozás mindig érinti a mű lényegét. A műben megjelenő lényeges elemek fontossága mellett szükséges még a változtatás, hiszen ha változtatás nélkül valósul meg a mű újabb közzététele, akkor nem beszélhetünk átdolgozásról, sőt, akár plágium is megvalósulhat.

Scholz Ildikó szerint az átdolgozás szabályában szereplő minimumkövetelmény valójában azt jelenti, hogy „... annak a résznek kell megfelelnie a szerzői jogi követelményeknek, amelyet hozzátesz az átdolgozó, mivel maga az átdolgozott mű már amúgy is kielégíti ezeket a követelményeket”.¹⁷⁹

Az átdolgozás szerzői jogi értelemben tehát mindig a szerzői jogi oltalom kritériumainak megfelelő művek átdolgozását jelenti. Szintén ugyanezt a gondolatot látjuk William S. Strongnál, aki rámutat, hogy származékos alkotás létrejöhet nemcsak szerzői jogi oltalom alatt álló, hanem közkinccsé vált művek átdolgozása során is.¹⁸⁰ A védelmi idő eltelte következtében közkinccsé váló mű esetében tehát ugyanúgy átdolgozásról beszélünk, mint a még oltalom alatt álló alkotásnál, azzal a különbséggel, hogy a védelmi idő eltelte következtében az átdolgozás tényének nem feltétele a jogosult engedélye.

3.5.2. Az átdolgozás kapcsolódási pontjai a szerzői jogban

Az átdolgozás tehát csak abban az esetben valósul meg szerzői jogi értelemben, ha az eredeti és a származékos, másodlagos mű között fennáll egy olyan alkotási kapcsolat, amely magából az átdolgozás folyamatából ered. Emiatt az átdolgozás szerzői jogi értelemben vett fogalma és az átdolgozásnak a művészet számos ágában ismert és használt átdolgozás fogalma nem feltétlenül fedi egymást.¹⁸¹

Az átdolgozás jogához alapvetően három irányból közelíthetünk. A fő kapcsolódási pontokat a vagyoni jogok alapvető szabályai, a személyhez fűződő jogok, valamint a felhasználási szerződés által rajzolt háromszög képezi. Az átdolgozás az egymásra épülő felhasználások tipikus esetköre. Gyertyánfy Péter kiemeli, hogy az átdolgozás egy mű megváltoztatásának olyan szélsőséges esete, amikor a megváltoztatott részek, vonások önmagukban is megfelelnek a szerzői mű feltételeinek, és alkotó jellegűnek tekintendők. Hangsúlyozza továbbá,

¹⁷⁸ Pogácsás Anett: „Kizárólagos jogok a szerzői alkotásokon in *Tattay Levente, Pintz György, Pogácsás Anett: Szellemi alkotások joga*. Szent István Társulat, Budapest, 2011, p. 186.

¹⁷⁹ Scholz Ildikó: *Eredetiség és átdolgozások a zeneművek körében*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 3. sz., 2011. június, p. 47.

¹⁸⁰ Strong: i. m. (169), p. 5.

¹⁸¹ Lásd pl. a színházi és szerzői jogi átdolgozás fogalma közötti különbségről: Sági Edit: *A színházi művek szerzői joga*. Patrocinimum, Budapest, 2019, p. 199–217.

hogy az átdolgozás kapcsán létrejött mű valójában együttesen tartalmazza az eredeti alkotó és az átdolgozó személyiségi jegyeit, így tehát az egyéni jelleg kétszeresen is fellelhető benne.

Másik, az átdolgozással összefonódó szabály a felhasználási szerződések között található azon rendelkezés, amelynek értelmében a felhasználási szerződésbe külön bele kell foglalni azt, hogy a felhasználási jog kiterjed-e a mű átdolgozására,¹⁸² így, ha a felhasználási szerződés nem szerepelteti az átdolgozási klauzulát, úgy jogszerűen nem beszélhetünk átdolgozási folyamatról.

A harmadik kapcsolódási pont az átdolgozásnak az integritás jogával (l. személyhez fűződő jogok a szerzői jogban) való szoros összefonódása, hiszen az eredeti mű integritása az átdolgozás esetén sérülhet, függetlenül attól, hogy egyébként az átdolgozásra adott-e engedélyt a szerző, vagy sem. A mű integritása tehát a jogszerű átdolgozás esetén is sérülhet.¹⁸³ A paródia¹⁸⁴ gyakorta az eredeti mű átdolgozása, módosítása útján születik meg, és érintheti az eredeti mű egységét is. A magyar jogalkotó jelenleg a paródiát a szabad felhasználások körében szabályozza, vannak azonban olyan külföldi minták is, amelyek a paródiát az átdolgozás sajátos esetköreiként fogják fel.¹⁸⁵ Kifejezetten az átdolgozás jogára vonatkozóan konkrét uniós forrást nem találunk, ahhoz leginkább a paródia EU-s megközelítésén keresztül lehet közelíteni.¹⁸⁶

3.5.3. Az átdolgozás határai

Másutt kiemelik, hogy négy szinten kezelhetőek azok a cselekmények, amikor a felhasználó egy már létező művet alapul vesz, és megkezdi annak felhasználását. Ebben a négy szintű elkülönítési rendszerben az első szintet az jelenti, amikor az eredeti művet változtatlan formában, esetleg kisebb, relevanciával nem bíró változtatásokkal veszi át a felhasználó. Ez a helyzet az átdolgozás szintjét értelemszerűen nem éri el. A második lépcsőben már végrehajt a felhasználó változtatásokat a művön, azonban ezek a változtatások még mindig nem érnek fel odáig, hogy egyéni, eredeti jelleget kölcsönözzenek a megváltoztatott műnek, így még mindig nem beszélhetünk átdolgozásról. A felhasználás cselekményei között a harmadik szinten érünk el a szerzői jogi értelemben vett átdolgozáshoz, amikor az eredeti mű alapulvételének következtében egy új, önálló, egyéni, eredeti jelleggel bíró alkotás jön létre, azonban az továbbra is magán viseli az eredeti mű fő vonásait. Az alapul szolgáló és az új mű közötti kapcsolat negyedik szintjét pedig az az esetkör jelenti, amikor a felhasználó teljes mértékben eltávolodik az eredeti alkotástól, és azt csak ihletet, ötletet adó forrásként hasz-

¹⁸² Szjt. 47. § (1) bek.

¹⁸³ Faludi Gábor: A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései. Infokommunikáció és Jog, 2011. 5. sz., p. 163.

¹⁸⁴ Szjt. 34/A. § (1) bek b).

¹⁸⁵ Lásd részletesen: Ujhelyi: i. m. (58), p. 95–153.

¹⁸⁶ CDSM-irányelv 17. cikk (7) b) pont.

nálja fel.¹⁸⁷ E gondolatsorhoz hasonlóan Gyertyánfy Péter szintén megemlíti, hogy azon művek esetében, ahol bár felhasználtak alapul szolgáló művet – akár formai, akár tartalmi szempontból –, de az már nem lényeges alkotóelem az új mű tekintetében, ott új, eredeti műről beszélünk. Nála jelenik meg az a gondolat is, hogy az átdolgozás fogalma alól ki kell zárni azokat az alkotásokat, amelyek noha eltérnek az eredeti alkotástól, de „... bennük a változtatás az eredetihez képest még lényegtelen, vagy csak technikai munkavégzési, nem pedig alkotói tevékenység eredménye ...”.¹⁸⁸ Szintén kizárja az átdolgozás fogalma alól azokat az eseteket, amikor egy mű létrehozatalához bár felhasználták egy korábbi mű tartalmi elemeit, de azok az új műben már nem szolgálnak lényeges tartalomként. Ilyen esetben ugyanis új, önálló műről beszélünk. Gyertyánfy szerint az átdolgozást valójában e két esetkör közötti mederben találjuk.¹⁸⁹ E körben fontos annak eldöntése, hogy mit tekinthetünk egy műben „lényeges tartalmi elemnek”. Lényegesek lehetnek például maguk a szereplők, a sorsuk, a helyszínek, vagy adott esetben akár lényegadó párbeszédek is.

3.5.4. Az átdolgozás az SZJSZT gyakorlatában

Az SZJSZT az átdolgozás jelenségével már több ízben foglalkozott. Kifejtette többek között, hogy az átdolgozás az, amely valójában biztosítja az átjárhatóságot az egyes műfajok között.¹⁹⁰ Szerzői jogi értelemben akkor beszélhetünk átdolgozásról, ha az új műben a korábbi mű gondolati tartalmának minden részlete nem, de annak lényegi elemei átemelésre és aktualizálásra kerülnek.¹⁹¹

Az SZJSZT 18/2010 számú szakvéleményében hangsúlyozta, hogy minden felhasználás külön ítélendő meg, valamint hogy az átdolgozás megállapításához szükséges, hogy a műben létrejött módosítások, változtatások elérjék azt az egyéni-eredeti jelleget, amely miatt „azok a mű egészéhez való alkotó hozzájárulásnak lennének tekinthetők”.¹⁹² Ugyanebben a szakvéleményben fejtette ki a szakértő testület az átdolgozás és a mű egységének védelme közötti kapcsolatot is, hangsúlyozva, hogy szerzői jogi szempontból egy mű megváltoztatásának akkor van jelentősége, ha az vagy átdolgozást valósít meg, vagy sérti a mű integritását. „A művek megváltoztatása – mint alaphalmaz – a mű bármilyen, legkisebb megváltoztatását jelentheti. Ezen megváltoztatások jelentős része *önmagában nem bír jogi relevanciával, csak azok a módosítások, amelyek az „átdolgozás” vagy az „integritás sérelme” halmaznak részét képezik.*”¹⁹³

¹⁸⁷ Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2017, p. 120–121.

¹⁸⁸ Gyertyánfy Péter: A zenei átdolgozások egyes szerzői jogi kérdéseiről. Magyar Jog, 1980. 6. sz., p. 541.

¹⁸⁹ Uo.

¹⁹⁰ SZJSZT-16/2014 számú szakvélemény.

¹⁹¹ SZJSZT-19/2006 számú szakvélemény.

¹⁹² SZJSZT-18/2010 számú szakvélemény.

¹⁹³ I. m. (192).

A kisebb mértékű módosítások tehát önmagukban, legtöbbször nem bírnak jogi relevanciával. Jogi relevanciával az a módosítás bír, amely az átdolgozás szintjét valósítja meg. Az átdolgozás minden esetben megváltoztatást is jelent egyben, de attól lesz átdolgozás, attól lesz „több”, mint a módosítás, hogy jogi relevanciával, jogi következménnyel is jár. Ennek a jogi relevanciának az oka az, hogy az átdolgozással új mű születik. Ebben a véleményben a testület az átdolgozást és az integritáshoz fűződő jogot egymás viszonylatában értékelte, és négy lehetséges irányt vázolt fel. Egyrészt előfordulhat olyan eset, hogy a megváltoztatás eléri az átdolgozás szintjét, mégpedig akképpen, hogy egyúttal sérti a mű egységét. Más esetekben úgy valósulhat meg az átdolgozás, hogy a mű integritása nem sérül. Harmadik esetkörként felmerülhet, hogy a módosítás nem éri el az átdolgozáshoz szükséges alkotótevékenység szintjét, mégis megsérti az integritást. Emellett lehet olyan módosítás is, mely sem átdolgozásnak nem minősül, sem pedig integritást nem sért.¹⁹⁴

Ugyanezt a gondolatot hangsúlyozta a szakértő testület, amikor úgy fogalmazott, hogy „az átdolgozás megállapíthatóságának kérdése tehát összefügg azzal, hogy a műbe való beavatkozás új szerzői (alkotói) teljesítményt igényelt-e”.¹⁹⁵ Ebben a véleményben hangsúlyozta a testület, hogy a szerzői jog nem terjedhet ki az alkotótevékenység közkinccset képező alapvető elemeire, amelyekre az adott műtípusban a szerzők építik művüket.

A szakértő testület magának az alkotótevékenységnek az alapvető jellemzőjét is firtatta, és utalt egy korábbi véleményre, az *ötlet-kifejezés dichotómiatétel*¹⁹⁶ keretében: „A szerzői alkotó tevékenység egyrészt ezen ’építőelemek’ összeválogatásában, másrészt pedig ezek egységes egyéni-eredeti kifejtésében áll.”¹⁹⁷ Emellett úgy vélekedett, hogy ha az újonnan megszületett műben nem vették át a korábbi, inspirációként szolgáló mű egyéni-eredeti alkotóelemeit, hanem az újonnan létrehozott műnek minden eleme új, egyéni, eredeti jelleggel bír, akkor nem valósul meg átdolgozás, és a két mű egymástól elkülönült, önálló védelemre hivatott.¹⁹⁸

3.6. A kiállítás

A kiállítás jogát meghatározhatjuk úgy, mint a vizuális művészeti alkotások (képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások) nyilvános előadását. Abban a tekintetben kezelhetjük a nyilvános előadással párhuzamosan, hogy ez a felhasználási mód is a mű érzékelhetővé tételét jelenti a jelenlévők számára, azonban kifejezetten a mű műélvezet célját szolgáló bemutatására terjed ki. Az Szjt. a kiállítás jogát úgy fogalmazza meg, hogy a képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás tulajdonosa köteles a művet a szerzői jog

¹⁹⁴ I. m. (192).

¹⁹⁵ SZJSZT-02/2013 számú szakvélemény.

¹⁹⁶ Neil Winstock *Netanel*: Copyright’s Paradox. Oxford University Press, New York, 2010, p. 60–61.

¹⁹⁷ SZJSZT-21/2005 számú szakvélemény.

¹⁹⁸ SZJSZT-31/2005 számú szakvélemény.

gyakorlása végett időlegesen a szerző rendelkezésére bocsátani, ha ez méltányos érdekét nem sérti.¹⁹⁹

Tomasovszky Edit megfogalmazásában a kiállítás a képzőművészeti alkotások anyagi haszon előállítására alkalmas felhasználási módja. Az anyagi haszon biztosítása jelenik meg a követőjog intézményében is, amely az eredeti műalkotás tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszterhes átruházásakor fizetendő szerzői díj. Tomasovszky Edit kiemeli, hogy a „[k]övető jog bölcsőjének számító francia jogirodalom sem egységes a jogintézmény természetével kapcsolatban”.²⁰⁰ Rámutat, hogy a követőjog – szemben a többi vagyoni joggal – nem foglal magában hasznosításra, felhasználásra vonatkozó jogot, valamint nem magának a műnek az elidegenítéséhez kapcsolódik, hanem a fizikai műpéldány tulajdonosváltását alapítja meg.²⁰¹

A kiállítás jogának gyakorlati megvalósulására példa lehet egy olyan kiállítás, ahol a szerzői életmű különböző személyek tulajdonában álló darabjait mutatják be,²⁰² de a műpéldány filmre vitele, televíziós műsorban történő bemutatása is gyakorta előfordul. Mivel a vizuális művek közé sorolhatjuk a fotóművészeti alkotásokat is, így azok kiállításához a fotóművész engedélye is szükséges, sőt, amennyiben a fotón szerzői jogi oltalom alatt álló másik vizuális alkotás (pl. szobor, építészeti mű) látható, akkor a fotóművész beleegyezése mellett az építész, szobrász beleegyezése is szükséges.²⁰³

A kiállítás joga a vizuális művészeti alkotás szerzőjének és a műpéldány dologi jogi értelemben vett tulajdonosának jogai között igyekszik egyensúlyt teremteni. Ennek oka, hogy a vizuális művészeti alkotásoknál az esetek nagy részében egyetlen eredeti műpéldány létezik, amelyet sokszor a szerző megrendelésre készít el azzal, hogy a műpéldány a megrendelő tulajdonába kerül, így kikerülve az alkotó rendelkezési jogából. Természetesen a műpéldány tulajdonjogának, birtokának megszerzésével a megrendelő, a dologi jogi értelemben vett tulajdonos szerzői vagyoni jogot nem szerez még akkor sem, ha a műpéldánnyal kapcsolatban – a dologi jog szabályai szerint – rendelkezési jog illeti meg.

A kiállítás joga szépen példázza, hogy miért kell a dologi jogi értelemben vett tulajdon és az eszmei javak, a szellemi tulajdon között különbséget tennünk, és miért nem azonosítható a két „tulajdonkategória”. A mű tulajdonjogának átruházásával ugyanis nem szűnik meg az alkotás és a szerző közötti kapcsolat, hiszen a szerző jogainak további gyakorlásához szükség lehet a mű időleges birtoklására. Ebben az esetben pedig a tulajdonos köteles a művet a szerző kívánságára meghatározott időre visszaadni.

¹⁹⁹ Sztj. 69. § (1) bek.

²⁰⁰ Tomasovszky Edit: A követő jog alapproblémái és szabályozási kérdései (PhD értekezés). Debreceni Egyetem, 2021, p. 45.

²⁰¹ Uo.

²⁰² Grad-Gyenge: i. m. (84).

²⁰³ SZJSZT-24/2004.

A törvényszöveg szerint a tulajdonos akkor köteles a műpéldányt a szerző rendelkezésére bocsátani, ha ez méltányos érdekét nem sérti. A méltányos érdek tartalmába tartozhat a felek előzetes megállapodása a műpéldány birtokba adásáról, e jog gyakorlásának helyéről, idejéről vagy időtartamáról való megállapodás, emellett a szerzőnek biztosítania kell a mű épségét, valamint viselnie az esetlegesen felmerülő költségeket (pl. szállítás). A méltányos érdek törvényszövegbeli felhívásában visszaköszön a polgári jog mögöttesége – ahogyan a fentebb kifejtettek alapján a szerző és a tulajdonos közötti érdekösszemérés esetén is –, hiszen ez a fogalom a szerzői jogban kevésbé gyakori,²⁰⁴ azonban a Ptk. rendszeréhez, a szellemi alkotások jogához képest szűkebb értelemben vett polgári jog dogmatikájához simuló, annak szervezettebb részét képező.

A technika fejlődése komoly hatást gyakorol a vizuális művészeti alkotások felhasználására és létrehozatalára is.²⁰⁵ A kiállítás körében felveti azt a kérdést is, hogy amennyiben nem magát az eredeti alkotást állítják ki, hanem az arról készült – ma már nagyon jó minőségű, élvezhető – másolatot, nyomatot, kell-e a szerző beleegyezése. A másolat elkészítéséhez természetesen kell a jogosult hozzájárulása, de az az értelmezés tűnik helyesnek, hogy a másolat elkészítésének célját is meg kell jelölnie a felhasználónak, s így kérni a jogosult hozzájárulását. Az alkotó így annak tudatában engedélyezheti vagy tilthatja meg a másolati példány elkészítését, hogy e példányt a felhasználó kiállítás céljából készítené el. E körben azt is meg kell említeni, hogy az alkotó személyhez fűződő jogának sérelmét eredményezheti az eredeti műalkotás fizikai méretének jelentős megváltoztatása.²⁰⁶

A kiállítás jogának kizárólagossága alól kivétel a közgyűjteményekben való bemutatás, így ebben az esetben a szerző engedélyére nincs szükség. Ennek oka, hogy a közgyűjteményekben való kiállítás esetén vélelmezett a szakszerűség és a szakmai hozzáértés.²⁰⁷

A kiállítás tekintetében a szerzőket közös jogkezelő szervezet képviseli, kivéve ha a szerző tiltakozó nyilatkozatot tett a közös jogkezelés ellen. A vizuális művek esetén a HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület végzi a közös jogkezelési tevékenységet. Az 1969-es szerzői jogi törvényünkhöz képest a kiállítás szabályozásának területén annyi változott, hogy csak a közgyűjteményekben őrzött művek (véleményünk szerint bárhol történő) kiállítása esetén mondja ki a törvény, hogy a szerzőt díjazás nem illeti meg. Egyéb esetekben, nem közgyűjteményekben őrzött alkotások kiállításakor az általános törvényi rendelkezés vonatkozik, azaz a szerző műve felhasználásáért díj illeti meg, s erről csak kifejezett nyilatkozattal mondhat le.²⁰⁸

²⁰⁴ Az Sztj. a 69. § (1) bekezdésén kívül még egy helyen használja a méltányos érdek fogalmát, a szintén a vizuális művekhez kapcsolódó szabályok között elhelyezett 67. §-ban a vizuális művek szerzőinek személyhez fűződő jogai kapcsán. [Sztj. 67. § (6) bek.: a mű használója köteles tűrni, hogy a művet az arra jogosultak bemutassák és arról felvételeket készítsenek, ha ez méltányos érdekeit nem sérti.]

²⁰⁵ Felicity Fenner: It's a copy, right? In Phillipa McGuinness: Copyright. NewSouth, 2015, p. 239–254.

²⁰⁶ Győri Erzsébet: A kiállítás joga in: Gyertyánfy, Legeza: i. m. (12).

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ Uo.

3.7. A merchandising

A merchandising összetett fogalom, amely több aspektusból – gazdasági, kereskedelmi, jogi – is vizsgálható. Ha a merchandisingra gazdasági szempontból tekintünk, akkor az magában foglalhatja egy adott áru külső megjelenését, az értékesítés módját, bolti elhelyezését, reklámozását, tehát valójában minden olyan magatartást, ami a termékek értékesítéséhez kapcsolódik.²⁰⁹

A merchandising viszonylag új keletű, a huszadik században megjelenő tevékenység, amely atyjának Walt Disney-t tartják. A merchandising napjainkban egyre nagyobb teret nyer, és szerzői jogi szempontból is releváns.²¹⁰ Az Sztj. 16. § (2)–(3) bekezdés tartalmazza, hogy a szerző engedélye szükséges a mű sajátos címének felhasználásához, valamint hogy a szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosítása.

A merchandising, amely valójában arculatátvitelt jelent,²¹¹ jól használható üzleti, marketingfogásként, emiatt reklámozási célokra is használják amiatt, mert „... a szerzői mű jellegzetes figuráinak, karaktereinek felhasználása kiválóan alkalmas figyelemfelkeltésre, a vásárlók meggyőzésére és eladásösztönzésre.”²¹² Ehelyütt az ún. szerzői jogi merchandising a lényegesebb, mely jelentkezhethet képzeletbeli személy, képzeletbeli figura, vagy a szerzői mű sajátos címének merchandisingjában is.²¹³ Görög Márta említi, hogy „... a szerzői jogi merchandising térnyeréséről elsősorban a filmek kapcsán beszélhetünk”.²¹⁴ Való igaz, hogy elsősorban ez az a műtípus, amely a leginkább kiaknázzható merchandising által,

Mint fentebb már említettük, szerzői jogi szempontból a merchandising a szerzői műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosítása és a kereskedelmi hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga.²¹⁵ A szerzői jogi értelemben vett merchandisingnak több fajtája ismert, így a képzeletbeli személyre vonatkozó, a képzeletbeli figurára vonatkozó és a szerzői mű sajátos címére vonatkozó merchandising. Emellett a gyakorlatban a merchandising fogalma alá tartozik – mint fentebb említettük – a szerzői művekből, pl. színművekből, versekből, zeneszámokból származó híres mondatok, párbeszéd, dalszövegek részleteinek megjelenítése különböző termékeken. Az SZJSZT megítélése szerint a merchandising lényege „a szerzői művek jellegzetes alakjainak (például a főszereplő megje-

²⁰⁹ Strihó Krisztina: A merchandising szerződés (PhD értekezés). Szeged, 2011, p. 17.

²¹⁰ Részletekbe menő elemzést olvashatunk például: Strihó: i. m. (209); Csécsy György: A merchandising, mint sajátos gazdasági és jogi jelenség in Pázmándi Kinga (szerk.): Sárközy Tamás ünnepi kötet. HVG-Orac, Budapest, 2006; Tattay Levente: A merchandising, a szellemi alkotások jogának interdiszciplináris területe. Magyar Jog, 2010. 2. sz., p. 85–93; Görög Márta: Gondolatok a merchandising jelentéstartalmához, egyes típusaihoz. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 3. sz., 2011. június, p. 19–29.

²¹¹ Görög: i. m. (210), p. 20.

²¹² Pogácsás Anett: Szerzők és műveik a meggyőzés szolgálatában – reklámalkotók és reklámarcok. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2. (112.) évf. 2. sz., 2007. április, p. 26.

²¹³ A merchandising tárgy szerinti felosztásait lásd: Görög: i. m. (210), p. 21.

²¹⁴ Uo., p. 27.

²¹⁵ Sztj. 16. § (3) bek.

lenése, karaktere) és egyéb ilyen elemeinek (sajátos jelenet, színek és/vagy hangok, esetleg fények, mozgások kombinációja, a mű címe) felhasználása más művek, árucikkek, szolgáltatások kelendőségének fokozására”.²¹⁶ Mindezek alapján joggal mondhatjuk, hogy a merchandising nem tartozik a szerzői jog klasszikus felhasználási módjai közé, azonban egyre nagyobb teret hódít magának számos műtípus tekintetében.

3.8. A jellegzetes cím felhasználása

Ha a cím maga is mű, annak felhasználása szintén engedélyezési kérdéseket vet fel. Az Szjt. 16. § (2) bekezdés szerint „[a] szerző engedélye szükséges a mű sajátos címének felhasználásához is”. A címvédelem sajátossága, hogy összekapcsolódik versenyjogi szabályokkal is.²¹⁷ A „címvédelem” uniós szabályozásával nem találkozunk, ez a magyar szerzői jog sajátja.

Gyertyánfy Péter kiemeli a címvédelem sajátossága kapcsán, hogy „[a] szabályozás tartalmi indoka pedig az, hogy bár a címnek a teljes mű nélküli átvétele nem teszi magát a művet érzékelhetővé, a szerző–mű kapcsolat személyiségi jogi gyökerű, emellett szükséges versenyjogi védelme, amelybe beleértendő a közönség (fogyasztó) megtévesztésével szembeni védelem”. A címvédelem érdekessége az is, hogy bár a cím része a műnek – így a jogi oltalom elvi szinten adott –, azonban a felhasználás engedélyeztetésének „követelménye” akkor áll fenn, ha a cím úgy hordozza magában a szerzői jogi oltalom feltételül szabott egyéni, eredeti jelleget, hogy az önállóan, a műtől függetlenül is szerzői műként ismerhető el, ezért csak a sajátos cím állhat szerzői jogi védelem alatt. A cím sajátosságának értelmezésénél az SZJSZT hozzáteszi, hogy a „sajátosság” egy olyan szűkítő, korlátozó feltétel, ami azt is jelzi, hogy a védelemképes kifejezések körét nem lehet kiterjesztően értelmezni.²¹⁸

Tekintettel arra, hogy az alkotás címének „önálló műként” való értelmezése esetről-esetre történő döntést igényel – és általánosan jellemző tömörsége, rövidege miatt még nehezebb az egyéni, eredeti jelleg megállapítása –, érdemes néhány vonatkozó SZJSZT-véleményt áttekinteni. Az egyik ügyben²¹⁹ arra világított rá a testület, hogy a szlogen, szólásmondás, szállóige, amely évszázadok óta használatos, így a közbeszédben gyakori fordulattá, az idők során közhellyé vált, nem áll szerzői jogi oltalom alatt.²²⁰ Fontos megállapítást tett egy másik ügyben a szakértő testület, mikor kiemelte, hogy „[g]yakran előfordul, hogy a vers (mű) első sora, vagy első sorának részlete a mű eredeti címénél ismertebb címévé válik, és ez a minőség független attól, hogy a szerző maga döntött-e úgy, hogy a műrészletet címmé alakítja. Ha a címmé vált műrészlet megfelel a jogi védelemhez szükséges ... sajátos (egyéni-eredeti jelleg címre alkalmazott válfaja) jellegnek, az ilyen címet a szerzői jog védi.” A cím sajátosságához

²¹⁶ SZJSZT-13/2003 számú szakvélemény.

²¹⁷ Különösen a jellegbitorlással.

²¹⁸ SZJSZT-25/2010 számú szakvélemény.

²¹⁹ Az „Ahogy lesz, úgy lesz. Vagy mégsem?” cím kapcsán született vélemény.

²²⁰ SZJSZT-11/1011 számú szakvélemény.

vizsgálni kell, hogy a címben vagy címként használt kifejezésnek mi az eredete (pl. a „csiribiri” kifejezés esetén), az eredeti szerző azt hogyan használta, és az a kifejezés hogyan alakult át ezt követően.²²¹ A kérdés kapcsán kifejtette a testület, hogy „[a] hétköznapi nyelvben is használt, ismert szavak, kifejezések – még akkor, ha ritkábban használtak, és netán kissé, de nem a lényegét érintően megváltoztatott formában válnak műcímme (csiribi/csiribá/csiribú – a varázslás közismert szavai) nem alkalmasak a külön, a műtől függetlenül fennálló szerzői jogi címvédelemre”.²²² Egy másik szakvéleményben²²³ szintén azt hangsúlyozza az eljáró testület, hogy a cím akkor minősül szerzői alkotásnak, ha az a jelzett műtől függetlenül is egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik. Így megjegyzik, hogy például az egyszerű birtokos- és számnévi jelzős kapcsolatok alkalmazása igen elterjedt.²²⁴ Másutt utal arra a szakértő testület, hogy ha a cím a magyar nyelv sajátosságait frappánsan kihasználja, több jelentésréteget, asszociációs lehetőséget hordoz, és az a mű által determinált, pusztán leíró jellegű, köznapi címnek nem mondható, akkor fennáll az önálló szerzői jogi védelem.²²⁵

A címeket érintő felhasználások tipikus köre az átdolgozás, ezen belül is leggyakrabban a fordítások. Ennek egyik példája az „Egy boltkóros naplója” filmcím és az eredeti „Confession of a Shopaholic” címe, ahol mind az eredeti angol nyelvű, mind pedig a magyar nyelvű cím vonatkozásában azt az álláspontot képviselte a szakértő testület, hogy a címek sajátosak, és önállóan is szerzői jogi oltalom alá tartoznak.²²⁶ Ebben az esetben ezt a „minősítést” az eredeti szerző és a fordító saját alkotói mozgásterének, alkotói játéktérének (workaholic – shopaholic és holdkóros – boltkóros) kreatív kihasználása eredményezte. Ugyanakkor egy másik ügyben arra az álláspontra helyezkedett a testület, hogy a „A taste of honey” angol nyelvű cím „Egy csepp méz”-re való fordítása nem tekinthető sajátos címnek, így szerzői jogi oltalomban nem részesül, hiszen ez az egyedüli megfelelő, szabatos fordítása az eredeti kifejezésnek.²²⁷ Látható, hogy ebben az esetben kevésbé engedett teret a fordító az alkotói mozgásternek.

²²¹ „A 'csiribiri' szó játékos, hangfestő jellege, ritmusa, amely a vers szövegében, mondása, olvasása, megzenésítése esetén pedig az éneklése során válik hangsúlyossá, magában a címben nem érvényesül, a cím önmagában csak vagy az eredeti jelentésére, vagy a varázslásra utalhat.” SZJSZT-22/2010 számú szakvélemény.

²²² I. m. (221).

²²³ SZJSZT-26/2003 számú szakvélemény.

²²⁴ A Gyűrűk Ura – A két torony és A gyümölcsök ura – A három torony cím kapcsán fejtette ki álláspontját a szakértő testület.

²²⁵ SZJSZT-15/2013. számú szakvélemény.

²²⁶ SZJSZT-21/2009 számú szakvélemény.

²²⁷ SZJSZT-7/2009 számú szakvélemény.

KÜLFÖLDI HÍREK AZ IPARJOGVÉDELEM TERÜLETÉRŐL

Amerikai Egyesült Államok

A) 2023. április 24-én az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága elutasította annak az ügynek a befogadását, amelyben azt a kérdést vizsgálták, hogy a mesterséges intelligencia (artificial intelligence, AI) lehet-e megnevezett feltaláló egy szabadalmi bejelentésben. *Dr. Stephen Thaler*, aki 2019-ben két szabadalmi bejelentést nyújtott be, amelyekben egyedüli feltalálónak a („DABUS”-nak nevezett) számítógépét jelölte meg, a legfelsőbb bírósághoz fordult, miután az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatalánál (USPTO) és a Szövetségi Fellebbviteli Bíróságnál (Federal Court of Appeals of the Federal Circuit) is vére-seget szenvedett, mert mindkettő úgy ítélte meg, hogy a szabadalmi bejelentéshez emberi feltalálóra van szükség.

Thaler világszerte számos szabadalmi bejelentést nyújtott be, amelyekben feltalálónak a DABUS-t nevezte meg. A legtöbb joghatóságban veszített, bár Dél-Afrika és Szaúd-Arábia adott neki szabadalmat. Az Egyesült Királyságban a legfelsőbb bíróság 2023. márciusban meghallgatta a szóbeli érveket, de még nem hozott döntést, miután az Egyesült Királyság Szellemi Tulajdoni Hivatala és az alsóbb fokú bíróságok szerint a feltalálónak személynek kell lennie.

Thaler azzal érvelt, hogy a mesterséges intelligenciával kapcsolatos találmányok szabadalmi oltalma összhangban van az amerikai alkotmány azon céljával, hogy előmozdítsa a tudomány és a hasznos művészetek fejlődését (1. cikk, 8. szakasz, 8. bekezdés). Legalább két amicus (baráti) beadványt nyújtottak be a legfelsőbb bírósághoz a mesterséges intelligencia feltalálónak való elfogadásának támogatására. Az egyik beadványban *Lawrence Lessig*, a Harvard Law School szellemi tulajdon-jogokkal foglalkozó professzora kifejtette, hogy az AI-találmányok oltalmának megtagadása azzal a kockázattal jár, hogy olyan innovációk vesznek el, amelyek nagyon fontosak és potenciálisan életmentők lehetnek, és elriasztják az ilyen fejlesztésekbe történő jelenlegi és jövőbeli dollármilliárdos befektetéseket. A Brooklyn Law School jogi szolgálatán keresztül amicus beadványt is benyújtott, amelyben arra utal, hogy a Court of Appeals of the Federal Circuit döntése dermesztő hatással lesz az innovációra és a tudományos felfedezésekre, valamint negatív hatással lesz a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatásra és fejlesztésre.

* Szerkesztőségünk fájdalommal értesült, hogy dr. Palágyi Tivadar, aki évtizedek óta állandó szerzőnk volt, és értékes munkájával gazdagította az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle tartalmát, közvetlenül számunk megjelenése előtt elhunyt.

** A szerző hálás köszönétét nyilvánítja Molnár Imre szabadalmi ügyvivőnek a szöveg gondos lektorálá-sáért.

Thaler egyetlen reménye az Egyesült Államokban az, hogy a Kongresszus megváltoztatja a törvényt, és lehetővé teszi a mesterséges intelligenciával kapcsolatos találmányok valamilyen típusú védelmét. Tavaly ősszel Coons és Tillis szenátor, a szenátus szellemi tulajdonjogokkal foglalkozó albizottságának legfontosabb vezetői, kijelentették, hogy érdekli őket, milyen törvényt kellene alkotni a jövőben az AI által létrehozott találmányokra vonatkozóan. Támogatják egy nemzeti bizottság felállítását, amely megvizsgálná, hogy milyen változtatásokra van szükség a szellemi tulajdonra vonatkozó jogszabályokban annak érdekében, hogy ösztönözzék a mesterséges intelligenciával kapcsolatos innovációkat és alkotásokat.

Az USPTO is foglalkozik ezzel a kérdéssel. Februárban az USPTO észrevételeket kért a mesterséges intelligencia feltalálásával kapcsolatban, és április 25-én és május 8-án nyilvános „meghallgatásokat” tartott a témában, hogy az érdekelt felek véleményét kikérje. Az ülésekről készült felvételeket közzéteszik. Az USPTO kijelentette, hogy „fontos szerepet játszik az innováció ösztönzésében és védelmében, beleértve a mesterséges intelligencia által lehetővé tett innovációt is, hogy biztosítsa az Egyesült Államok folyamatos vezető szerepét az AI és más újonnan megjelenő technológiák (emerging technologies, ET) területén”.

B) Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága úgy döntött, hogy *Andy Warhol* Prince-portréi (ábra) nem élveznek védelmet a fair use (tisztességes használat)-tan alapján, megerősítve, hogy Warhol műve nem különbözik kellőképpen az eredeti fényképtől.

1. ábra

A legfelsőbb bíróságnak a *The Andy Warhol Foundation* (Foundation) kontra *Goldsmith*-ügyben a Foundation javára hozott ítélete nagyobb szerzői jogi jogsértési kockázatot jelent a szerzői jogi védelem alatt álló más művekből ihletet merítő alkotók számára.

A legfelsőbb bíróság úgy ítélte meg, hogy Warhol „Prince-sorozata”, amely *Lynn Goldsmith Prince*-ről készült fényképén alapul, nem minősül „tisztességes felhasználásnak”, amely jogi tan lehetővé teszi a szerzői joggal védett anyagok korlátozott felhasználását a szerzői jog tulajdonosának engedélye nélkül olyan célokra, mint a kritika, kommentálás,

híradás, oktatás és átalakító felhasználás. A tárgyalat kérdés az volt, hogy Andy Warhol képe kellően átalakít-e egy szerzői joggal védett másik fényképet.

A legfelsőbb bíróság döntése egyrészt segít megerősíteni az alkotók számára a származékos műveket létrehozó harmadik személyekkel szemben biztosított jogi rendelkezéseket, másrészt viszont korlátozza harmadik személyek kreatív kifejezőmódját, hogy ösztönzést merítsenek meglevő művekből.

A döntés némi iránymutatást nyújt a tisztességes felhasználás elveinek alkalmazásához az átalakító műveket művészetként érintő ügyekben, bár a „tisztességes felhasználás” továbbra is egy vegyes jogi és tényspecifikus elemzés, amelyet jellemzően az esküdtszék elemez az egyes esetek konkrét szövegösszefüggésének és körülményeinek fényében. Ez nagyon megnehezíti az olyan meghatározásokat a művészeknek nyújtott tanácsadás során, hogy van-e vagy nincs kellően átalakító jellegű felhasználás.

Azt is fontos megjegyezni, hogy a tisztességes felhasználást a különböző bíróságok sajátosan eltérően értelmezik, és ezt a problémát a legfelsőbb bíróság legutóbbi döntése sem orvosolta.

C) *Mason Rothschild* 2023. áprilisban arra kötelezték, hogy fizessen a *Maison Hermès International*nak (Hermès) (ábra) 133 000 dollárt, miután egy New York-i esküdtszék elutasította a véleménynyilvánítás szabadságára hivatkozó védekezését, és ehelyett úgy ítélte meg, hogy a „MetaBirkin” NFT-kből álló kollekciója sérti a divatház védjegyjogait. Ez a döntés fontos precedenst teremtett a metaverzumbeli szellemi tulajdon-jogok érvényesítésére a digitális korban.

2021 decemberében *Mason Rothschild* amerikai művész olyan kollekciót hozott létre, amely a Hermès ikonikus Birkin táskájának képét viselte. Ezeket az NFT-eket – amelyeket „MetaBirkin”-eknek nevezett el – egy erre a célra létrehozott weboldalon (metabirkin.com) blokkláncon keresztül továbbította. Minden egyes NFT-hez a táska egyedi képe társult. A siker akkora volt, hogy 2022 júniusára a művész már száz darabot adott el belőlük, összesen több mint egymillió dollárért.

A Hermès kártérítést kér a metaverzumbeli NFT-kért folytatott védjegybitorlás-versenyben
Miután hivatalos felszólító levelei nem jártak sikerrel, a *Hermès* és a *Hermès of Paris, Inc.* 2022. január 14-én ideiglenes intézkedés iránti keresetet nyújtott be Rothschild ellen egy New York-i szövetségi bíróságnál. A luxusdivatház védjegybitorlással, hígítással, tisztességtelen versennyel és jogtalan kibertér foglalkozással vádolta a művészt, és az NFT-k értékesí-

tésének leállítására vonatkozó ideiglenes intézkedést, valamint kártérítést kért. A Hermès emellett azzal érvelt, hogy a MetaBirkin NFT-k értékesítése versenyhátrányt okozott számára az NFT-piacon való befektetésért folytatott versenyben, következésképpen korlátozta nyereségszerzési lehetőségeit.

Válaszul Rothschild azzal próbált érvelni, hogy a Hermès védjegybitorlásra és hígításra vonatkozó állításait el kell utasítani azon az alapon, hogy a MetaBirkinnek egyszerűen művészeti alkotások: „Nem készítek vagy árulok hamis Birkin táskákat. Olyan műalkotásokat készítek, amelyek képzeletbeli, szőrmével borított Birkin táskákat ábrázolnak” – mondta a kereset benyújtása után. „Az a tény, hogy a műalkotásokat NFT-k felhasználásával adom el, nem változtat azon a tényen, hogy azok művészetnek minősülnek”.

Védjegybitorlás a metaverzumban: a véleménynyilvánítás szabadsága

Az amerikai ítélkezési gyakorlat a „minimális művészi fontosságkülöbséget” kielégítő műveknek fokozott védelmet biztosít a véleménynyilvánítás szabadsága alapján (*Rogers* kontra *Grimaldi*). Ahhoz, hogy ezt a védelmet élvezhessék, művészi fontossággal kell rendelkezniük az alapul szolgáló műhöz képest és/vagy nem lehetnek kifejezetten félrevezetők a mű forrását illetően.

A művész védekezésében erre a fokozott védelemre hivatkozott, hozzátéve, hogy a MetaBirkin NFT-k mögött álló művészi szándék az volt, hogy üzenetet közvetítsen a híres táskák modern társadalomra gyakorolt hatásáról, és hogy elítélje a szőrme luxusipar általi használatát. A Hermès azzal vágott vissza, hogy az amerikai művész nem a művészi kifejezés célját követte, hanem kereskedelmi haszonra törekedett.

Az a kérdés, hogy Rothschild döntése, miszerint a Birkin táskára összpontosítja munkáját, valódi művészi kifejezésből vagy a híres márkából való haszonszerzés jogellenes szándékából fakadt-e, kihívást jelentett az amerikai kerületi bíróság bírái számára. Ehelyett úgy döntöttek, hogy a felek sorsát egy szövetségi esküdszék kezébe adják.

Az esküdszék a márkatulajdonos mellé állt a metaverzumbeli védjegybitorlási vitában. 2023. február 8-i ítéletében az esküdszék végül bűnösnek találta Rothschildot védjegybitorlás, hígítás és kibertérfoglalás vádjában, miután nem győzték meg a művész érvei a művészi szabadságról. Az esküdszék inkább úgy vélte, hogy Rothschild tudatosan próbálta megtéveszteni a fogyasztókat, és valójában pusztán pénzügyi célt követett. Ennek eredményeképpen a művészt arra kötelezték, hogy fizessen a Hermèsnek 133 000 USD kártérítést.

Ez a metavédjegy-bitorlásról szóló döntés, amely az első ilyen esetek között van az NFT-területén, kétségtelenül fontos precedenst teremt a jövőbeni hasonló ügyek számára. Azt is hangsúlyozza, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát védő első módosítás alkalmazása nem zár ki minden felelősséget.

Ausztrália

Miként erre már az előzőekben utaltunk, az ügy egy több joghatóságot érintő, több bíróságra kiterjedő próbaper ausztrál ága, amelynek azt kellett eldöntenie, hogy egy mesterséges intelligencia (artificial intelligence, AI) lehet-e „feltaláló” a szabadalmi jog alkalmazásában. Az Ausztrál Szövetségi Bíróság (Federal Court, FC) teljes bíróságának 2022 áprilisában hozott döntését követően, amely szerint az 1990. évi szabadalmi törvény értelmében a szabadalmi bejelentésben feltalálóként emberi személyt kell megnevezni, az ausztrál legfelsőbb bíróság most elutasította, hogy a felperes (dr. Stephen Thaler, a DABUS AI-rendszer feltalálója) külön engedélyt kapjon a teljes bíróság döntése elleni fellebbezésre.

Ez volt dr. Thaler utolsó fellebbezési lehetősége Ausztráliában. Így a teljes bíróság döntése az utolsó szó az ausztráliai mesterséges intelligencia feltalálóinak kérdésében.

Ügy tekintjük, hogy a döntés azt a tételt támasztja alá, miszerint az ausztrál szabadalmi bejelentéseknek emberi feltalálót kell megnevezniük, különben fennáll a veszélye, hogy érvényüket veszítik.

Miért utasították el a különleges fellebbezési engedélyt?

A legfelsőbb bíróság a fellebbezéshez való különleges engedély megadását inkább technikai és jogi okokra alapozva utasította el, mintsem annak végleges eldöntésére, hogy egy AI „feltalálhat-e” valamit, ami szabadalmi bejelentés tárgyát képezheti. Azon a véleményen volt, hogy a szabadalmi bejelentés benyújtásának és az ügynek az alsóbb fokú bíróságokon történő vitatási módja miatt nem volt megfelelő eszköz a felperes által felvetni kívánt elvi kérdések vizsgálatára.

Mi történhet ezután?

Bár a legfelsőbb bíróság döntését egyértelműnek tekinthetjük a szabadalmi törvény jelenlegi formája mellett, ez nem jelenti azt, hogy az AI-val és a szellemi tulajdonnal kapcsolatos szélesebb körű politikai vita véget ért. A döntés ugyanis azt a kérdést helyezi a középpontba, hogy a jelenlegi szellemi tulajdon-jogi rendszer (beleértve a szabadalmi rendszert is) reformra szorul-e, vagy egy teljesen új rendszerre van szükség a mesterséges intelligencia-rendszerek fejlesztőinek és az általuk létrehozott eredményeknek a jobb védelme érdekében.

Ausztria

Az osztrák legfelsőbb bíróság kimondta, hogy egy harmadik fél védjegyének a Google dinamikus keresőhirdetésben történő használata a hirdető részéről védjegybitorlást valósíthat meg. Ez még akkor is így van, ha a megrendelt hirdetési módszer a hirdető engedélye nélkül, önállóan és automatikusan használta a harmadik fél védjegyét, és a hirdető nem volt képes minden védjegybitorlást előre megakadályozni.

Az ügy előzményei

- Az itt tárgyalt *Airbutler*-ügy egy hirdető felelősségét érinti egy harmadik fél védjegyének a saját terméke reklámozására történő jogosulatlan felhasználásáért, amennyiben a hirdetést önműködően hozták létre a Google Dynamic Search Ads segítségével.
- A Google a következőképpen írja le a dinamikus keresőhirdetéseket: „Amikor valaki az Ön weboldalán található címekhez és gyakran használt kifejezésekhez szorosan kapcsolódó kifejezésekkel keres a Google-on, a Google Ads e címek és kifejezések alapján kiválaszt egy céldalt az Ön weboldaláról, és egyértelmű, tárgyhoz tartozó főcímet hoz létre a hirdetéséhez”. Más szóval a hirdető nem diktálja, hogy milyen szavakat használjon a hirdetés címsorában, és nem tud bizonyos szavakat feketelistára tenni (bár biztosíthatja, hogy bizonyos kulcsszavak használata esetén ne generálódjon hirdetés).
- A dinamikus keresőhirdetést használó hirdetőt a dinamikus keresőhirdetés algoritmus által okozott védjegybitorlásokért felelősnek ítélték. Sem a védjegybitorlásról való tudomás, sem a hirdető vétkessége nem volt lényeges a felelősség értékelése szempontjából. Csak a hirdető előnyét találták lényegesnek a felelősség megállapítása szempontjából. A hirdetőnek mérlegelnie kell a dinamikus keresőhirdetések használatának előnyeit és hátrányait.
- Az osztrák legfelsőbb bíróság azt is kimondta, hogy a hirdető az osztrák védjegy jog szerint felelős azért, ha a Google a termékneveket olyan szavakkal együtt tünteti fel, amelyek összetéveszthetően hasonlítanak egy harmadik fél védjegyéhez.
- Ez egy fontos ítélet, amely kiterjeszti a védjegyjogosultak felelősségét harmadik fél védjegyeinek kulcsszavas hirdetésekben történő használatáért.

További részletek

Az *Airbutler*-ügy az osztrák legfelsőbb bíróság első döntése a dinamikus keresőhirdetésekről, amelyek a bíróság szerint a kulcsszavas hirdetések egy alkategóriáját jelentik.

A dinamikus keresőhirdetések a hirdető weboldalának tartalmából algoritmus által létrehozott kifejezéseken alapulnak. A weboldalon található címek és gyakran használt kifejezések alapján a dinamikus keresőhirdetések kiválasztanak egy céldalt, és egyértelmű és fontos főcímet hoznak létre a hirdetéshez. Ezért a hirdető nem választja ki a hirdetési főcímhez használt kifejezéseket.

Az osztrák védjegy törvény 51–54. szakasza szerinti felelősségre vonás jogi értékeléséhez az osztrák felsőbb bíróságok a reklámügynökségek igénybevételére vonatkozó ítélkezési gyakorlatra és a tisztességtelen versenyről szóló osztrák törvény 18. szakaszára hivatkoztak. Ezek szerint még akkor is, ha egy vállalkozás nem határozza meg a reklám tartalmát és formáját, vagy ha kifejezetten lemond a tartalmi előírásokról, a vállalkozás mindaddig felelős, amíg a jogsértés megelőzésére vagy orvoslására jogi lehetősége van.

A vállalkozás a jogsértést a reklámügynökségtől kapott megbízás visszavonásával bármikor megakadályozhatja vagy orvosolhatja. A vállalat továbbá egy kizárási lista létrehozásával befolyásolhatja az eszköz (azaz az algoritmus) által a kifejezések vagy mondatok kiválasztását.

Harmadik személy védjegyének jogosulatlan használata esetén az osztrák legfelsőbb bíróság úgy ítélte meg, hogy a felelősség csak akkor zárható ki, ha egy rendesen tájékozott és észszerűen figyelmes internethasználó könnyen felismeri, hogy a reklámozott áruk vagy szolgáltatások nem a védjegy tulajdonosától vagy egy vele gazdasági kapcsolatban álló vállalkozástól származnak.

Az osztrák legfelsőbb bíróság úgy ítélte meg, hogy a vonatkozó hirdetés, az „Airbutler – devices with top test results” (Airbutler – eszközök kiváló vizsgálati eredményekkel) esetében nem ez a helyzet. A bíróság szerint a hirdetés azt a benyomást keltette volna, hogy az magától az AIRBUTLER védjegy tulajdonosától vagy egy vele gazdasági vagy szervezeti kapcsolatban álló vállalkozástól származik. Ez rontja a védjegy eredetjelölő funkcióját.

Úgy ítélték meg, hogy a dinamikus keresőhirdetések reklámtechnológiájának alkalmazásával a hirdető nem mentesül eleve azon kötelezettsége alól, hogy ne hirdessen harmadik személy védjegyét sértő reklámot. Ezen nem változtathat az a tény, hogy a hirdető a hirdetés technikai kialakításával korlátozottan befolyásolhatta a tartalmat.

Az Airbutler-ügy tanulságai

- Ne feledjük, hogy a hirdető akkor is felelősségre vonható, ha nincs befolyása a dinamikus keresőhirdetések eredményére!
- Ellenőrizzük a céloldalt a kritikus kifejezések és mondatok tekintetében, amelyek védjegybitorlást válthatnak ki!
- Készítsünk listát azokról a kifejezésekről és mondatokról, amelyekre nem szabad dinamikus keresőhirdetést generálni, és tartsuk naprakészen a listát!
- Készítsünk nyilvántartást az aktuálisan kizárt kifejezésekről és mondatokról!
- Tekintsük át a kizárt keresőhirdetések listáját!

Egyesült Királyság

Nem meglepő, hogy az Egyesült Királyság Szellemi Tulajdoni Hivatalánál (UKIPO) megnőtt azon védjegyjelentések száma, amelyek a metaverzumban kínált áruk és szolgáltatások oltalmát kísérik meg. „TPN 2/23”, 2023 áprilisában közzétett közleményében az UKIPO iránymutatást adott ki NFT-k és a virtuális áruk és szolgáltatások helyes besorolásáról.

Mi az NFT?

Az NFT egy egyedi digitális tanúsítvány, amely digitális vagy fizikai eszközök tulajdonjogát hitelesíti. Bár maga az NFT csupán egy adattoken, amely egy blokkláncon lévő bejegyzésből

áll, elválaszthatatlanul kapcsolódik ahhoz az (általában digitális) eszközhöz, amelyre vonatkozik. Az NFT célja elsősorban az eszköz tulajdonjogának képviselete.

Elfogadja-e az UKIPO az NFT-t?

Az UKIPO nem fogadja el az NFT-ket önmagukban, mert a kifejezést túl homályosnak tartja. Meg kell jelölni azt a terméket, amelyre az NFT vonatkozik. Az UKIPO az alábbi példákat adta meg az általa a 9. áruosztályban elfogadhatónak tartott kifejezésekre:

- digitális műalkotás, amelyet NFT-k hitelesítenek;
- letölthető grafikák, amelyek hitelesítését nem NFT-k biztosítják;
- letölthető szoftverek, nevezetesen (felsorolva az árutípust), amelyek hitelesítését nem NFT-k végzik;
- digitális hangfájlok, amelyek hitelesítését NFT-kkel végzik;
- letölthető digitális fájlok, amelyek hitelesítését NFT-kkel biztosítják.

A TPN 2/23 pontosítja továbbá, hogy egy NFT használható fizikai és digitális áruk hitelesítésére egyaránt. Az NFT-kkel hitelesített fizikai árukat a szokásos áruosztályba kell besorolni, például a „kézításkák, amelyek hitelesítését NFT-k végzik”, megfelelően a 18. áruosztályba sorolhatók.

Az NFT-k olyan eszközök is, amelyek eladhatók, és a következő kifejezések a 35. áruosztályban elfogadhatók:

- Az NFT-kkel hitelesített kiskereskedelmi szolgáltatások (pl. virtuális ruházat, digitális művészet, hangfájlok) értékesítésével kapcsolatban.
- Online piacterek biztosítása nem helyettesíthető tokenekkel hitelesített áruk és szolgáltatások vásárlói és eladói számára.

Amennyiben egy NFT-t arra használnak, hogy egy klubtagságot vagy egy eseményre való belépést biztosítsanak, ez a szolgáltatás a 41. áruosztályba tartozik.

A felsorolt példákból világosan kitűnik, hogy az UKIPO véleménye szerint az NFT-k nem védhetők önálló kifejezésként, és nem tartoznak önműködően a 9. áruosztályba. Az NFT-k inkább természetüknél fogva tartoznak ahhoz a termékhez vagy szolgáltatáshoz, amellyel kapcsolatban használják őket, és megfelelően ugyanabba az áruosztályba kell őket besorolni, mint a terméket vagy szolgáltatást.

Virtuális javak

Minden virtuális árut a 9. áruosztályba kell sorolni függetlenül attól, hogy a megfelelő fizikai termék melyik osztályba tartozna. Ennek oka, hogy a virtuális javak lényegében adatok, például digitális képek. Amikor a virtuális árukat a termékleírásban feltüntetik, meg kell határozni az áruk jellegét, például „letölthető virtuális kézításkák”.

Virtuális szolgáltatások

Amennyiben a szolgáltatásokat virtuálisan nyújtják, az UKIPO a virtuális szolgáltatásokat a rájuk vonatkozó szokásos áruosztályba sorolja, például a „virtuálisan nyújtott oktatás” a 41. áruosztályba tartozik, amely az oktatási szolgáltatások megfelelő osztálya. Amennyiben ezeket a virtuális szolgáltatásokat a metaverzumon belül nyújtják, ugyanez a megközelítés alkalmazandó, például a „metaverzumon keresztül nyújtott oktatás” szintén a 41. áruosztályba sorolható.

Nem minden szolgáltatás nyújtható a metaverzumon belül. Amennyiben nem egyértelmű, hogy a szolgáltatások hogyan nyújthatók a metaverzumon belül, az UKIPO kifogást emel, és felvilágosítást kér. Például, míg a metaverzumon belül étel és ital rendelhető a valós világban történő kiszállítás és fogyasztás céljából, a virtuális ételek „kiszállítása” a metaverzumon belül egy avatar általi fogyasztás céljából nem minősül 35. áruosztályba tartozó szolgáltatásnak.

Egy általánosabb kifejezés megfelelőbb lehet, ha a ténylegesen nyújtott szolgáltatás egy virtuális világhoz való hozzáférés; például a következő kifejezés elfogadható a 41. áruosztályban: „szórakoztató szolgáltatások, nevezetesen virtuális valóságon vagy metaverzumon alapuló szimulációs játékszolgáltatás nyújtása”.

Hogyan viszonyul ez más hivatalhoz?

Az UKIPO iránymutatása követi az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (European Union Intellectual Property Office, EUIPO) által tavaly kiadott iránymutatást, valamint a nizzai osztályozás NFT-eket is tartalmazó frissítését.

Az UKIPO-nak az NFT-kre vonatkozó gyakorlata összhangban van a Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization, WIPO) által 2023. január 1-jén közzétett nizzai osztályozás 12. kiadásával, amely először tartalmazza az NFT-ekkel kapcsolatos kifejezéseket, mert a 9. áruosztályban a betűrendes listát kiegészíti a „letölthető digitális fájlok, amelyek hitelesítését NFT-ekkel végzik” kifejezéssel.

Az UKIPO által elfogadott gyakorlat összhangban van az EUIPO által kiadott iránymutatással is, amely tisztázza, hogy a virtuális áruk a 9. áruosztályba tartoznak, de fel kell sorolni a virtuális áruk által képviselt termék jellegét is. Továbbá a virtuális javakhoz és a metaverzumhoz kapcsolódó szolgáltatásokat az EUIPO szintén a szolgáltatások osztályozásának elfogadott elveivel összhangban kezeli. Az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala (United States Patent and Trademark Office, USPTO) online osztályozási rendszerének áttekintése azt mutatja, hogy az UKIPO gyakorlata szintén összhangban van az USPTO által elfogadott gyakorlattal.

Hasznos, hogy az UKIPO, az EUIPO és a WIPO ugyanazokat az elveket fogadja el az NFT-k, valamint a metaverzumhoz kapcsolódó áruk és szolgáltatások osztályozását illetően. Az egységes megközelítést alkalmazó hivatalok megkönnyítik a madridi nemzetközi védjegyrendszerben bejelentést benyújtó védjegybejelentők dolgát, és remélhetőleg csök-

kentik a különböző hivatalok eltérő megközelítése miatt közölt kifogások számát. Remélhetőleg a közeljövőben a világ más védjegyhivatalai is kiadnak majd hasonló útmutatókat, amelyek megerősítik, hogy máshol is ugyanazt a gyakorlatot alkalmazzák.

Egységes Szabadalmi Bíróság (Unified Patent Court, UPC)

A) 2023. június 1. jelentős előrelépést jelent az európai szabadalmi oltalom és szabadalmi jogérvényesítés szempontjából, mert megkezdte működését az új, egységes európai szabadalmi rendszer, amely a következőkből áll:

1. Egységes szabadalom, amely egységes oltalmat és azonos hatást biztosít minden részt vevő tagállamban.
2. Egységes Szabadalmi Bíróság, amely valamennyi részt vevő tagállam számára egyetlen közös, szakosodott szabadalmi bíróságot biztosít.

Az egységes szabadalmi rendszer áttekintése

Az egységes szabadalmi rendszer 2023. június 1-jén lépett hatályba. Nem lép a meglévő európai szabadalmi rendszer helyébe, hanem az Európai Szabadalmi Egyezményre (ESZE, European Patent Convention, EPC) építve egy új, központosított utat képez az európai szabadalmak megadására és oltalmára az UPC-megállapodást ratifikáló (immár) 17 uniós tagállamban (a részt vevő tagállamok).

Az egységes szabadalom egységes oltalmat és azonos hatást (egységes hatály) biztosít az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH, European Patent Office, EPO) által a részt vevő tagállamokban kiadott szabadalmaknak.

A jelenlegi európai szabadalmi rendszerben az ESZH által az ESZE alapján központilag kiadott „klasszikus” európai szabadalmak a nemzeti szabadalmi jogok csomagjaként válnak érvényessé az érdekelt kiválasztott országokban.

Az európai szabadalom megadás előtti szakasza változatlanul marad az új egységes szabadalmi rendszerben, amelyet továbbra is az ESZH kezel. A megadás utáni eljárás azonban fejlődött. Mostantól a bejelentő a megadás közzétételét követő egy hónapon belül választhatja meg az európai szabadalmi oltalom formáját „egységes szabadalomként”, „egységes joghatással”. Az európai szabadalom ekkor egységes szabadalommal válik, amely egységes oltalmat és azonos hatást biztosít a részt vevő tagállamokban. Az új rendszer hatékonyabb, minthogy kiküszöböli a különböző uniós országokban történő nemzeti érvényesítések sorozatos kérelmezésének és megújításának szükségességét. Ehelyett csupán egyetlen eljárásra van szükség az egységes szabadalom megszerzéséhez, amelynek megújításáért egységes pénznemben fizetendő egységes megújítási díjat kell fizetni, és az egységes szabadalom az UPC előtt egyetlen, központosított peres eljárásban érvényesíthető.

Az egységes szabadalmi bíróság áttekintése

Az UPC egy új, a részt vevő tagállamok közös szakosított bírósága. Az UPC egy elsőfokú bíróságból – amely helyi, regionális és központi részlegekre oszlik – és egy fellebbezési bíróságból áll. Az Európai Bíróság (EUB, Court of Justice of the European Union, CJEU) az UPC-nek az uniós joggal kapcsolatos előzetes döntéshozatal iránti kérelmeit tárgyalja.

Az UPC kizárólagos hatáskörrel rendelkezik az egységes szabadalmakkal kapcsolatos jogviták elbírálására. Az UPC kizárólagos joghatósággal rendelkezik továbbá a részt vevő tagállamokban érvényesített klasszikus európai szabadalmak megsértésével és érvényességével kapcsolatos jogviták, valamint az ilyen szabadalom által lefedett termékre kiadott kiegészítő oltalmi tanúsítványok (supplementary protection certificate, SPC) elbírálására, kivéve, ha e szabadalmakra nem terjed ki az UPC joghatósága (opt-outolt szabadalmak).

A klasszikus európai szabadalmak érvényesítésére 2023. június 1-je előtt országonként került sor. Az eljárásokat több joghatóságban párhuzamosan folytatták le. Ez néha összeegyeztethetetlen érvényességi és bitorlási ítéleteket eredményezett. Az UPC mint egyetlen bíróság várhatóan csökkenti a különböző nemzeti bíróságok egymásnak ellentmondó ítéleteinek valószínűségét, mert a végrehajtás valamennyi részt vevő tagállamban érvényesül.

A részt vevő tagállamokban a klasszikus európai szabadalmak jogosultjai egy „átmeneti időszak” alatt bármikor kérhetik az UPC joghatóságából való kilépést. A 2023. június 1-jén kezdődött átmeneti időszak hét évig tart, de az igazgatási bizottság felülvizsgálatától függően további hét évvel meghosszabbítható. Az opt-out az európai szabadalom és a hozzá kapcsolódó kiegészítő szabadalmi oltalom alatt álló tanúsítványok élettartamára szól, ha csak azt vissza nem vonják. Ha az opt-outot visszavonják, akkor nem lehet újra opt-outot kérni. A klasszikus európai szabadalmak jogosultjai az opt-out választásával kiküszöbölik a központosított visszavonás kockázatát és a nem tesztelt UPC-t övező bizonytalanságot. Érdeemes megjegyezni, hogy az egységes szabadalmak és a klasszikus európai szabadalmak, amelyek már az UPC előtti eljárás részét képezik, nem opt-outolhatók.

Az átmeneti időszak alatt az UPC a klasszikus európai szabadalmakra vonatkozóan megosztja joghatóságát a nemzeti bíróságokkal. A versenytárs vagy harmadik fél mérlegelési jogkörében áll, hogy az UPC vagy a nemzeti bíróság előtt indít-e keresetet. Az átmeneti időszak lejártát követően az UPC kizárólagos joghatósággal rendelkezik a klasszikus európai szabadalmakra vonatkozóan.

Az UPC nem rendelkezik joghatósággal az átmeneti időszak alatt opt-outolt szabadalmak, az UPC-megállapodást még nem ratifikáló európai uniós tagállamok, valamint az egységes szabadalmi rendszerben részt nem vevő országok, vagyis az EPC nem európai uniós tagjai tekintetében. Az UPC határozatai azokban a részt vevő tagállamokban lesznek hatályosak, ahol a szabadalom hatályban van.

Az UPC jogosult a szabadalmak központi visszavonására, és számos jogorvoslati lehetőséget – beleértve az előzetes és végleges jogsértés megszüntetésére irányuló intézkedéseket – biztosít, amelyek a részt vevő tagállamokban alkalmazandók.

Részt vevő tagállamok

Az új egységes szabadalmi rendszerben való részvételhez a tagállamoknak ratifikálniuk kell az UPC-megállapodást. Nem elegendő, ha az állam aláíró. Csak azok a tagállamok részesülhetnek az új rendszer előnyeiből, amelyek letétbe helyezték megerősítő okiratukat.

Eddig összesen 17 uniós tagállam ratifikálta az UPC-megállapodást: Ausztria, Belgium, Bulgária, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Málta, Németország, Olaszország, Portugália, Svédország és Szlovénia.

Hét aláíró állam még nem ratifikálta az UPC-megállapodást. Ezek közé tartozik Ciprus, a Cseh Köztársaság, Görögország, Írország, Magyarország, Románia és Szlovákia, amelyek várhatóan az elkövetkező években helyezik letétbe ratifikáló okiratukat. A harmonizációs cél ellenére az egységes szabadalom területi hatálya nem terjed ki önműködően azokra az országokra, amelyek később ratifikálják az UPC-megállapodást. Következésképpen az egységes szabadalmaknak különböző generációi lesznek. Példaként Írország jelenlegi helyzetét ismertetjük.

Írország 2013-ban aláírta az UPC-megállapodást, azonban nem ratifikálta azt. Népszavazásra azért van szükség, mert a bíróság felállításához Írországnak bele kellene egyeznie abba, hogy a vonatkozó szabadalmi peres ügyek fóruma az ír bíróságokról az UPC-re kerüljön át. Az ír kormány 2014. július 23-án jóváhagyta az alkotmánymódosításról szóló törvényjavaslat fejezetcímeit. Eddig azonban nem történt érdemi előrelépés. 2023. májusban *Simon Coveney*, a vállalkozási, kereskedelmi és foglalkoztatási miniszter azt javasolta, hogy a népszavazásra 2024 késő ősztől vagy tavaszán kerüljön sor, hogy az egybeessen a helyi és európai választásokkal. Míg az utóbbit „valószínűbbnek” nevezték, a lobbicsoportok gyorsított lépéseket követelnek, és egyesek azt javasolják, hogy a kormány 2023 novemberében tartsa meg a népszavazást, hogy az egybeessen a nemek közötti egyenlőségről nemrégiben bejelentett népszavazással.

Írország az UPC rendszerében az egyetlen angol nyelvű és a szokásjogrendszerén alapuló részt vevő állam, amelynek kereskedelmi bírósága már aktív szerepet játszik az élettudományi jogviták kezelésében, amelyeket általában számos európai joghatóságban egyidejűleg tárgyalnak, erős helyzetben volt ahhoz, hogy otthont adjon az UPC központi részlege élettudományi szekciójának. A közelmúltban azonban az olasz külügyminisztérium sajtóközleményt tett közzé, amelyben bejelentette, hogy Franciaországgal és Németországgal megállapodást kötöttek a központi részleg Milánóban történő felállításáról.

B) Az UPC helyi francia és német szervezeti egységei mostantól az angol nyelvet kínálják alternatív eljárás nyelvként.

A UPC nemrégiben közzétette az egyes helyi részlegek által kijelölt nyelvek hivatalos listáját, a franciaországi, németországi és olaszországi részlegek pedig nem döntöttek úgy, hogy elfogadható nyelvként az angolt is felkínálják. Franciaország és Németország azonban

az UPC elindításának napján késői fordulatot tett, és az angol nyelvet is elfogadható nyelvként jelölte meg. Nem biztos, hogy ez a fordulat a felperesek számára olyan nagyfokú ellenőrzést biztosít az eljárás nyelve felett, mint amilyennek ez először tűnik. Így egyedül Milánó nem nevezte meg az angolt eljárási nyelvként. A Balti Régió egyedül az angolt, Milánó pedig csak az olaszt választotta e célra.

Az angol nyelv kijelölése egyes részlegek által az UPC eljárási szabályzata 14.2. szabályának c) pontja alapján történt, amely lehetővé teszi az előadó bíró számára, hogy a bírói testület érdekében elrendelje, hogy a szóbeli tárgyalást és az esetleges végzéseket vagy ítéleteket francia, illetve német nyelven tartsák, illetve készítsék, és az esetleges végzéseket vagy ítéleteket hivatalos angol fordítás kísérje. A UPC azt is tisztázta, hogy Belgium az angol nyelvet is ezen az alapon vette fel az elfogadható nyelvek listájára a holland, a francia és a német mellé.

Az, hogy Franciaország és Németország az utolsó pillanatban az angol nyelvet is felvette a helyi részlegeiben folyó eljárások hivatalos nyelveként, irányváltás bekövetkezését jelzi, amely talán válasz arra az aggodalomra, hogy az angol mint választási lehetőség hiánya csökkenthetné népszerűségüket. A jelen állás szerint az olasz helyi részleg az egyetlen, amely nem kínálja az angol nyelvet elfogadható eljárási nyelvként.

Az eljárási szabályzat 14.2. szabályának c) pontja szerinti kijelölés azonban felhatalmazza az előadó bírót, hogy felülbírálja az angol nyelv választását, ha ez a bírói testület érdekeit szolgálja, és ezért talán kevesebb ellenőrzésben részesíti ezen részlegek felhasználóit, mint amennyinek ez első hallásra tűnhet. Meg kell várni, hogy a gyakorlatban milyen gyakran élnek majd ezzel a jogkörrel, és ha rendszeresen használják, ez még mindig hatással lehet e részlegek népszerűségére.

Európai Szabadalmi Hivatal

2023. március 21-én az ESZH Bővített Fellebbezési Tanácsa előzetes véleményt adott ki a G1/22. és G2/22. sz. összevont ügyben („elsőbbségi ügy”), amely némi bepillantást enged a felterjesztés lehetséges kimenetelére. Az alábbiakban röviden áttekintjük a tanács közleményét.

A felterjesztés

A T 1513/17. sz. ügyben a jogosult fellebbezett a felszólalási osztály 1 755 674 sz. európai szabadalmat visszavonó határozata ellen. A felperes által igényelt elsőbbséget nem tartották érvényesnek. Az Egyesült Államokban a bejelentés időpontjában a feltalálók bejelentőként való feltüntetésének követelménye miatt az elsőbbségi bejelentésben és a PCT-bejelentésben megnevezett bejelentők eltérők voltak az USA-ban és más országokban. A PCT-bejelentést megelőzően a feltalálóról a bejelentőre történő átruházást nem jegyezték fel. A jogosult a

felszólalási eljárás során megkísérelte a hiba kijavítását, és a megadott EP-szabadalomban a feltalálókat bejelentőként tüntette fel. A helyesbítést elutasították.

A jogosult fellebbezett, és a „közös PCT-bejelentői megközelítés” mellett érvelt, vagyis hogy egy olyan PCT-bejelentés esetében, ahol az A és a B fél különböző megjelölt államok bejelentője, mindkét bejelentő hivatkozhat az elsőbbségi jog átruházása nélkül az egyik bejelentő által benyújtott elsőbbségi bejelentésből származó elsőbbségi jogra.

A T 1513/17. sz. ügyet a T 2719/19. sz. fellebbezéssel egyesítették, hasonló tényállással.

A műszaki fellebbezési tanács a következő kérdéseket terjesztette a Bővített Fellebbezési Tanács elé.

- I. Az Európai Szabadalmi Egyezmény hatáskört biztosít-e az ESZH számára annak megállapításához, hogy egy fél jogszerűen hivatkozhat-e az ESZE 87. cikke (1) bekezdésének *b)* pontja szerinti jogutódlásra?

Az 1. kérdésre adott igenlő válasz esetén:

- II. a B fél érvényesen hivatkozhat-e a PCT-bejelentésben igényelt elsőbbségi jogra az ESZE 87. cikkének (1) bekezdése szerinti elsőbbségi jogok igénylése céljából, amennyiben:
 1. a PCT-bejelentés az A felet csak az USA-ra, a B felet pedig más kijelölt államokra – beleértve a regionális európai szabadalmi oltalmat is – jelöli meg bejelentőként, valamint
 2. a PCT-bejelentés elsőbbséget igényel egy olyan korábbi szabadalmi bejelentésből, amely az A felet jelöli meg bejelentőként, és
 3. a PCT-bejelentésben igényelt elsőbbség megfelel-e a Párizsi Egyezmény 4. cikkének?

A felterjesztett I. kérdés

Megállapítva, hogy az 1. kérdéssel kapcsolatos amicus curiae (állampolgári) beadványok fele-fele arányban oszlottak meg az igen és a nem között, a Bővített Fellebbezési Tanács öt olyan kérdést emelt ki, amelyekkel a közelgő szóbeli eljárás során foglalkozni lehetne anélkül, hogy jeleznék azok jelenlegi állását, nevezetesen:

1. Az ítélkezési gyakorlat mindig is (hallgatólagosan vagy kifejezetten) támogatta az ESZH hatáskörét az elsőbbségre való jogosultság megítélésében? (Egy amicus curiae beadványban megjegyezték, hogy az elsőbbségre való jogosultságon alapuló kifogások csak körülbelül 2010-től váltak rutinszerűvé a felszólalási eljárásokban.)
2. Az ESZE 60. cikkének (3) bekezdése hatással van-e a 87. cikk értelmezésére (ami az 1. kérdésre „igen” választ feltételez), vagy az utóbbit az előbbi (ami az 1. kérdésre „nem” választ feltételez) fényében kell értelmezni?
3. Az elsőbbségre való jogosultságot *hivatalból* kell-e megállapítani a vizsgálati eljárásban?
4. Lehet-e az elsőbbségre való jogosultságot az ESZE autonóm joga alapján (azaz a nemzeti jogra való hivatkozás nélkül) értékelni?

5. Ha az ESZH hatáskörrel rendelkezik az elsőbbségi jogra való jogosultság értékelésére, akkor hatáskörrel rendelkezik-e az adott bejelentő elsőbbségi bejelentéshez való jogosultságának értékelésére is? (A T 844/18 dokumentumból az érthető, hogy az elsőbbségi bejelentést benyújtó fél jogosultságát és az elsőbbségi jog megszerzését nem kell értékelni.)

A fenti 2. kérdés tekintetében az ESZE 60. cikkének (3) bekezdése – jogi fikció útján – azt tekinti a szabadalomra jogosultnak, aki az ESZH-nál a megadás iránti kérelemben szerepel, lehetővé téve az engedélyezési eljárás folytatását az érdemi jogosultság ellenőrzésének eljárási akadályá nélkül. Bár a jelenlegi ítélkezési gyakorlatot tekintve ez valószínűtlen, ha a Bővített Fellebbezési Tanács arra a következtetésre jutna, hogy a 87. cikket a 60. cikk (3) bekezdésének fényében kell értelmezni, és az elsőbbségre való jogosultság tekintetében jogi fikciót kell alkalmazni, ez jelentős változást jelentene a jelenlegi gyakorlatban.

A felterjesztett II. kérdés

A Bővített Fellebbezési Tanács a II. felterjesztett kérdéssel kapcsolatos véleményében határozottabb álláspontot fogalmazott meg, ahol az első kérdésre adott igenlő választ feltételezve inkább pozitív válaszra hajlott. Bár fenntartásai voltak a „közös PCT-bejelentők megközelítése” érvényességével kapcsolatban, jelezte, hogy a bejelentők közötti, az elsőbbségi jog megosztásáról szóló hivatalos vagy informális megállapodás lehetővé teheti, hogy valamennyi bejelentő élvezhesse a csak az egyik bejelentő által megszerzett elsőbbségi jogot. Érdekes módon előzetes véleménye szerint a PCT-bejelentés közös benyújtásának pusztán ténye is bizonyítékkul szolgálhat egy ilyen megállapodáshoz. Ha a végleges döntésben ilyen megközelítést alkalmaznak, ez korlátozhatja az ESZH-nál az elsőbbségi jogra vonatkozó átruházás formális elmaradásának káros következményeit a fent említett forgatókönyvekben.

Mindenesetre, minthogy az amerikai jog szerint a feltalálóknek már nem kell bejelentőnek lenniük, lehet, hogy a jövőben kevesebb hasonló helyzettel fogunk találkozni.

Az Európai Unió Bizottsága

Az Európai Unió Bizottsága (EU Commission) 2023. április 27-én közzétette az uniós szabadalmakra kiható változtatási javaslatait a szabadalmak válsághelyzetekben történő kényszerengedélyezésével, a szabványok szempontjából nélkülözhetetlen szabadalmak (standard essential patents, SEP) rendszerének reformjával (ideértve azt is, hogy az EUIPO képes legyen az SEP-licenccdíjakat világszerte meghatározni), valamint az új, egységes szabadalmi jogra vonatkozó kiegészítő oltalmi tanúsítvány bevezetésével kapcsolatban. Ezzel egyidejűleg bejelentették a 2023-as uniós kvv-alapot, amely új utalványszolgáltatást tesz elérhetővé az európai szabadalmak és növényfajták tekintetében, „és lehetővé teszi a kvv-k számára, hogy a szabadalomengedélyezési költségeken akár 1500 eurót, az új növényfajták bejegyzési költségein pedig akár 225 eurót is megtakarítsanak bejelentésenként” – közölte a Bizottság.

A javaslatok célja, hogy segítsék a kkv-kat innovációik és az új technológiák hasznosításában, ezáltal hozzájárulva az EU „versenyképességéhez és technológiai szuverenitáshoz” – áll a Bizottság sajtóközleményében. A Bizottság a szellemi tulajdon-jogot a gazdasági növekedés egyik fő hajtóerejének tekinti, amely segíti a vállalatokat abban, hogy értéket nyerjenek nem anyagi javakból. A sajtóközlemény megjegyzi, hogy „a szellemi tulajdonban erős iparágak a teljes GDP közel felét és az EU teljes exportjának több mint 90%-át adják. A 2017 és 2019 közötti időszakban az EU-n belüli kereskedelem közel 76%-a a szabadalom-intenzív iparágaknak volt tulajdonítható”.

Itt most összefoglaljuk az egyes javaslatok főbb jellemzőit.

Kényszerengedélyezés válsághelyzetekben

A válságkezelésre vonatkozó kényszerengedélyezésről és a 816/2006/EK rendelet módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslat a szabadalmakra, használati mintákra és oltalmi tanúsítványokra vonatkozó új, uniós szintű kényszer-engedélyezési eszközt javasol, amely a Bizottság szerint kiegészítené a többi uniós válságkezelési eszközt (például az egységes védjegyre vonatkozó sürgősségi eszközt és a chipekről szóló törvényt). A javasolt intézkedések biztosítanák a kulcsfontosságú szabadalmazott termékekhez és technológiákhoz való hozzáférést válsághelyzetekben, amennyiben az önkéntes megállapodások nem lennének a szellemijog-tulajdonosok vagy a szellemi jogokat használók számára megfelelők, vagy nem állnának rendelkezésre. Jelenleg az uniós tagállamok mindegyike saját kényszerengedélyezési rendszerrel rendelkezik. A kényszerengedélyezést „válsághelyzetekben végső megoldásként” írják le, de a Bizottság elismeri, hogy jelenleg jogbizonytalanság van ezen a területeken „mind a jogosultak, mind a szellemi tulajdon-jogok felhasználói számára”.

A javaslat olyan nem kizárólagos, nem átruházható kényszerengedélyekre irányul, amelyek hatálya és időtartama megadásuk céljára (és az adott válságra), valamint szigorúan a „válság szempontjából fontos termékekre” és az Unió területére korlátozódik.

Az egységes szabadalmakra vonatkozó SPC-k és a nemzeti SPC-kre vonatkozó központosított kérelmezési eljárás

A kiegészítő oltalmi tanúsítvány legfeljebb öt évvel meghosszabbítja a szabadalmi oltalom időtartamát a szabályozó hatóságok által engedélyezett humán- vagy állatgyógyászati készítményekre vagy növényvédő szerekre vonatkozóan. Ez a monopólium kompenzációs meghosszabbítását jelenti, hogy lehetővé tegye a termékek szabályozási rendszeren keresztül történő forgalomba hozatalát az engedélyezett időn belül. Az SPC-keket nemzeti szinten ítélik oda – minden egyes területre külön-külön – bár jelenleg az SPC-k megadásához nem áll rendelkezésre olyan központosított rendszer, mint a szabadalmak esetében az Európai Szabadalmi Hivatal. Ez az SPC-k megadására vonatkozó követelmények alkalmazásában némi eltérést eredményezett, ami néha jogbizonytalanságot és számos, az Európai Bíróság

elé kerülő bírósági ügyet eredményezett. Az érdekeltek számára aggodalomra adott okot az is, hogy az új, egységes hatályú európai szabadalom (2023. június 1-jétől, az UPC hatálybalépésével az európai szabadalmak megadásakor válik választhatóvá) tekintetében az új, egységes szabadalmi jog mellé nem javasoltak SPC-jogot is.

A növényvédő szerek egységes kiegészítő oltalmi tanúsítványáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslat egységes kiegészítő oltalmi tanúsítványt vezet be az egységes szabadalmakhoz. A javaslat ugyanakkor a nemzeti szabadalmi hivatalok kiegészítő tanúsítvány iránti kérelmek elbírálása során alkalmazott eltérő megközelítéséből adódó problémákat oldaná meg azáltal, hogy az EUIPO-n keresztül központosított vizsgálati eljárást vezet be valamennyi kiegészítő tanúsítványra vonatkozóan, függetlenül attól, hogy a kiegészítő tanúsítvány iránti kérelmek nemzeti vagy egységes szabadalmakon alapulnak. A Bizottság sajtóközleménye leszögezi:

„E rendszer szerint egyetlen kérelem egyetlen vizsgálati eljárásnak lesz alávetve, amely pozitív elbírálás esetén a kérelemben megjelölt valamennyi tagállam számára nemzeti SPC-k megadásához vezet. Ugyanez az eljárás eredményezheti egy egységes SPC odaítélését is.”

Változások az EU SEP-rendszerében

A szabvány szempontjából nélkülözhetetlen szabadalmak (SEP-ek) egy adott elismert technológiai területre vonatkoznak, amelyet valamely szabványügyi szervezet által elfogadott műszaki szabvány végrehajtásához alapvető fontosságúnak minősítettek. Ilyen például az 5G technológia. Az említett szabványnak való megfelelés érdekében minden gyártónak (végrehajtónak) ezeket az SEP-ket kell használnia. Az SEP-k jogosultjainak azonban tisztességes, észszerű és megkülönböztetéstől mentes (fair, reasonable and non-discriminatory, FRAND) feltételek mellett kell engedélyezniük a felhasználást. Számos vita alakult ki arról, hogy mi a FRAND, és hogy a megvalósítóknak milyen kötelezettségük van arra, hogy olyan feltételek mellett fogadjanak el licencet, amelyeket nem ismernek el FRAND-nak. A bíróságok világszerte foglalkoznak annak meghatározásával, hogy a feltételek FRAND-nak minősülnek-e vagy sem, és hogy mennyi lenne a FRAND-licencdíj; egyes bíróságok, például az Egyesült Királyság bíróságai még az ilyen, konkrét felek közötti globális licencek feltételeit is meghatározták.

Az Európai Bizottság felismerte, hogy az összekapcsolhatósági szabványok száma valószínűleg növekedni fog, és biztosítani kívánja, hogy az EU SEP-eket kezelő rendszere zökkenőmentesen működjön. Az SEP-ekről és a 2017/1001 sz. rendelet módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslat fő célkitűzései közé tartozik annak biztosítása, hogy mind az uniós SEP-tulajdonosok, mind a végrehajtók innovációt folytassanak az EU-ban, ott termékeket állítsanak elő és értékesítsenek, és versenyképesek legyenek a globális piacokon; valamint hogy a végfelhasználók – köztük a kkv-k és a fogyasztók – tiszt-

tességes és észszerű árakon részesüljenek a legújabb szabványosított technológiákon alapuló termékekből.

A javaslatok bevezetnének egy SEP-nyilvántartást, adatbázist és lényegességi ellenőrzést; szakértői véleményeket az SEP-ek összesített jogdíjáról; a FRAND meghatározását pereskedés helyett békéltetés útján; kkv-támogatási intézkedéseket; és egy kompetenciaközpontot hoznának létre.

A javasolt rendelet minden olyan szabványra vonatkozik majd, amelyet a rendelet hatálybalépése után tesznek közzé. A Bizottság azonban meg kívánja határozni, hogy mely szabványok megvalósításai vagy felhasználási esetei maradnak ki az összesített jogdíjmegállapítás és a FRAND-egyeztetési eljárás alól olyan helyzetekben, amikor az adott SEP engedélyezése nem okoz jelentős nehézségeket. Ezzel szemben a rendelet hatálybalépése előtt közzétett szabványok nem tartoznak a rendelet hatálya alá, kivéve ha az SEP-k engedélyezésének hatékonysági hiányosságaiból eredő konkrét piaci torzulások miatt a Bizottság arra nem kényszerül, hogy azokat a saját alkalmazási körébe vonja.

A Bizottság új SEP-rendelet tervezete állítólag hatékonyabbá, átláthatóbbá és kiszámíthatóbbá tenné az SEP-k engedélyezését. Csakhogy egy olyan bürokratikus hatóság körvonalazódik benne, amely eddig nem foglalkozott a szabadalmakkal, és amely szakértői véleményeket készítene arról, hogy bizonyos szabadalmak műszaki szempontból fontosak-e, továbbá egy szabvány használatáért milyen licencösszeg a megfelelő.

Úgy tűnik, hogy az Európai Bizottság azt szeretné, ha a jövőben ez az egy hatóság döntene az SEP-licencdíjakról. Ez bürokratikusnak és hatékonyság nélkülinek látszik.

A szabadalmak ösztönzik a fejlesztési beruházásokat, de hogy betölthessék jutalmazó- és ösztönzőfunkciójukat, ténylegesen végrehajthatónak kell lenniük. Bár időbeli korlátozással járó monopóliumot biztosítanak, ez csak akkor ér valamit, ha a felhasználók licencdíjat fizetnek a technológia használatáért. Ehhez a szabadalmi rendszer egy működő bírósági rendszerre van utalva. Állami érvényesítés lehetősége nélkül a szabadalmak nem sokat érnek.

Az új közigazgatási eljárás korlátozná a szabadalmi jogosultak jogigénylési jogát, és valószínűleg megnehezítené vagy legalábbis jelentősen késleltetné sok szabadalmi jogosult bírósághoz fordulását.

A jelenlegi szabadalmi rendszer, amely a piaci szereplők közötti nyílt tárgyalásokra támaszkodik, nem válik hatékonyabbá, ha a bírósági eljárást egy nem kötelező erejű közigazgatási eljárás előzi meg. A bíróság elé kerülő SEP-ügyekben rendszerint összetett jogi és műszaki részletek határozzák meg, hogy a szabadalmas követeléseai jogosak-e. Egy biztos: az SEP-ügyek intézése a hivatalos közigazgatási eljárások eredményeként nem lesz olcsóbb és kiszámíthatóbb, és kétség esetén a felek nem lesznek elégedettek a szakértők eredményével. Így azután bírósági eljárásra kerül majd sor.

A Bizottság figyelmen kívül hagyja, hogy a hatályos jog már rendelkezik egy Európaszerte harmonizált mechanizmusról, amely arra kényszeríti a feleket, hogy előnyös licencia-

tárgyalásokat folytassanak: a szabadalomtulajdonosoknak és a szabadalom használóinak megfelelő és megkülönböztetéstől mentes (FRAND) licenről kell tárgyalniuk, mielőtt a szabadalmi jog szerinti jogsértés megszüntetéséhez való jogot bírósági úton – úgymond utolsó lehetőségként – érvényesíteni lehetne.

Az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala

2019-ben a *Supermac's (Holdings) Ltd* (Supermac's) által benyújtott törlési keresetet követően az Európai Unió Szellemi Tulajdon Hivatala használat hiánya miatt megszüntette a *McDonald's International Property Company Ltd* (McDonald's) BIG MAC uniós védjegyét. A McDonald's fellebbezett e határozat ellen, és 2022 decemberében az EUIPO fellebbezési tanácsa részben hatályon kívül helyezte a megtámadott határozatot, és engedélyezte a BIG MAC védjegy használatát az érintett áruk és szolgáltatások egy része tekintetében.

Az ügy háttere

Az 1960-as években egy *Pat McDonagh* (Pat) nevű ír tinédzser a „Supermac” becenevet érdemelte ki a gael futballban elért eredményei miatt. Pat 1978-ban Supermac's néven éttermet nyitott, és ma már több mint 100 Supermac's működik Írországbán és Észak-Írországbán.

2017-ben a McDonald's felszólalt a Supermac's két európai uniós védjegybejelentése ellen arra hivatkozva, hogy fennáll az összetéveszthetőség a BIG MAC védjeggyel. A Supermac's válaszul a McDonald's 62638. sz., BIG MAC európai uniós védjegye ellen használatbavétel elmaradása miatt 1996-ban törlési keresetet nyújtott be, amely a következőkre vonatkozott:

„29. áruosztály: Hús-, sertés-, hal- és baromfitermékekből készült élelmiszerek, húszsendvicsek, tartósított és főtt gyümölcsök és zöldségek, tojás, sajt, tej, tejkészítmények, savanyúságok, desszertek.

30. áruosztály: Ehető szendvicsek, kekszek, kenyér, sütemények, csokoládé, kávé, pótkávé, tea, mustár, zabpelyh, sütemények, mártások, fűszerek, cukor.

42. áruosztály: Éttermek és egyéb, fogyasztásra előkészített ételek és italok szolgáltatásával foglalkozó létesítmények, autós létesítmények franchise üzemeltetésével kapcsolatos vagy azzal összefüggő szolgáltatások; elvitelre szánt ételek elkészítése; ilyen éttermek, létesítmények és lehetőségek tervezése mások számára; építési tervezés és tanácsadás éttermekhez mások számára.”

A felhasználás bizonyítására a McDonald's három eskü alatti nyilatkozatot nyújtott be németországi, franciaországi és egyesült királyságbeli vállalatainak képviselőitől, amelyek a BIG MAC szendvicsekkel kapcsolatos jelentős értékesítési tevékenységéről közöltek számadatokat a vonatkozó időszakra. Emellett a McDonald's benyújtott

- brosrúkat és mindhárom nyelven készült reklámplakátjainak kinyomtatott példányait;

- a McDonald's mindhárom nyelven kiadott brosrúrait és reklámplakátjainak kinyomtatott példányaait;
- a McDonald's szendvicssdobozok csomagolását;
- üres étlapokat, amelyeken az árat még nem töltötték fel, és amelyeken a védjegy szerepelt;
- a McDonald's több európai ország honlapjáról származó, BIG MAC szendvicseket ábrázoló nyomtatványait; és
- a Wikipedia BIG MAC hamburgerről szóló oldalának kinyomtatott változatát.

Az EUIPO Törlési Osztálya úgy ítélte meg, hogy a benyújtott bizonyítékok nem elegendők a védjegy tényleges használatának megállapításához. A törlési osztály azt állította, hogy hiányoznak a McDonald's által a védjegy tényleges kereskedelmi használatának mértékét igazoló adatok. Úgy vélte, hogy a benyújtott bizonyítékok nem tartalmaznak elég részletes adatokat az értékesítési adatokról, a weboldalon keresztül felvett rendelkezések számáról, sem a weboldal forgalmáról és arról, hogy ez a forgalom honnan származik. Megállapította továbbá, hogy a védjegyjogosultaktól vagy azok alkalmazottaitól származó eskü alatti nyilatkozatoknak van némi bizonyító erejük, de kisebb súlyt kapnak, mint a független bizonyítékok. Röviden, az EUIPO a következőképpen bírálta a McDonald's által benyújtott bizonyítékokat:

„A tényleges használat bizonyításának módszerei és eszközei korlátlanok. Az a megállapítás, hogy a jelen ügyben a tényleges használatot nem sikerült bizonyítani, nem a bizonyítás túlzottan magas követelményeinek tulajdonítható, hanem annak, hogy az uniós védjegyjogosult úgy döntött, hogy korlátozza a benyújtott bizonyítékokat.”

Következésképpen az EUIPO a BIG MAC védjegyet teljes egészében megszüntette.

A McDonald's fellebbezése

A McDonald's 2019 márciusában fellebbezett e határozat ellen, és további bizonyítékokat nyújtott be a BIG MAC védjegy Németországban, Franciaországban és az Egyesült Királyságban (a továbbiakban: az említett piacokon) történő használata mértékének bizonyítására. Ezek a következők voltak:

- fogyasztói felmérések, amelyek bizonyítják a BIG MAC kifejezés nagyfokú ismertségét a McDonald's gyorséttermi termékeivel kapcsolatban;
- az említett piacokon működő McDonald's éttermek nyugtáinak és elektronikus pénztárgépei kivonatainak másolatai, amelyek bizonyítják a védjegy használatát az érintett időszakban;
- a PWC pénzügyi ellenőrzési jelentése, amely információkat tartalmaz az említett piacokon az érintett időszakban értékesített BIG MAC-egységekről;

- az étteremláncok ágazatában működő német munkaadói és szakmai szövetségtől származó megerősítő levél, amely tanúsítja, hogy a BIG MAC-et vállalatuk alapvető termékének ismerik el;
- a BIG MAC-index használatáról szóló alábbi cikk:
 - The Economist 1986-ban mint a valuták vásárlóerő-paritás elméletén alapuló útmutatóját közli egy BIG MAC burger árát a különböző országokban);
- Google analitikai adatok;
- reklámanyagok és fényképek a BIG MAC termék eredeti csomagolásáról; és
- a McDonald's étlapjainak fotói az említett piacokról.

A McDonald's marketingtevékenységének bizonyítékát is benyújtotta, hirdetésekkel, közösségimédia-beszámolókkal, YouTube-videóhirdetésekkel és neves brit újságok és weboldalak cikkeivel.

A fellebbezési tanács a Supermac kifogásait a McDonald's által benyújtott kiegészítő bizonyítékok elfogadhatóságával szemben az uniós védjegyről szóló, felhatalmazáson alapuló, 2017/1430 sz. rendelet 27. cikkének (4) bekezdésére hivatkozva válaszolta meg, amely lehetővé teszi számára, hogy csak akkor fogadja el az első ízben előtte benyújtott tényeket vagy bizonyítékokat, ha ezek első látásra valószínűsíthetően fontosak az ügy kimenetele szempontjából, és a bizonyítékokat alapos okokból nem nyújtották be kellő időben, különösen, ha azok csupán kiegészítik a már időben benyújtott tényeket és bizonyítékokat.

A fellebbezési tanács megállapításai

A tanács megállapította, hogy elegendő bizonyíték áll rendelkezésre annak elismeréséhez, hogy a BIG MAC a McDonald's gyorsétteremlánc zászlóshajója, és világszerte értékesített emblemikus szendvics (különösen a BIG MAC-indexre hivatkozva).

A fellebbezési tanács a törlési osztály határozatát részben hatályon kívül helyezve a BIG MAC európai uniós védjegyet a következőkre vonatkozóan engedélyezte:

„29. áruosztály: Hús- és baromfitermékekből készült élelmiszerek, húsos szendvicsek, csirkés szendvicsek.

30. áruosztály: Ehető szendvicsek, húsos szendvicsek, csirkés szendvicsek.

42. áruosztály: Éttermek és fogyasztásra előkészített ételek és italok szolgáltatásával foglalkozó más létesítmények, vagy létesítmények üzemeltetésével kapcsolatos szolgáltatások, valamint vezetés közben kiszolgáló létesítmények; elvitelre szánt ételek elkészítése.”

Érdekes módon a fellebbezési tanács megjegyezte, hogy a McDonald's által benyújtott bizonyítékok azt mutatták, miszerint a BIG MAC védjegyet nemcsak egy adott szendvics azonosítására, hanem az élelmiszer-szolgáltató népszerűsítésére is használták. A McDonald's sikeresen bizonyította, hogy a BIG MAC szendvicset nem lehet más éttermekben megvásárolni, csak az uniós védjegy jogosult létesítményeiben – ezzel megkülönböztetve a McDonald's által nyújtott éttermi szolgáltatásokat a versenytársakétól. Ez azonban nem terjedt ki

a „franchise-szolgáltatásokra”, amelyeket a BIG MAC európai uniós védjegy előírásai tartalmaztak.

Megjegyzés

Feltételezhető, hogy a törlési osztály valamennyi bírója, valamint a fellebbezési tanács személyesen ismerte a BIG MAC márkát – ilyen vitathatatlan a hírneve. Ez az ügy azonban időszerű emlékeztetőül szolgál arra, hogy milyen fontos elegendő és megfelelő bizonyítékot szolgáltatni, amikor egy védjegyet az EUIPO előtt a használat hiánya miatti törlési kérelemmel szemben védenek még egy olyan jól ismert védjegy esetében is, mint a BIG MAC. Bár a jogtulajdonosok óvatosságak lehetnek a kereskedelmi szempontból érzékeny adatok megosztásával kapcsolatban, különösen akkor, ha ezek az információk egy versenytárs számára is hozzáférhetővé válnak, az értékesítésre, forgalomra vagy internetes forgalomra vonatkozó megfelelő bizonyítékok benyújtásának elmulasztása végső soron a védjegy elvesztéséhez vezethet. Ez is megerősíti a független, harmadik féltől származó bizonyítékok fontosságát, amelyeknek jelentős súlyuk van az EUIPO előtt.

Az Európai Unió Törvényszéke (General Court of the EU, GC)

A) Az Európai Unió Törvényszéke a *Coinbase* kontra *EUIPO – bitFlyer* (Coinbase)-ügyben 2023. március 23-án hozott T 366/21 sz. ítéletében nem értett egyet az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalával (ami nem minden nap történik meg). Ehelyett a *Coinbase, Inc.* (Coinbase) mellé állt, amely amerikai vállalat az egyik legnagyobb kriptopénzváltó platformot – a Coinbase-t – üzemelteti, amelyet 2012-ben azzal az elképzeléssel alapítottak, hogy bárki bárhol egyszerűen és biztonságosan küldhesse és fogadhassa a Bitcoin kriptopénzt.

Az ügy háttere

2016. február 3-án a *bitFlyer Inc.* japán társaság, amely a bitFlyer kriptopénzváltót üzemelteti (2017 óta a Bitcoin kereskedelmi forgalomban Japánban az első helyen áll), a WIPO-tól 1308248 sz. nemzetközi lajstromozást (International Registration, IR) kapott a COINBASE szóvédjegyre a 9., 35., 36., 38. és 42. áruosztályba tartozó áruk és szolgáltatások vonatkozásában.

A Coinbase 2018. június 29-én az EUIPO-hoz a COINBASE védjegy teljes egészében történő törlése iránti kérelmet nyújtott be. A törlési okok a következők voltak: *i)* a 2017/1001/EU sz. rendelet 60. cikk (1) bekezdésének *a)* pontjában említett okok a 8. cikk (1) bekezdésének *b)* pontjával (összetéveszthetőség) összefüggésben, többek között a korábbi IR-EU 1216587 COINBASE (szóvédjegy) alapján a 9., 36. és 42. áruosztályban, valamint *ii)* az 59. cikk (1) bekezdésének *b)* pontja (rosszhiszeműség) alapján. A Coinbase rosszhiszeműsége vonatkozó állításának alátámasztására lényegében azzal érvelt, hogy a bitFlyer Inc. tudott vagy tudnia kellett volna arról, hogy korábban intenzíven használta a COINBASE védjegyet az USA-ban és az EU-ban a Bitcoin kriptovalutával való kereskedelmet lehetővé tevő szoftver vonatkozásában.

Az EUIPO Törlési Osztálya az azonos és hasonló áruk és szolgáltatások tekintetében a megtámadott védjegyet a közönség általi összetévesztés veszélye miatt törölte. A törlési kérelmet az eltérő áruk és szolgáltatások tekintetében elutasította. Különösen úgy ítélte meg, hogy a Coinbase nem nyújtott be konkrét és meggyőző bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy a bitFlyer Inc. tisztességtelenül járt el a vitatott védjegy bejelentésekor.

A Coinbase fellebbezést nyújtott be, amelynek indokolásában a fellebbezés hatályát azokra az árukra és szolgáltatásokra korlátozta, amelyek tekintetében a törlési kérelmet elutasították.

Az EUIPO negyedik fellebbezési tanácsa elutasította a fellebbezést. Megállapította, hogy a fellebbezés tárgya arra korlátozódott, miszerint a bitFlyer Inc. rosszhiszeműsége a védjegybejelentésnek az eltérő áruk és szolgáltatások tekintetében történő benyújtásakor megállapítható volt-e vagy sem. Úgy ítélte meg, hogy az ügyiratokban semmi nem utal arra, miszerint a bitFlyer Inc. tisztességtelen szándékkal és tisztességtelenül próbálta volna megakadályozni egy versenytárs, például a Coinbase jogos védjegyhasználatát.

A Coinbase fellebbezett a GC előtt.

A GC megállapításai

A GC emlékeztetett arra, hogy az EUB ítélkezési gyakorlata szerint annak megállapításához, hogy a bejelentő rosszhiszeműen jár-e el, figyelembe kell venni az uniós védjegy bejelentésének időpontjában fennálló, az adott esetre jellemző valamennyi lényeges tényezőt (2009. június 11-i ítélet, a *Chocoladefabriken Lindt & Sprüngli*-ügy).

Hozzátette, hogy figyelembe vehető továbbá a vitatott megjelölés eredete és a létrehozása óta történő használata, az e megjelölés uniós védjegyként történő lajstromozása iránti ké-

relem benyújtásának alapjául szolgáló kereskedelmi logika, valamint a jelen bejelentéshez vezető események időrendje (2020. december 16-i ítélet, a *Pareto Trading* kontra *EUIPO – Bikor és Bikor Professional Color Cosmetics* *Małgorzata Wedekind*-ügy.)

Az EUB feltette magának a kérdést, hogy az EUIPO fellebbezési tanácsa helyesen vette-e figyelembe a vitatott védjegy bejelentésének időpontjában fennálló valamennyi lényeges, az ügyre jellemző tényezőt (36. §). E kérdésre nemleges választ adott, mert a fellebbezési tanács rosszhiszeműségekre vonatkozó értékelése csak az eltérő árukra és szolgáltatásokra vonatkozott (39. és 40. §).

Még ha a fellebbezési tanács előtti ügy a különböző árukra és szolgáltatásokra korlátozódott is, annak érdekében, hogy a rosszhiszeműség értékelése során az esetre jellemző összes lényeges tényezőt figyelembe vegye, a tanácsnak az ítélkezési gyakorlatnak megfelelően a hasonló termékeket és szolgáltatásokat is figyelembe kellett volna vennie. Ezek ugyanis a vitatott védjegy bejelentésekor a bitFlyer Inc. által bejelentett termékek és szolgáltatások részét képezték. Ezért a fellebbezési tanács döntésének a rosszhiszeműség értékelése során a hasonló árukra és szolgáltatásokra és az ezekre vonatkozó bizonyítékokra is ki kellett volna terjednie (38. §).

Azáltal, hogy a fellebbezési tanács a hasonló termékeket és szolgáltatásokat nem vette figyelembe a rosszhiszeműség értékelésekor, nem vette megfelelően figyelembe a rosszhiszeműség átfogó értékelése során az összes olyan, az ügyre jellemző lényeges tényezőt sem, amely a megtámadott védjegy bejelentésének időpontjában fennállt, ahogyan azt az ítélkezési gyakorlat előírja. A tévedés tehát meghúszta a bírói mérlegelést (51–53. §).

Következésképpen a GC helyt adott a Coinbase fellebbezésének (keresetének), és hatályon kívül helyezte a fellebbezési tanács határozatát. Az ügy azonban nem ért véget. Most a tanács feladata lesz, hogy az észrevételezett ítéletnek megfelelően újra döntsön a törlési kérelemről.

Megjegyzés

Egyet lehet érteni a GC megállapításaival. Az ítélkezési gyakorlatból kitűnik, hogy a rosszhiszeműség megítélésekor az EUIPO-nak (vagy a nemzeti bíróságoknak) figyelembe kell vennie az összes lényeges ténybeli körülményt, ahogy azok a megtámadott védjegy bejelentésének időpontjában fennálltak; ez az időpont a döntő (*Chocoladefabriken Lindt & Sprüngli*-ügy, 35. §). Nem a fellebbezés terjedelmének kell évekkel később korlátozottnak lennie (ami a részleges törlés miatt logikusnak tűnik), hanem annak, hogy a megtámadott védjegy jogosultjának szándéka az összes árura és szolgáltatásra vonatkozott, és hogy a törlést kérelmező a megtámadott védjegy teljes egészében történő törlésére törekedett.

Ez az ügy a *Stylo & Koton*-ügyre emlékeztet (az EUB 2019. szeptember 12-i ítélete, amelyet egyébként a fellebbezési tanács idézett határozatában), amelyben mind az EUIPO, mind a GC úgy ítélte meg, hogy az eltérő szolgáltatások esetében nem áll fenn rosszhiszeműség. A *Stylo & Koton*-ügyben az ESZH hatályon kívül helyezte a GC ítéletét, és megsemmisítet-

te az EUIPO fellebbezési tanácsának határozatát, lényegében kimondva, hogy továbbra is tény, hogy a fellebbező a vitatott védjegy teljes egészében történő törlését kérte, és ezért ezt a törlési kérelmet a beavatkozó azon szándékának értékelése alapján kell vizsgálni, amely abban az időpontban állt fenn, amikor a különböző áruk és szolgáltatások – köztük textiltermékek – tekintetében a fellebbező által már használt, szó- és ábrás elemet tartalmazó uniós védjegy lajstromozását kérte a textiltermékek tekintetében (61. §). Ezt követően az EUIPO fellebbezési tanácsa úgy ítélte meg, hogy az összes vitatott szolgáltatás tekintetében az összetéveszthetőség hiányában is fennállt a rosszhiszeműség.

B) A GC elismeri a *Bolgheri konzorcium* (Konzorcium) minden érvét a BOLGARÉ bolgár védjegy elleni perben, amelynek fellebbezését véglegesen és nyilvánvalóan megalapozatlannak ítélte.

6 év várakozás után véget ért egy olyan történet, amely a BOLGHERI eredetmegjelöléseket fenyegette. 2017-ben ugyanis a *Domaine Boyar* (Boyar), Bulgária legnagyobb borászata az EUIPO-nál kérelmezte a BOLGARÉ védjegy lajstromozását a szeszes italok áruosztályában. Meglepő módon a konzorcium által benyújtott felszólalást elutasították, és egészen tavaly márciusig kellett várni, amikor az EUIPO teljes mértékben elfogadta a konzorcium fellebbezését. Ezt követően a Boyar megtámadta ezt a határozatot a GC-nél, amely nagyjából egy év elteltével most véglegesen és egyértelműen nyilatkozott az ügyben.

A GC ítélete

A GC tárgyalás kitűzése nélkül döntött, mert a bírók a konzorcium védekezését, valamint az EUIPO határozatát olvasva nyilvánvalóan megalapozatlannak ítélték a Boyar fellebbezését. Az ítélet kimondja, hogy a BOLGARÉ védjegy alkalmas arra, hogy az érintett közönség tudatában a BOLGHERI eredetmegjelölést idézze fel.

A Boyar reakciója

A GC hangsúlyozta, hogy ez a körülmény nem kérdőjelezhető meg azon tény által, hogy az érintett közönség a BOLGARÉ márkát Bulgáriára való utalásként érzékelheti. A bíróság szerint ugyanis ez a körülmény, még ha megállapítható is, nem elegendő ahhoz, hogy a közönség – szembesülve a BOLGARÉ márkával – ne tartsa szem előtt a BOLGHERI eredetmegjelölés által lefedett termékről alkotott képet is. A két kifejezés között számos hasonlóság van:

1. hangzásbeli hasonlóság;
2. hasonló betűszám, amelyből az első négy azonos;
3. a termékek azonossága;
4. képi hasonlóság az írásjegyekben.

Ügy tűnik, hogy ennek az ítéletnek a Bolgheri-terület érdekein messze túlmutató jelentősége van; alapvetően irányadó értékű lesz az olasz és az európai eredetmegjelölések oltalma szempontjából.

A GC döntése nem hagy kétséget afelől, hogy a BOLGARÉ védjegy a BOLGHERI eredet-megjelölést idézi, és ezt a körülményt nem lehet megkérdőjelezni azzal a felszólaló által állított ténnyel, hogy az érintett közönség a BOLGARÉ' márkát Bulgáriára való utalásként érzékelheti. A bíróság szerint ugyanis ez a körülmény, még ha megállapítható is, nem ele-gendő ahhoz, hogy megakadályozza a közönségben a BOLGARÉ védjeggyel szembesülve a BOLGHERI bor képének felmerülését is. A bíróság ezért arra a következtetésre jutott, hogy a Boyar által benyújtott fellebbezést mint nyilvánvalóan megalapozatlant el kell utasítani. A bíróság továbbá a másik felet kötelezte a konzorcium költségeinek viselésére.

Franciaország

2023. április 6-án a francia (INPI) és a kínai (CNIPA) szellemi tulajdoni hivatal aláírta a gyorsított szabadalmi ügyintézési (Patent Prosecution Highway, PPH) megállapodást.

Ez a megállapodás új stratégiát biztosít a francia bejelentők számára a kínai szabadalom gyors megszerzéséhez, a PPH-megállapodás alapján a francia bejelentők ugyanis kérhetik a CNIPA-nál a második szabadalmi bejelentés megadására irányuló eljárás felgyorsítását, függetlenül attól, hogy az egy nemzeti bejelentés vagy egy kínai nemzeti bejelentési szakasz a PCT (Szabadalmi Együtműködési Szerződés) útján, feltéve, hogy ez utóbbi kellően közeli igénypontokat tartalmaz az INPI által szabadalmazhatónak ítélt igénypontokhoz.

Ez a megállapodás a kínai bejelentőkre is vonatkozik, lehetővé téve számukra, hogy felgyorsítsák franciaországi szabadalmi bejelentéseik megadásának folyamatát, ha korábbi kí-nai szabadalmi bejelentéseiket a CNIPA szabadalmazhatónak minősítette.

A megállapodás 2023. június 1-jén lépett hatályba.

India

A) A közelmúltban a *Louis Vuitton Malletier* (LV) kontra *Javed Khan & Ors*-ügyben a Delhi Felsőbíróság (Delhi High Court, DHC) a keresetet az LV javára ítélte meg az alperesek azon nyilatkozata alapján, hogy nem használják az LV logó rövidített LV változatát, és öt egyenlő, 20 000 INR összegű részletben 100 000 INR-t fizetnek perköltségként az LV javára.

Tények és beadványok

A jogvita akkor keletkezett, amikor az LV (felperes) megállapította, hogy az 1. alperes, *Javed Khan*, aki „Jay Kay Sales” kereskedelmi név alatt lábbelik és férfi ruházat nagykereskedője, valamint a 2. alperes, *Bilal Khan*, aki bejegyzett vállalkozó, az LV logóval ellátott lábbeliket értékesítettek, valamint az LV logót LEE VANZ néven csatok formájában használták lábbelijükön. A felperes a 3. számú alperesről, *Ashok Kumarról* és két további személyről is tudomást szerzett, akik egy online e-kereskedelmi portált működtettek a www.olvikart.com weboldalon és a közösségi médiában, például az Instagramon, amelyek a felhasználókat az

említett weboldalra irányították, ahol a logóval ellátott termékeket, például lábbeliket, karórákat és egyéb kiegészítőket kínáltak eladásra hamisítványként.

A felperes a bíróság előtt folyó jogsértési eljárásban az LV védjegyek indiai védjegylajstromozásaira hivatkozott, és azt állította, hogy a megkülönböztető virágmintás LOUIS VUITTON védjegyek és logók kizárólag az ő, vagyis a felperes tulajdonát képezik.

A bíróság 2021. december 9-én kelt végzésében az alperesek ellen ideiglenes intézkedést hozott, és utasította a helyi megbízottakat az 1. és 2. számú alperes helyiségeinek megtekintésére. Ellenőrzésük alkalmával a helyi megbízottak lefoglalták az LV jelzéssel ellátott árukat. Az alperesek két telephelyén összesen 343 pár lábbelit foglaltak le.

Az alperesek megjelentek a bíróság előtt, és beleegyeztek, hogy lezárják a felperessel folytatott vitát. Vállalták, hogy összesen 100 000 INR-t fizetnek a perköltségekre, és nem használják az LV Logót vagy a felperes más védjegyeit. A felperesnek cserébe nem volt kifogása az ellen, hogy az alperesek használják a LEE VANZ védjegyet mindaddig, amíg az LV logo rövidített LV változatát nem használják. Az alperesek beleegyeztek abba is, hogy a lefoglalt árukat a felperes ügyvédje elé állítják, hogy az LV csatok azokról eltávolíthatók és a lábbelik az alpereseknek visszaküldhetők legyenek.

A per lezárása

A bíróság a felek által tett nyilatkozatok alapján a keresetet elutasította, és az LV sikeresen érvényesíthette az LV logókhoz fűződő jogait, a bírósági eljárás pedig hatékonyan és gyorsan lezárult.

A jelen ügy egy újabb példa arra, hogy a szellemi tulajdon-jogokkal foglalkozó indiai bíróságok az utóbbi időben gyors és hatékony vitarendezési mechanizmust alkalmaznak, ezáltal ösztönözve a márkatulajdonosokat arra, hogy szabadon működjenek, és szükség esetén könnyen és sikeresen érvényesítsék jogaikat a hamisítókkal szemben.

B) A PHONEPE és a POSTPE védjegy a *PhonePe Private Limited* (PPL) és a *Resilient Innovations Private Limited* (Resilient) között a Bombay Felsőbíróság (Bombay High Court, BHC) előtt zajló legutóbbi peres eljárásban érintettek. A felek a múltban többször is pereskedtek különböző bíróságok előtt. Ebben a fordulóban a PPL kérte a Resilient eltiltását a POSTPE védjegy használatától üzleti tevékenységében.

A felek közötti korábbi jogviták

A PPL 2019-ben a PHONEPE lajstromozott védjegyhez fűződő jogaira alapozva keresetet nyújtott be a Delhi Felsőbírósághoz (Delhi High Court, DHC), hogy tiltsa el a Resilientet a BHARATPE védjegy használatától. A PPL által benyújtott ideiglenes intézkedés iránti kérelmet elutasították, ami ellen fellebbezést nyújtott be, de az szintén hasonló sorsra jutott. Ez a per a DHC előtt van folyamatban.

2021-ben a PPL keresetet nyújtott be a BHC-hez, hogy a Resilientet tiltsa el a POSTPE védjegy használatától vállalkozásával kapcsolatban. A PPL az említett keresetet a bíróság által megadott feltételes szabadsággal visszavonta. A BHC a szabad használat megadása során megjegyezte, hogy a Resilient által felhozott állításokat nyitva tartják, és a PPL új kereset benyújtása esetén hivatkozhat rájuk.

A PPL a következőkre vonatkozóan kért végzést a jelen perben

1. A PPL 2014-ben vette át a PHONEPE védjegyet. A PHONEPE védjegyet és annak változatait 2016 márciusában lajstromozták, beleértve a devanagari írásmóddal írtakat is.
2. Pénzügyi szolgáltatásokat nyújtanak mobiltelefonos alkalmazásokon keresztül, megkönnyítve a pénzügyi tranzakciókat a fogyasztók és a kereskedők között olyan online és offline fizetési módokon, mint az egységes fizetési felület (UPI), QR-kódok vagy betéti és hitelkártyák.
3. A PPL által nyújtott szolgáltatások egyszerű használata miatt a PHONEPE alkalmazás rendkívül népszerűvé vált, és nagy piaci részesedéssel rendelkezik.
4. Lajstromozták a www.phonepe.com weboldalt és a www.blog.phonepe.com blogot. A PHONEPE védjegy és annak változatai hatalmas goodwillre tettek szert, a „pe” kifejezés pedig szinonimájukká vált.
5. A felszólítási kérelem DHC általi elutasítását követően a Resilient mindent megtett annak érdekében, hogy a lehető legközelebb kerüljön a PPL PHONEPE lajstromozott védjegyéhez a POSTPE védjegy elfogadtatásával.
6. A PHONEPE megkülönböztetőképeséggel rendelkező kitalált védjegy, és a hindi köznyelvben használva „on” azt jelenti, hogy a PPL szolgáltatásai egy alkalmazáson keresztül „on” vannak a mobiltelefonon.
7. A PHONEPE és a POSTPE versengő védjegy hasonló, és a kifogásolt védjegy Resilient általi elfogadása védjegybitorlásnak és passing off-nak minősül.

A Resilient a következő indokokra hivatkozva válaszolta meg a felszólítási kérelmet:

- o A PPL az eljárásban egymásnak ellentmondó és egymást megsemmisítő álláspontokat képviselt, így a kérelem már csak ezen az alapon is elutasítást érdemel. A DHC a felszólítási kérelmet elutasítva megállapította, hogy a PPL nem tarthat igényt a „pe” (a Pay-hez hasonló) védjegyének kizárólagosságára, és az a kérdés, hogy a „pe” szinonimájává vált-e vállalkozásuknak, a bírósági eljárás tárgyát képezi. A fenti megállapítások a jelen ügy tényeire és körülményeire is vonatkoznak.
- o Több jogalany használja a „pe” szót védjegye részeként. Ezen túlmenően a védjegynyilvántartás a PPL PHONE PE védjegy bejelentésének vizsgálatakor olyan védjegyeket vett figyelembe, mint a PHONE PE DEAL, a PHONE PE STORE, a PHONE PE CRORE és „pe”-t használó más védjegyek. A vizsgálati jelentésre adott válaszában a PPL azt állította, hogy a PHONEPE összességében még az ilyen védjegyekkel összehasonlítva

is megkülönböztethető. Ilyen körülmények között nem volt szó hasonlóságról, nem-hogy megtévesztő hasonlóságról a két védjegy, a PHONEPE és a POSTPE között.

- o A PHONEPE védjegy nem rendelkezik megkülönböztetőképeséssel, mert a PPL nem tarthat igényt a „pe” szó kizárólagos használatára, a védjegy fennmaradó része, azaz a „phone” szó pedig szótári szó.

A bíróság elemzése és megállapításai

1. Igaz, hogy a PPL korábban keresetet indított a DHC-nél a BHARATPE védjegy ellen. Az említett eljárásban a PPL azt állította, hogy a „pe” a fizetési műveletre utal, és hogy a „telefon” szóhoz utótagként használt „pe” megkülönböztetőképeséget és másodlagos jelentést szerzett. A DHC azonban arra a következtetésre jutott, hogy a PPL ilyen állítása alapvetően a bírósági eljárás tárgyát képezi. Bár ez a megállapítás a BHARATPE védjeggyel összefüggésben született, a DHC a PPL által felhozott állításokat a PHONEPE lajstromozott védjegyével összefüggésben vizsgálta.
2. A DHC azt is megvizsgálta, hogy a PPL csak a „pe” szóra vonatkozóan igényelhet-e kizárólagosságot, amely PHONEPE bejegyzett védjegyének részét képezi. A védjegy törvény 17. szakaszát alkalmazva a bíróság megállapította, hogy amennyiben az említett állításnak az ideiglenes intézkedés szakaszában helyt adnának, az a védjegy egy része tekintetében a kizárólagosság megadásával érne fel, ami a törvény 17. szakasza szerint megengedhetetlen.
3. A jelen ügyben figyelembe kell venni, hogy a PPL a védjegy hivatal vezetője előtt azt állította, hogy PHONEPE védjegy egészében véve nem hasonlít az olyan védjegyekhez, mint a PHONE PE DEAL, PHONE PE STORE, PHONE PE CRORE stb. A Resilient jogosult a felek közötti említett korábbi jogi eljárásokra hivatkozni annak vizsgálata érdekében, hogy a PPL megváltoztatta-e álláspontját, és hogy ez milyen hatással van a mérlegelési jogkör megadására vagy elutasítására az ideiglenes intézkedés iránti eljárás szakaszában.
4. Ebben a tekintetben a *prosecution history estoppel* (lajstromozási eljárásra való hivatkozás tilalma) szempontja jelentőséget nyer. A PPL ugyanis nem hivatkozhat jogosan arra, hogy ha már megszerezte védjegy lajstromozását, az e lajstromozás megadásához vezető eljárásokban elfoglalt álláspontjának nincs jelentősége a későbbi bírósági eljárásokban.
5. A PPL-nek a DHC és a BHC előtti konkrét álláspontját figyelembe véve nyilvánvaló, hogy ellentmondásos beadványokat tesznek a jogsértés megszüntetése érdekében. Ez azt bizonyítja, hogy a PPL úgy próbált ideiglenes intézkedést elérni, hogy egymásnak ellentmondó álláspontjait megváltoztatta.

A fentiek fényében a BHC úgy ítélte meg, hogy a PPL nem tudott *prima facie* (első pillantásra) bizonyítani, és a mérleg nyelve sem az ő javára mutat. Ennek megfelelően elutasította a jogsértés megszüntetésére irányuló kérelmet.

Izrael

Az izraeli szabadalmi biztos elutasította a *dr. Steven Thaler* által beterjesztett két szabadalmi bejelentést. A biztos megállapította, hogy a mesterséges intelligencia szabadalmi feltalálóként való elismerése, illetve az emberi közreműködés nélkül létrehozott találmányra vonatkozó szabadalom engedélyezése olyan politikai kérdés, amelyet a jogalkotónak kell eldöntenie. Amíg a jogalkotó nem hoz más szabályokat, addig csak ember nevezhető meg a szabadalom feltalálójaként.

Thaler ragaszkodott ahhoz, hogy nem ő a feltaláló. Bejelentése szerint a feltalálási folyamatot a „DABUS” néven ismert mesterségesintelligencia-eszköz végezte, emberi közreműködés nélkül. Thaler világszerte nyújtott be szabadalmi bejelentéseket. Miként erre már az előzőekben utaltunk, eddig az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, az Európai Unió és Ausztrália szabadalmi hivatala és bírósága utasította el kérelmét, arra az általánosan elfogadott szabályra hivatkozva, hogy a feltalálónak embernek kell lennie. Thaler mesterséges intelligencián alapuló találmányára vonatkozó szabadalmi kérelmét eddig csak Dél-Afrikában adták meg, de az ottani szabadalmi törvény nem zárja ki a nem élő dolgokat a feltalálók köréből.

Véleményünk szerint a kérdés kompromisszumos vagy egyéb megoldása világszerte csak idő kérdése.

Japán

A *Nihon Keizai Shimbun* című lap f. év március 10-én arról számolt be, hogy a japán kormány március 10-én jóváhagyta hat szellemi tulajdoni törvény, köztük a tisztességtelen verseny megelőzéséről szóló törvény és a védjegy törvény módosítását. Ezek a módosítások lehetővé fogják tenni, hogy a digitális terekben, például a metaverzumban a hamisított termékek értékesítése vagy átadása ellen tiltó végzést lehessen kérni, különös tekintettel az avatarok által viselt ruhákra és kiegészítőkre.

A tisztességtelen verseny megelőzéséről szóló törvény az eredeti termék megjelenésétől számított három évig tiltja a valódi termékhez nagyon hasonló utánzat értékesítését. A jelenlegi törvény azonban nem terjed ki a digitális terekre. Ezen a területen egyre nagyobb szükség van a lefedettségre, mert az olyan nagy ruházati márkák, mint a *Nike* és a *Gucci*, egyre inkább belépnek a metaverzumba.

A védjegy törvény módosításai tovább bővítik a lajstromozható védjegyek körét. Korábban, ha csak a védjegy nem rendelkezett bizonyos szintű ismertséggel, a személyneveket tartalmazó védjegyeket nem lehetett lajstromozni minden azonos nevű személy hozzájárulása nélkül.

Különösen a divatiparban gyakori, hogy az alapító vagy a tervező nevét használják márkanévként. Bár Európában, Kínában és Dél-Koreában a személynevek bizonyos feltételek mellett lajstromozhatók, Japánban sok ilyen kérelmet elutasítottak, ami akadályozta a vállalatok márkafejlesztését.

A módosítások lehetővé teszik a már lajstromozott védjegyekhez hasonló védjegyek lajstromozását is, ha nem áll fenn az összetévesztés veszélye, és az eredeti védjegyjogosult hozzájárulását adta. Ez a „hozzájárulási rendszer” már számos országban használatos, és a tengerentúli bejelentők körében nagy keresletnek örvend.

Metaverzum

A) Az *Adidas*, a *Nike* és a *Sony* már régen megérkezett, és egyre több vállalat követi őket: a metaverzumot sokan hatalmas potenciállal rendelkező jövőbeli piacnak tekintik. Az új piacok megjelenésének aranylázás hangulatára jellemző a törvénytelen tér érzése, de ez a benyomás – szerencsére – tévhit. Aki az új világokba való belépés előtt megfelelő stratégiai irányt jelöl ki, az biztosíthatja saját cége értékes szellemi tulajdon-jogait, és hatékonyan léphet fel, ha jogsértéseket észlel.

A metaverzum már a 2022-es Márkafesztivál központi eleme volt, és most méltán ugyanilyen fontos szerepet kap a lipcsei eSPORTS Fórumon is. Ha hihetünk a metaverzum-úttörők jóslatainak, a metaverzum egy új virtuális világot fog létrehozni, amelyben az emberek olyan természetes módon lépnek kapcsolatba egymással, mint ahogyan ma a közösségi hálózatokat használják. A metaverzumban a tartalmakat nemcsak fogyasztani vagy létrehozni lehet, hanem már birtokolni is. Így egy olyan virtuális gazdaság alakul ki, amelyben egyre több vállalat lát új értékesítési lehetőségeket. Aki azonban ezeket ki akarja használni a maga számára, annak nem csak értékesítési és marketingstratégiákat kell kidolgoznia. Az értékes szellemi tulajdon-jogok hatékony védelmére vonatkozó megfontolások, valamint az azonosított jogsértések hatékony üldözésére irányuló stratégia az új piacok megnyitása előtt szintén nélkülözhetetlen rendszer részét képezik.

Ezt a metaverzum szövegösszefüggésében született első bírósági határozatok is szemléltetik. Miként erre már korábban utaltunk, a *Hermès* kontra *Rothschild*-ügyben például egy New York-i bíróság foglalkozott a védjegyjogok és a művészi szabadság közötti különbségtétellel. A bíróság szerint aki az ikonikus BIRKIN kék táskák színes „rajzfilmszerű” képeit NFT-ként készítette és árulta, az nem „műalkotásokat” hozott létre, hanem megsértette a *Hermès* védjegyjogait. A kevésbé ismert márkák tulajdonosai számára azonban sokkal nehezebb lehet a védjegyjogok érvényesítése a metaverzumban. A védjegybitorláshoz az összetéveszthetőség fennállása szükséges (védjegytv. 14. szakasz). Azt, hogy fennáll-e az összetévesztés veszélye a fizikai és a virtuális áruk között, a bíróságok még nem tisztázták. Ezért a virtuális árukra vagy szolgáltatásokra vonatkozó védjegyportfólió következetes

bővítése ajánlott. Ez segít kiküszöbölni a versenytársak általi megelőzést is védjegybejelentések benyújtásával. Az EUIPO „Virtual goods, non-fungible tokens and the metaverse” című kiadványa szerint egyre több vállalat kér védjegyoltalmat a virtuális világra. A védjegyoltalom azonban általában nem szerezhető meg a „virtuális árukra” vagy „NFT-kre”, hanem mindig meg kell határozni az adott termék kategóriát (pl. „letölthető virtuális áruk, nevezetesen virtuális ruházat”).

A metaverzummal kapcsolatban a platformfelelősség is döntő jelentőséggel bír. A kripto- és blokkláncvilág személytelensége miatt a jogsértők személyes azonosítása gyakran technikailag lehetetlen. Ugyanakkor jogsértés esetén a platformüzemeltetőkkel szemben is lehetnek jogi igények. Ezt már nagy platformok ellen indított néhány bírósági ügy is mutatja a feltört kriptotárcákkal kapcsolatban (pl. *Lavinia Deborah Osbourne* kontra *Opensea et al.*-ügy). A nagy metaverzumplatformok azonban felismerték felelősségi kockázataikat, és igyekeznek a maguk javára befolyásolni az esetleges ütközéseket. Ezek gyakran tartalmaznak platformspecifikus vitarendezési rendszert, és kizárják a rendes bíróságok igénybevétele a választottbíróságok javára (a Decentraland például választottbírósági eljárásról rendelkezik, a választottbírósági eljárás helye pedig Panama City). Gyakoriak a széles körű felelősségi korlátozások és a platform számára kedvező jogválasztás is (pl. a Sandbox szerint a felelősség 100 000 USD-re korlátozódik, és a jogválasztás Málta javára történik). A vállalatoknak ezért gondosan ellenőrizniük kell a metaverzumbeli képviselőikhez választott platformot. A platformok számos rendelkezése valószínűleg az európai és a német jogba is ütközik, és ezért sikeresen megtámadható. Ha egy vállalat a metaverzumban jogsértéseket fedez fel, mindig meg kell fontolni a platform üzemeltetőivel szembeni jogi követelések benyújtását.

Még ha számos jogi kérdés nyitott is, az első bírósági döntések mindenekelőtt egyet mutatnak: a jogállamiság a metaverzumban is érvényesül. A vállalatoknak ezért a metaverzumbeli megfontolásaiba mindenképpen be kell vonniuk a jogi szempontokat.

B) Az avatár digitális hasonmásként egy személy identitását képviseli, akár egy „metaverzumban”, akár egy online játékban. Az avatárt a felhasználó NFT-hitelesített „virtuális javak”, például ruhák, táskák vagy akár cipők segítségével öltöztetheti fel. Ha az NFT-ket olyan virtuális árukhoz használják, amelyek a lajstromozott védjegyet a lajstromozó hozzájárulása nélkül reprodukálják, az védjegybitorlást valósíthat meg – feltéve, hogy a védjegyet virtuális árukra is lajstromozták. A Svájci Szövetségi Szellemitulajdon-jogi Intézetnél (Eidgenössisches Institut für Geistiges Eigentum, IGE) a virtuális árukra vonatkozó védjegyek lajstromozása tekintetében azonban még mindig van néhány kétértelműség az áruk és szolgáltatások osztályozásával kapcsolatban.

Juventus kontra Blockeras s.r.l.

Hogy az NFT-k és a védjegybitorlás milyen mértékben kapcsolódhatnak egymáshoz, az tavaly derült ki, amikor a népszerű olasz futballklub, a *Juventus* úgy érezte, hogy a *Blockeras s.r.l.* (Blockeras) NFT-meccsjegyei sértették védjegyjogait, és jogi lépéseket tett a Blockeras ellen, mert utóbbi az NFT által biztosított játékkártyákat kínált eladásra egy NFT-platfomon. A problémát az jelentette, hogy a játékkártyákon a Juventus mezében Christian „Bobo” Vieri korábbi labdarúgó volt látható. Mivel a Juventus labdarúgóklub többek között a JUVE és a JUVENTUS szóvédjegy, valamint egy ábrás védjegy (fekete-fehér csíkos póló két csillaggal a mellkason) tulajdonosa, és nem járult hozzá védjegye használatához, azt állította, hogy az NFT-k megsértették védjegyjogait. A Blockeras erre azt válaszolta, hogy a védjegyet egyáltalán nem lajstromozták letölthető virtuális árukra.

Végül a római Elsőfokú Bíróság Szellemitulajdon-jogi Kamarája 2022. július 20-án alapvetően úgy döntött, hogy az NFT használata akár védjegybitorláshoz is vezethet. Az NFT-k digitális játékkártyák formájában történő kereskedelmi felhasználásához a labdarúgóklub mint védjegyjogosult hozzájárulására lett volna szükség. Bár a Juventus labdarúgóklub védjegyeit nem jegyezték be a „digitális fájlok” vagy az „NFT-kkel hitelesített letölthető fájlok” vonatkozásában, a jelen esetben a védjegyek mégis oltalom alatt álltak, hatalmas hírnevük és az ezzel összefüggő kiterjesztett oltalmi kör miatt. Végül a bíróság rámutatott, hogy a Juventus labdarúgóklub védjegyei a nizzai osztályozás 9. áruosztályába tartozóként mindeképpen oltalom alatt állnak.

Igaz, hogy a fent említett ügy jól végződött a Juventus labdarúgóklub világszerte ismert és elismert védjegyei számára. Ez az Olaszországban történt eset azonban azt mutatja, hogy a virtuális térben történő védjegylajstromozás és így az NFT-k védjegyjogi kezelése tekintében van bizonyos jogbizonytalanság. Így az új és kevésbé ismert védjegyek bejelentőinek nagyobb körültekintéssel kell eljárniuk védjegyeik lajstromozásakor, és – amit a Juventus labdarúgóklub a jelek szerint elmulasztott – a virtuális árukra is ki kell a lajstromozást terjeszteniük.

Az IGE szerinti osztályozás

Az IGE beszámol arról is, hogy egyre több olyan bejelentő van, aki a virtuális árukra vonatkozó védjegyét a nizzai osztályozás 9. osztályába kívánja bejegyeztetni. A nizzai osztályozás szerint a védjegybejelentést minden esetben a kívánt áruosztály(ok) megnevezésével kell benyújtani. A védjegyoltalom ezután elvileg csak az áruk vagy szolgáltatások megfelelő kategóriáira vonatkozik.

A nizzai osztályozás 9. áruosztályába tartoznak többek között a digitális tartalmak és képek. Az IGE szerint az NFT-k és lajstromozásuk a nizzai osztályozással foglalkozó 2022-es szakértői találkozón is szóba került. A szakértők többsége egyetértett abban, hogy az NFT-k nem a 9. áruosztályba tartozó tényleges áruk; inkább szolgáltatások lehetnek, például „felhasználói hitelesítés blokklánc-technológia segítségével”. Így a virtuális áruk vagy árucikkek szintén nem tekinthetők a nizzai osztályozás szerint tényleges „árúknak”, és nem sorolhatók

be pl. a 9. áruosztályba. Legfeljebb a 9. áruosztály kiterjesztése lenne elképzelhető a „letölthető, NFT-kkel hitelesített digitális adatokra” vagy az „árakat virtuálisan megjeleníteni képes szoftverekre”. Egy másik lehetőség lenne a 35. áruosztály kiterjesztése „termékelhelyezéssel történő marketingre online játékokban vagy virtuális környezetben”.

Az egyértelműség érdekében a nizzai osztályozás legutóbbi, 2023. január 1-jétől érvényes kiadásában a 9. áruosztályt kiegészítették a „letölthető digitális fájlok, amelyek hitelesítését nem helyettesíthető tokenek (NFT-k) végzik” kifejezéssel. Következésképpen ahhoz, hogy egy védjegy oltalmat élvezzen NFT-k által elkövetett védjegybitorlással szemben is, a védjegy jogosultnak a nizzai osztályozás 9. áruosztályába tartozó virtuális „árakra” vonatkozó védjegyoltalmat kell lajstromoztatnia. Annak ellenére, hogy a nizzai osztályozás konkretizálásával nagyobb egyértelműség teremtődött ebben az összefüggésben, az IGE-nek és a védjegyek lajstromoztatóinak továbbra is foglalkozniuk kell a védjegyoltalom problémáival a virtuális világban.

Olaszország

A) Az olasz kormány és a szellemi tulajdon-jogokkal foglalkozó olasz szakértők negatívan reagáltak arra a javaslatra, hogy az Egységes Szabadalmi Bíróság londoni részlegét Olaszországba, de ugyanakkor a kiegészítő oltalmi tanúsítvánnyal rendelkező vegyipari és gyógyszeripari szabadalmakkal kapcsolatos ügyeket Münchenbe és Párizsba helyezték át. Ez az ellenállás rávilágít arra a kissé viharos kapcsolatra, amely Olaszország és az UPC között annak megalakulása óta fennáll.

Bizonytalan kezdet

Olaszország kezdetben, még 2011-ben támogatta az UPC létrehozásának gondolatát, bár a javasolt egységes szabadalmi nyelvi rendszer ellen foglalt állást. A pletykák szerint akkoriban az UPC központi részlegét ajánlották fel Olaszországnak, cserébe az egységes szabadalmi rendszerben való olasz részvételért és az Európai Bírósághoz benyújtott kereset visszavonásáért.

Azonban 2012 júniusában, amikor ez a kereset még folyamatban volt, a központi részleg három – párizsi, londoni és müncheni székhelyű – részlegre osztották. Érdeemes megjegyezni, hogy ezek a városok abban a három országban találhatók, amelyeknek a 89. cikk (1) bekezdése alapján vétőjoguk volt az UPC-megállapodás hatálybalépése ellen.

Végül Olaszország 2015-ben megerősítette részvételét az egységes szabadalmi rendszerben. Az egységes szabadalom mostani hatálybalépésével Olaszország lesz a legkritikusabb iparilag fejlett ország (Európában a második, a világon a hetedik), amelyre teljes egészében idegen nyelven írt szabadalom vonatkozik.

A brexit hatása Olaszországra 2023-ban

A megállapodást 2016-ban a brexit miatt módosították, minthogy a 7. cikk (2) bekezdése kifejezetten Londont említi. Az Európai Parlament Jogi Bizottságának véleménye szerint a londoni szakasz áthelyezéséhez „az UPCA módosítására lenne szükség az összes többi szerződő tagállam egyhangú megállapodásával”. Még a Párizsba és Münchenbe történő ideiglenes áthelyezés is megvalósíthatatlan lenne egyhangú megerősítés nélkül.

Olaszország egyike annak a három országnak, amely az UPC elindításához szükséges, ezért az év elején javasolták a londoni szekció Olaszországba történő áthelyezését. E javaslat szerint azonban az olasz szekció – amelynek székhelye Milánóban lenne – az ügyeknek csak kis részét kapná meg, mert a korábban a londoni szekciónak fenntartott vegyipari és gyógyszeripari szabadalmi ügyek ehelyett Münchenbe, illetve Párizsba kerülnének.

Ezt a javaslatot az olasz parlamentben 2023 márciusában és áprilisában tartott meghallgatások során határozottan ellenezték. Egyes olasz IP-szakértők azt is megjegyezték, hogy a megállapodás ilyen célú módosítása „törvénytelen” lenne, mert azt az UPC-megállapodás 87. cikkének (2) bekezdése alapján a brexitmegállapodás nem indokolhatja. Még az is felmerült, hogy Olaszországnak élnie kellene a 89. cikk (1) bekezdése szerinti vétőjogával, ha a milánói részleg nem kapja meg ugyanazt a hatáskört, mint a londoni.

A jogilag megalapozott és politikailag észszerű megoldás megszületett még a megállapodás hatálybalépése előtt (lásd a következő, B pont alatti cikket).

B) Az Egységes Szabadalmi Bíróság Igazgatási Bizottsága 2023. június 26-i ülésén úgy döntött, hogy a központi részleg harmadik székhelyét Milánóban hozzák létre.

Fontos, hogy az új székhely működésének ütemezéséről is megállapodtak, és a milánói székhelynek várhatóan egy éven belül működőképesnek kell lennie, hogy a megállapodás szerinti valamennyi alaki követelményt teljesíteni lehessen.

Az olasz külügyminisztérium által közvetlenül az Igazgatási Bizottság ülése után kiadott sajtóközlemény így hangzik:

„Az Egységes Szabadalmi Bíróság Igazgatási Bizottsága ma egyhangúlag úgy döntött, hogy folytatja az UPC központi részlege milánói részlegének létrehozását.”

„Ez jelentős eredmény Olaszország számára” – mondta Tajani miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter. „Olyan eredmény, amely megerősíti Olaszország, Milánó és Lombardia központi szerepét az innováció és a szellemi tulajdon előmozdításában és védelmében Európában és a világon.”

Az Igazgatási Bizottság határozata sikeresen lezárja azt a hosszú és összetett diplomáciai munkát, amelyet az olasz kormány a külügyminisztériumon keresztül, az igazságügyi minisztériummal, a vállalkozásügyi és a Made in Italy minisztériummal szoros együttműködésben, valamint Lombardia régióval és Milánó önkormányzatával egyetértésben közösen végzett.

A nemzetközi szabadalmi osztályozás A osztálya, amely a milánói székhely hatáskörébe tartozik majd, és amely az „emberi szükségletek” elnevezést viseli, számos ipari terület tech-

nológiáit foglalja magában, mint például a gyógyszeripar, a növényegészségügy, az agrár-élelmiszeripar, az orvostechnikai eszközök, az élelmiszeripar, a dohányipar, a háztartásikészülék-ipar, a ruhaipar, a fa- és bútoripar, a tűzoltóipar, a sport- és játékipar és a divatipar.

A kormány már dolgozik azon, hogy a milánói székhely a megállapodásban meghatározott határidőn [12 hónap a 87. cikk (3) bekezdése értelmében] belül teljes mértékben működőképessé váljon.

C) Az ügy háttere

Az A felperes, egy bizonyos kémiai oldatra vonatkozó szabadalom jogosultja, keresetet indított a Z alperes ellen szabadalmának bitorlására hivatkozva, minthogy Z a szabadalmazott oldathoz hasonló oldatot használt. A Velencei Bíróság ezért összefoglaló vizsgálatot végzett, és megerősítette a bitorlást.

A szabadalmazott találmány egy olyan hidroalkoholos oldatra vonatkozik, amely növeli a nedvesség százalékos arányát, légyságot adva az élelmiszerterméknek, amelybe befecskendezik annak érdekében, hogy szobahőmérsékleten is eltartható legyen.

Az alperes védekezése

Az alperes védekezése szerint az általa használt hidroalkoholos oldat lényegesen különbözik a felperes által szabadalmazott oldattól, mert az övé nemcsak vízből és alkoholból, hanem szirupokból és aromákból is áll.

Z azt is kifogásolta, hogy az általa használt oldat és a felperes által szabadalmazott oldat rendeltetésének azonosságát nem állapították meg a vizsgálati szakaszban, és nem végeztek elegendő vizsgálatot magának az oldatnak a légyságára és összetételére vonatkozóan.

A Velencei Bíróság végzése

A bíróság 2022. november 24-i végzésében előzetesen elismerte és megismételte azt, amit az Európai Szabadalmi Hivatal fellebbezési tanácsainak ítélezési gyakorlata megerősített (G2/88 és G6/88), azaz hogy „egy ismert anyag új felhasználása elvileg akkor is szabadalmazható, ha az egyetlen újdonság az ismert anyag eltérő felhasználása, feltéve, hogy ez a felhasználás korábban nem ismert új műszaki hatást eredményez”.

E megállapítás alapján a bíróság úgy ítélte meg, hogy Z első érve érdektelen, minthogy – bár pontosította, hogy az oldatban szirupokat és aromákat is használtak – Z „semmiképpen sem bizonyította, hogy ezen elemek hozzáadása a szabadalmazott oldathoz képest alkalmas arra, hogy a hidroalkoholos oldat mint olyan hatását gátolja és módosítsa”.

Sőt a bíróság megállapította, hogy Z „még azt sem csatolta, hogy a vitatott megoldás alkalmazásával milyen, a nedvesség/puhaság elérésétől teljesen eltérő műszaki hatást szeretne elérni, és azt konkrétan el is érte”, ha egyáltalán van ilyen.

Ezen túlmenően a Z alperes cég igazgatója leírásában kifejezetten a „kívánt nedvességtartalomra” hivatkozott. Ebből a bíróság azt a következtetést vonta le, hogy a hidroalkoholos

anyag célja minden tekintetben azonos volt az A felperes által szabadalmazott oldatával, nevezetesen a termék nedvességtartalmának és ezáltal lágyságának növelése.

A bíróság ezután – a Z alperes védekezésével ellentétben – megállapította, hogy a bitorlást a Z termékeiben található nedvesség százalékos arányának mérésével állapították meg. Valójában, amint azt fentebb említettük, a nedvességtartalom százalékos aránya a termék lágyságának szintjét jelzi. A Z termékein végzett elemzés ugyanazt a nedvességtartalmat és így ugyanazt a puhaságot mutatta ki, mint az A felperes által szabadalmazott hidroalkoholos oldatot tartalmazó termékek esetében.

Következtetések

A fentiek fényében a Velencei Bíróság megállapította a Z alperes által elkövetett szabadalmbitorlás feltételeinek fennállását. Ezért elrendelte a Z alperes által az A felperes szabadalmát sértő gyártási folyamatok további végrehajtásának, valamint az e szabadalom bitorlásával előállított pékárak forgalmazásának tilalmát.

Elrendelte továbbá mind az alperes injekciós gépeinek, mind a felhasznált hidroalkoholos oldatoknak a lefoglalását, és a felszólítás teljesítésének késedelme esetén minden egyes napra bírságot szabott ki.

Ukrajna

Ukrajna Gazdasági Biztonsági Hivatala azonosította Kárpátalja azon lakosait, akik egy bérelt raktárban egy ismert olasz márka hamisított kávéját tárolták, amelyet a hatóság lefoglalt.

A hamisított termékeket Kárpátalján és az interneten keresztül importált eredeti kávé álcája alatt értékesítették a piacon. Ugyanakkor a vállalkozók nem rendelkeztek a védjegyhasználati jogra vonatkozó szerződésekkel vagy engedélyekkel.

A gyártó cég megerősítette, hogy a márkanév alatt megjelölt termékek hamisítványok, így az Ukrajnában lajstromozott védjegyekkel rendelkező olasz céget összesen közel 100 ezer dollár értékű anyagi kár érte.

A személyek értesítést kaptak bűncselekmény elkövetésének gyanújáról, amely bűncselekményt az ukrán büntető törvénykönyv 229. szakasza tilt (árúk és szolgáltatások védjegyének, kereskedelmi nevének, az áruk eredete minősített megjelölésének jogellenes használata).

Nemzetközi egyezmény a számítástechnikai bűnözésről

A nemzetközi közjog az államok közötti és egyes elismert nemzetközi szervezetek (mint például az Egyesült Nemzetek Szervezete és a Nemzetközi Bíróság) közötti kapcsolatokat szabályozó joganyag, amely stabil és szervezett nemzetközi kapcsolatok gyakorlatának ke-

retül szolgál. A nemzetközi szintű együttműködést szerződéseknek vagy egyezményeknek nevezett megállapodások hozzák létre.

A nemzetközi egyezmény olyan eszköz, amely a nemzetközi jog értelmében kötelező érvényű az államokra és más, elismert jogi személyiséggel rendelkező jogi személyekre, mint például az Egyesült Nemzetek Szervezete és a Nemzetközi Bíróság.

Az egyezmények nem vonatkoznak önműködően az államokra. Az egyezmények jogának általános elvei szerint egy egyezmény aláírása nem teszi az aláíró államot önműködően az egyezmény részesévé, ezért ahhoz, hogy az államot az egyezmény kösse, további cselekményre, például ratifikálásra vagy csatlakozásra van szükség. Az egyezmény feltételeinek az államon belüli végrehajtásához az állam nemzeti jogában való kihirdetése is szükséges lehet.

Összefoglalva, a nemzetközi jogi egyezmények egy szuverén állam nemzeti jogának részévé válhatnak.

A Budapesti Egyezmény a számítógépes bűnözésről

Az Európa Tanács számítógépes bűnözésről szóló egyezményét 2001 novemberében nyitották meg aláírásra Budapesten. Huszonkét évvel később még mindig ez a legjelentősebb nemzetközi megállapodás a kiberbűnözésről és az elektronikus bizonyítékokról.

Azóta az információs és kommunikációs technológiák világszerte átalakították a társadalmakat. Ugyanakkor rendkívül sebezhetővé is tették őket az olyan biztonsági kockázatokkal szemben, mint a kiberbűnözés, a félretájékoztatás és a dezinformáció, a külföldi befolyásolás stb. Miközben elismerik a biztonság, a bizalom és az információs és kommunikációs technológiák iránti bizalom megerősítésének, valamint a jogállamiság és az emberi jogok védelmének szükségességét a kibertérben, minden „kiber” dolog egyre fontosabbá vált, mert érinti az egyének alapvető jogait és az államok nemzetbiztonsági érdekeit is.

A Budapesti Egyezmény olyan büntetőjogi szerződés, amely biztosítja az államok számára *i)* a számítógépek elleni és a számítógépek segítségével elkövetett támadások listájának kriminalizálását; *ii)* eljárásjogi eszközöket biztosít, hogy a számítógépes bűncselekmények nyomozása és a bármely bűncselekménnyel kapcsolatos elektronikus bizonyítékok biztosítása hatékonyabbá és jogállami biztosítékok hatálya alá kerüljön; valamint *iii)* nemzetközi rendőrségi és igazságügyi együttműködést tesz lehetővé a számítógépes bűnözés és az elektronikus bizonyítékok terén.

A megállapodáshoz bármely állam csatlakozhat, amely hajlandó azt végrehajtani és együttműködni.

Elfogadható magatartási normák a kibertérben

Az Európa Tanácsnak a számítástechnikai bűnözésről szóló Budapesti Egyezmény aláírásait és ratifikációit bemutató táblázata szerint 2023. január 27-én a ratifikációk/csatlakozások száma összesen 68 volt.

Egyszerűbben fogalmazva ez azt jelenti, hogy 68 ország egyetértett abban, miszerint bizonyos magatartásformák nem elfogadhatók a kibertérben, továbbá abban, hogy ezek a tiltott magatartásformák bekerültek a 68 állam nemzeti jogszabályaiba. Ez viszont azt jelenti, hogy ezen államok között alapvető egyetértés van abban, mi elfogadható és mi nem elfogadható viselkedés a kibertérben. Ennek szemléltetésére az alábbi első szakasz a számítógépes bűnözésről szóló egyezmény 1. bekezdésének rendelkezéseit mutatja be, az ezt követő bekezdés pedig azt, hogy ezek a rendelkezések hogyan kerültek be az ausztrál büntető törvénykönyvbe (Australian Criminal Code Act). A többi 67 ország törvényei hasonló rendelkezéseket tartalmaznak. Tehát bár egy állam nem kényszerítheti rá a törvényeit más államokra, egy egyezmény eredménye az, hogy minden állam elvárt magatartása azonos.

1. szakasz – Anyagi büntetőjog – A számítástechnikai bűnözésről szóló egyezmény
1. cím – A számítógépes adatok és rendszerek titkossága, sértetlensége és rendelkezésre állása elleni bűncselekmények

Minden Fél elfogadja azokat a jogalkotási és egyéb intézkedéseket, amelyek szükségessé lehetnek ahhoz, hogy nemzeti joga szerint bűncselekménynek minősüljön a számítógépes rendszer egészéhez vagy bármely részéhez való jogosulatlan hozzáférés, ha azt szándékosan követik el. A Felek előírhatják, hogy a bűncselekményt a biztonsági intézkedések megsértésével, számítógépes adatok megszerzésének szándékával vagy más tisztességtelen szándékkal, vagy olyan számítógépes rendszerrel kapcsolatban követik el, amely egy másik számítógépes rendszerhez kapcsolódik.

A számítástechnikai bűncselekmény fogalmának meghatározásában fennálló széles körű egyetértés mellett a számítástechnikai bűncselekménynek minősülő egyes cselekményekkel szembeni védekezésben is széles körű az egyetértés. Fontos megjegyezni, hogy – mint minden büntetőügyben – a sikeres vádemelés attól függ, hogy az állam bizonyítani tudja-e a fent felsorolt bűncselekmények egyes elemeit, beleértve a bűncselekmény fizikai és vétkességi tényezőit (szándékosság, gondatlanság stb).

Azt is érdemes megemlíteni, hogy a büntetőjogi cselekményekben számos olyan védekezés létezik, amelyet nem csupán a 68 államban ismernek el hasonlóan – ennek eredményeképpen már 86 ország egyetért abban, hogy mi nem minősül bűncselekménynek.

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZOFTVER MEGFELELŐ MŰKÖDÉSÉNEK SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE

SZJSZT-03/2021

A megkereső törvényszék által feltett kérdések

1. *Állapítsa meg a testület, hogy a felperes által rendelkezésre bocsátott feljegyzésekben szereplő hibák akadályozták-e a teljes szoftver felhasználását, zavarmentes működését!*
2. *Állapítsa meg, hogy felperes részéről határidőben kijavításra kerültek-e a hibák, ezt követően biztosítva volt-e a rendszer működőképessége, azaz megfelelt-e a szolgáltatás a törvényi és szerződéses feltételeknek!*
3. *Amennyiben a 2. kérdésre adott válasz igenlő, úgy feltárható-e, hogy alperes munkavállalói milyen okok miatt nem tudták a szoftvert rendeltetésszerűen használni?*
4. *Amennyiben a 2. kérdésre adott válasz nemleges és a rendszer folyamatos hibájáról beszélhetünk, úgy indokolt lehet-e az alperes díjleszállítási igénye, ideértve azt az esetet is, hogy nem képviselt semmilyen értéket a felperesi szolgáltatás az adott időszakban: az alperes állítása szerint 2012 májusában, augusztusában, illetve 2013. március-április hónapban a szolgáltatás olyan hibában szenvedett, hogy nem beszélhetünk a felperesi szolgáltatás nyújtásáról, így alapos díjigényről sem?*
5. *Amennyiben a szolgáltatás hibájáról beszélhetünk, az alperes által jelzett kifogások – a szakmai szokások szerint – hogyan viszonyulnak egy hasonló bonyolultságú egyedi szoftver használatához, a hibák jellege szokásosnak vagy az átlagosnál magasabbnak mondható-e?*
6. *Helytálló-e az a felperesi hivatkozás, hogy a 2012. október 3-án és október 4-én történt rendszerleállítás nincs összefüggésben a felperesi szoftver működésével figyelemmel arra, hogy az úgynevezett SSL-szolgáltatás állt le időlegesen? Biztosította-e a felperes – a leállást figyelembe véve – az ÁSZF-ben vállalt mértékű rendelkezésre állást?*

Az eljáró tanács szakértői véleménye

1. Tekintettel arra, hogy a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdése szerint „a Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart

helyszíni szemlét ...”, az eljáró tanács a megkereséshez csatolt iratok alapján alakította ki szakvéleményét.

2. Az eljáró tanács az alábbiak szerint összegzi a megkereső által átadott rövid tényállás szerzői jogilag releváns elemeit:
 - 2.1. A felperes jogelődje és az alperes között 2011. augusztus 1. napján egy szerződés jött létre határozott időtartamra, a felperes szoftverének felhasználása tárgyában. A szerződés részét képezte az úgynevezett „Egyedi Szerződés” és az „Általános Szerződési Feltételek” továbbiakban (ÁSZF).

A szerződés tárgya „...a felperes Szoftverének beállítása és szolgáltatása képezte a felperes szoftverkörnyezetén Saas keretében...” A szoftver egy úgynevezett felhőalapú szolgáltatást nyújtott, a szoftver futásához szükséges kód, illetve a szoftver működéséhez szükséges adatbázisok nem kerültek az alperes számítógépén eltárolásra, azok a felperes rendelkezése alatt álló szerveren található.
 - 2.2. A felek között 2012. május 21-én szerződésmódosítás jött létre, mely alapján a felperes 10% kedvezményt biztosított a „licenzdíjakból” az alperes részére, az összegek magukban foglalták valamennyi esetben a felhasználási jog fejében járó díj mellett a követési és támogatási díjat.
 - 2.3. Az alperes egy ideig eleget tett díjfizetési kötelezettségének, de 2013. április 22-én kelt levelében kifogást emelt az egyik számlával kapcsolatban, és ezzel egyidejűleg fel is mondta a felek közötti szerződést arra hivatkozással, hogy a szoftver használatát az eltelt másfél évben sem sikerült az alperes munkavállalóinak elsajátítani, elsősorban a felperesi szolgáltatás hibája miatt. A felperesi szoftverről az állította, hogy az nem felhasználóbarát, felülete nem ergonom, nincs felhasználói kézikönyv vagy leírás, amely segíthetne eligazodni, a széles ügyfélkör kezelésére pedig egyszerűen alkalmatlan. Utalt arra, hogy a kezelhetőség alacsony foka miatt az alperes nem használja a szoftvert. A felmondásra figyelemmel kérte a felperest, hogy az a hozzáférést 2013. május 1. napjától szüntesse meg.
 - 2.4. Az alperes felmondását a felperes nem fogadta el arra hivatkozással, hogy ő szerződésszegést nem követett el. 2013. július 8-án kelt válaszlevelében a szerződést ő maga is felmondta alperesi szerződésszegés miatt, az ÁSZF 28.2. pontjára hivatkozással. Arra utalt, hogy a szerződésmódosításban szereplő fizetési kedvezmények ellenére sem teljesített az alperes.
 - 2.5. A felperes 2019. október 31-én benyújtott keresetet tartalmazó iratában arra hivatkozott, hogy a felek között fennálló szoftverfelhasználási szerződés alapján az alperes díjfizetési kötelezettségének nem tett eleget. A felperes kereseti kérelme szoftverfelhasználási díj, valamint követési és támogatási díj címén tartalmazott követelést.
 - 2.6. A felperes alperesi kifogásra a perben előadta, hogy az alperes által a szerződés fennállása alatt jelzett igényeket és kifogásokat teljesítette, illetve a hibákat kijavította. Ennek igazolására csatolta a 20. számú előkészítő irat F/2. mellékleteként azokat a „Feljegyzé-

sek”-et, amelyek tartalmazták, hogy az alperes kifogásait mikor, milyen módon teljesítette.

- 2.7. Az alperes a kereset elutasítását kérte, azzal védekezett, hogy a felperesi szoftver nem felelt meg a szerződésnek és törvényi követelményeknek, ezért került sor 2013. április 29-én a szerződés felmondására. Álláspontja szerint a jelzett hibákat a felperes nem javította ki, a szoftver nem rendelkezett azokkal a tulajdonságokkal, amelyek a rendeltetésszerű működést biztosították volna. Álláspontja szerint a felperesi követeléssel azért nem tartozik, mert a számlákhoz tartozó szolgáltatási időszakban a felperesi szolgáltatás értéket nem képviselt, ezért az alperesnek díjfizetési kötelezettsége sem keletkezett. Az alperes a per irataihoz csatolta azt a levelezést, amely a felek között a rendszer rendeltetésszerű működésével kapcsolatos alperesi igények és kérések tárgyában keletkezett.
3. A per tárgyává tett szoftver elérése kapcsán az eljáró tanács az alábbiakat rögzíti.
 - 3.1. Az eljáró tanács rögzíti, hogy felperes a per irataihoz csatolta a per tárgyaül szolgáló szoftverhez való hozzáférést biztosító adatokat (felhasználó név és jelszó), az eljáró tanács ezen adatokkal fért hozzá a szoftverhez. A hozzáférési adatok biztosították a belépés lehetőségét. A hozzáférést kizárólag az eljáró testület vette igénybe, és kizárólag a törvényszéki kérdések megválaszolhatóságának érdekében tekintett be az ott nyilvántartottakba, melyet véleményének kialakításakor figyelembe is vett. A rendszerbe való betekintést követően a jelszó a borítékkal együtt ismételtlen lezárásra került.
 - 3.2. Az eljáró tanács vizsgálatának időpontjában a szoftver webalapú felületének és futási környezetének kiadási verziószáma 1.28.210, kiadásának ideje 2021. 02. 23. 06:30:22 volt. (Ezen információ és sorszámozás arra utal, hogy a szoftver webes programkörnyezetét folyamatosan karbantarthatják.)
 - 3.3. Az informatikai megoldások visszamenőleges vizsgálatához elengedhetetlen a konkrét informatikai környezet hardveres és szoftveres reprodukálása. Az eljáró tanács rögzíti, hogy a szoftvernek az a változata, amely a vita alapjául szolgált, nem állt az eljáró tanács rendelkezésére, azt megvizsgálni így nem tudta.
 - 3.4. Az eljáró tanács rögzíti, hogy a vita tárgyaül szolgáló szoftver a vizsgálat időpontjában teljesen webes alapú volt,¹ a szoftver elérését biztosító internetes böngésző (például Chrome, Edge, Firefox... stb.) telepítésén kívül más program vagy alkalmazás telepítését nem tette szükségessé. Ennek kapcsán az eljáró tanács emlékeztet arra, hogy az SZJSZT egy korábbi szakvéleménye (SZJSZT-6/2015²) az engedélyköteles többszö-

¹ A Szerzői Jogi Szakértő Testület a vita tárgyaül szolgáló számítógépi programalkotást korábban már vizsgálta. Az SZJSZT-24/2017 számú ügyben az eljáró tanács azt állapította meg, hogy a vizsgálat időpontjában a szoftver futtatása még szükségessé tette előbb egy Live.application, majd egy „Szoftver (Live)” elnevezésű állomány telepítését. A most elvégzett vizsgálat időpontjában ilyen telepítésekre már nem volt szükség.

² https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakvelemen_6_2015.pdf.

rőzést még abban az esetben is megállapította, ha a szoftverhez való hozzáférést egy központi szerver és az ahhoz kapcsolódó terminálgépek útján valósítják meg. A hivatkozott ügyben eljáró tanács azt állapította meg, hogy *„tekintettel arra, hogy a terminálszerverről történő szoftverfuttatás és szoftverhasználat egyik jellemzője az, hogy minden egyes felhasználó/kliens gép saját munkamenetében megnyitásra kerül a szoftver, és ameddig az használatban van, keletkezik egy időleges másolat a szoftverről, ezért az Szjt. 18. § (1) bekezdés a) pontja szerinti legalább időleges többszörözés történik, amely ugyanúgy a szerzői jogosult engedélyéhez kötött, mintha ugyanannyi számú asztali gépre telepítenék a szoftvert, ahányan a terminálszerveren keresztül ahhoz hozzáférnek.”*

Ad 1.

- 4.1. Az eljáró tanács a rendelkezésére álló adatok alapján valószínűsíti, hogy a per tárgyátul szolgáló szoftver – ezen alkotások esetén természetes hibajavítások és fejlesztések eredményeként – rendszeresen megújult. Mivel a szoftvernek az a változata nem állt az eljáró tanács rendelkezésére, amellyel kapcsolatban a felek közötti vita fennáll, az eljáró tanács számára az alperes által leírt hibák nem voltak reprodukálhatók a jelenlegi környezetben.
- 4.2. Ugyan az eljáró tanács rendelkezésére álltak a hibabejelentések és az azok kijavításával kapcsolatos információk, ugyanakkor a vitatott hibák reprodukálhatóságának hiányában arra vonatkozó megállapítás nem tehető, hogy a hiba milyen kiterjedtségű volt, az akadályozta-e a teljes szoftver működését.
- 4.3. A periratok között fellelhető feljegyzések az elvégzendő feladatokat – azok jellege szerint – kategóriákba sorolták,³ amely lehetett igény, feladat, hibaiüzenet, hibaválasz, egyéb, igény/hiba, válasz-belső, tesztelés, belső feladat, megbeszélés, management, felhasználói hiba. E fogalmak egy részét a felperesi ÁSZF⁴ definiálja, amely szerint „hibaként” kell megjelölni azokat a rendellenességeket, amelyek a szoftvernek „nem az előre írásban lefektetett követelmények szerinti működés[e]”, „igényként” azokat az elvárásokat, amelyeket az ügyfél fogalmaz meg, a „felek által előzetesen írásban rögzített Feladatnak ... megfelelő kérés[ként]”, míg a „feladat” fogalma a „szerződés keretében elvégzendő tevékenység egyben végrehajtandó egysége”.
- 4.4. Az eljáró tanács rögzíti, hogy a fentiek szerint a feljegyzésben feltüntetett tevékenységek heterogén jellegűek voltak abban a tekintetben, hogy azok egy korábban elkészített funkció esetleges hibájára („hiba”), egy jövőben elkészítendő fejlesztésre („igény”),

³ A peranyaghoz a felperes által csatolt feljegyzésnek az eljáró tanács számára átadott, nyomtatott változata az egyes sorokat önálló azonosítóval nem jelölte meg. Az eljáró tanács az adatok feldolgozása során abból indult ki, hogy az egyes aktivitások kapcsán a feljegyzés megjelölte a létrehozás dátumát, a tevékenység megnevezését, besorolását külön lapra nyomtatva, de sorrendjét tekintve azonos módon, továbbá a tevékenység állapotát és a tevékenység létrehozásának dátumát. Ez utóbbi adatot az esetek túlnyomó többségében nem értelmezhető módon tartalmazta az eljáró tanács számára átadott példány.

⁴ Verziószáma: 3.4.

vagy valamilyen egyeztetésre irányultak (pl. „megbeszélés”, „management”). Az eljáró tanács azt is meg tudta állapítani, hogy a felperesi „feljegyzések” a „hiba” besorolású tevékenységek közül hét esetén „sikeresen lezárt”, kettő esetében „meghiúsult” és egy esetben „új” jelölést tartalmaztak. Az eljáró tanács megítélése szerint ez arra utal, hogy a felperes törekedett a felmerült hibák kijavítására, az esetek jelentős részében azt sikeresen meg is tette.

- 4.5. Az eljáró tanács kiemeli továbbá, hogy a felek között 2011. augusztus első napján létrejött „Szoftver és szolgáltatási szerződés” elnevezésű irat 2. számú melléklet 13. feltételezése szerint az „Ügyfél [a peres eljárás alperese – az eljáró tanács megjegyzése] a szerződéskötés előtt megismerte a Szoftver működését, annak funkcionalitását és korlátait. ...”.
- 4.6. Az eljáró tanács álláspontja szerint tehát az alperes a szoftver funkcionalitását, meglévő korlátait ismerve kötött szerződést a felperessel, a szoftver alkalmazása során a korábban kifejlesztett funkcionalitás tekintetében nem túl jelentős számú hibát jelzett, amelyek túlnyomó többségét a felperes javította. Ez alapján az eljáró tanács valószínűtlennek tartja, hogy a korábban kifejlesztett funkcionalitás tekintetében jelzett hibák alapvetően akadályozták, esetleg ellehetlenítették volna a teljes szoftver felhasználását, zavarmentes működését.

Ad 2.

- 5.1. Az eljáró tanács emlékeztet arra, hogy a peranyagokhoz csatolt ÁSZF 6. számú melléklete szerint a felperesnek 720 óra, vagyis 30 nap állt rendelkezésére a hibák kijavítására, figyelembe véve azt a tényt, hogy a felek között 2011. augusztus első napján létrejött szerződés szerint az alperes „ezüst” támogatási szintre vonatkozó szerződést kötött a felperessel.
- 5.2. Az eljáró tanács számára átadott bírósági ügyiratban fellelhető dokumentumok alapján ugyanakkor nem állapítható meg a hibák bejelentésének és azok elhárításának időpontja, így arra vonatkozó megállapítás sem tehető, hogy a hibák kijavítására határidőben sor került-e. Az eljáró tanács megjegyzi, hogy az ügyiratban nem szereplő, de a tanács rendelkezésére bocsátott elektronikus belépési kód révén elérhető informatikai rendszerben tárolt adatok arra utaltak, hogy a felek kapcsolatot tartottak egymással a rendszer üzemeltetése és a felmerülő hibák elhárítása érdekében.

Ad 3.

- 6.1. Az eljáró tanács számára nem állapítható meg egyértelműen, hogy az alperes munkavállalói milyen okokból voltak gátolva a szoftver használatában. Nyilvánvaló, hogy a szoftver felhasználását nemcsak a korábban fejlesztett részek működési hibái, hanem az időközben felmerült igények esetleg nem elég gyors kielégítése is akadályozhatta.

Ad 4.

- 7.1. A felek között 2011. augusztus első napján létrejött szerződés szerint a peres felek között olyan polgári jogi szerződés jött létre, amely vegyesen tartalmazott szerzői jogi és egyéb (vállalkozási, megbízási természetű) elemeket. Nyilvánvalóan az első körbe tartozik a szoftver felhasználását lehetővé tevő felhasználási engedély (jog) biztosítása, a második körbe pedig a támogatási, követési elemek, továbbá az ÁSZF-ben meghatározott egyéb elemek és szolgáltatások tartoztak.
- 7.2. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) 1. § (2) bekezdés c) pontja szerint szerzői jogi oltalom alatt áll a számítógépi programalkotás, ha az az Szt. 1. § (3) bekezdése szerinti egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik. A peres felek között sem volt vitatott, hogy a peres eljárás tárgyául szolgáló szoftver egyéni, eredeti jellegű alkotás, amely ebből következően szerzői jogi oltalom alatt áll.
- 7.3. Az eljáró tanács kiemeli, hogy a szerzői jogi oltalom a már idézett Szt. 1. § (3) bekezdése szerint nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől. Ebből következően a nem vagy csak hibásan működő, ugyanakkor egyéni, eredeti jelleggel rendelkező szoftver szerzői jogi oltalma pontosan olyan terjedelmű, mint annak a számítógépi programalkotásnak a védelme, amelynek működését a felek megfelelőnek tartják.
- 7.4. Az Szt. 16. § (1) bekezdése szerint a szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek – illetve jelen ügyben a vagyoni jogokkal rendelkező felperesnek – kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. A 16. § (4) bekezdése azt is rögzíti, hogy – ha az Szt. másképp nem rendelkezik – a vagyoni jogokkal rendelkező felperest a szoftver felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg. A díjazás tehát a felhasználási engedély, és nem a tényleges felhasználás ellenértékeként illeti meg a jogosultat.
- 7.5. Mivel felperes a szoftver felhasználását a per iratanyagához csatolt szerződés szerint engedélyezte, a fenti szabályok akként értelmezendők, hogy a felhasználási engedély (jog) fejében a felperest akkor is megilleti díjazás, ha egyébként az alperes a szoftvert objektív okok miatt nem tudta volna megfelelően felhasználni, vagy a felhasználást az alperes bármilyen ok miatt nem kezdte volna meg, vagy azt felfüggesztette volna. A per iratanyagai szerint ugyanakkor az nem volt vitatott a felek között, hogy a felhasználást az alperes ténylegesen megkezdte. Sőt, az iratokhoz csatolt, 2012. április 24. napján kelt, de az iratok szerint csak az alperes által aláírt szerződésmódosítás második bekezdése szerint az alperes kifejezett nyilatkozatot tett arról, hogy a felhasználást ténylegesen megkezdte. Mindez akként foglалható össze, hogy a már létező szoftver felhasználása után a felperest akkor is megilletik a felek által szerződésben megállapított díjak, ha a szoftver az alperes megítélése szerint egyébként hibásan működött. E körben szükséges megfelelően értékelni azt is, hogy a felek közötti 2011. évi szerző-

désben az alperes arról is nyilatkozott, hogy a szoftver működését megismerte, annak korlátairól is ismeretekkel rendelkezik.

- 7.6. Az Szjt. 49. §-a ugyanakkor sajátos szabályokat állapít meg a jövőben megalkotandó művek vonatkozásában, amelyek – az ott meghatározott feltételek esetén – lehetővé teszik a felhasználási díj mérséklését (sajátos árleszállítási szavatossági igény), ha a jövőben elkészítendő mű javítás után sem alkalmas a felhasználásra. Miként az eljáró tanács a jelen szakvélemény 4.3. pontjában megállapította, a felek nem csak a már létező szoftver hibáinak javítása tekintetében működtek együtt, a felperes olyan funkciók kidolgozását is megkezdte, amelyek az Szjt. fogalmi készletében „jövőben megalkotandó műnek” minősülnek. Ha az alperes e funkcionalitás tekintetében az Szjt. 49. § és 60. § (4) bekezdése szerinti – négy hónapos – határidő betartásával nyilatkozott a fejlesztés el nem fogadásáról, majd a hibajavítás nem megfelelőségéről, úgy jogosulttá vált e funkcionalitást megvalósító szoftverelemek felhasználása fejében fizetendő díj mérséklésére. A teljesítés megfelelőségéről szóló nyilatkozat elmaradását úgy kell tekinteni, mintha az alperes a teljesítést elfogadta volna. Ha felperes a javítást megtagadta, úgy az alperes jogosulttá vált a szerződéstől való elállásra (a felhasználás megkezdése esetén a felmondásra). Az eljáró tanács jelzi ugyanakkor, hogy a periratok szerint a felperes a javítást nem tagadta meg, az alperes pedig nem élt elállási jogával.
- 7.7. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a felek közötti szerződés az alperes által fizetendő díj összegén belül azt nem határozta meg, hogy annak mekkora részét kell szerzői jogdíjnak, illetve milyen összegű részét kell a vállalkozási, illetve megbízási elemek ellenértékének tekinteni. Erre vonatkozó jogvita esetén a bíróság feladata ezen belső arányok meghatározása.
- 7.8. Az eljáró tanács összegezve azt állapítja meg, hogy a felperest akkor is megilleti a korábban létező mű felhasználása ellenértékeként meghatározott szerzői jogdíj, ha egyébként a felhasználást az alperes meg sem kezdte, továbbá akkor is, ha az eredeti rendeltetésnek megfelelő felhasználást az alperes megítélése szerint az esetlegesen felmerülő hibák megakadályozták. Az alperest továbbá a jövőben megalkotandó funkcionalitás felhasználása után is díjfizetés terheli. Ezen díjelemek megfizetésére vonatkozó kötelezettség független a szoftver működőképességétől. Az alperes ugyanakkor a vitatott hibás teljesítéssel kapcsolatos igényeit az Szjt. 49. §-a, illetve az Szjt. 3. § (1) bekezdése útján felhívott Ptk. hibás teljesítési szabályainak keretei között érvényesítheti.
- 7.9. A periratok alapján ráadásul az eljáró tanács nem tudja megerősíteni azt sem, hogy a szoftver folyamatosan hibásan működött volna. Szakaszos működési problémák lehetnek, de a rendszer teljes, hosszabb távú kiesését nem lehetett megállapítani.

Ad 5.

- 8.1. Az eljáró tanács álláspontja szerint a felmerült hibák szokásosnak tekinthetők más, hasonló bonyolultságú információs rendszerekhez viszonyítva.

Ad 6.

- 9.1. Az eljáró tanács rögzíti, hogy a rendelkezésre állási kategóriák az informatikai gyakorlatban lényegében szabványos keretekre épülnek. A rendelkezésre állási mutató az elméleti teljes rendelkezésre állás és a valós rendelkezésre állás aránya. Az ütemezett, napokkal előre jelzett karbantartás a normál működés részének tekinthető.
- 9.2. Az eljáró tanács megítélése szerint a felperes által jelzett szerverhitelesítés aláírókulcsának lejárata nem magának az informatikai megoldásnak a hibája. Ennek megoldási folyamatát a felperes leírása műszakilag helytálló módon tartalmazza. Ugyancsak helytálló annak felperesi levezetése, hogy – a szerver és a kliens közötti biztonságos adatforgalmat garantáló – SSL-tanúsítvánnyal összefüggő leállás nem volt olyan terjedelmű, ami a rendelkezésre állásra vonatkozó szerződéses rendelkezések megsértését eredményezte volna.

Dr. Lábod Péter, a tanács elnöke

Dr. Békés Gergely, a tanács előadó tagja

Mamuzsics Gábor, a tanács szavazó tagja

A KÖNYVTÁR E-KÖLCSÖNZÉSI SZOLGÁLTATÁSÁNAK SZERZŐI JOGI MINŐSÍTÉSE

SZJSZT-10/2021

I. A megkereső által leírt tényállás és a feltett kérdések

1. A tényállás

Az e-haszonkölcsönzési rendszer intézményi alapját a megkereső adná. Az intézmény egy központi aggregált rendszert tervez létrehozni, amely egy platformon együttesen tenné lehetővé a valamennyi (vagy csak a csatlakozó) hazai könyvtárban elhelyezett kölcsönözhető e-műpéldányok elérését. E megközelítés mind jogi, mind költséghatékonysági, mind pedig infrastrukturális szempontból a rendszer előnyét szolgálná anélkül, hogy a jogosultak (vagy éppen a megkeresőn kívüli könyvtárak) emiatt a jelenleginél nagyobb hátrányt szenvednének. Az e-kölcsönzés szolgáltatás illeszkedne a könyvtárak hagyományos szolgáltatási rendszerébe, és – erősen lehatárolt, korlátozó (l. időbeni megkötés, beiratkozási feltétel stb.) jellegéből kifolyólag – nem jelentene komolyabb konkurenciát a hasonló piaci szolgáltatások számára, sőt adott esetben forgalmat növelő tényezőként is funkcionálhat.

Az egyablakos, megkereső által működtetett rendszer bevezetését számos szempont indokolja. Egyrészt a megkereső számára a kötelezpéldány-rendszer miatt a hazai kiadványok fizikai formában eddig is rendelkezésre álltak, sőt – a szabályozásban bekövetkezett változásokra tekintettel – immár elektronikus formában is rendelkezni fog velük a kormányrendelet alapján.

Amennyiben ez a rendszer működtetésének jogszerűsége céljából indokolható, olyan megközelítés is felmerülhet, hogy az egyablakos platform révén elérhető rendszer működtetésében a további könyvtárak a saját példányaik rendelkezésre bocsátásán túl olyan, szorosabb formában is részt vehetnének, hogy a kölcsönzések közvetlenül hozzájuk köthetők maradnának, lényegében tehát e felületen keresztül folytathatná az ország összes könyvtára a közvetlen e-kölcsönzési tevékenységét. A rendszer ebben az esetben tehát nem aggregálná a megkereső kezében a hazánkban kölcsönözhető e-példányokat.

A tervezett e-haszonkölcsönzés alapelvei (a megkeresés 4. fejezete):

- az e-kölcsönzés irodalmi műveknél és kottában rögzített zeneműveknél minden jogvédett és a könyvtár számára jogszerűen rendelkezésre álló műre vonatkozhat, kivéve azokat az eseteket, amelyek valami oknál fogva egyéb hozzáférési korlátozás alá esnek (pl. személyiségi jog, nyilvánosságra hozataltól való visszavonás vagy adatvédelmi jog miatt);

- a könyvtári példányról készült digitális másolat a könyvtárban rendelkezésre álló példányszám függvényében szolgáltatható oly módon, hogy a kölcsönzött nyomtatott kiadványok és a róluk készült digitális másolatok összpeldányszáma állandó, vagyis – példáulval illusztrálva – 4 példányban rendelkezésre álló kiadvány digitális másolata esetében 4 együttes hozzáférés adható, azzal a feltétellel, hogy a nyomtatott példányokat a könyvtár a digitális másolati példányok kölcsönzésével egyidejűleg nem kölcsönzi; a megvalósítás technikai feltétele a konkurens hozzáférések kezelése;
- digitálisan létrejött (e-born) kiadványok esetén az elektronikus kiadvány a megvásárolt (vagy egyéb, legális csatornán keresztül beszerzett) példányszámban e-kölcsönözhető, vagyis annyi konkurens hozzáférés megengedett, amennyi példány rendelkezésre áll; ez azt jelenti, hogy a könyvtár a magánszemélyekkel egyező feltételekkel vásárolt e-könyveket – a vásárolt nyomtatott példányokhoz hasonló modellben – kölcsönözheti olvasóinak;
- mivel az e-kölcsönzés a haszonkölcsönzés digitális megfelelője, ezért a műpéldányok integritását nem sértve a kölcsönzés lehetősége minden esetben a teljes kiadványra (könyvre) valósítható meg, a műpéldány az e-kölcsönzés során (a hagyományos kölcsönzéssel azonos módon) nem osztható kisebb egységekre (pl. fejezetekre, cikkekre, versekre).

2. A megválaszolandó kérdések

1. A megkereső az alábbi okokból rendelkezésre álló műpéldányokat felhasználhatja-e az előbbieken felvázolt elektronikus haszonkölcsönzési tevékenység végzése során? Ha esetleg van ilyen, akkor milyen további többletfeltétel szükséges ehhez az adott esetekben?
 - a) A kormányrendelet alapján rendelkezésre álló elektronikus kiadványokat?
 - b) A gyűjteménye részét képező (például kötelespéldányként kapott) kiadvány szabad felhasználás keretében, így az Szjt. 35. § (4) bekezdésében foglalt célokból végrehajtott digitalizáció révén rendelkezésre álló digitális példányát (kérjük, hogy az SZJSZT e bekezdés egyes pontjai tekintetében külön-külön vizsgálja meg annak alkalmazható voltát)?
 - c) Más könyvtárak által digitalizált és a megkereső részére megküldött digitális példányokat? E tevékenység tekinthető-e a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és az Országos Dokumentumellátási Rendszerről szóló 73/2003. (V. 28.) Korm. rendelet által szabályozott könyvtárközi kölcsönzés digitális megfelelőjének a forráskönyvtár megjelölése mellett, és szabadon végezhető-e az Szjt. 40. § figyelembevételével?
 - d) Az általa vásárolt és ezáltal a gyűjteménye részét képező elektronikus műpéldányokat?

2. Szerzői jogi szempontból mennyiben van jelentősége annak, hogy az e-haszonkölcsönzési szolgáltatásra aggregált módon (több könyvtár gyűjteményébe tartozó kiadványok együttes elérhetőségének biztosításával), egy platformon kerül-e sor? E tekintetben milyen szempontokat indokolt figyelembe venni a haszonkölcsönzés kapcsán?
 - a) E körben megfelelő-e a fent idézett jogszabályokban foglalt jogalap a megkereső számára ahhoz, hogy más könyvtárak által digitalizált és a rendelkezésére bocsátott dokumentumot e-kölcsönzés útján a beiratkozott olvasóinak a rendelkezésére bocsássa egy központi intézményként?
 - b) Miként ajánlhatja fel egy adott könyvtár a saját példányait egy országos hatókörű e-kölcsönzési szolgáltatás számára annak érdekében, hogy az e-kölcsönzési szolgáltatás a megkereső részéről jogszerűen tudjon történni? Amennyiben az előzőekben felvázolt aggregált modell nem lenne jogszerűen folytatható, akkor jogszerűnek tekinthető-e az az eset, amikor adott könyvtár a saját gyűjteményéből digitalizált dokumentumot egy központi e-kölcsönzési rendszeren (platformon) keresztül közvetlenül kölcsönöz saját igénybevevői számára? Ha igen, léteznek-e ennek külön feltevélei?
3. A 4. fejezetben (E-kölcsönzési politika – alapelvek) megfogalmazottak érvényesítése az e-kölcsönzési rendszer fejlesztésében lehetővé teszi-e, illetve elégséges feltételt jelent-e a szerzői jogi szabályoknak megfelelő e-kölcsönzési szolgáltatás nyújtásához?
4. A C-174/15 EUB-döntés értelmében a bérleti jogról, a haszonkölcsönzési jogról és a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 206/115/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvet úgy kell értelmezni, hogy a „haszonkölcsönzés” fogalma kiterjed valamely könyv digitális formájú többszörözött példányának haszonkölcsönzésére, amennyiben a hagyományos haszonkölcsönzés jellemzőinek megfelelően alakították ki az e-kölcsönzési rendszert.
 - a) Az ítéletben foglalt, a kölcsönzés technológiájára vonatkozó feltételek teljesítése megvalósítható-e más olyan technológiával („online olvasási modellen alapuló e-kölcsönzéssel”), amely a felhasználási eredményt nem befolyásoló, ugyanakkor a DRM-étől eltérő, – az online olvasására építő – műszaki megoldáson alapul, továbbá megfelel annak a(z elvart) szolgáltatási rezsimnek, amelyben egy példány egyidejűleg egy személy számára, korlátozott időtartamra szolgáltatható (alább „online olvasási modellen alapuló e-kölcsönzés”-ként megjelölt modell)?

DRM-re épülő e-kölcsönzés	Online olvasási modellen alapuló e-kölcsönzés
<i>technikai megvalósítás:</i> – a példányok PDF-formátumban, technológiai másolásvédelemmel jutnak el az olvasókhoz – a dokumentum letöltődik a felhasználó számítógépére, a kölcsönzési idő alatt (pl. 2 hét) ott van az „elektronikus könyvespolcán”, bármikor és akárhányszor újra meg tudja nyitni a dokumentumot, azonban a kölcsönzési idő lejártá után az adott fájl törlődik – az időbeni korlátozást, valamint az olvasási, nyomtatási, másolási, mentési beállításokat a DRM-technológia kezeli, amely eszközöket biztosít a szolgáltatás módjának finomhangolására és a jogosulatlan felhasználások visszaszorítására	<i>technikai megvalósítás:</i> – a rendszer egy böngészőn keresztül elérhető lapozófelületen teszi elérhetővé a kölcsönzött tartalmat – alapértelmezésben az olvasnivaló bezárásával a tartalom azonnal törlődik a gép RAM-memóriájából, ezért nincs garancia rá, hogy pl. 10 perc múlva ismételtén meg tudja nyitni az illető a dokumentumot, mert lehetséges, hogy már más olvassa, ugyanakkor a DRM-alapú e-kölcsönzés kiváltására fejlesztett online olvasási rendszerben a – regisztrált – felhasználónak a kölcsönzési idő lejártáig (kizárólagos) hozzáférése van a kikölcsönzött műpéldányhoz
<i>példánykezelés:</i> az adott példány a szolgáltató könyvtár által beállított védelmi paraméterek alapján tehető hozzáférhetővé a felhasználó számára, azaz a könyvtár – a szolgáltatható példányok/hozzáférések száma és a saját szolgáltatási politikája fényében – eldönti, hogy a kiválasztott mű mennyi időre és milyen korlátozásokkal használható fel	<i>példánykezelés:</i> az adott példány a szolgáltató könyvtár által beállított védelmi paraméterek alapján tehető hozzáférhetővé a felhasználó számára, azaz a könyvtár – a szolgáltatható példányok/hozzáférések száma és a saját szolgáltatási politikája fényében – eldönti, hogy a kiválasztott mű mennyi időre és milyen korlátozásokkal használható fel

5. A megkeresésben leírt e-haszonkölcsönzési rendszer jogszerű megkezdésének előfeltétele-e, hogy a nyilvános haszonkölcsönzésért a szerzőt megillető díj megállapításához és felosztásához szükséges adatokról, valamint az adatszolgáltatásra kötelezett nyilvános könyvtárakról szóló 14/2011. (IV. 7.) NEFMI rendelet az adatszolgáltató intézmények körét – legalább az e-haszonkölcsönzés vonatkozásában – kiterjessze a megkeresőre? Ennek hiányában a jogszerű működés megkezdéséhez elegendő-e, ha a megkereső és az érintett szerzői jogosultak haszonkölcsönzési jogát kezelő közös jogkezelő szervezet mágnajogi megállapodásban állapodik meg az adatszolgáltatás feltételeiről és tartalmáról?

II. Szakvélemény a feltett kérdésekben

1. A megkeresésben feltett kérdések megválaszolását megelőzően szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) a rá irányadó jogszabályi rendelkezések alapján¹ kizárólag szerzői jogi szakkérdésekben adhat szakvéleményt. A jelen ügyben a szerzői jogi szabályok megfelelő alkalmazásához elengedhetetlenül szükséges volt a kulturális igazgatási szabályozás értelmezése, a kitérést a nem szerzői jogi rendelkezésekre ez indokolta.

Előre kell bocsátani továbbá azt is, hogy az SZJSZT a hivatkozott előírások alapján a számára rendelkezésre bocsátott iratok alapján jár el, és azok alapján alakítja ki a véleményét.² Amennyiben az ügyben egyéb, releváns iratok keletkeztek, esetleg a tervezett szolgáltatásnak más műszaki paraméterei is felmerülnek, vagy nem a megkeresésben leírt paraméterek szerinti szolgáltatás valósulna meg, az a kialakított vélemény tartalmát érdemben befolyásolhatja.

2.

Az 1. kérdéshez

„A megkereső az alábbi okokból rendelkezésére álló műpéldányokat felhasználhatja-e az előbbiekben felvázolt elektronikus haszonkölcsönzési tevékenység végzése során? Ha esetleg van ilyen, akkor milyen további többletfeltétel szükséges ehhez az adott esetekben?”

Az egyes alkérdések megválaszolását megelőzően tisztázni kell a megkereső jogi státuszát a nyilvános haszonkölcsönzés szerzői jogi feltételei szempontjából, ami a kérdés szerinti „további többletfeltételnek” tekintendő.

Az 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) 23. § (3) bekezdése szerint a nyilvános haszonkölcsönzés a szerző kizárólagos engedélyezési joga.

Az Sztj. 23/A. §-a ezt a kizárólagos szerzői jogot díjigényre szorítja akkor, ha a nyilvános haszonkölcsönzés ilyen tevékenységet végző könyvtárak útján történik, és az érintett műtípus irodalmi mű vagy kottában rögzített zenemű. Nem alkalmazandó ez a szabály tehát,

¹ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 101. § (1) Szerzői jogi jogvitás ügyben felmerülő szakkérdésekben a bíróságok és más hatóságok szakvéleményt kérhetnek a Hivatal mellett működő szakértő testülettől. A testület tagjait az igazságügyért felelős miniszter a kultúráért felelős miniszterrel egyetértésben ötéves időtartamra nevezi ki. (3) A szerzői jogi szakértő testület felkérésre peren kívül is adhat szakvéleményt a felhasználási jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésekben.

² 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről 18. § (1) A Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét és nem idézhető. Szükség esetén azonban további adatok szolgáltatását kérheti a megkereső bíróságtól vagy hatóságtól, illetve a megbízótól.

ha a felhasználást 1. nem nyilvános haszonkölcsönzést végző könyvtár, illetve 2. nem ezen művek tekintetében végzi, illetve 3. nem alkalmazható a szabály a nem szerzői, hanem kapcsolódó jogi jogosultak jogai gyakorlására.

Az Szjt. ezenfelül a 39. §-ában az országos szakkönyvtárak tekintetében a nyilvános haszonkölcsönzést szabad felhasználássá minősíti (kivéve a szoftvereket és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisokat: ezek tekintetében a jogosult általános engedélyezési joga érvényesül).

Az Szjt. 40. §-a szerint továbbá a szabad felhasználás keretében többszörözött példányok – a könyvtárközi kölcsönzés és a 36. § (5) bekezdésében foglalt eset kivételével – nem terjeszthetők a szerző engedélye nélkül. Vagyis a szabad felhasználás alá eső többszörözéssel létrehozott műpéldányok nyilvános haszonkölcsönzése (mint a terjesztés alesete) csak a könyvtárközi kölcsönzés és az ún. galériakivétel esetében lehetséges (ez utóbbi esetünkben nem releváns).

(Itt utalni kell arra, hogy az Szjt. frissen kihirdetett módosítása további kivételt állapít meg a szabad felhasználás eredményeként előállt másolati példányok terjesztése tekintetében, ez azonban a nyilvános haszonkölcsönzést nem érinti.³)

Az első tisztázandó kérdés tehát, hogy a megkereső nyilvános haszonkölcsönzést végző könyvtárnak, illetve országos szakkönyvtárnak minősül-e, mivel egyéb esetben a megkereső nem tud az Szjt. szerinti nyilvános haszonkölcsönzést jogszerűen megvalósítani.

Az egyértelműen megállapítható, hogy a megkereső nem végezhet nyilvános haszonkölcsönzést, és nem tartozik az országos szakkönyvtárak közé sem, mivel ezek körét a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Kultv.) taxatív módon meghatározza. Csak a megkereső részét képező szakkönyvtár minősül országos szakkönyvtárnak, és emiatt esik az Szjt. 39. § hatálya alá. Általában azonban ez nem állapítható meg a megkeresőről.

Az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól a 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet rendelkezik.

³ Hatályban 2021. június 1-jétől: Szjt. (4) Kulturális örökségvédelmi intézmény [33/A. § (1) bek. 2. pont], valamint oktatási intézmény [33/A. § (1) bek. 3. pont] a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

a) tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges,

b) nyilvános könyvtári ellátás vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül,

c) megjelent mű kisebb részéről, továbbá újság- vagy folyóiratcikkéről belső intézményi célra készül, vagy d) iskolai oktatás célját szolgáló felhasználáshoz szükséges.

(4a) * A kulturális örökségvédelmi intézmény az általa

a) a (4) bekezdés a) pontja szerinti felhasználás céljára előállított másolatot kutatóhely és más kulturális örökségvédelmi intézmény részére,

b) a (4) bekezdés d) pontja szerinti felhasználás céljára előállított másolatot oktatási intézmény [33/A. § (1) bek. 3. pont] részére

jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgáló módon szabadon terjesztheti.

A Kultv. hivatkozott rendelkezései alapján kétséget kizáróan megállapítható, hogy a megkereső nem végez hagyományos, fizikai műpéldányok terjesztésével megvalósuló nyilvános haszonkölcsönzési tevékenységet, erre a feladatköre nem terjed ki, és nem országos szakkönyvtár. A megkereső szakkönyvtára egyébként országos szakkönyvtárnak minősül, emiatt az Szjt. 39. §-a alapján szabadon adhatna műveket nyilvános haszonkölcsönbe, de erre szintén nem terjed ki a Kultv. alapján a tevékenysége. Ebből fakadóan pedig az Szjt. 23/A. §-a alá eső nyilvános haszonkölcsönzést sem végez.

Felmerül a kérdés, hogy az említett EMMI-rendelet fent kiemelt szabályait úgy kell-e érteni, hogy az az elektronikus nyilvános haszonkölcsönzést lehetővé teszi a megkereső számára.

A megkereső működteti az országos elektronikus dokumentumküldő rendszert, amelynek keretében több tevékenységet is végez.

Az Országos Dokumentumellátási Rendszert a Kultv. 59. §-a definiálja, amely szerint

59. § (1) A miniszter a nyilvános könyvtári ellátás érdekében országos dokumentumellátási rendszert alakít ki, amely magában foglalja:

- a) a könyvtárközi dokumentumellátást,*
- b) a könyvtári dokumentumok lelőhely-nyilvántartását együttesen megvalósító Magyar Országos Közös Katalógus adatbázist és az erre épülő Országos Dokumentumellátási Rendszer elektronikus szolgáltató központot,*
- c) a könyvtárak gyűjteményéből kivont dokumentumok hasznosítását a könyvtári rendszer számára.*

Önmagában tehát az ODR működése nem a nyilvános haszonkölcsönzési tevékenység kiszolgáltatását jelenti, hanem egyéb könyvtári tevékenységek támogatását.

Ezt egyértelművé teszi az Országos Dokumentumellátási Rendszerről szóló 73/2003. (V. 28.) Korm. rendelet, amely az alábbiak szerint rendelkezik az 59. § (1) a) pontja szerinti dokumentumellátás folyamatáról:

2. § (1) A könyvtár (a továbbiakban: kérő könyvtár) – amennyiben a könyvtárhasználó által igényelt dokumentum nem áll rendelkezésére – az országos lelőhely-nyilvántartás alapján megkeresi azt a szolgáltató könyvtárat, elsősorban az illetékes megyei hatókörű városi könyvtárat, ahol a dokumentum hozzáférhető.

(2) Amennyiben a megkeresett könyvtárban nem hozzáférhető a dokumentum, akkor a kérő könyvtár a dokumentummal rendelkező másik szolgáltató könyvtárba küldi a kérést.

(3) A kérő könyvtár haladéktalanul a könyvtárhasználó rendelkezésére bocsátja a megérkezett dokumentumot, és felhívja a könyvtárhasználó figyelmét

a szolgáltató könyvtár által az adott dokumentum használatára meghatározott különleges, egyedi előírások betartására.

(4) A kérő könyvtár felelőssége a szolgáltató könyvtárral szemben az eredetiben megkapott dokumentumért az átvételtől a szolgáltató könyvtárba való visszaérkezéséig terjed.

Az EMMI-rendelet vonatkozó szakasza – 8. § (2) bek. (b): „az Országos Dokumentumellátási Rendszerhez kapcsolódva működteti az országos elektronikus dokumentumküldő rendszert, amelynek keretében ba) szolgáltatja a szerzői jog által védett művek elektronikus változatát” – mindezek alapján nem értelmezhető úgy, hogy az lehetőséget adna arra, hogy a megkereső a hatályos jogszabályok alapján nyilvános haszonkölcsönzési tevékenységet végezzen, akár elektronikus, akár hagyományos értelemben, akármely szerzői jogi szabály alá tartozó módon. Ez legfeljebb a könyvtárközi kölcsönzés tevékenységének feleltethető meg.

Emiatt szükségesnek tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy az alábbiakban a szerzői jogi értékelést azzal az előfeltevéssel adjuk meg, hogy a fent idézett jogszabályok megfelelő módosítása, jogalkotói vagy jogerős bírósági értelmezése a későbbiekben lehetőséget adhat majd a megkereső számára a haszonkölcsönzés végzésére.

Annak nincs szerzői jogi akadálya, hogy a megkereső más, haszonkölcsönzést végző könyvtárak platformot biztosító közreműködőjeként eljárjon a nyilvános haszonkölcsönzés területén. Az e-haszonkölcsönzés szerzői jogi előfeltételeinek meglétét az egyes ilyen könyvtárak tekintetében külön kell vizsgálni. [Lásd a 2a) kérdéshez adott válaszukat is.]

2.1. „a) Felhasználhatja-e a megkereső a tervezett elektronikus haszonkölcsönzés céljára a 717/2020. (XII. 30.) Korm. rendelet alapján rendelkezésére álló elektronikus kiadványokat?”

A kérdésben hivatkozott kormányrendelet (a továbbiakban: köteleespéldány-rendelet) a kiadványok köteleespéldányainak szolgáltatásáról, megőrzéséről és használatáról szól. A hivatkozott rendelet meghatározza a köteleespéldányt gyűjtő és szolgáltató szervezetek körét, a köteleespéldányok számát és azok felhasználásának körét.

Ebből fakadóan a hatályos jogi keretek között azok a könyvtárak végezhetnek haszonkölcsönzést a köteleespéldányok tekintetében, amelyeket

1. a kormányrendelet alapján kell köteleespéldányban részesíteni, és
2. egyébként a tevékenységi körükbe tartozik a nyilvános haszonkölcsönzés.

További szempontja a kérdésnek, hogy amennyiben az adott könyvtár országos szakkönyvtárnak is minősül, akkor az Szjt. 39. §-a alapján ezt szabad felhasználás keretében teheti meg, a többi könyvtár tevékenysége pedig a 23/A. § alapján minősül.

Az elektronikus kiadványok esetében a köteleespéldány-rendelet különbséget tesz a fizikai hordozón és az online megjelent kiadványok között.

A fizikai hordozón megjelent elektronikus dokumentumokból 6 példány, az online dokumentumokból 1 példány a kötelepéldány. A fizikai hordozón megjelent elektronikus dokumentumok egyes kötelepéldányait a megkereső a hagyományos kötelepéldányokhoz hasonlóan szétosztja. Szembetűnő különbség azonban a hagyományos hordozón lévő kötelepéldányok szétosztását követő hasznosíthatósági szabályozáshoz képest, hogy ebben az esetben a kötelepéldány-rendelet nem utal általában a felhasználhatóságukra, sőt, az OGYK esetében kifejezetten csak a statisztikai célra való felhasználásuk lehetőségét jelöli meg.

Tekintettel a 15. § (5)–(6) bekezdés szabályaira is, a kötelepéldány-rendeletet az Szjt.-vel összhangban értelmezve arra lehet jutni, hogy nyilvános haszonkölcsönzés keretében a megkereső az elektronikus példányokat sem szolgáltathatja nyilvános haszonkölcsönzés céljára. A kötelepéldány-rendelet ugyanis a kötelepéldányok elektronikus típusai tekintetében egyedül és kifejezetten arról szól, hogy ezek a rendeletben meghatározott könyvtárak az összekapcsolódásukat biztosító zártláncú hálózatban, a könyvtárakban létrehozott terminálokon szolgáltatják ezeket a példányokat a könyvtárhasználóknak [Szjt. 38. § (5) bekezdés]. Ez a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról szóló 17/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet szerinti felhasználás. Álláspontunk szerint ez a fizikai hordozón megjelent elektronikus dokumentumok esetében a 6 példányos benyújtási kötelezettségből, az online elektronikus dokumentumok esetében pedig az erre irányuló kifejezett szabályból következik.

A 15. § (6) bekezdés alapján a jogosult adhat külön engedélyt arra, hogy ennél szélesebb körben váljon elérhetővé a műpéldány a könyvtáron kívül, vagyis ha a megkereső ezeket a műveket haszonkölcsönbe kívánná adni, ahhoz a saját státusza rendezését követően a hatályos jogi szabályozás alapján a jogosult engedélyt kell kérnie.

2.2. „b) Felhasználhatja-e a megkereső a tervezett elektronikus haszonkölcsönzés céljára a gyűjteménye részét képező (például kötelepéldányként kapott) kiadvány szabad felhasználás keretében, így az Szjt. 35. § (4) bekezdésében foglalt célokból végrehajtott digitalizáció révén rendelkezésre álló digitális példányát (kérjük, hogy az SZJSZT e bekezdés egyes pontjai tekintetében külön-külön vizsgálja meg annak alkalmazható voltát)?”

Amint ez az első kérdéshez adott válaszuk bevezető részében leírtuk, a megkereső esetében a haszonkölcsönzés szabad felhasználási esetköre nem jöhet szóba, hiszen nem országos szakkönyvtár.

Az Szjt. 40. §-a irányadó, amely szerint a szabad felhasználás keretében többszörözött példányok – a könyvtárközi kölcsönzés és a 36. § (5) bekezdésében és az Szjt. 35. § új (4a) bekezdésében foglalt eset kivételével – nem terjeszthetők a szerző engedélye nélkül. Továbbá a 35. § (4) bekezdésében felsorolt célok között a nyilvános haszonkölcsönzés nem szerepel, a 33. § (4) bek. szerint pedig a szabad felhasználás szabályait nem lehet kiterjesztően értelmezni. Ez a szabály kizárja azt, hogy az Szjt. 35. § (4) bekezdése szerinti (tehát szabad

felhasználás keretében történt többszörözéssel létrejött) példányok (a terjesztési jog rész-jogosítványaként szabályozott) nyilvános haszonkölcsönzés keretében elérhetővé váljanak. (Ezen az Szjt. fent hivatkozott új rendelkezése sem változtat.)

Utolni kell itt arra, hogy az EUB a C-174/15. számú ügyben arra a következtetésre jutott, hogy „a nyilvános haszonkölcsönzési kivétel keretében a tagállamok megkövetelhetik, hogy a haszonkölcsönbe adott könyvek digitális formájú többszörözött példányát a jogosult személy vagy az ő hozzájárulásával más hozza forgalomba. [Ez] alkalmas arra, hogy csökkentse az előző pontban hivatkozott kockázatokat és javítsa a szerzői jogok védelmét e kivétel alkalmazása során.” Ennélfogva az ilyen további feltételt összeegyeztethetőnek kell tekinteni a 2006/115 irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével. Ez az EUB által megfogalmazott szempont a jelenlegi Szjt.-vel lényegében összhangban állónak tekinthető, ugyanis a hivatkozott 40. §-ból az következik, hogy kizárólag az eredeti, megvásárolt példányok lehetnek a nyilvános haszonkölcsönzés tárgyai, a másolati példányok pedig legfeljebb könyvtárközi kölcsönzés tárgyát képezhetik.

Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy kétségtelenül megállapítható, hogy a 40. § szövegének megfogalmazása során a jogalkotó nem foglalkozott⁴ az e-haszonkölcsönzés esetével, és jól érzékelhetően úgy közelített a kérdéshez, hogy a nyilvános haszonkölcsönzés volumenéhez képest a könyvtárközi kölcsönzés elenyésző jelentőséggel bír, így a szabad felhasználásként többszörözött műpéldányok könyvtárközi kölcsönzésbe bocsátása nem lesz sérelmes az alkotói érdekekre. Emiatt viszont abban az esetben, ha a gyakorlat elmozdulna a könyvtárközi kölcsönzés irányába – végső soron ezen az úton válna elérhetővé a könyvtárakban jóval több alkotás, mint a hagyományos úton nyújtott nyilvános haszonkölcsönzés útján – a szerzői jogi szabályozás felülvizsgálatára kellene, hogy sor kerüljön. Mivel ha a nyilvános haszonkölcsönzés az érintett példányok tekintetében elsősorban a könyvtárközi kölcsönzésre fog épülni, az nyilvánvalóan kiüresíti a szerzők engedélyezési jogát és a nyilvános haszonkölcsönzési díjigényt is, másrészt a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó kivétel megszűnik összeegyeztethetőnek lenni a háromlépcsős teszttel (a kivételek és korlátozások az Szjt. 33. §-ban, az alapul szolgáló nemzetközi egyezményes és uniós jogi szabályok nyomán szabályozott közös követelményrendszer).

Az eljáró tanács megjegyzi, hogy már maga a kötelespéldány intézménye is egyfajta speciális, nem szerzői jogi hatósági jellegű kivétel a kizárólagos szerzői jogok alól, amely a kulturális értékek megőrzését segíti elő össztársadalmi szinten. A kiadási-felhasználói szerződésekben a kötelespéldányok nem képezik a szerzői engedélyadás részét, azért sem a szerző ellenértéket (jogdíjat) nem kap, sem a kiadó nem számíthatja fel a nyomdai/elektronikus előállítás költségeit. Így a kötelespéldányok felhasználásának elemzésekor az ún. háromlépcsős tesztet a lehető legszűkebb értelmezéssel kell vizsgálni.

⁴ Nem is foglalkozhatott, hiszen az e-haszonkölcsönzés az EUB által felállított jogi fikció.

2.3. „c) Felhasználhatja-e a megkereső a tervezett elektronikus haszonkölcsönzés céljára a más könyvtárak által digitalizált és a megkereső részére megküldött digitális példányokat? E tevékenység tekinthető-e a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és az Országos Dokumentumellátási Rendszerről szóló 73/2003. (V. 28.) Korm. rendelet által szabályozott könyvtárközi kölcsönzés digitális megfelelőjének a forráskönyvtár megjelölése mellett, és szabadon végezhető-e az Szjt. 40. § figyelembevételével?”

A leírt folyamatnak két szakasza lenne: az eredeti könyvtár által megvalósított, az Szjt. 35. § (4) bekezdése alá eső (digitális) többszörözés, ennek a példánynak a megkereső részére történő megküldése, majd annak az olvasó számára történő esetleges nyilvános haszonkölcsönzése a megkereső által.

Itt vizsgálni kell, hogy az eredeti könyvtár és a megkereső közti megküldés, illetve a megkereső által történő szolgáltatás az olvasó számára vajon megfeleltethető-e a könyvtárközi kölcsönzés fogalmának. A Kultv. 1. sz. melléklete m) pontjában meghatározott könyvtárközi kölcsönzés-fogalma szerint ez *valamely dokumentum szolgáltatása egyik könyvtárból a másikba, beleértve az eredeti dokumentum kölcsönzését, a másolatok szolgáltatását, valamint a könyvtárközi dokumentumszolgáltatásra vonatkozó kérések közvetítését is*. A könyvtárközi kölcsönzés fogalmának tehát az, hogy az eredeti könyvtár a digitalizált példányt megküldi a megkereső számára, és azt a megkereső nyilvános haszonkölcsönzés keretében teszi elérhetővé, a közigazgatási jogszabály szempontjából megfelelhet.

Szükségesnek tartjuk azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a megkereső a jelen szabályozás szerint sem hagyományos, sem online haszonkölcsönzést nem tud folytatni, ezért a folyamat megkereső–olvasó közti eleme nem tud jogszerűen megtörténni a közjogi szabályozás miatt. Ezen túlmenően pedig a fent már hivatkozott EMMI-rendelet 9. § (1) bekezdés 6. pontja és 11. § (2) bekezdés b) pontja a többi könyvtár által digitalizált példányoknak a megkereső számára való megküldését is *célhoz kötötten* teszi lehetővé az alábbiak szerint:

9. § (1) Az országos szakkönyvtár és az egyetemi könyvtár a kiemelt feladatai ellátása érdekében a Kultv. 63. § (1) bekezdése szerinti feladatai keretében ...

6. elektronikus könyvtári dokumentumot készít (digitalizál), amelynek elektronikus másolatát – a használatára vonatkozó korlátozások meghatározásával –, továbbá az azonosításához szükséges metaadatokat nyilvántartás, archiválás céljából megküldi a nemzeti könyvtárnak.

11. § (2) Az (1) bekezdésben foglalt kötelezettsége teljesítése során a nyilvános könyvtár ...

b) az általa készített elektronikus könyvtári dokumentum másolatát archiválás céljából beküldi a nemzeti könyvtárnak – ennek során a használatra vonatkozó korlátozásokat határozhat meg –.

Eszerint a könyvtáraknak a megkereső számára való dokumentummegküldési kötelezettsége kifejezetten az archiválási célt szolgálja. Mivel jelenleg a megkereső számára a szabályozás nem teszi lehetővé a nyilvános haszonkölcsönzést, ezért nincs bekapcsolva abba a körbe, amelyben a könyvtárak a könyvtárközi kölcsönzést szolgálják ki, tehát a folyamat két ponton akadályozott a hatályos jogszabályi környezet alapján. Ahhoz tehát, hogy a megkereső ezen az úton jusson műpéldányokhoz, a szabályozás két ponton való módosítása lehet szükséges. Utalunk a 2.2. válaszunk utolsó bekezdésére is.

2.4. „d) Felhasználhatja-e a megkereső a tervezett elektronikus haszonkölcsönzés céljára az általa vásárolt és ezáltal a gyűjteménye részét képező elektronikus műpéldányokat?”

E kérdés vonatkozásában az első kérdéshez adott válaszunk bevezetőjében kifejtettek az irányadók.

3. A második kérdéshez

„2. Szerzői jogi szempontból mennyiben van jelentősége annak, hogy az e-haszonkölcsönzési szolgáltatásra aggregált módon (több könyvtár gyűjteményébe tartozó kiadványok együttes elérhetőségének biztosításával), egy platformon kerül-e sor? E tekintetben milyen szempontokat indokolt figyelembe venni a haszonkölcsönzés kapcsán?

a) E körben megfelelő-e a fent idézett jogszabályokban foglalt jogalap a megkereső számára ahhoz, hogy a más könyvtárak által digitalizált és a rendelkezésére bocsátott dokumentumot e-kölcsönzés útján beiratkozott olvasóinak a rendelkezésére bocsássa egy központi intézményként?”

Álláspontunk szerint az aggregált módon történő haszonkölcsönzés (azaz több könyvtár gyűjteményébe tartozó kiadványok együttes elérhetősége) hagyományos, fizikai hordozón lévő művek haszonkölcsönzésére irányuló értelemben ma is biztosított, hiszen a könyvtárközi kölcsönzés végső soron ezt lehetővé teszi: az ország különböző könyvtárainak gyűjteményébe tartozó művek lényegében bármely könyvtárban elérhetők, a metaadatok elérhetősége a megfelelő adatbázisok útján a keresést egyszerűvé teszi, a fizikai példányok eljuttatása pedig a meglévő rendszeren keresztül működhet – feltéve, hogy mindegyik résztvevő intézmény egyébként végez nyilvános haszonkölcsönzést, és a digitális példány megküldése egymásnak nem szorítkozik kizárólag a kulturális szabályozás által megengedett archiválásra. Itt a platform az olvasó szempontjából egy, hiszen neki csak egyetlen, a hozzá leközelebb eső könyvtárba kell bemennie, és onnan eléri az összes többi gyűjteményt is.

Az e-kölcsönzésre vonatkoztatva a kérdést, úgy értjük, hogy ez egy egységes, a megkereső által működtetett felületen keresztül válna lehetővé, hogy a (így értjük: a nyilvános haszonkölcsönzést végző) könyvtárak az elektronikus műpéldányokat e-haszonkölcsönbe adják az olvasók számára.

Álláspontunk szerint itt azt kell egyértelműen megállapítani, hogy a megkereső a maga nevében végezné-e a nyilvános haszonkölcsönzést, vagy mint az egyes könyvtárak közreműködője, közös felületen tenné elérhetővé egységesen, minden könyvtárból az e-kölcsönzést. Ha itt a megkereső a haszonkölcsönzést végző könyvtárak által megvalósított e-haszonkölcsön technikai közreműködője, kiszolgálója, az egyes haszonkölcsön-szerződések szempontjából a haszonkölcsönbe adó könyvtár haszonkölcsönzésének műszaki teljesítési segítéje lenne, vagyis nem tűnne fel úgy, mintha ő maga, a saját nevében végezné az e-haszonkölcsönzést, az megvalósítható, feltéve, hogy a megkereső ilyen tevékenység végzésére közjogi lehetőséget kap. Ennek ugyanis ugyanúgy nem látjuk a jogalapját a kulturális szabályokban, mint annak, hogy maga, saját jogán végezzen haszonkölcsönzési tevékenységet.

„b) Miként ajánlhatja fel egy adott könyvtár a saját példányait egy országos hatókörű e-kölcsönzési szolgáltatás számára annak érdekében, hogy az e-kölcsönzési szolgáltatás a megkereső részéről jogszerűen tudjon történni?”

„c) Amennyiben az előzőekben felvázolt aggregált modell nem lenne jogszerűen folytatható, akkor jogszerűnek tekinthető-e az az eset, amikor adott könyvtár a saját gyűjteményéből digitalizált dokumentumot egy központi e-kölcsönzési rendszeren (platformon) keresztül közvetlenül kölcsönöz saját igénybevevői számára? Ha igen, léteznek-e ennek külön feltételei?”

A kérdéseket az előző pontban hipotetikusan megválaszoltuk, figyelemmel arra, hogy a megkereső jelenleg jogszerűen nem tud haszonkölcsönzési tevékenységet végezni, ezért ennek nem is létezhetnek külön feltételei.

4. A harmadik kérdéshez

„3. A 4. fejezetben (E-kölcsönzési politika – alapelvek) megfogalmazottak érvényesítése az e-kölcsönzési rendszer fejlesztésében lehetővé teszi-e, illetve elégséges feltételt jelent-e a szerzői jogi szabályoknak megfelelő e-kölcsönzési szolgáltatás nyújtásához?”

E kérdés megválaszolása tekintetében szükséges felidézni az C-174/15. számú döntésében foglaltakat. A döntés kiegészíti az Szjt. szabályait, amelyek csak fizikai műpéldányokra értik a haszonkölcsönzés fogalmát. Mindenekelőtt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az EUB egy eseti ügyben, konkrét kölcsönzési modell technikai és egyéb feltételei tekintetében döntött úgy, hogy egy jogi fikciót állít fel [53.], és azzal eleget tesz a bérletirányelv haszonkölcsönzési szabályainak. Nincs azonban azóta olyan döntése az EUB-nek, illetve nem született olyan általános hatályú jogszabály, amely általában mondta volna ki azt, hogy az e-haszonkölcsönzés is az irányelv szerinti nyilvános haszonkölcsönzés hatálya alá tartozik.

Mindezek miatt egy esetleges üzleti modell választásánál célszerű olyan megoldást követni, amely tartalmilag megegyezik az ügyben értelmezett modellel.

A Bíróság kiemeli, hogy a „haszonkölcsönzés” e rendelkezés értelmében vett fogalma kiterjed valamely könyv digitális formájú többszörözött példányának haszonkölcsönzésé-

re, amennyiben e haszonkölcsönzésre úgy kerül sor, hogy az említett példányt valamely közkönyvtár szerverén helyezik el, és lehetővé teszik a felhasználó számára annak a saját számítógépén, letöltés útján történő többszörözését azzal a feltétellel, *hogy a haszonkölcsönzés időtartama alatt e felhasználó csak egy példányt tölthet le, és hogy ezen időszak leteltét követően már nem használhatja fel az általa letöltött példányt.* A döntés nyitva hagyja azt a kérdést, vajon lehet-e külön szerzői jogosulti engedély nélkül a meglévő műpéldányokat kifejezetten haszonkölcsönzés céljára digitalizálni, valamint azt is, hogy lehet-e az elektro-nikus haszonkölcsönzést külföldre is folytatni (a jogkimerülés kérdése).

Az e-kölcsönzési politikában megfogalmazott alapelvek álláspontunk szerint önmagukban, egy könyvtár e-haszonkölcsönzése tekintetében rendben lévőnek látszanak, kielégítik az EUB döntése szerinti követelményeket.

Mindazonáltal figyelemmel kell lenni arra, hogy ez a politika az integrált rendszerben miként érvényesülhet. Álláspontunk szerint egy olyan elképzelt helyzet nem felelhet meg az ún. háromlépcsős tesztnek, a rendelkezésre álló kivétel határain túlterjeszkedésnek minősülne, ha a megkereső központi portálján keresztül aggregáltan, de egyébként az egyes könyvtárak gyűjteményeiben elérhető, összesen pl. 200 példányt az adott műből a megkereső felületének használói mind a 200 példányban elérhetnék, míg egyébként, ha az eredeti könyvtárban lenne elérhető a példány, onnan csak 5 példány lenne elérhető. Ezért szükségesnek tartanánk legalább egy olyan szempont bevezetését, hogy amennyiben például a központi felületen keresztül egy városi könyvtár beiratkozott olvasója szeretne elérni egy kötetet a városi könyvtárból, akkor ő csak akkor kölcsönözhesen, ha vele egyidejűleg legfeljebb további négyen töltötték le a példányt. A rendszer ugyancsak különbséget tehetne az olyan műpéldány között, amely kötelezpéldányként került a rendszerbe és amely tulajdon-jog-átruházás révén került az egyes könyvtárakhoz.

5. A negyedik kérdéshez

„4. A fent is hivatkozott uniós bírósági döntés értelmében a bérleti jogról, a haszonkölcsönzési jogról és a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 206/115/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvet úgy kell értelmezni, hogy a 'haszonkölcsönzés' fogalma kiterjed valamely könyv digitális formájú többszörözött példányának haszonkölcsönzésére, amennyiben a hagyományos haszonkölcsönzés jellemzőinek megfelelően alakították ki az e-kölcsönzési rendszert.

a) Az ítéletben foglalt, a kölcsönzés technológiájára vonatkozó feltételek teljesítése megvalósítható-e más olyan technológiával ('online olvasási modellen alapuló e-kölcsönzéssel'), amely a felhasználási eredményt nem befolyásoló, ugyanakkor a DRM-étől eltérő – az online olvasására építő – műszaki megoldáson alapul, továbbá megfelel annak a(z elvárt) szolgáltatási rezsimnek, amelyben egy példány egyidejűleg egy személy számára, korlátozott időtartamra szolgáltatható (alább „online olvasási modellen alapuló e-kölcsönzés”-ként megjelölt modell)?”

DRM-re épülő e-kölcsönzés	Online olvasási modellen alapuló e-kölcsönzés
<i>technikai megvalósítás:</i> – a példányok PDF-formátumban, technológiai másolásvédelemmel jutnak el az olvasókhoz – a dokumentum letöltődik a felhasználó számítógépére, a kölcsönzési idő alatt (pl. 2 hét) ott van az „elektronikus könyvespolcán”, bármikor és akárhányszor újra meg tudja nyitni a dokumentumot, azonban a kölcsönzési idő lejártá után az adott fájl törlődik – az időbeni korlátozást, valamint az olvasási, nyomtatási, másolási, mentési beállításokat a DRM-technológia kezeli, amely eszközöket biztosít a szolgáltatás módjának finomhangolására és a jogosulatlan felhasználások visszaszorítására	<i>technikai megvalósítás:</i> – a rendszer egy böngészőn keresztül elérhető lapozófelületen teszi elérhetővé a kölcsönzött tartalmat – alapértelmezésben az olvasnivaló bezárásával a tartalom azonnal törlődik a gép RAM-memóriájából, ezért nincs garancia rá, hogy pl. 10 perc múlva ismételtén meg tudja nyitni az illető a dokumentumot, mert lehetséges, hogy már más olvassa, ugyanakkor a DRM-alapú e-kölcsönzés kiváltására fejlesztett online olvasási rendszerben a – regisztrált – felhasználónak a kölcsönzési idő lejártáig (kizárólagos) hozzáférése van a kikölcsönzött műpéldányhoz
<i>példánykezelés:</i> az adott példány a szolgáltató könyvtár által beállított védelmi paraméterek alapján tehető hozzáférhetővé a felhasználó számára, azaz a könyvtár – a szolgáltatatható példányok/hozzáférések száma és a saját szolgáltatási politikája fényében – eldönti, hogy a kiválasztott mű mennyi időre és milyen korlátozásokkal használható fel	<i>példánykezelés:</i> az adott példány a szolgáltató könyvtár által beállított védelmi paraméterek alapján tehető hozzáférhetővé a felhasználó számára, azaz a könyvtár – a szolgáltatatható példányok/hozzáférések száma és a saját szolgáltatási politikája fényében – eldönti, hogy a kiválasztott mű mennyi időre és milyen korlátozásokkal használható fel

Itt csak arra utalunk, amit a 3. kérdés tekintetében az EUB eseti ügyben hozott döntéséről írtunk. Álláspontunk szerint a működési modell a kérdésben foglalt *táblázat második oszlopában szereplő kivitelezési módja nem tekinthető a döntésben foglaltaknak megfelelőnek. A szűken értelmezendő EUB-döntés tényállása szerint az olyan esetre szól, amikor a felhasználó a közkönyvtár szerveréről letölthető elektronikus változatban fér a műhöz.*

(A műpéldány és a letöltés kapcsolatát más, az Európai Bíróság által eldöntött ügy is bizonyítja. Az ún. Usedsoft-ügyben⁵ azért tudott eljutni az Európai Bíróság a szoftver terjesztési

⁵ UsedSoft GmbH kontra Oracle International Corp., C-128/11. sz. ügy, ECLI:EU:C:2012:407.

jogának kimerüléséhez, mert az alkalmazott üzleti modellben a szoftver jogosultja engedélyezte a szoftver letöltését, és ezzel a felhasználónál műpéldánymásolat keletkezett.)

6. Az ötödik kérdéshez

„5. A megkeresésben leírt e-haszonkölcsönzési rendszer jogszerű megkezdésének előfeltétele-e, hogy a nyilvános haszonkölcsönzésért a szerzőt megillető díj megállapításához és felosztásához szükséges adatokról, valamint az adatszolgáltatásra kötelezett nyilvános könyvtárakról szóló 14/2011. (IV. 7.) NEFMI rendelet az adatszolgáltató intézmények körét – legalább az e-haszonkölcsönzés vonatkozásában – kiterjessze a megkeresőre? Ennek hiányában a jogszerű működés megkezdéséhez elegendő-e, ha a megkereső és az érintett szerzői jogosultak haszonkölcsönzési jogát kezelő közös jogkezelő szervezet magánjogi megállapodásban állapodik meg az adatszolgáltatás feltételeiről és tartalmáról?”

Figyelemmel arra, hogy jelenleg a megkereső nem végezhet nyilvános haszonkölcsönzést, ezért a kérdésben foglalt módosításra álláspontunk szerint nincs szükség. Mindaddig viszont, amíg a megkereső legfeljebb technikai kiszolgálója a többi könyvtár által végzett nyilvános haszonkölcsönzésnek, az célszerű, ha a NEFMI-rendeletben nevesített érintett közös jogkezelő szervezet olyan könyvtárektől is kér be adatot, amelyek végeznek e-haszonkölcsönzést, és így rendelkeznek a díj megállapításához és a felosztásához szükséges adatokkal.

*Dr. Gyertyánfy Péter, az eljáró tanács elnöke
Dr. Grad-Gyenge Anikó, az eljáró tanács előadója
Fábri Péter, az eljáró tanács szavazó tagja
KollárÁrpád, az eljáró tanács szavazó tagja
Dr. Legeza Dénes, az eljáró tanács szavazó tagja*

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Borja de Carlos Hernando: Can content be added to a patent application already filed or to a patent already granted? (Hozzáadható-e tartalom egy már benyújtott szabadalmi bejelentéshez vagy egy már megadott szabadalomhoz?) Intellectual Property Blog, 2022. február 15.

A szabadalmi bejelentés tárgyának vagy tartalmának az eredetileg benyújtott tartalomhoz képest történő bővítése nagyon fontos lépés a szabadalmi bejelentés engedélyezési eljárásában, mert a szabadalom megadása után ez hátrányosan befolyásolhatja a szabadalom jogosultjának érdekeit.

Az új tárgy hozzáadására általában azt követően kerül sor, hogy a bejelentő a szabadalomengedélyezési eljárás során módosítja az eredetileg benyújtott bejelentést, és rendszerint a vizsgáló kifogásainak elhárítása érdekében kénytelen módosítani a bejelentés egy adott részét, általában az igénypontokat. Előfordulhat, hogy a módosítás eredményeként a szabadalom oltalmi körébe olyan új anyag kerül, amelyre az eredetileg benyújtott bejelentés nem terjedt ki. Az ilyen módosítás olyan anyagot iktathat be a bejelentés leírásába és/vagy igénypontjába, amely túlterjed a benyújtott bejelentés tartalmán, ami – miként már említettük – a megadás után hátrányosan érintheti a jogosultat.

Az eredeti szabadalmi bejelentésen túlterjedő tartalom bevezetését az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) sem engedélyezi, mert a 123. cikk (2) bekezdése tiltja új tartalom hozzáadását az európai szabadalmi bejelentés engedélyezési eljárásában.

Ha a szabadalmi bejelentés feldolgozása során a bejelentő új információkat iktat be akár a leírásba, akár az igénypontokba vagy az ábrákba, az hatással lehet a megadott szabadalom elleni esetleges felszólalás elbírálására.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy rendkívül fontos odafigyelni a szabadalmi bejelentés vizsgálati eljárása során tett módosításokra, mert ha azok új tárgyat adnak hozzá az eredeti bejelentéshez, akkor ez felszólalási ok, és a szabadalmat megvonhatják, jogosultja pedig a szabadalom megadása után már nem tudja kijavítani ezt a hibát. Ha azonban az új anyag hozzáadását a vizsgálat első szakaszában (a megadást megelőzően) észleli akár az elbíráló, akár a tényleges bejelentő, akkor az utóbbi valószínűleg képes lehet módosítani az igénypontot, a rajzot vagy a leírást annak érdekében, hogy egy új módosítással az ilyen anyaghozzáadást helyesbítse.

Az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH) 2021. márciusi vizsgálati irányelvei hivatkoznak az eredetileg benyújtott bejelentés tárgyának kiterjesztésére, kifejtve, hogy mikor tekintik az ilyen tárgyat kiterjesztettnek.

A fentiek fényében ha a szabadalmi bejelentés feldolgozása során végrehajtott módosítások kiterjesztik a benyújtott bejelentés tárgyát, és a bejelentést ilyen további tárggyal adják meg, a bejelentő kellemetlen helyzetbe kerülhet, ha egy harmadik fél felszólal vagy megvo-

nási kérelmet nyújt be. Ennek oka, hogy az ESZE 123. cikkének (3) bekezdése értelmében a szabadalom megadása után nem lehet a szabadalmat úgy módosítani, hogy az kiterjessze az engedélyezett szabadalom által biztosított oltalmat. Erre példa lehet, ha a bejelentő a szabadalmi bejelentés engedélyezési eljárása során új tárgy hozzáadását jelentő korlátozást foglal bele egy igénypontba, amely annak benyújtásakor nem volt része a bejelentésnek, és amelyet a vizsgáló végül jóváhagyott. A felszólalási eljárás során az ilyen korlátozást az ESZE 123. cikkének (2) bekezdése alapján törölni kell az igénypontból. A korlátozás törlése azonban sérti az ESZE 123(3) cikkét, ami azt jelentené, hogy a szabadalom jogosultja a módosítással vagy anélkül elveszítené a szabadalmat, és végső soron nyeretlen helyzetbe kerülne [a 123. cikk (2) és (3) bekezdésének csapdája]. Bár igaz, hogy ebben a helyzetben a vizsgáló jóváhagyta volna a módosítást, nem szabad elfelejteni, hogy az ilyen módosításokért végső soron kizárólag a bejelentő felelős. Az ESZH Bővített Fellebbezési Tanácsa G1/93 sz. döntésében jelezte, hogy mely esetekben lehet kikerülni a fenti csapdából. Az ESZH fellebbezési tanácsai is számos döntést hoztak az európai bejelentések és szabadalmak tárgyának kiegészítésével kapcsolatos különböző szempontokról, például a T667/08, a T1125/07 és a T99/13. sz. ügyben.

A szabadalmi bejelentés megadására irányuló eljárásban, illetve egy már megadott szabadalomban a felszólalási vagy korlátozási eljárás során végrehajtott módosítások fontosságán túlmenően azt is szem előtt kell tartani, hogy az ilyen módosítások a bíróság előtti megvonási kereset esetén is meghatározó tényezők lehetnek.

Amennyiben tehát egy szabadalmi bejelentés módosítására kerül sor, szem előtt kell tartani az ESZH vizsgálati irányelveinek az ESZE 123. cikke (2) bekezdésére vonatkozó alábbi jelzéseit.

- „Az alapgondolat az, hogy nem szabad megengedni a bejelentő helyzetének javítását az eredeti bejelentésben nem közölt tárgy hozzáadásával, ami indokolatlan előnyhöz juttatná őt, és károsíthatja az eredeti bejelentés tartalmára támaszkodó harmadik felek jogbiztonságát (G 1/93 sz. döntés).”
- „A módosítás akkor elfogadható, ha tárgya közvetlenül és egyértelműen levezethető a benyújtott bejelentésből, azaz ha egyáltalán nem kétséges, hogy a fennmaradó tárgy – akár kifejezetten, akár hallgatólagosan – közvetlenül és egyértelműen ki van nyilvánítva a benyújtott bejelentésben.”
- „Tilos olyan tárgyat hozzáadni egy európai bejelentéshez, amelyet a szakember nem tud közvetlenül és egyértelműen levezetni a benyújtott bejelentésből általános szaktudása felhasználásával.”
- „A módosítások értékelésekor arra kell összpontosítani, hogy a benyújtott dokumentumokban mi van valóban kinyilvánítva a szakember számára.”

Következésképpen, amikor a szabadalom megadására irányuló eljárásban vagy a felszólalási, illetve korlátozási eljárásban a szabadalom (leendő jogosultja) módosításokat végez, alaposan elemeznie kell, hogy azok új tárgy vagy új tartalom hozzáadását jelentik-e. Mint említettük, új tárgy beiktatása a szabadalom megvonásához vezethet mind az ESZH-nál, mind a bíróság előtt. Új tárgy hozzáadásának elkerülése érdekében minden módosítás előtt ellenőrizni kell, hogy az említett tárgy szerepel-e az eredetileg benyújtott bejelentésben.

Dr. Palágyi Tivadar

Jan Phillip Rektorschek és Marie Schmidbauer: Patents in the Metaverse: Pharma and Life Sciences (Gyógyszeripari és élettudományi szabadalmak a metaverzumban). Lexology, 2022. november 28.

Nem is olyan régen a legtöbb ember csak könyvekből és filmekből hallott a metaverzumról, és kevés ismerete volt a fogalomról – ha egyáltalán volt. Kezdetben még a jól ismert vállalatok is rendkívül kritikusan álltak az általunk ismert világon kívüli új világ gondolatához, és nem láttak benne különösebb jövőbeli lehetőséget.

Az elmúlt években azonban a metaverzum híre és eszméje óriási mértékben megnőtt, amit valószínűleg a COVID-19 világjárvány hatásai gyorsítottak fel. Egyre inkább növekszik az emberek hajlandósága arra, hogy egy másik, virtuális világban tartózkodjanak, és a lehető legéletszerűbb módon lépjenek kapcsolatba egymással. Hosszú távon elképzelhető, hogy a mindennapi és a kereskedelmi élet jelentős része is a metaverzum párhuzamos világába áttevődik. Ez különösen igaz a kutatási és fejlesztési tevékenységre, mert a metaverzum – annak technikai továbbfejlesztését feltételezve – ideális környezetet kínál csaknem mindenféle kiterjedt szimulációhoz.

A nagyközönség nyilvánvalóan megnövekedett hajlandósága vagy legalábbis érdeklődése, valamint a metaverzumban rejlő várható lehetőségek miatt a nagyvállalatok is biztosítani akarják helyüket ebben a világban. Jelenleg számtalan erőfeszítést tesznek annak érdekében, hogy további platformokat hozzanak létre termékeik és szolgáltatásaik fejlesztéséhez és kínálatához.

A metaverzumban megvalósuló fejlesztésekhez kapcsolódó befektetéseket megfelelően biztosítani kell, ami várhatóan időközben kezd láthatóvá válni, legalábbis a szabadalmi oldalon terén. Ez az egész metaverzumra vonatkozik, azaz mindazokra az eszközökre, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy hozzáférjünk ehhez a világhoz, mind pedig magukra a metaverzumon belüli technológiákra, például a „blokklánc-technológiára”. A metaverzum sikerének nagyon fontos építőkövei lesznek azonban – különösen a gyógyszeripari és az élettudományi ágazatban – nemcsak a technológiák, hanem az elkerülhetetlenül és konkrétan összegyűjtött adatok, valamint azok védelme is. Szükséges lesz folytatni vagy újra-éleszteni a számos joghatóságban már megkezdett vitát arról, hogy bizonyos adatkészletek (szabadalmi) védelmet is élvezhetnek-e, például a szabadalmazott eljárások eredményeként „termékvédelem” révén.

Különböző statisztikák szerint a metaverzumbeli találmányokhoz közvetlenül kapcsolódó szabadalmi bejelentések száma az elmúlt öt évben már több mint kétszeresére emelkedett, és ez az irányzat egyértelműen erősödik. A különböző ágazatok legnagyobb vállalatai éppúgy képviselik magukat itt, mint számos induló és középvállalat, ami jól mutatja, hogy a metaverzum mennyire széles körben van jelen, és hogy a jövőben szinte minden ágazat számára fontos lesz.

Ahogy a nemrégiben közzétett szabadalmi bejelentésekből kiderül, számos vállalat dolgozik új és továbbfejlesztett hozzáférési technológiákon, azaz hardvereken, például szemüveg, óra, fülhallgató és okostelefon kombinált rendszerén, amelyek lehetővé teszik az alacsony küszöbű belépést a metaverzumba.

Emellett egyre több gyógyszeripari és élettudományi vállalat jelenik meg a színtéren. Úgy tűnik például, hogy az amerikai „CVS Health” kiskereskedelmi és egészségügyi csoport a jövőben tevékenységének jelentős részét a metaverzumba kívánja áthelyezni.

A gyógyszerfejlesztés és az orvosi biológiai kutatás is részben már a metaverzumban zajlik, például bizonyos tesztmodellek, szimulációk és kísérletek formájában, amelyeket szimulált körülmények között sokkal könnyebb végrehajtani. Ugyanez vonatkozik az új sebészeti módszerekre vagy az olyan innovatív sebészeti eszközök használatára, amelyek tesztelése és gyakorlása virtuális, valós idejű környezetben történhet.

Nyilvánvaló, hogy a fejlesztés még nem eléggé előrehaladott ahhoz, hogy optimális és a való világhoz hasonló környezetet hozzanak létre. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a metaverzum már nem csak hamis hírverés, ha figyelembe vesszük a számos iparág által jelenleg is végrehajtott beruházásokat, beleértve a kapcsolódó intézkedéseket is, amelyekkel ezeket a beruházásokat a szellemi tulajdon-jogok révén védik. A metaverzum növekvő jelentőségét különösen a globálisan fontos vállalatok alapvető technológiákra vonatkozó szabadalmi bejelentései mutatják. Azt is figyelembe kell venni, hogy a közzétételi határidők miatt (általában 18 hónap a bejelentés napjától számítva) az elmúlt másfél évben benyújtott szabadalmi bejelentések jelentős része még nem is ismert.

Bár a metaverzum és tágabb környezete jelentős fejlődési potenciállal rendelkezik, a következő akár 20 évre valószínűleg éppen a most készülő alapvető találmányok fogják meghatározni az irányt. Várhatóan egyre nehezebb lesz megkerülni a meglevő olyan szabadalmakat, amelyek szabványt határoznak meg (egyelőre nem a szabvány szempontjából lényeges szabadalom értelmében), és megkapaszkodni a metaverzumban, ha valaki nem kezd el már most aktívan részt venni ebben a folyamatban. A fentiekből világossá válik, hogy mennyire fontos időben tájékozódni a szabadalmi szabályozásról és a metaverzumon belüli sajátosságokról. Időben gondoskodni kell a saját iparágon belül esetleg szükséges bejelentésekről, hogy felkészüljünk a lehetséges „szabadalmi csatákra”, és hogy biztosítsuk helyünket a metaverzumban, a „jövő feltételezett (párhuzamos) világában”.

Dr. Palágyi Tivadar

Sigrid Bratlie, Hallvard Kvale: A jövő embere. A biotechnológiai forradalom és annak hozzájárulása az emberiség számára. Typotex, 2022; ISBN 9789634931669

„Csalódván a majmokban, Isten létrehozta az embert. Utána már felhagyott a kísérletezéssel.” (Apokrif Mark Twain nyomán. A továbbfejlesztésről szól a könyv.)

„Egy ember létrehozása rendkívül bonyolult folyamat.”

„Az emberi genetika felfoghatatlanul bonyolult.” (Szerencsére ez nem teszi lehetetlenné a megismerését – csak kegyetlenül hosszú, rengeteg munkával és útkeresésekkel teli kutatóúttá. Erről szól a könyv is.)

„A fejlődés egyre gyorsabban halad, egyre messzebbre, egyre inkább ismeretlen területre visz bennünket.” (S mi tarthat vissza attól, hogy az új lehetőségekből új veszélyeket is teremtsünk?)

„A biológia meghekkelésének képessége az élet minden szakaszában új aktualitással és új jelentőséggel tölti meg ezt a nagy kérdést. Válaszút előtt állunk: azok a technológiák, amelyek egyre inkább lehetővé teszik saját evolúciónk befolyásolását és irányítását, reményteljes lehetőségeket hoznak magukkal, ugyanakkor alázatot és óvatosságot is követelnek. (Sajnos e két utóbbi nagyon nem jellemző modern világunkra. Ideje lenne észhez térni – de hogyan?)

„A határok kitolása kihívásokkal fog járni, különösen azért, mert a betegségek kezelése és a különféle tulajdonságok tökéletesítése közötti határok elmosódnak.” (Ez pedig szinte jól meg sem oldhatónak ígérkező etikai, és azoknak megfelelő jogalkotási problémák felmerülésével fenyeget.)

(Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

A szerzőkről: Sigrid Bratlie PhD-fokozatot szerzett molekuláris biológiából az oslói Norvég Rádiumkórház Rákkutató Intézetében. 2015-ben megkapta a Király Aranyérmét – ezt a kitüntetést kimagasló fiatal tudósoknak adják. Dolgozik a Norvég Biotechnológiai Tanácsadó Testületnek, jelenleg különleges tanácsadója a Norvég Ráktársaságnak és a Norvég Agrár-gazdasági Szövetkezeteknek.

Hallvard Kvale PhD-fokozatot szerzett jelenkori történelemből az Oslo Egyetemen. Az oslói Társadalomkutató Intézet kommunikációs vezetője, előzőleg a Norvég Biotechnológiai Tanácsadó Testület kommunikációs vezetője volt. (Forrás: <https://booksfromnorway.com/books/1980-reinventing-human>)

A Typotex ajánlójából: „Bratlie és Kvale azt az utóbbi évtizedekben bekövetkezett elképesztő biotechnológiai fejlődést mutatja be érthető és szemléletes módon, amely utat nyit az emberiség számára, hogy az élet valamennyi szakaszában felülírja a biológiát, átvegye az irányítást a saját evolúciója felett, és akár az örök élet lehetőségéről is álmodozzon. Ez a fejlődés azonban egyszerre izgalmas és ijesztő. Ki ne szeretné, hogy a megszületendő gyermeke szuper egészséges legyen és szuper képességekkel rendelkezzen? De ki mondja meg, hogy hol a határ? Hogyan és mire használhatják a dizájnergyerek – az akár emberfeletti – képességeiket? Milyen lesz az a világ, ahol örökké egészségesek maradhatunk és több száz évig élhetünk? A szerzők sorra veszik az új technológiák alkalmazása kapcsán felmerülő, beláthatatlan következményekkel járó etikai és társadalmi kérdéseket is.”

Alighanem pontosan jellemezzük a könyvet mondván, hogy „jó középiskolás fokon” ad képet az emberi genetika szerepéről, annak kutatásáról, a géntechnológiák távlatairól, ígéreteiről és veszélyeiről – egyebek közt úgy, hogy összetett biológiai gépezetünket egy számos alkalmazással működő okostelefonnal szemlélteti, hiszen e jószágot mindenki többé-kevésbé ismeri, legalábbis a használata erejéig, s így remélhetőleg érti a magyarázatot is. Ez a szemléltetés eleve elfogad némi felületességet, hiszen az okostelefont is blackboxként ismerjük: olyan kütyüként, amelynél a bemenő vezérlést – bökdössük az érintőképernyő ikonjait – meg tudjuk feleltetni a szolgáltatásának – jó esetben teszi, amit várunk tőle –, de fogalmunk sincs a kettő közötti mechanizmusról. Ugyanez áll a hivatkozott alkalmazásokra is. A fentebb említett norvég könyvajánló oldal megfogalmazásában: „A könyv célja hogy az olvasók értsék a biológiát és a biotechnológiát, s ezzel legyen egy jó kiindulópontjuk, hogy a saját véleményükkel részt vegyenek a nyilvános vitában.”

Erről szól: „Bizonyos természetadta feltételek teljes mértékben megkerülhetetlenek voltak mostanáig: például hogy egy gyermek fogantatásához egy nőre és egy férfira van szükség, hogy a szerencse és a balszerencse nagyban meghatározza, milyen szelvényt dob számodra a genetikai lottó, és hogy előbb vagy utóbb mindannyian meghalunk. De muszáj így lennie? A modern biotechnológia hamarosan a feje tetejére állítja a jól ismert biológiai igazságokat. Milyen messze vagyunk attól, hogy az, ami ebben a pillanatban science fictionnek hangzik, valósággá váljon? És mit jelent az egyén és a társadalom számára, hogy egyre nagyobb befolyással és irányítással rendelkezünk a biológiánk felett?

Ebben a könyvben bemutatjuk, hogyan működik a testedet alkotó, hihetetlenül fejlett gépezet, és hogy az új ismeretek és új az eljárások miként teszik lehetővé az emberi biológia felülírását az élet valamennyi szakaszában. Emellett arra buzdítunk, csatlakozz hozzánk, és velünk együtt gondold végig, hogy ezek az új lehetőségek milyen etikai kérdéseket vetnek fel a fogantatással, az étellel és a halállal kapcsolatban. Közösén hatással lehetünk arra, milyen lesz a jövő embere.” (Háááát... de ne öljük meg a reményt...)

„Repül a nehéz kő” – A könyv világos képet ad arról, hogy a biotechnológia forradalma egyaránt szolgál az emberiség legígéretesebb és legveszélyesebb innovációival, azt pedig

tudnunk kell hozzá: amit egyszer stabilan, azaz megismételhetően létrehoztak, az többé nem tehető meg nem történtté, a jogi tilalom pedig minden kerítések legingatagabbja, és sokszor csak pénz kérdése megkerülni.

A mondandó íve:

Prológus: Az élet előadása (magyarán a bevezető)

I. Az élet kezdete – fejezetei: 1. A kiindulópont / 2. Amikor segítségre van szükséged ahhoz, hogy (egészséges) gyermeked szülessen / 3. A jövő gyermeke / 4. Szép új világ?

II. Az élet közepe: 5. Élő szuperszámítógép vagy / 6. Az élet forgatókönyvének olvasása / 7. A saját tested meghekkelés / 8. Genetika határok nélkül?

III. Az élet vége: 9. Miért halunk meg? / 10. Egészséges öregedés / 11. A kor nem akadály / 12. Ég veled, öregedés?

Epilógus: És most?

„Végén csattan az ostor” – ez jól illik az epilógusra, amely tökéletesen összefoglalja a legfőbb pontjait a ma még át sem látható lehetőség- és problémahalmaznak, amely elé a biotechnológiák fejlődése állítja az emberiséget. Előjáróban idézzük ide a nyitó és a záró bekezdést:

„*Mi is valójában az ember? A biológia meghekkelésének képessége az élet minden szakaszában új aktualitással és új jelentőséggel tölti meg ezt a nagy kérdést.* Nem vagyunk az evolúció végpontja. Az emberiség folyamatosan fejlődik, így történelmietlen és értelmetlen volna azt állítani, hogy a 2020-as év embere a végső pont, ahol meg kellene állnia a fejlődésnek. (Ez a kijelentés – a jól csengő frázis kedvéért – kissé talán túlzó, legalábbis történelmileg rövid távon. Gondoljunk bele, mennyit is változott az ember biológiai felépítése az utolsó néhány tízezer évben. Az életmód természetesen befolyást gyakorol a népek testi jegyeire – éghajlat, táplálkozás, életvitel –, de minden ember a Földön ma is ugyanahhoz a fajhoz tartozik, legfeljebb kisebb eltérésekkel, mint a külseje, vagy hogy bizonyos rendellenességek elsősorban bizonyos népek, népcsoportok körében fordulnak elő, ahogy a sarlósejtes vérszegénység vagy épp a laktózintolerancia. Feltehetően ma meg sem mondható, hány generációnak kell lefutnia, amíg maga a törzsfejlődés új minőséget állít elő. Az evolúció létének elfogadásával szükségképp elfogadjuk, hogy annak nem lehet végpontja, de jól látni, hogy az emberi törzsfejlődés lassú folyamat, s hacsak az emberiség nem csinál valami romboló őrültséget, pl. globális nukleáris vagy biológiai szennyezést, akkor az is marad – Osman P.) Ugyanakkor *válaszút előtt állunk:* azok a technológiák, amelyek egyre inkább lehetővé teszik saját evolúciónk befolyásolását és irányítását, reményteljes lehetőségeket hoznak magukkal, ugyanakkor alázatot és óvatosságot is követelnek.”

„*Hol kellene hát húzódnunk a határoknak?* Bár az általunk tárgyalt témák közül több is valóságos science fictionnek tűnhet, *ezek a kérdések közelebb vannak, mint sokan gondolják.* Ha tetszik, ha nem, a biotechnológia alakítani fogja a jövőnket, és jelen pillanatban is számos fontos döntés születik. A ránk váró viták megkövetelik a biológiánk és a szóban forgó technológiák alapvető megértését, és ezzel egyidőben a lehetőségek és következmények ala-

pos etikai átgondolását. *Ebben a könyvben megpróbáltunk alapot adni mindkettőhöz. Most azt reméljük, te is csatlakozol annak megvitatásához, hogy merre vezessen tovább ez az út.* – Húzódik némi határozott optimizmus ama feltevés háttérében, hogy az emberiség ösztársadalmi vita keretében dönthet majd arról, miként alakítsák sorsát és életét a biotechnológiák adta lehetőségek.

Nézzünk kissé bele a részletekbe!

Genetikánk az okostelefon tükrében: „A biológiánk működésének megértéséhez segítséget nyújthat, ha az okostelefonokat vesszük példaként. A telefonod számos olyan alkalmazást, avagy szoftvert tartalmaz, amelyek bizonyos funkciókat látnak el. Az applikációkat jókora mennyiségű forráskód vezérli, amelyet a számítógépes programozó egy, a telefonod számára érthető programozási nyelv segítségével írt. A forráskód tehát az alkalmazások alapja, amely meghatározza, hogy mire tudod használni a telefonodat. Az alábbi egyszerű modellel szemléltethetjük a rendszert:

Programozási nyelv (forráskód) → Szoftver (alkalmazások) → Hardver (telefon).

Többé-kevésbé te magad is ugyanezen elv szerint működsz. *Tested sejtjei egyfajta hardverként operálnak, amelyet egy sor, génnek nevezett alkalmazás irányít. Ezek a gének a DNS forráskódba vannak programozva.* A fenti modell átírásával tehát a következőképpen mutathajuk be a szervezeted működését:

DNS → Gének → Sejt

Ez az elv nemcsak rád érvényes, hanem valamennyi élőlényre. Hogy megértsük, hogyan is működik ez, át kell esnünk egy genetikai gyorstalpalón.”

Az ismeretterjesztő, azaz előképzettséget nem igénylő „gyorstalpaló” eléggé alapos, érdekes, amit még kedvezően fokoznak is a témába vágó példák – pl. ízbeli preferenciáink genetikai meghatározottságáról. Az okostelefon-párhuzamhoz is vissza-visszatér. Egy jellemző példa: „A legtöbben megtapasztaltuk már, hogy a telefonunk vagy a számítógépünk egyszer csak nem hajlandó az együttműködésre, például amikor egy applikáció vagy egy szoftver lefagy. Ezt okozhatja a forráskód hibája. Ugyanígy a sejtjeink is furcsán viselkedhetnek, ha nem helyesen betűzik a DNS-ünket, ami olykor jelentős biológiai következményekkel járhat. Ha férfiként a DNS-ed H1 génjének négyezer-ötszázharmincegyedik pozíciójában egy G helyett egy A van, a hímvarsejtjeid diszfunkcionális farokkal fognak rendelkezni, és nem tudnak megfelelően úszni. Ha nőként a PATL2 géned négyszázhetvennyolcadik pozíciójában egy C helyett T van, nem lesz megfelelő peteérésed. Egyik esetben sem lehet ’hagyományos’ módon gyermeket vállalni. Más DNS-mutációk még súlyosabb következményekkel járnak az érintett személy számára.....”

„A könyv első részének következő fejezeteiben közelebből is megvizsgáljuk, hogy a biotechnológia miként növelheti annak az esélyét, hogy akkor is saját, egészséges gyermekeid születhessenek, ha biológiai vagy társadalmi okokból ez egyébként nem lenne lehetséges.” Részletesen leírják a fogantatás biológiai folyamatát, s vázolják, hogy a rendszer működé-

sébe hibák csúszhatnak, amelyek útját állják, hogy egészséges gyermek szülessék, mint pl. a triszómia.

Behozzák a képbe, és szólnak a *modern biotechnológiai segítő beavatkozási lehetőségekről*, amilyen a lombikbébi-kezelés és a spermiumok petesejtbe juttatásának közvetlen módszere is. Ezek jelentőségéhez tartozik, hogy „[a] gyermekvállalás biológiai feltételeit ugyanis nagyobb társadalmi tendenciák is befolyásolják”. E rejtélyesen hangzó mondat kifejtésében az következik, hogy a nőknél társadalmi tényezők alakíthatják az első gyermek vállalásának időzítését, a termékenység pedig az idő múlásával fokozatosan csökken – ezt szintén megmagyarázzák –, ami növeli a rásegítés szerepét. Kifejtik, hogy a biotechnológiai rásegítés szükségessége a férfiakat is érintheti. „Az utóbbi évek átfogó tanulmányai a férfiak nemzőképességének erőteljes és aggasztó csökkenését mutatják. Továbbra sem tisztázott, hogy mi a fő ok. Több kutató attól tart, hogy az elkövetkező években egyre több férfi szorul majd segítségre ahhoz, hogy apává váljék.”

Új tényező, új technológia a képben: „Norvégiában 2009 óta minden évvel egyre csökken a termékenység. Ugyanakkor az orvosi segítséggel fogant gyermekek száma meredeken nőtt a nyolcvanas évek óta. Mindent egybevetve, Norvégiában több mint negyvenezer gyermek fogantatásáról beszélhetünk. Ezeknek a gyermekeknek a többsége laboratóriumban, a petesejtek és a spermiumok egyesítésével fogant, ám néhány pár számára ez sem elegendő. Az ő esetükben *egy harmadik személyt kell beemelni a kapcsolatba: a donort, azaz az adományozót.*” A magyarázat spermium- és petesejt-adományozással folytatódik, és – modern idők! – „[a] technológiai fejlődés azt is lehetővé teszi, hogy petesejtet vagy spermát ‘adományozz’ saját magadnak, ha a gyermekvállalás előtt például utazni vágysz vagy karriert szeretnél”. – Tudjuk azt is, hogy ezt bizonyos betegségek kezelésének megkezdése előtt is célszerű lehet megtenni.

A kifejtés következő szakaszában a *biotechnológia és a piacgazdaság mai találkozása* áll előnk: „*Bérbe adott anyaméh.*” Ebből egyetlen elemet emelünk ki orvostechnológiai és etikai újdonsága okán: „A béranyaság egy lehetséges alternatívájaként, a világ első gyermeke, aki egy másik nő transzplantált méhéből született, 2014-ben jött a világra Svédországban. 2017-re datálható az első szülés, amelyre egy elhunyt donortól származó méhátültetés után került sor. Sokkal inkább meglepő, mint orvosi szempontból lényeges: az első öt nő közül, aki méhtranszplantáció után szült, háromnak a saját anyja adományozta a méhét.”

PGD: A *preimplantációs genetikai diagnosztika*, amely az embriók genetikai vizsgálatának egyik módszere. „Ha egy ilyen pár (akiknél nem jön össze ‘hagyományos módon’ a gyerek – Osman P.) IVF-kezelésben részesül, mely során több petesejt is megtermékenyül, akkor valószínű, hogy az embriók egy része hibás génnel rendelkezik majd, míg mások nem. Ilyenkor a PGD segítségével meg lehet vizsgálni az embriókat, mielőtt behelyezik őket a nőbe. Amennyiben sikerül olyan embriókat találni, amelyekben az ‘egészséges’ génvariáns két példánya fedezhető fel, majd létrejön a terhesség, a párnak egészséges gyermeke születik. A PGD az örökletes kromoszóma-rendellenességek kimutatására is használható, amelyeket

a kromoszómában bekövetkező jelentős szerkezeti változások okoznak, például nagyobb darabok hiányoznak belőle, vagy a kromoszóma adott szakaszában a génsorrend megfordul. A PGD segítségével az embriók nemét is meg lehet állapítani. Egyes örökletes betegségek csak az egyik nemet érintik, általában fiúkat, és elkerülhetőek az ellenkező nemű embrió kiválasztásával.” – S belép a képbe a gyerek nemének megválasztása viharos kérdésköre is!

Vázolják a PGD alkalmazásának korlátait, és „[a] reprodukciós technológiák következő generációjával azonban nemcsak az esélyeket tudjuk befolyásolni, hanem a teljes lottót megbuherálhatjuk”. – A lottó itt természetesen, hogy mit hoz ki az anya és az apa DNS-ének kombinálódása. *Etikailag roppant kényes alkalmazás.* Elmondják: ha beteg gyerek van a családban, a PGD technikailag hozzásegíthet olyan kistestvér „létrehozásához”, aki szervdonorként segíthet idősebb testvérén.

Következik a modern biotechnológia újabb csodája: „A mitokondriális gének rendelkezése legalább olyan súlyos következményekkel járhat, mint más gének hibái. A mitokondrium-adományozás lehetővé teszi, hogy a saját [hibás] mitokondriumaidat egy donor egészséges mitokondriumaira cseréljék.”

Kivágás és beillesztés: „A CRISPR az egyik legfontosabb mozaikszó, amellyel meg fogsz ismerkedni. A 2012-ben kifejlesztett CRISPR géntechnológiai módszert ma már a valaha volt legfontosabb technológiák egyikeként emlegetik. A CRISPR segítségével ugyanis átírhatjuk az élet forráskódját.

A CRISPR a Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats (azaz halmozottan előforduló, szabályos közökkel elválasztott palindromikus ismétlődések) rövidítése. A zseniális húzás, amellyel a két kutató, Jennifer Doudna és Emmanuelle Charpentier állt elő elsőként, a következő volt: a CRISPR-t néhány apró módosítással egy ’univerzális genetikai ollóvá’ alakították, amely valamennyi élő szervezet minden egyes sejt típusának bármely DNS-ére hatással van. A CRISPR lényegében DNS-darabok eltávolítását, hozzáadását vagy cseréjét teszi lehetővé – ahol csak akarjuk. Ezt génszerkesztésnek nevezzük. Ha egy sejt forráskódjába hiba csúszik, a CRISPR segítségével korrigálható.” – S ha ennek alkalmazását szabadjára engedik, ténylegesen határtalan lehetőségek nyílnak meg ...

Következik: „Az élet forgatókönyvének szerkesztése – A saját evolúciónk, közel négy milliárd évnyi véletlenszerű génkeveredés és mutáció után, *elvileg a mi irányításunk alá kerülhet.* És ez nem csupán egy hipotetikus forgatókönyv. Már meg is történt. A 2018-as évre az emberiség történetében bekövetkezett fordulópontként fogunk emlékezni.” A CRISPR alkalmazásáról van szó, a részleteket pedig tessék elolvasni. Bejön a képbe a *mesterséges anyaméh:* „sőt egyszer talán a gyermekek világra hozásának kedvelt módja is lehet, amennyiben képes kiküszöbölni a terhesség és a szülési komplikációk kockázatát az anyánál, vagy a gyermek szervezetében. A biotechnológia elképesztő iramú fejlődésével nem lehetetlen, hogy *valamikor a jövőben a teljes reprodukciós folyamatot leválaszthatjuk az emberi testről.*”

Pandora szelencéje: „Vannak, akik azt jósolják, hogy az emberek már a század közepére felhagynak a ’hagyományos módon’ történő gyermekvállalással. Ugyanakkor az, hogy ez

valósággá válik-e, nem csupán technikai kérdés. Meddig szabad elmennünk, hogy segítsünk azoknak, akiknek nem lehet gyerekük, és hogy megakadályozzuk, hogy beteg utódunk szülessen? Mi van, ha nem betegségek megelőzéséről van szó, hanem az olyan tulajdonságok tökéletesítéséről, mint az intelligencia vagy a külső megjelenés? *A reprodukció 2.0 rohamos fejlődésével nehéz döntéseket kell majd meghoznunk, amelyekben a társadalomnak közösen kell állást foglalnia.*”

De mit jelent itt a társadalom? Helyi közösségeket vagy az egész világot? Helyi közösségek esetén óriási szabályozási arbitrázslehetőségek nyílnak meg: aki valamit akar, és módja van rá, oda megy és ott végezteti, ahol az engedélyezett. Egész világ? Technikailag már akár hamarosan megoldható is lehet globális népszavazást rendezni, azonban létrejöhet-e bármiféle megegyezés a mérhetetlenül sokféle közösségek, népek egymással akár többé-kevésbé szembenálló kulturális, világnézeti, vallási tényezők által alakított véleményei között? S van még egy „apró” probléma: bármiről legyen is szó, hogyan visz a helyes irányba olyanok véleménye, akik nincsenek elegendő mértékben tisztában döntésük következményeivel? „Nem szabad fenntartások nélkül elfogadnunk minden új technológiát. Éppen ellenkezőleg, *döntő fontosságú, hogy kritikus és tájékozott vitát folytassunk a megnyíló lehetőségekről.*” A szerzőknek ebben tökéletesen igazuk van, ám olyan bonyolult és rohamosan változó, terebélyesedő kérdésben, mint a biotechnológiák és bennük a géntechnológiák alkalmazása, az „emberszerkesztés”, vajon a véleménynyilvánítók mekkora hányada van birtokában az ehhez szükséges ismereteknek?

Újabb izgalmas témakörrel folytatjuk: „Élő szuperszámítógép vagy” – Idetolakszik a kérdés: vajon az MI-nek nevezett szuperszámítógép evolúciója mikor jut odáig, hogy kritikus kérdéssé teszi annak meghatározását, pontosan mi tekintendő élőnek?

„Valamennyi feladatot, amelyet a tested végez, az olyan automatikus folyamatoktól kezdve, mint a légzés és az emésztés, az olyan összetett tevékenységekig, mint a fejszámolás vagy a tánc, az igényeidnek és a környezetednek megfelelően össze kell hangolnia és be kell állítania. A rendszer a nap huszonnégy órájában, az év háromszázhatvanöt napján azon dolgozik, hogy változó körülmények között és az adott feltételeknek megfelelően mozgásban tartsa és a lehető leghatékonyabb teljesítményre ösztönözze testedet. A könyvnek ebben a részében közelebbről is szemügyre vesszük a működésedet, valamint azt, hogy milyen lehetőségeid vannak a saját biológiád meghekkelésére.”

Rövid áttekintés következik a test biológia működéséről, és „[a] sejtek ezermilliárdjai *processzorok hatalmas hálózatát alkotják, amelyek közösen működtetnek egy szuperszámítógépet – a testedet.* A rendszer szerves molekulák folyamatos felépítésével és lebontásával működik, hogy energiát nyerjen és használjon fel. A sejtek növekedését, osztódását, kommunikációját és az összes rájuk bízott feladat elvégzését bonyolító létfontosságú kémiai folyamatok összességét anyagcserének, más szóval metabolizmusnak nevezzük. A folyamatot a környezeted és a közted zajló összetett interakciók irányítják.” Ez egyike az eseteknek, amikor mintha némi felületesség bukna ki a megfogalmazásban. Mintha az előzőekben írottak nem

mindegyike tartozna az anyagcserébe, másrészt az anyagcsere folyamata és működése nyilvánvalóan a DNS-ben kódolt „operációs rendszerünk” része, ezért feltehetően a környezeti interakciók azt befolyásolhatják, de nem mindenben irányítják. Érdekes magyarázatok és példák következnek viszont az egyén genetikai kódolása és anyagcseréje közti összefüggésekre, mint pl. „[a]mennyiben európai származású vagy, a tejtermékek valószínűleg fontos szerepet játszanak az étrendedben. Az, hogy meg tudod emészteni a tehéntejet, egy génmutációnak köszönhető, amelyet európai őseidtől örökölted, akiknek nagy hasznára volt, amikor néhány ezer évvel ezelőtt elkezdtek tejet adó háziállatokat tartani. A kelet-ázsiaiak többsége viszont nem termel laktázt (tejcukorbontó enzim – Osman P.), így a tej nekik emésztési zavarokat okozhat.”

„A gének a szellemi teljesítményed szempontjából is fontosak. Játszi könnyedséggel oldod meg a legkegyetlenebb sudoku feladványokat, az összes jelszavadra emlékszel a különböző webhelyeken, netán több nyelven is folyékonyan beszélsz? Ebben az esetben *nagyrészt a szüleidtől származó genetikai örökségről van szó.*” – Ha megtanulnánk a génszerkesztést, amely biztonsággal így felturbózza az agy teljesítményét! És a szerzők ezzel csak érintőlegesen említik a legnagyobbat, elménk máig is abszolút megfjejtetlen csodáját, a *savant-szindrómát*, amelynél az autizmushoz vagy egyéb rendellenességekhez bizonyos területeken szédületesen nagy szellemi képességek csatlakoznak. Viszont a következőkben hozzák az érem jelenlegi másik oldalát is. „Ügy tűnik, hogy a magas intelligenciát biztosító gének számos neurológiai betegség, például az Alzheimer-kór és az ADHD ellen is védenek. Másrészt viszont intelligens emberként kiszolgáltatottabb lehetsz az olyan állapotoknak, mint a bipoláris zavar és az autizmus. *A legújabb kutatások szerint a kreativitás és a mentális betegségek szintén közös genetikai eredetűek lehetnek.* Ez lehet az egyik magyarázat arra, hogy miért küzdött és küzd olyan sok híres művész és író szorongással, depresszióval, pszichózissal vagy más mentális betegséggel. Gyakran vált ki vitát a kérdés, hogy az öröklődés vagy a környezet játszik-e nagyobb szerepet abban, hogy miként formáljuk saját magunkat és az életünket, ám a válasz ritkán az egyik vagy a másik. A legtöbb esetben az öröklődés és a környezet szorosan összefügg egymással.” – Jó háritás ahhoz, hogy többnyire ezt még nem tudjuk megállapítani.

„Az epigenetika a környezet és az életmód lenyomata a géneken: a környezet változásai epigenetikai változásokat hoznak létre, amelyek hatással vannak a gének működésére. Az élet forgatókönyve többféle módon is előadható, és az epigenetika határozza meg, milyen lesz az előadás. Ugyanis nem csupán a gének vannak hatással arra, hogy ki vagy, a dolog oda-vissza működik: *az életed és a környezet, amelyben élsz, szintén rányomják bélyegüket a génekre és ezáltal a biológiai adottságaidra.*” Az ehhez fűződő magyarázat az okostelefonanalógiával, s olykor talán kissé botladozó szövegezéssel: „Nem lenne célravezető, ha az összes alkalmazás egyazon időben gőzerővel működne. Okostelefonod akkor működik a legjobban, ha csak az adott pillanatban szükséges feladatokat hajtja végre. Így van ez a sejtjeiddel is. Amellett, hogy kizárólag a feladataik elvégzéséhez szükséges géneket fejezik ki

(azoknak megfelelően működnek – Osman P.), a géneket a környezet változásaira reagálva folyamatosan ki és be kell kapcsolniuk.” – Ez nagyon fontos: valójában tehát nem a génekre „nyomják bélyegüket”, hanem azok mindenkori pillanatnyi érvényesülésére – ha tényleg a gén változna, felvethetnénk az átörökítés kérdését is. A további magyarázat lényege: a szükséges működéshez „a gént ki kell csomagolni: a DNS-szálat pontosan ott kell meglazítani, ahol a gén található, egy kicsit úgy, mint amikor egy szálat húzol ki a fonalgombolyagból. Ez a speciális csomagolófehérjék feladata, amelyek kémiai 'címkéket' erősítenek a DNS-szál külsejéhez. Egyes címkék meglazítják és hozzáférhetőbbé teszik a szálat, míg mások szorosabbra húzzák azt. A címkék néha gyorsan eltűnnek, máskor szilárdan rögzülnek, és hosszú ideig befolyásolhatják a gének aktivitását. *Ezt a DNS külsején lévő extra információs réteget epigenetikának nevezzük.*

Az ilyen epigenetikai hatások olykor generációkon keresztül öröklődhetnek. A második világháború idején éhínség volt Hollandiában. Azoknál a gyerekeknél, akikkel az édesanyjuk ekkoriban volt várandós, felnőttkorban nagyobb mértékben alakult ki túlsúly, cukorbetegség és magas koleszterinszint, mint másoknál, és a vártnál korábban haltak meg. A kutatók szerint a magyarázat abban rejlik, hogy miközben az anya éhezett, egyes gének ki lettek kapcsolva a magzati fejlődés során, hogy alacsony fokozatra állítsák az anyagcserét, s ez a továbbiakban is így maradt.”

A jó hír: „A legtöbb dolog, amit teszel, például, hogy mennyit alszol, mit eszel és mennyire vagy aktív, befolyásolja a géneid kifejeződését. Ám a DNS-kód maradandó hibáival ellentétben, *az epigenetikai változások gyakran visszafordíthatóak.*”

Életközösség mikroorganizmusokkal: „Tested ugyanannyi baktériumból és egyéb mikroorganizmusokból áll, mint amennyi a saját sejtjeid száma: körülbelül harminchét billióból. Kívül-belül, tetőtől talpig beborítanak. Évmilliárdokkal ezelőtt határozatlan időre szóló, íratlan együttműködési szerződést kötöttek az őseiddel (endoszimbiózis – Osman P.), ami annyit tesz, hogy hatalmas mázlista vagy. Sosem boldogultál volna a mikroflórát alkotó mikroszkopikus barátaid nélkül.” Szó szerint szédületesen izgalmas, ami itt következik. Szólnak az „ügynevezett bél-agy tengely”ről, s egyebek közt, hogy „[s]zámos idegrendszeri és mentális zavar hosszú ideje rejtély a modern orvostudomány számára. Egyre több bizonyíték utal arra, hogy a mikroflóra, különösen a bélrendszere, ezen a területen is fontos szerepet játszik. Többek között kimutatták, hogy a Parkinson-kórban, Alzheimer-kórban, szklerózis multiplexben, autizmusban, szorongásban és depresszióban szenvedő páciensek szervezetéből gyakran fontos bélbaktériumok hiányoznak. *A mikroflóra egészségre gyakorolt hatásának jobb megértése új lehetőségeket kínálhat a betegségek megelőzésére és kezelésére.* Ahogy egyre több ismerettel rendelkezünk ezen a területen, az is kiderülhet, milyen életmódbeli lépéseket tehetünk azért, hogy a bélbaktériumaink jól érezzék magukat és még jobban működjenek.” – S bár itt nem hozzák fel, nyilvánvaló, hogy ez is milyen óriási teret nyithat a biotechnológia alkalmazásának.

Az élet forгатókönyvének olvasása: A fejezet a DNS-kódról szól, s egy fatalizmus elleni kijelentéssel indul: „Az élet kérdéseire nincs minden válasz megírva a génekben. A DNS az élet forгатókönyve, ám olykor az előadás kissé más irányt vesz ahhoz képest, ami a szövegben áll.” Olvasni tudni kell: „Annak ellenére, hogy a legtöbb genetikai teszt nem ad teljesen egyértelmű 'igen' vagy 'nem' választ, sok esetben mégis hasznos és fontos információkat nyújthat a testeddel és egészségeddel kapcsolatban. A trükk csak annyi, hogy megértsük, mit jelentenek a teszteredmények, és mi az, amiről nem tudnak mit mondani.”

A továbbiak arról szólnak, mi minden olvasható ki így – többé-kevésbé – a DNS-ből. Van, ami ismerős: betegségekre való öröklött hajlam, azok továbbörökítésének veszélye, etnikai gyökereink felfedése. Természetesen a piacgazdaság is rárepült a kinyerhető lehetőségekre. Példák erre a könyvből: „Amivel a következőkben foglalkozni fogunk, az a genetikai tesztek egy másik típusa, amelyről megoszlanak a vélemények a szakértők között, ennek ellenére rendkívül népszerű lett az elmúlt években: a DIY, azaz csináld-magad-géntesztek, ahol egy kereskedelmi vállalatnak fizetsz egy olyan tesztért, amely az egészségedről, a származásodról vagy jellemzőidről árulhat el információkat. A tesztet végzők száma évről évre meredeken nő, az Amazon szerint a 2018-as Black Friday legkelendőbb termékeinek egyike a genetikai teszt volt. Maga a teszt könnyen elvégezhető: beleköpsz egy műanyag csőbe, amelyet azután postára adsz. A cég elemzi a nyáladban található DNS-t, majd egy internetes portálon hozzáférést biztosít a teszteredményekhez. Vállalatok harcolnak azért, hogy DNS-teszteket adjanak el neked, amelyekből megtudhatod, ha a cég más ügyfeleivel közös génjeid vannak. Így távoli rokonokra bukkanhatsz szerte a világon, amennyiben ők is elvégeztek egy ilyen genetikai tesztet, és regisztrálták magukat a vállalat adatbázisában.”

Jönnek viszont cifrább, kereskedelmileg vagy másként invenciózusabb alkalmazások is. Az összefoglaló cím: *Genetikai személyreszabás*. Csak kiragadott példák ebből: „Az Airbnb együttműködésre lépett a 23andMe géntesztelő céggel. Amikor utóbbival elvégeztetsz egy tesztet, amely megmutatja, hogy a világ mely részeihez köthető a származásod, egyúttal ajánlatokat is kapsz a szóban forgó területeken található Airbnb-lakásokról és a kapcsolódó értékelésekről, tapasztalatokról, így nyomban meg is tervezheted a nyaralásodat, mely során megismerheted az előtörténetedet.”

„A zenestreamelő szolgáltatást nyújtó Spotify az AncestryDNA genetikai teszteket végző céggel együttműködve személyre szabott lejátszási listákat kínál azokról a helyszínekről, ahonnan az ügyfelük származik.”

„A mások által közzétett rokonsági tesztek eredményei [másként is] igen fontossá válhatnak. A hetvenes és nyolcvanas években az Egyesült Államokban tevékenykedő 'Golden State Killer' néven ismert sorozatgyilkost és sorozatos erőszaktevőt 2018-ban az ilyen típusú genetikai rokonsági adatbázisoknak köszönhetően tartóztatták le, bár ő maga soha nem tett közzé effajta géntesztet” – részletes magyarázat a könyvben.

A párválasztás mögött az utódokra átörökíthető betegségek kockázata is rejtőzhet. „Becslések szerint világviszonylatban a sarlósejtes vérszegénységben szenvedő gyermekek fele

Nigériában születik. Az ország egyik régiója ezért minden házasodni kívánó pár számára elrendelte a genetikai hordozósági szűrés elvégzését, és megtiltotta az olyan párok házasságkötését, melynek mindkét tagja hordozó, és ezért 25% a valószínűsége, hogy sarlósejtes vérszegénységben szenvedő utódjuk születik.” Megengedhető erőszak a személyes életben? Jó kérdés. Ám megengedhető-e 25% valószínűséggel ilyen beteg gyermekeket világra hozni?

„A Dor Yeshorim szervezet önkéntesen használható szolgáltatást kínál askenázi zsidók számára. Ebben a népcsoportban fokozott a kockázata egyes súlyos betegségeknek. A Dor Yeshorim genetikai teszt elvégzését kínálja fiatal askenázi férfiaknak és nőknek, hogy kiderítsék, hordozói-e ezeknek a betegségeknek. Amikor egy pár a házasságot fontolgatja, ebből megtudhatják, milyen átörökítési veszéllyel néznek szembe.”

A következő cím önmagáért beszél: *Genetikai megelőzés*. Idekapcsolódnak a genetikai alapú életmód-tanácsadások, s extrémebb beavatkozásokról is hallani, pl. megelőző sebészeti beavatkozásokról. Itt egy érdekes példát emelünk ki: „Bizonyos génvariánsok hordozójaként nagyobb a kockázata az idegrendszeri utóhatásoknak, amennyiben olyan kontaktsportot űzöl, amely során ütés érheti a fejet. Számos kereskedelmi vállalat kínálja ezen variánsok genetikai tesztjét, sportolók és egyéb sportkedvelők számára. Egyes szülők egyenesen azért tesztelik a gyermekeiket, hogy szükség esetén távol tarthassák őket a kontaktsportoktól.” És, ahogy a következő címszó mondja, „[e]z csak a kezdet.”

„A saját tested meghekkelése” fejezet még inkább személyessé teszi a biotechnológia alapú megismerés és beavatkozás kérdésköreit. Csak pár részlet innen:

„Új bérlők” – biotechnológiák mikroorganizmus-fertőzés leküzdésére. „Az egyik megoldás egy bakteriofágnak nevezett vírustípus, amely a géntechnológia segítségével kifejezetten az antibiotikumokkal szemben rezisztens baktériumtörzsek megtámadására és elpusztítására specializálható. A módszer fordulópontot jelenthet az antibiotikum-rezisztens baktériumok elleni versenyfutásban, amely napjainkban a világ egyik legnagyobb fenyegetését jelenti a népegészségügyre nézve.” – Kórházak rémálma a legrettegettebb fertőzés, a MRSA, methicillin-rezisztens *Staphylococcus aureus* „szuperbaktérium”.

„Székletátültetés. Egy egészséges személy székletét a beteg bélrendszerébe helyezik át, hogy a beteg mikroflórát egészségesre cseréljék. A koncepció azóta létezik, hogy a kínaiak bő ezerhatszáz évvel ezelőtt vízzel kevert székletet kezdtek felszolgálni a hasmenéses betegek számára. A bél mikroszkopikus bérlői nagyon fontosak az immunrendszered számára. A kutatók ezért úgy vélik, hogy a székletátültetés számos olyan betegség kezelésének módja lehet, amelyek a gyulladással és a bél egészségi állapotának egyéb körülményeivel függnek össze. Jelenleg több száz klinikai vizsgálat folyik világszerte, amelyek azt tesztelik, hogy a székletátültetés segíthet-e többek között a májbetegségek, a köszvény, az allergiák és az elhízás ellen. A korai kísérletek azt mutatják, hogy bizonyos neurológiai és mentális rendellenességek is kezelhetők így módon.”

„Új hardver” – a nagyhírű őssejtterápia, „[k]orunk egyik forradalmi biotechnológiája. Ha a saját sejtjeid hagynak cserben, ez a típusú 'hardver' is kölcsönözhető. Például egészséges

öss sejteket kaphatsz egy donortól, amelyek aztán új, egészséges sejteket hoznak létre a testedben. Ma a kutatók olyan öss sejtkelés kifejlesztésén dolgoznak, amely többek között a látásromlást szenvedett betegek sérült szemsejtjeit, vagy a szklerózis multiplexben szenvedő páciensek elveszett idegsejtjeit pótolja.”

A továbbiakban olvashatunk még átütőbb biotechnológiai innovációkról: a „hardver-pótlások” kombinálásáról génszerkesztéssel. „Említhetjük azokat a gyerekeket, akik szinte vakok voltak, ám *a szemsejtjeikben végrehajtott génterápiás kezelést* követően akár gokartot is vezetnek, vagy akiket az immunrendszerük hibája miatt izolálni kellett, mára azonban *az immunsejtjeikben elvégzett génszerkesztésnek köszönhetően* csaknem normális életet élhetnek. Ezek az *első generációs* génterápiák, ahol új géneket illesztenek be a sejtek DNS-ébe. A CRISPR és más génszerkesztési módszerek kifejlesztésével már egy *‘második generációs’* génterápia is megjelent, *ahol a génhibákat a sejtek saját génjeinek célzott megváltoztatásával lehet módosítani*. Bizonyos esetekben a génszerkesztés biztonságosabb és hatékonyabb lehet, mint új gének beillesztése. Egyes betegségek más módon nem is kezelhetők.”

Az ördögi probléma: a költségek korlátozta hozzáférhetőség. „Gyakran halljuk, hogy az élet értékét nem lehet pénzben kifejezni. De mi van akkor, ha muszáj? És mi a helyzet olyankor, ha az ár olyan magas, hogy az anyagiak miatt nem tudunk minden egyes életet megmenteni? Ideális esetben minden elképzelhetőt meg kell tennünk minden súlyos betegért, ám *előbb-utóbb eljutunk arra a pontra, amikor már csak a többi beteg rovására tudunk még többet tenni egy-egy betegért. A génterápia és a többi korszerű eljárás fejlődése sokszor szélsőséges módon helyezi előtérbe ezeket a kérdéseket.*”

Már csak pár apró, de nagyon súlyos problémákat feszegető részlet: „A betegségek kezelése és azoknak a tulajdonságoknak a tökéletesítése közti különbségtétel, amelyeknek semmi közük nincs a betegségekhez, továbbra is tisztázatlan lesz, ám ennek ellenére meg kell próbálnunk meghúzni a határokat, és szabályokat kell alkotnunk. Fájdalmas és nehéz kérdésekkel kell szembenéznünk azzal kapcsolatban is, hogy mely kezeléseket lehet felajánlani, ki juthat hozzá azokhoz, és milyen kezeléseket kell megtagadnunk az emberektől pénzügyi, etikai vagy egyéb okokból. Természetesen etikailag és politikailag egyaránt problematikus lesz megtagadni valakitől az életmentő kezelést a költségek miatt, azonban – tekintettel az egyes kezelések áraira – szinte elkerülhetetlen, hogy ez megtörténjen.”

Egy alcím, amelynek fejtegetése napjaink egyik alapvető kérdését hozza e területre: „*Kié a rólad szóló információ?*”

A többit tessék elolvasni! Már csak annyit: tovább feszíti a nemrég még nem is sejtett távlatokat, mi minden válhat lehetségessé, másrészt pedig a „gazdagok és szegények” dichotómiát annak minden csúf hatásával: ki képes hozzájutni és ki nem.

Dr. Osman Péter

Giorgio Parisi: A seregélyek röpte. A komplex rendszerek csodái. Park Könyvkiadó, 2023; ISBN:9789633558621

A szerzőről: elméleti fizikus és a kvantumelmélet professzora a római Sapienzia Egyetemen. Klaus Hasselmannnal és Syukuro Manabeval megosztva kapták a 2021-es fizikai Nobel-díjat.

A *Libri*-ajánló remek részlete: „Önmagukat látszólag minden törvényszerűség alól kivonó kísérleti valóságok, magát a tudóst is meglepő felfedezésekhez vezető kutatások, a fizikai és matematikai intuíció felvillantása – ez az a világ, amelyet Giorgio Parisi több mint ötven éve kutat. A részecskékkel kapcsolatos úttörő felfedezések, szenvedélyes érdeklődés az olyan rejtélyes jelenségek iránt, mint az állapotváltozások, a 'spinüvegek' és a seregélyek röpte, a gondolatok születésével kapcsolatos elmélkedések, a tudomány társadalmi szerepét firtató eszmefuttatások – ez a könyv tematikai sokféleségével izgalmas utazás egy olyan fizikus zseniális elméjében, aki az összetett rendszerek törvényszerűségeit keresi, mert az egyszerűek mindig is unalmasnak tűntek a számára.” Még inkább azért, mert a világunk összetett rendszerek sokban összefonódó halmaza, így Parisi valójában a megértéséhez visz közelebb – a könyve révén minket is. (Kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Folytassuk ezúttal néhány jellemzéssel, amelyekkel a *Penguin Co UK* indítja a recenzióját e könyvről:

„Az ember, aki madarakat nézett, és felfogta a világegyetem csodáit... E könyv ad némi szédítő betekintést, milyen érzés lehet egy csúcskategóriás karriert befutni a fizikában.” – *Daily Telegraph*

„Az olasz fizikus a komplex rendszerek ördögien trükkös elméletét madarak és autóbusz-utazások példáin át mutatja meg, arra törekedve, hogy a tudmánynak ezt az ágát érthetővé tegye mindenki számára.” – *Observer*

„Ebben a nagyszerű és mélyen elgondolkodtató könyvben Parisi egy gobelint sző tapasztalatokból és eszmékből, amely összeköti a tudományágakat, és felkészít bennünket, hogy értékelni tudjuk a tudomány szépségét, fontosságát és kulturális értékét.” – *Frances Arnold, Nobel-díjas*

„Egy rendkívüli tudós.” – *Carlo Rovelli* (olasz elméleti fizikus, több könyvről szóltunk már, legutóbb a Helgoland – Hogyan változtatta meg világképünket a kvantumelmélet, Park Könyvkiadó, 2022, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2023/1. sz.)

„Parisi nagyra becsült a tudományos kreativitásáért, az eredetiségéért. Ebben a felvilágosító kis könyvben megmutatja emberi oldalát is. A végére érve az olvasók úgy érzik majd, egy elragadó és szellemes új barátla lettek.” – *Frank Wilczek, Nobel-díjas*

S a Penguin ajánlójából: „A 2021-es fizikai Nobel-díj nyertesétől egy rendkívüli ismerkedő út a korszakalkotó tudomány gyakorlatába. A világot a komplexitás alakítja. Ebben a megvilágító erejű könyvében a Nobel-díjas Parisi végigvezet a rendhagyó, ám lelkesítő munkáján, hogy megmutassa annak mikéntjét. Az út során Parisi elmélkedik a tanulságo-

kon, amelyekkel a tudományos igazságok keresésével töltött élet szolgál neki, az érdekes/értékes dolgok véletlen/váratlan felismerése képességének (serendipidity) fontosságán az új eszmék felfedezésében, a meglepő rokonságon a fizika és más kutatási területek között, és a tudomány értékén egy virágzó társadalom számára. Megmutatja a tudomány gyakorlatának alkalmazását a tényleges világban. *Részben elegáns tudományos értekezés, részben borzongatóan izgalmas intellektuális utazás, e könyv arra hív, hogy csodát találjunk a környező világban.*

A *Penguin Random House* ajánlója is idéz kritikákat. Ezekből:

„Még csak érdeklődni sem kell a fizika iránt, sem érteni hozzá, hogy értékeljük Parisi művét. Világos fogalmakat használva ír a laikus számára, nehogy úgy érezze, mintha betévedt volna egy előadóterembe, bepillantást ad a munkájába, s képet arról, miként fejlődött a tudományos kutatás az évek során. A megtévesztően karcsú kötet *erőtlen érvelésként szolgál a tudományos irodalom értéke mellett* olyan időben, amikor azt a félretájékoztatót mindinkább kétségbe vonja. Parisi könyve lépés afelé, hogy a fizikát számunkra is érthetőbbnek érezzük.” – *Associated Press* (Erre lentebb visszatérünk.)

A *Publishers Weekly* értékeléséből: „*Létfontosságú, hogy a nagyközönség lényegi ismeretekkel rendelkezzen a tudomány gyakorlatáról*” – hangsúlyozza *Parisi*. Idézi a klímaváltozást és a Covid19-et mint fenyegetéseket, amelyek esetében a tudomány megértése kritikus szerepet játszik a nagyközönség felkészítésében, hogy mozgósítsa magát és reagáljon. Filozofikus hangnemre váltva fejtegeti, miként születik a tudományos innováció, és azt sugallja, hogy a tudat szintje alatt végbemenő gondolkodás hozzájárul az áttörésekhez. *Nagyban sikerül érthetővé tennie olyan komplikált tárgyakat, mint a részecskefizika*, és ebben sokatmondóak a személyes anekdotái. *Ez az óda a tudományos fejlődéshez elbűvöl.*”

Az 1846 óta működő *Associated Press* ajánlója egy manapság különösen fontos vonást is kiemel: „*Parisi kiáll azért, hogy a tudományos közösség közérthetőbbé tegye a kommunikációját annak érdekében, hogy ezzel oszlassák a munkájukat körüllegő misztikus ködöt, és elejét vegyék annak, hogy a nagyközönség irracionális és hamis információkat tegyen magáévá. A szembesülés egy tudománnyal, amelyet érthetetlen mágiának éreznek, a laikusokat irracionális hiedelmek felé taszítja. Ha a tudomány pseudo-mágiaként látszik, akkor már miért ne válasszák a tényleges mágiát helyette?*” – írja *Parisi*. *Könyve egy lépés a fizika olyan megjelenítése felé, amely révén az jobban érthetőnek és kevésbé mágikusnak érződik.*” S jó vagy rossz hír, affinitás szerint: az AP-recenzióban: „Az Olvasó készüljön fel arra, hogy a könyv sok ábrát tartalmaz, amelyekkel *Parisi* segíteni igyekszik őt, hogy megértse kutatásai kulcsfontosságú részeit.”

A *Telegraph* recenziójából: „A könyv újabb adalékkal járul hozzá a tudósok vallomásai örökzöld műfajához. Elbűvölő, és otthonos, ahogy egy kiemelkedő ember egy letűnt kor történeteit osztja meg. *Parisi* első egyetemi évét 1966-ban kezdte a római Sapienza Egyetemen, amikor a számítógépes elemzés lyukkártyák méteres fiókjainak hurcolásával – s olykor elejtésével – járt.”

Ismerkedjünk tovább a könyvvel pár részlet segítségével az interjúból, amelyet a *The Guardian* készített annak kapcsán a szerzővel.

„G: Mi készítette a megírására?

P: Az eredeti elképzelés annak leírása volt, hogyan műveljük a tudományt. Növekvőben van a tudománnyal szembeni bizalmatlanság, a Covid-tagadókkal, a védőoltás-tagadókkal, a klímaváltozás-tagadókkal. *Ennek a problémának a kezelése érdekében nagyon fontos megmutatni, miként végzik a tudósok a munkájukat.*

G: Ön azzal kezdi, hogy a seregélek murmurációjának tanulmányozásáról ír, ami szokatlan témának tűnik egy fizikus számára. (A murmuráció a természet egyik csodája: hatalmas számú állat egyetlen nagy, tökéletesen összehangoltnak tűnő alakzatban történő együttes – és nagyon látványos – kötélekrepülése a térben. Bizonyos madár és halfajok produkálják, s olyan, mintha valami közös vezérlés biztosítaná a tökéletes együttmozgást, miközben az alakzatuk halad vagy épp manőverezik – Osman P.) Miért érte meg ezt kutatni?

P: Látni akartuk, vannak-e kölcsönhatást biztosító szabályok a seregélek között, amelyeknek betudható a kollektív mozgásuk. Ez kapcsolódott a törekvésekhez a fizikában, hogy megértsük a nagyszámú, kölcsönhatásban álló összetevőből álló rendszerek viselkedését. Az egyik probléma volt megérteni a raj háromdimenziós alakját, amelyet lehetetlen volt egyetlen nézőpontból átlátni. Világos volt a számunkra, hogy ehhez fizikusok kellenek, mert óriási mennyiségű adatot kell elemezni.

G: Ez rengeteg munkának tűnik.

P: Sok időbe és erőfeszítésbe került. A háromdimenziós képhez két kamerát használtunk egymástól 25 m távolságban, hogy kövessük minden egyes madár mozgását. Madarak ezrei voltak, és rekonstruálnunk kellett mindegyikük 3D-s pozícióját. Két szimultán képpel egyazon rajról, eltérő szögből felvéve, nem könnyű beazonosítani ugyanazt a madarat az egyik képen és a másikon. Ez volt az egyik legnagyobb nehézség.

G: Beszéljen megfigyeléseik eredményeiről!

P: Amikor a raj fordult, azt a benyomást keltették, hogy együtt, rajként fordulnak, valójában azonban egyes madarak kezdték a fordulást, mások pedig követték őket. *Képesek voltunk detektálni mindegyik madár gyorsulását* (nem kis teljesítmény! – Osman P.), és látni, hogy egyes madarak kezdenek gyorsulni vagy fordulni egy irányba, mások követik, és ez a döntés terjed a rajban. Azt is felfedeztük, hogy a rajok laposak, mint a palacsinta, inkább, mint gömbszerűek, és ez az egyik ok, amely folytán olyan gyorsan tudnak alakot váltani.

G: Az Ön munkája ördögien komplex. Kihívást jelentett közérthetően írni róla?

P: Igen, az. *Számomra nagyon fontos, hogy képekben/hasonlatokban gazdag nyelvezetet használjak.* Olykor az ismeretterjesztő könyvek szerzői képleteket írnak le. Ez sok időt megtakarít, viszont sok lehetséges olvasót elveszítenék vele, mert egy képlet, amely könnyen érthetőnek tűnik nekem, másoknak nehézséget okozhat. Ezért *valódi erőfeszítéseket igényel megkísérelni képletek nélkül írni le bizonyos komplex és bonyolult fizikai problémákat.*

G: Mondjon néhány gyakorlati felhasználási lehetőségét az Ön munkájának!

P: Egy egyenes 'leszármazott' a mesterséges intelligencia, abban az értelemben, hogy a spinűvegek terén végzett kutatás (Parisi egyik kutatási területe, egy fejezet szól róla a könyvben, és rájuk vonatkozott a Guardian előző kérdése és Parisi válasza is – Osman P.) nagyon fontos volt sok fejlesztéshez a neurális hálózatok tanulmányozásában az 1980-as és '90-es években, a neurális hálózatok pedig a modern mesterséges intelligencia alapját alkotják.

G: Vannak aggodalmai a mesterséges intelligenciát illetően?

P: Nos, világos, hogy szükséges a szabályozás. Például, az MI-k által készített képeket valamiféle szignóval kellene ellátni, hogy az emberek megérthessék, vajon azok valóság vagy hamisak, s ezzel elejét vegyünk annak, hogy elveszítjük a kapcsolatot a valósággal. Volt egy akadémiakustálkozó a 2019-es párizsi G7 csúcson, és az egyik dolog, ami nagyon aggasztott bennünket, az MI által vezérelt fegyverrendszerek kérdése volt. A mi álláspontunk az volt, hogy ha döntés születik emberi lények meggyilkolására, azt embereknek kell meghozniuk, nem pedig gépeknek." – Parisi ezzel olyan csatarérre visz, amelyről egyelőre legfeljebb bizonytalan előképeink vannak. Szinte határtalan, mi mindenre lesznek képesek az MI-k, de az már jól látható, hogy gyorsan növekvő számú területen okozhatnak majd különféle sérelmeket a magán- szintű az üzleti szférákban, s ki tudja, még miben. Ez nyilvánvalóan szabályozásért kiált, ahogyan az már ma is történik, a szabályozás viszont az idők kezdete óta olyan kerítés, amely a gyengébbeket megállítja, az erők azonban, ha elegendően nagy érdek sarkallja őket, áttörnek rajta vagy megkerülik, s minél több hasznot várnak ettől, annál többet fordítanak a kérdéses szabályozás semlegesítésére. Ennek az örök rablóbandúr játéknak bizarr jövője lesz, hogy minden bizonnyal MI-k segítenek majd a vonatkozó jogalkotásban, s MI-k a velük szembeni örökös harcban.

A mondandó íve a fejezetcímekkel és sokatmondó részletekkel:

- „A seregélyek röpte – „[A murmurációról beszél] A végtelenségig elnézegethetnénk őket, hiszen a látvány mindig más és más, váratlan formákat ölt. A kutató azonban fura szerzet: olykor bizony még e tiszta szépség láttán is előtör belőle a szakmai elfogultság, és kérdések sokasága kavargó a fejében. Vajon létezik-e csakugyan ez a bizonyos karmester, vagy a csoportos viselkedést önszerveződés irányítja? *Hogyan terjed az információ ilyen sebességgel a madárrajon belül?* Hogyan változhatnak ilyen gyorsan az alakzatok? Milyen a madarak sebességének és gyorsulásának eloszlása a rajban? Hogyan tudnak összeütközés nélkül együtt megfordulni? *Elégsek-e a seregélyek közötti egyszerű interakciós szabályok* ahhoz, hogy tagolt és változékony együttes mozgásokat alakítsanak ki – olyanokat, amilyeneket a Róma feletti égbolton megfigyelhetünk?

A seregélyek röpte különös módon lenyűgözött, mert nemcsak az én kutatásaim vezérfonalához kapcsolódott, hanem a modern fizika sok más témájához is: valamennyi az egymással kölcsönhatásban álló, nagyszámú alkotóelemből (szereplőből) álló rendszerek viselkedését igyekszik megérteni. Ezek a szereplők a fizikában lehetnek elektronok, atomok, spinek, molekulák, mikor mik. Viselkedésük szabályai nagyon egyszerűek, együttvéve azonban jóval

összetettebb csoportos viselkedésre képesek. A statisztikus fizika a 19. század óta ilyesféle kérdésekre keres választ: miért forr fel vagy fagy meg egy folyadék egy bizonyos hőmérsékleten; miért vezetik jól bizonyos anyagok (például a fémek) az elektromosságot és adják jól tovább a hőt, mások meg miért szigetelők... Ezekre a kérdésekre már régen megtalálták a választ, más kérdésekre ellenben még mindig keressük őket.

Mindezekben a fizikai problémákban kvantitatív módon megérthetjük, hogy a szereplők közötti kölcsönhatás egyszerű szabályaiból hogyan alakul ki együttes viselkedés. A nehézség az volt, hogy a statisztikus mechanika technikáit az élettelen létezőkről kiterjesszük eleven lényekre, például a seregélyekre. Az eredmények nemcsak az etológiában és az evolúciobiológiában lennének érdekesek, hanem nagyon hosszú távon az embertudományokban is elvezethetnek a gazdasági és társadalmi jelenségek jobb megértéséhez. E humán területeken is nagyszámú, egymást kölcsönösen befolyásoló egyénről van szó. Meg kell értenünk az egyén viselkedésmódjait és a kollektív viselkedésmódok közötti kapcsolatot.

• „A fizika Rómában, úgy ötven évvel ezelőtt – Fontos, hogy a tudomány területén is megőrizzük a múlt emlékét, sőt ott különösen. Ezért fel szeretném idézni első egyetemi éveimet, és azt, hogy milyen volt azokban az időkben a fizika. Nem vagyok történész: a magam emlékeire szorítkozom. Emlékeim az elemi részecskék fizikája iránt érdeklődő elméleti fizikus emlékei.”

Ennek során szól a részecske kutatás dinamikájáról: „Ma már mindannyian tudjuk, hogy léteznek kvarkok: ragasztóanyagként gluonok tartják össze őket, ezek a proton és a neutron alkotórészei, és létezik egy elmélet – a kvantum-színdinamika (quantum chromodynamics, QCD) –, amely kiszámíthatóvá teszi a tulajdonságaikat. Akkoriban ez szinte teljesen felfoghatatlan volt. A harmincas évektől fogva ismerték a protont és a neutron, majd az ötvenes és hatvanas években fokozatosan felfedezték, hogy rendkívül sok más részecske is létezik, csak nagyon nehéz megfigyelni őket, mert nagyon rövid az átlagos élettartamuk: ez a ma barionoknak nevezett részecskék végtelen családja, közülük csak a proton és a neutron nem bomlik el gyorsan, mert ezek a legkönnyebbek. Nem tűnt úgy, hogy a protonnak vagy a neutronnak volnának más különleges tulajdonságai is.

Abból, hogy hasonló részecskéknek népes családja létezhet, és hogy a bomlásnak különféle típusait sikerült megfigyelni – épp azokat a típusokat, és nem másokat –, arra lehetett következtetni, hogy ezek a részecskék maguk is összetevőkből állnak, és különbözőképpen összeállva különböző objektumokat hoznak létre. A kémiai anyagok szinte végtelen sokfélesége száz-egynéhány különböző atom kombinációja; az atomok atommagból és elektronokból állnak; az atommagok meg protonokból és neutronokból; de miből állhatnak vajon a protonok és neutronok? Erre nem volt könnyű a válasz, és nem volt semmi, ami világos útbaigazítást adhatott volna. 1962-ben az amerikai Geoffrey Chew forradalmi elgondolással állt elő: a bootstrap elmélettel. A szerint valamilyen módon minden részecske az összes többi részecskéből áll össze; az elemi részecskék közt 'demokrácia' uralkodik, egyik sem alapvetőbb a többinél.

Számos olyan elméleti iskola létezett, amely más-más jellegű elvek segítségével próbált rendet tenni a hatalmas adathalmazban: különféle szimmetriákkal, a fénysebességnél gyorsabb információátvitel lehetetlenségével és így tovább. Ezek az iskolák keveset beszéltek egymással, a céljaik korlátozottak voltak, *a bootstrap volt a legradikálisabb olyan gondolat, amely egy teljes elmélet kidolgozását tűzte ki célul.*

A hatvanas évek vége felé a dolgok szép lassan megváltoztak: új kísérleti adatok érkeztek, finomodott az elmélet, és végül felismerték, hogy a színes kvarkok és gluonok igenis magyarázatot adhatnak a kísérleti adatokra. Ez a nézőpont az 1974-es novemberi forradalommal aratott végleg sikert, amikor a pszi-részecske felfedezése és különös tulajdonságai végleg a ma ismert elmélet felé billentették a mérleg nyelvét.” A történet folytatódik, megjelenik a húrelmélet és „1974-ben Joël Scherk és John Schwarz ráébredt, hogy a húrelmélet kiindulópontként szolgálhat a gravitációs erő kvantum fogalmakkal való leírásához, bár ezzel sok részlet kicsúszik a kezünkől, és ez így van ma is. Különös, hogy az anyag elemi alkotóelemei kiküszöbölésére alkotott bootstrap filozófiája egy olyan új elmélet kiindulópontja lehetett, amely szerint húrokból áll minden, ami a világegyetemben létezik (az anyag, a fény és a gravitációs hullámok).

A gondolatok gyakran viselkednek úgy, mint a bumeráng: elindulnak valamerre, de azután máshol kötnek ki. Ha érdekes és szokatlan eredményeket kapunk, akkor teljesen váratlan területeken is alkalmazhatóvá válhatnak.

Napjainkról szólva: jól megértettük a proton és más részecskék tulajdonságait, *de ami a kvantumgravitációt illeti, a helyzet semmivel sem jobb, mint ötven évvel ezelőtt.* Különböző gondolati iskolák léteznek: a hurok, a hurok-quantumgravitáció (loop gravity) és így tovább. De vajon helyes-e közülük valamelyik, vagy várunk kell egy új elméleti elgondolásra, netán egy kísérletre, amely váratlan eredményeket hoz? Milyen formát ölt majd a végső elmélet? Nehéz megmondani. *Bármekkora erőfeszítéssel igyekszünk is megjósolni a jövőt, a jövő meg fog lepni bennünket.*

- „Fázisátalakulások, azaz a kollektív jelenségek – A fázisátalakulások ’hétköznapi’ fizikai jelenségek; olyan gyakoriak, hogy rájuk sem hederítünk. Egy fizikus szemében azonban nagyon is érdekesek: meg kell értenie őket. A 20. század első évtizedében a fizikusoknak már megvoltak az első kísérleti bizonyítékaik az atomoknak és a molekuláknak mint az anyag ’kis építőköveinek’ a létezéséről, és ezáltal a makroszkopikus jelenségeket – például épp a víz megfagyását – megpróbálták az anyag e parányi egységeinek kollektív viselkedéséből adódó jelenségekként értelmezni.

Mikroszkopikus szinten a fázisátalakulások leírása jóval nehezebb feladat. Tanulmányozásához meg kell értenünk az ’objektumsokaságok’ – sok atom vagy molekula, sok apró mágnes – viselkedését: itt sok olyan ’elemi dologról’ van szó, amelyeket – a hagyományos fizikánál általánosabb kontextusba helyezve őket – ’ágenseknek’ nevezhetünk: ezek kölcsönhatásba lépnek egymással, információt cserélnek, és a kapott információ szerint változtatják viselkedésüket. *A fizikában az ’információcsere’ egyenértékű az ’erőhatásokra való reagálás’*

képességével, de általánosságban szólva – mivel a modell a fizikától a biológián át a közgazdaságtanig sokféle kutatási területen alkalmazható – számos olyan tárgyunk van, amelyeknek a viselkedése más, többé-kevésbé hozzájuk közel eső tárgyak viselkedésétől függ, általában az elég közeliektől, mivel az egymástól túl távol eső tárgyak nem tudnak információt cserélni.

A makroszkopikus szinten mérhető fizikai mennyiségek – például a víz hőmérséklete – mikroszkopikus tényezők viselkedésétől függnének, így a molekulák sebességétől, ezeket viszont nem tudjuk megfigyelni. (Alighanem gyakorlatilag hasonló mondható el a legtöbb sokaság viselkedésére – pl. az emberekére a gazdaság különféle terepein – Osman P.)

Aki a fázisátalakulásokat tanulmányozza, azt voltaképpen nem is az érdekli, hogy milyen hőmérsékleten és nyomáson megy végbe egy bizonyos állapotváltozás, hanem *annak inkább a mechanizmusát akarja megérteni. Miért történik meg egyszerre ez a jelenség, és épp egy ennyire specifikus ponton? Mi változik a rendszerben 100 °C-on? Mi az oka annak, hogy ha a kritikus hőmérsékletnél akár csak egy fokkal is alacsonyabb hőmérsékleten figyeljük meg a rendszert, akkor még nem érzékelünk semmit? Aztán meg miért elég csak egyfokos hőmérséklet-emelkedés ahhoz, hogy hirtelen megváltozzon a rendszer makroszkopikus viselkedése?*” – Malcolm Gladwell nagyon érdekes könyvben mutatja be, hogy hasonló „billenőpont” jelenségek vannak a társadalomban, és az élet szinte minden területén: Fordulópont – ahol a kis különbségekből nagy változás lesz (HVG Könyvek, 2020): „Billenőpont (eredetiben tipping point – Osman P.), vagyis az a különleges jelenség, midőn valaminek az állapota váratlanul átbillen egy, az addigiaktól erősen eltérő új minőségbe, a stagnálásból gyorsulva terjedő ’járvánnyá’ lép elő. A járvány itt természetesen átvitt értelemben értendő.”

Itt már a fizika sűrűjébe is bepillantást kap az olvasó, olyan alcímekkel, mint Első- és Másodrendű fázisátalakulások, Univerzalitási osztályok, Skálainvariancia, Renormalizációs csoport.

• *Spinüvegek: a rendezetlenség bevezetése* – „Az internet elterjedt alkalmazásaiba épített mesterséges intelligencia nagyrészt a spinüvegek elméletén és a neurális hálózatokon alapul” – ez a fejezet mottója. „A legizgalmasabb munka egy kutatással töltött élet alatt még véletlenül is előbukkanhat: egy másfelé tartó úton haladva találhat rá az ember. Velem ez így esett meg. A spinüvegelmélet – ezt tartják legjobb hozzájárulásomnak a fizikához – akkor született meg, amikor épp az elemi részecskékkel kapcsolatos egyik problémát tanulmányoztam. A megoldáshoz a legmegfelelőbb eszköznek egy bizonyos matematikai technika, a replikamódszer tűnt, de azt még nem ismertem. [Beleásta magát a szakirodalomba és] Elhatároztam tehát, hogy kiderítem, mennyire megbízható ez a választott eszköz.

A cikk a rendezetlen rendszerekkel és a spinüvegekkel kapcsolatos problémákról szól, olyan témákról, amelyek nagyon távol álltak az általam akkoriban tanulmányozott területtől; soha nem foglalkoztam velük. Másfelől viszont kulcsfontosságú volt megértenem, hogy az én esetemben miért nem vált be a módszer. Megvizsgáltam a modellt, újra elvégeztem az

összes számítást: helyesek voltak, de az eredmény nem volt megfelelő. Érdekes volt a dolog mélyére nézni.

A spinüvegek fémötvözetek, és arról kapták a nevüket, hogy az ötvözetet alkotó részecskék spinjének viselkedése az üvegehez hasonlóvá teszi a fázisátalakulásait. (Az üveget, sajátosságai miatt, amelyeket Parisi itt felvázol, nevezik szilárd folyadéknak is – Osman P.) Bonyolult dolog ezeknek a rendszereknek a tanulmányozása, és a legjobb ötlet minden bizonnyal az, ha megalkotjuk a valós helyzetek egyszerűbb, összefoglaló modelljét: ez segíthet abban, hogy megoldásokat találjunk. (A továbbiakban meglehetősen alapos betekintést kapunk a fizikai kutatásban alkalmazott modellezés szerepébe és problémáiba – Osman P.)

Ha be tudjuk építeni a meghatározó jelentőségű szabályokat a modellbe, akkor remélhetjük, hogy sikerül reprodukálniuk a vizsgálni kívánt jelenség néhány lényeges jellemzőjét. Ha már megszerkesztettük a modellt, és beépítettük a működését leíró szabályokat, akkor fokozatosan fejleszthetjük a rendszert. A modell, ahogy fejlődik, hoz bizonyos eredményeket. (Finomítása lényegében egy iterációs folyamatként működik – Osman P.) Ezután összegzőmodellünk szabályaiból és kezdeti adataiból kiindulva kezdődhet a munka: *a következő lépés az elmélet, azaz a szimulációk eredményeit reprodukáló matematikai struktúra kidolgozása.* Ha sikerrel járunk, akkor egy következő lépésben megkísérélhetjük megérteni, *hogy a kigondolt elmélet miképp lehet csakugyan hasznos valós esetekben:* ha fémötvözetekről, üvegről, viaszról és sok, nagyon sok más rendszerről van szó.”

Parisi a spinüvegmodellt drámaként magyarázza, s ennek során egy érdekes megállapítással szolgál: „Részletekbe menő tanulmányok mutatták ki, hogy Shakespeare tragédiáiban az így meghatározott drámai feszültség meglehetősen alacsony a tragédia elején, nagyjából az előadás felénél hág a tetőfokára, majd fokozatosan alábbhagy a mű vége felé.” A továbbiakban elmondja, miként haladt előre a kutatásban és a lényeg megértésében. Az első témabeli tanulmánya publikálása után „[a]z igazság az, hogy egyszerűen nem értettem, mit csinálok. Rábukkantam néhány szabályra, amellyel kezelhető volt a probléma, alkalmaztam őket, és végül jó néhány lépés után olyan egyenleteket kaptam, amelyeknek volt értelmük, és – márpedig ez lényegi kérdés – reprodukálták a numerikus szimulációkból származó adatokat, és pozitív értéket adtak az entrópiára. De hogy mi történt a 'számítások közben', azt nem értettem: olyan érzés volt, mint amikor az ember sötét alagútba lép be, azután egyszer csak a túloldalon megint kijut a szabadba. Következő cikkemben az elmélet és a szimulációk eredményei közötti egyezés már azt sejtette, hogy az elméletnek lehet értelme, de hogy vajon mi, az homályban maradt. A fizikai tény, amit nem értettem, a fizikusok által rendparaméternek nevezett fogalommal függött össze.”

A kutatás folytatásának leírásából csak a logikusan egymásra épülő alcímeket idézzük:

- *Egy különös fajta matematika* – az indítása: „Mielőtt rátérnénk a fizikára, próbáljuk megérteni, milyen módosításra volt szükség matematikai szempontból. A replikamódszert, hogy működőképes legyen, ki kellett 'terjesztenünk'. A matematikai módszerek kiterjesztésének lehetősége nagyon régi gondolaton alapul: elsőként feltehetően Nicole

Oresme, a 14. század derekán élt francia püspök, matematikus, fizikus és közgazdász alkalmazta. Oresme hihetetlen személyiség volt, nyilvánvaló jeleként annak, hogy a középkor nem volt olyan sötét korszak a tudományok szempontjából, mint azt iskolai könyveink esetleg lefestették. Sok más dolog mellett, amelyek alapján képet alkothatunk Oresme adottságairól, írt egy könyvet (1360 körül!) a csillagok helyzetének a légköri fénytörés miatti torzulásáról. Persze az egészet én sem olvastam, latinul írta... Mindezenre koncepcionális szempontból helyes volt az érvelése.” A folytatás e kiterjesztés megvalósítását mutatja be, a matematikai eszközfejlesztést.

- *A fizikai értelmezés* – ebből: „Egy összegzőmodell megalkotása és megoldása egy olyan jelenség felfedezését tette lehetővé, amelynek létezéséről nem is tudtunk: szélesre tártuk a kapukat a rendezetlen rendszerek világa felé. A fizikai értelmezésből kiindulva sikerült eljutnunk a matematikai értelmezéshez. A matematikai bizonyítás több mint húsz évig tartott.”
- *A modelltől a valóságig* – vagyis a kutatás és fejlesztés legfontosabb szakasza, amelyben eldőlnek az eredmény hasznosítási lehetőségei, tudományos és/vagy gyakorlati értéke. Egy meglepő kijelentés: „A spinűvegre talált megoldás jó alapot ad a valódi üveg, vagyis az ablaküveg tanulmányozásához, amelynek viselkedését fizikai szempontból még nem értjük teljesen.” – Gondoltuk volna ezt olyan hétköznapi anyagról, mint az ablaküveg?
- *A perspektíva tágítása* – „A valóságos világ rendezetlen, és ahogy az elején már volt róla szó, sok valós helyzetet nagyszámú, egymással kölcsönhatásban álló elemi ágenssel írhatunk le. A kölcsönhatások egyszerű szabályokkal sematizálhatók, a kollektív cselekvés eredményei azonban csakugyan váratlanok lehetnek. Elemi entitások a spinek, az atomok vagy a molekulák, a neuronok, a sejtek általában, sőt a weboldalak, a tőzsdeügynökök, a részvények és a kötvények is, azután az emberek, az állatok, az ökoszisztémák összetevői és így tovább. Az elemi entitások közötti kölcsönhatások nem mindig vezetnek rendezetlen rendszerekhez. A rendezetlenség abból fakad, hogy némelyik elemi entitás nem úgy viselkedik, mint a többi, mindezekben a rendezetlen esetekben az általam megtalált matematikai és fogalmi eszköz nélkülözhetetlen a nehézségekkel való megküzdéshez.” – „Némelyik elemi entitás nem úgy viselkedik” – a közgazdaságtanban előbb Nobel-emlékdíjat hozott kidolgozójának az elmélet, hogy az emberek racionális módon viselkednek a piacokon, majd Nobel-emlékdíjat a viselkedésgazdaságtan kimunkálása, amelynek alaptétele, hogy a piaci viselkedést nem mindig az ésszerűség irányítja. Idekívánczik annak említése, hogy egyes kiemelkedően sikeres tőzsdei befektetők az eredményeiket kifejezetten annak a stratégiának tulajdonítják, hogy a tőzsdei műveleteikkel mindig szembe mentek a nagy többség piaci magatartásával.
- *Óriások vállán* – ennek záró bekezdése: „Abból az emberi képességből kiindulva, hogy a fizikai jelenségeket vissza tudjuk vezetni a lényegi összefüggésekre, megalkottuk az elmúlt évszázadok fizikáját. A fizika pedig olyan gazdag és ütőképes lett, hogy ismét képes

belevinni modelljeibe az összetettséget és a rendezetlenséget – azt, amit Galilei kénytelen volt kirekeszteni.”

- *Metaforák cseréje fizika és biológia között* – Nyitómondata: „A tudomány kísérleteken, analitikus bizonyításokon, elméleti tételeken alapszik. A tudomány építményének alapzatát azonban intuitív okfejtések nagyszámú együttállása is alkotja. A tudományokban – akár csak a művészetekben és sok más emberi tevékenységben – az intuíció az első, a bizonyosságot csak utána érhetjük el.” S a nem kevésbé meglepő felvezetés: „Mendel 20. század eleji újrafelfedezése nyomán a génekkel azonosították az evolúció működésének fizikai rétegét; a darwini elmélet vált a biológia meghatározó paradigmájává. Érdekes megjegyezni, hogy ha egy olyan, a biológiától rendkívül távoli területet veszünk is példának, mint a kvantummechanika, annak a *koppenhágai iskola által a húszas évek végére kidolgozott értelmezése sok tekintetben egybecseng a darwini szelekcióval*: egy kvantumrendszer több különböző állapotban is lehet, és a kísérlet (vagy a megfigyelés) véletlenszerűen választ ki egyet a különböző lehetőségek közül.

A biológiai evolúció, akárcsak a fizikai, a darwini elméletben és a kvantummechanikában is átmegegy az új lehetőségek felvetődésének, majd a kiválasztódásnak a szakaszán. A részletek persze lényegesen különböznek: a természetes kiválasztódásban az új lehetőségek véletlenszerűen merülnek fel, a kiválasztódás maga determinisztikus – a legrátermettebb marad fenn –, a kvantummechanikában viszont determinisztikusan alakul az állapot, és a mérés véletlenszerűen választ a kísérlet különböző lehetséges kimenetelei közül. *A különbségeken túl azonban erős hasonlóságok is mutatkoznak a két megközelítésmódban*: lehetséges, hogy Niels Bohr, Max Born és a koppenhágai iskola más kiemelkedő képviselői fejében ott motoszkált a darwini evolúciós elmélet, és valamiképpen befolyásolta is őket.”

Újabb alfejezet: „*Metaforák, modellek és analógiák*”. „A biológiában is akadnak sokáig fennmaradó, fontos szerepet játszó metaforák. A 17. században például gépezetnek tekintették a szervezetet, amelynek nagyon kicsik az alkotóelemei, olyannyira, hogy látni sem lehet őket. A múlt század második felében, a DNS-ben kódolt információ alapvető szerepének felfedezése után bevezették a számítógép-metaforát; e szerint a fehérjeapparátus a hardver, a szoftver pedig a DNS-ben van. A metafora (szoftver: DNS és hardver: fehérjék) rendkívül sikeres volt, mert hatásos magyarázattal szolgált, és jól összefoglalta az akkori tudásszintet. A későbbiekben tisztázódott, hogy a fehérjék és a DNS közötti kölcsönhatás sokkal összetettebb, a DNS maga módosítja önmagát, az ez utáni felfedezések pedig szép lassan elavulttá tették ezt a metaforát, bár gyakran továbbra is használják.” – Ahogy A jövő emberénél idézzük, „[a]z epigenetika a környezet és az életmód lenyomata a géneken: a környezet változásai epigenetikai változásokat hoznak létre, amelyek hatással vannak a gének működésére. Az élet forgatókönyve többféle módon is előadható, és az epigenetika határozza meg, milyen lesz az előadás.” „Ma a biológiában új metaforákat láthatunk. Némelyik például a komplexitáson alapul, azon az elgondoláson, hogy ahol nagyszámú, kölcsönhatásban álló ágens

van jelen (molekulák, gének, sejtek, állatok, fajok – a tárgyalt jelenség szintje szerint), ott a kollektív kölcsönhatás eredményeképpen új jelenségek lépnek fel.”

Következik a „*Keresztmegtermékenyítés*” – az izgalmas cím mögötti tartalom felfedezését meghagyjuk az Olvasónak.

- *Hogyan születnek a gondolatok?* Sokrétű kérdés, hány Nobel-díjat is hozna teljes körű megválaszolása – hát még ha filozófiai díj is lenne? A fejezet mottója a kutatás és az alkotó elme csodája: „*A kutatómunkában rendre jóval több új kérdés merül fel, mint ahányra sikerül választ találni.*” Parisi így indít: „Honnan jönnek a gondolataink? Hogyan formálódnak egy magamfajta elméleti fizikus fejében? Milyen típusú logikai eljárásokkal dolgozunk? Nem szándékozom kizárólag a nagy gondolatokról beszélni, azokról, amelyek megváltoztatják az emberiség, a gondolkodás történetét. *Inkább azokról lenne itt szó, amelyeket 'mikrokreativitásnak' neveztek el,* vagyis a mindennapi életben felbukkanó apró ötletekről. Ezek igencsak fontosak, ha a tudomány területén előre akarunk lépni. *Számomra az ötlet egy váratlan, meglepő, egyáltalán nem nyilvánvaló gondolat.*” – Rejtő Jenő regényhőse, Wagner úr, tíz fontot kért száz helyett, mert, amint mondta, az utóbbit elképzelni sem tudta. Hasonló okok állhattak amögött, hogy amikor a '70-es évek második felében nálunk a politika felkapta és sűrűn emlegette az innovációt, sok megszólaló az ötlettel azonosította. Parisinál természetesen azt jelenti, ami valójában: egy lehetséges új kiindulópontot.

A fejezet önmagában, önmagáért is roppant érdekes. Az ötletek születésében Henri Poincaréval és Einsteinnel indít, s azzal a jelenséggel, hogy egy problémával való küszködésben „az éjszaka ötletekkel szolgál”, illetve ahogy a francia és a spanyol mondást idézi „[h]asznos konzultálni a párnával.” Érzékeltetésül csak pár mondatot emelünk ide a továbbiakból:

- „Bár nem vagyok a terület szakértője, engedtessek itt meg nekem, hogy a tudatos és a tudattalan gondolkodással kapcsolatban megosszam az olvasóval néhány gondolatomat.”

- „Az a benyomásunk, hogy szavakban gondolkodunk, mondatokat fogalmazunk meg. Ez nemcsak akkor igaz, ha másokkal beszélünk, hanem akkor is, ha csendben elmélkedünk. Ha valaki arra kérne bennünket, hogy szavak nélkül gondolkodjunk egy problémáról, teljesen tehetetlennek éreznénk magunkat: képtelenek vagyunk elménkben úgy megoldani a problémát, hogy az érvelést ne öntenénk szavakba; lehetnek azok bármely nyelv szavai, de szavaknak kell lenniük. Mindamellet a verbális alak nem merítheti ki teljesen azt, ahogyan gondolkodunk...”

Két fejezet jön még. Az első olyan kérdést tárgyal, amely a maga nemében nem csekélyebb, mint az élet értelmének keresése: „*A tudomány értelme*”. Ezt egy felettébb talányos fejezetcím követi: „*Je ne regrette rien*”, amely Edith Piaf egyik leghíresebb sanzonja – Nem bánok semmit sem. Remek fogás az érdeklődés felkeltésére, vajon mit hoz Parisi ezzel a címmel (különösen, hogy az első strófa vége „[j]e me fous du passé”, azaz teszek a múltra.

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

OVERVIEW OF THE COURT PRACTICE OF THE LATEST TRADEMARK INFRINGEMENT CASES RELATED TO E-COMMERCE

Dr Zoltán Puskás

Companies providing e-commerce services develop at a fast pace everywhere in the world, also in Hungary. This fact is reflected by the continuously growing number of judicial cases concerning trademark infringements in the last years. The paper describes some of the typical legal conflicts in this field, and the relevant court decisions.

QUESTIONS RELATED TO THE DOGMATIC DEFINITION OF DATABASE COLLECTIONS

Ádám Hilgert

Due to the development of digital technologies over the past two decades, databases have become essential components of our society and economy. The term "database" originally emerged in the IT sector, and from a legal perspective, it is approached more descriptively than functionally. This study primarily aims to explore the issues of terminological delimitation in relation to the copyright-related protection of databases with a strong practice-oriented approach. In terms of legal terminology, the outline of the study is based on the Hungarian Copyright Act, which substantially incorporates the rules of the Database Directive – supplementing its application with further detailed regulations.

THE COST OF PROTECTION 1. REMUNERATION OF THE AUTHORS OF FINE ART, PHOTO AND APPLIED ART WORKS

Zoltán Károly PhD

Using visual works, especially works of fine art and photography, the creator does not grant certain rights to the user, but rather transfers the ownership of the work to the buyer (collectors, galleries, museums) in return for the negotiated purchase price. Consequently, on the buyer's side, there is no income from the utilization of the work to which the purchase price could be compared and measured. The first article of this series of articles presents the methods of definition and paying fees of the typical visual works of art, with a special focus on the amount of pecuniary loss established in the event of legal violations and the amounts awarded as compensation for unlawful enrichment.